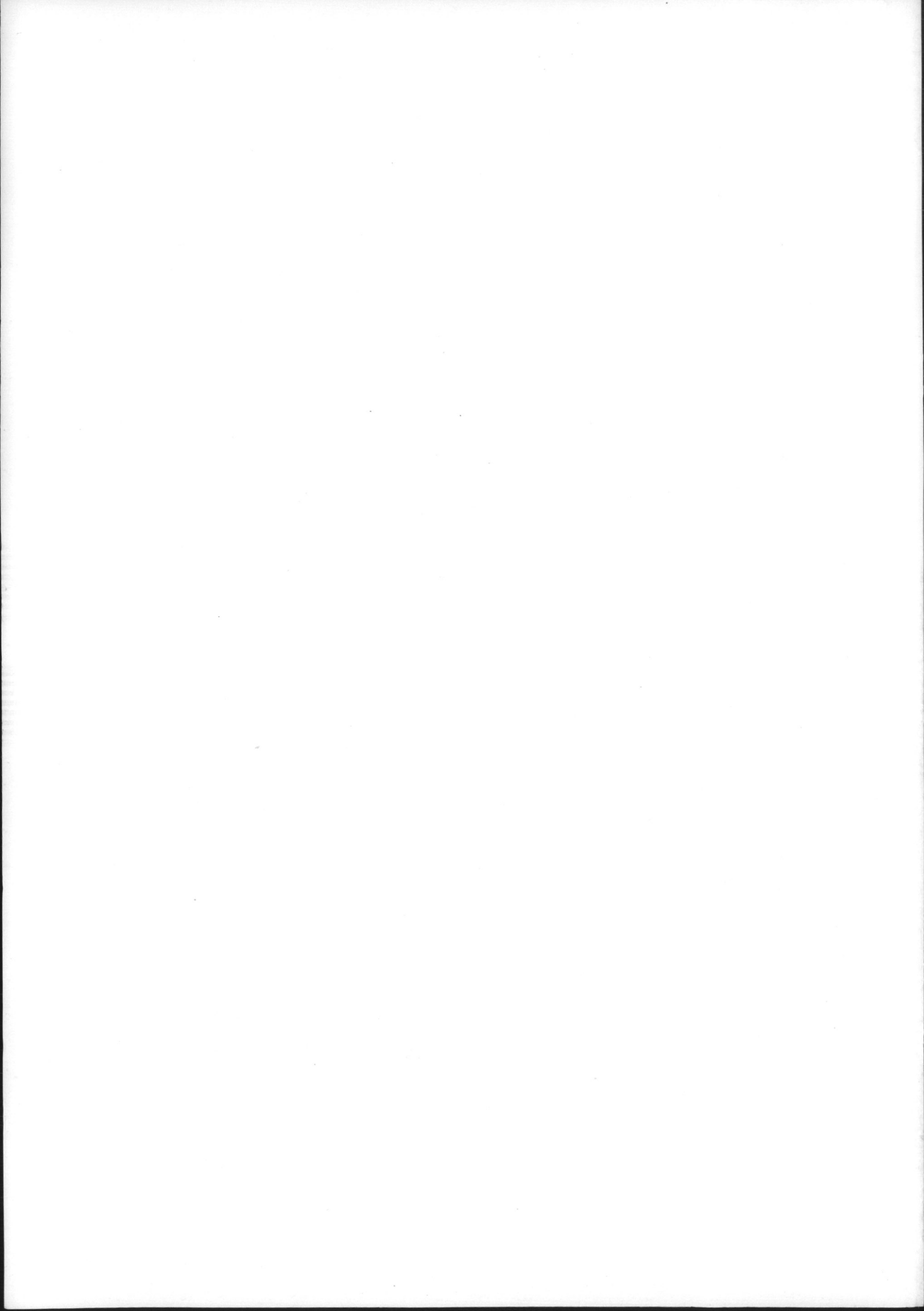

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1971

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α.Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1972

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1971

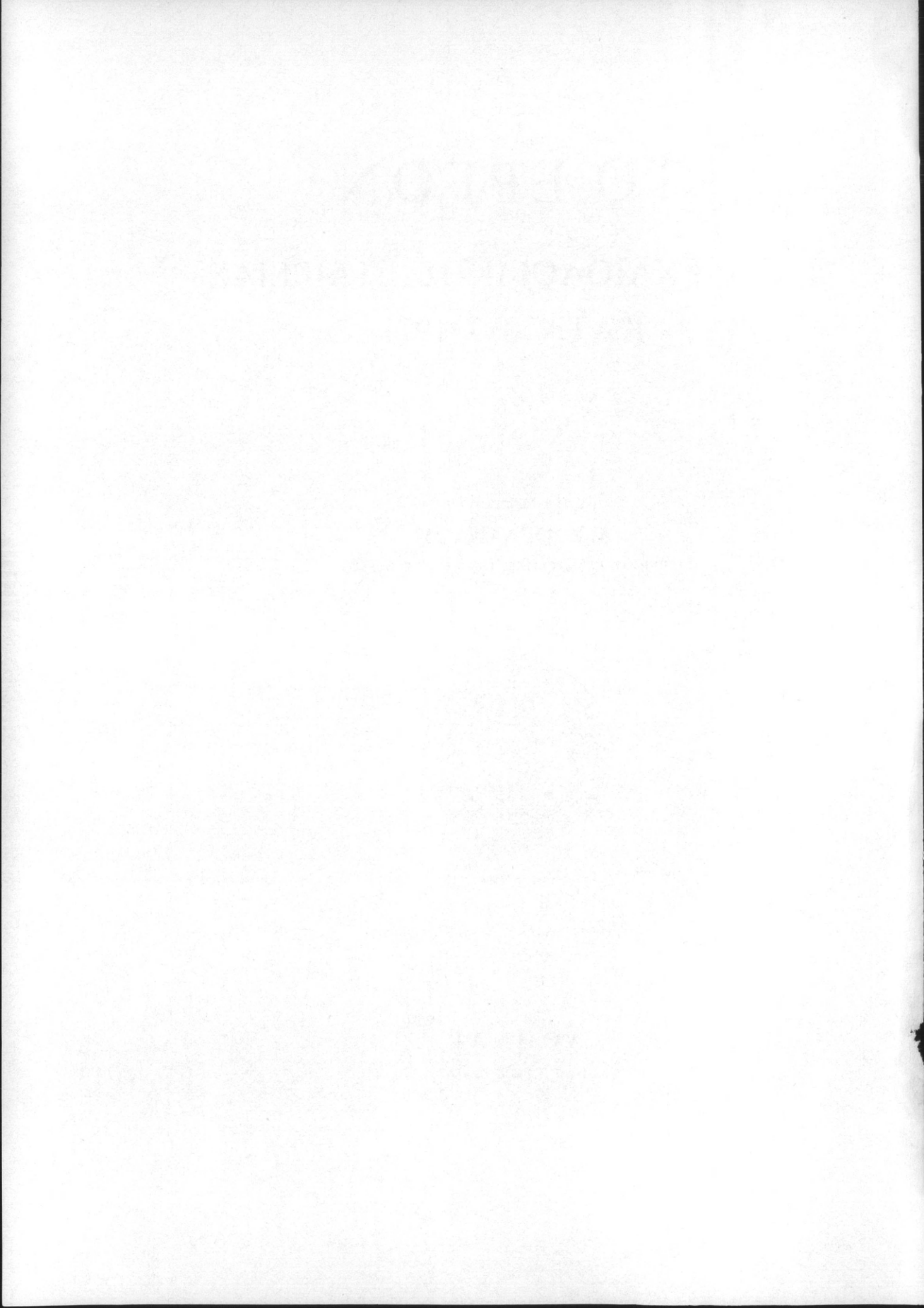
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Α.Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1972

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ληγούσης τῆς τριετοῦς θητείας του τὴν 31ην Μαρτίου 1972 τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐπιθυμεῖ νὰ παράσχη εἰς τοὺς Ἑταίρους διὰ τοῦ παρόντος τεύχους τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ 1971 πραγματοποιηθεῖσαν δραστηριότητα, συνοψιζομένην εἰς τὰ ἑξῆς στοιχεῖα:

α) Εἰς τὴν δι' ἐμπείρου ἀνασκαφικοῦ προσωπικοῦ ἐξ ὁμοτίμων καὶ ἐν ἐνεργείᾳ ἀρχαιολόγων καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων, ἐνέργειαν δέκα ἐννέα ἐν ὄλῳ ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν εἰς Ἀττικὴν, Βοιωτίαν, Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν, Θράκην, Ἡπειρον, Πελοπόννησον, Κυκλάδας καὶ Κρήτην, ὡς καὶ δύο περισυλλογῶν ἀρχαιοτήτων εἰς τοὺς νομοὺς Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου Κρήτης. Διὰ τῶν σημαντικῶν εὐρημάτων τῶν ἐρευνῶν τούτων οὐ μόνον ἐπλουτίσθη ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη ἀλλὰ καὶ ἐστολίσθησαν τὰ οἰκεῖα Μουσεῖα τοῦ Κράτους, εἰς τὰ ὁποῖα ταῦτα ἀπετέθησαν.

β) Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων συντηρήσεως καὶ ἐπισκευῆς ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων, ἐρχομένη οὕτω ἐπίκουρος εἰς τὸ Κράτος.

γ) Εἰς τὴν χάριν συμπληρώσεως τῆς διενεργείας ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν ἐξαγορὰν ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου ἰδιωτικῶν κτημάτων εἰς Φιλίππους Μακεδονίας καὶ Καστρὶ Χερσονήσου Κρήτης.

δ) Εἰς τὴν ἐντατικὴν συνέχισιν τῆς ἐκτυπώσεως ὄχι μόνον τῶν τακτικῶν αὐτῆς Δημοσιευμάτων, ἤτοι τῶν Πρακτικῶν 1970 καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος 1971, ἀλλὰ καὶ ἐναισίμων ἀρχαιολογικῶν διατριβῶν τῶν Ἐ. Σακελλαράκη, Δ. Διαμαντούρου καὶ Θ. Σπυροπούλου καὶ τέλος τὸ τέταρτον τεῦχος περὶ τῶν ἐν Θήρᾳ ἀνασκαφῶν τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου, ὡς καὶ τὸ ἀνά χειῖρας Ἔργον τοῦ 1971.

ε) Εἰς τὴν παροχὴν οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως εἰς ἐρευνητὰς ἢ ὑποτρόφους ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων δι' ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς καὶ ἐπίσκεψιν Μουσείων τῆς ἀλλοδαπῆς.

ς') Εἰς τὴν διὰ Συμβούλων ἢ Ἑταίρων αὐτῆς συμμετοχὴν εἰς ἐλληνικὰ καὶ διεθνῆ ἀρχαιολογικὰ Συνέδρια.

ζ) Εἰς τὴν δωρεὰν παραχώρησιν τῆς μεγάλης αἰθούσης τῶν Διαλέξεων αὐτῆς εἰς Κρατικὰς Ὑπηρεσίας χάριν διαλέξεων κοινῆς ὠφελείας.

η) Εἰς τὴν δωρεὰν εἰς τὸν ξενῶνα αὐτῆς φιλοξενίαν Ἑλλήνων ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων ἢ ξένων σπουδαστῶν τῆς Ἀρχαιολογίας.

θ) Εἰς τὸν δαπάναις τῆς Ἑταιρείας ἐμπλουτισμὸν τῶν Μουσείων διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων καὶ τέλος ι) Εἰς τὴν περάτωσιν τῆς ἀνεγέρσεως καταστημάτων ἐπὶ οἰκοπέδων τῆς ἐπὶ τῆς λεωφόρου Συγγροῦ.

Λεπτομερείας περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω στοιχείων βλέπει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ ἀνά χειρας τεῦχος.

A. K. O.

Γ Ν Ω Σ Τ Ο Π Ο Ι Η Σ Ι Σ

Ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας ἡ σύνταξις τοῦ Ἔργου ὑπενθυμίζει, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν τῷ Ἔργῳ δημοσιευομένων εὐρημάτων ἀνασκαφῶν εἶναι π ρ ο σ ω ρ ι ν ὄ ς, τοῦ οἰκείου ἀνασκαφῆς ἐπιφυλασσομένου παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων του.

1. ΜΑΡΑΘΩΝ

Αί άνασκαφαί τοῦ 1971 ὑπῆρξαν περιωρισμένης κλίμακος διὰ τὴν συνήθη βραδύτητα τῆς διαδικασίας τῶν ἀπαλλοτριώσεων. Πάντως εἰς τὴν Πρωτοελλαδικὴν (ἢ Πρωτοκυκλαδικήν, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ εὐρήματα) νεκρόπολιν Τσέπη ἐγένετο σημαντικὴ πρόοδος, ὀφειλομένη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν καθηγητὴν τῆς ἀνθρωπολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης κύριον Emil Breitinger. Δαπάναις τοῦ ὁμογενοῦς κ. Εὐγενίου Παναγοπούλου ἀπεζημιώθησαν δαψιλῶς οἱ κάτοχοι τῆς γῆς ἵνα παράσχωσιν ἄδειαν συνεχίσεως τῶν ἀνασκαφῶν, συντελεῖται δὲ ἤδη καὶ ἡ κάλυψις τῆς μοναδικῆς ταύτης νεκροπόλεως δι' ὑποστέγου Dexion. Ἡ ἐπιστημονικὴ βοηθὸς δ. Ἑλένη Φωκᾶ ἐπόπτευσεν τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην. Ὁ ἐπιμελητὴς κ. Ἄ. Λιάγκουρας ὁμοῦ μετ' αὐτῆς διεξήγαγον περαιτέρω ἔρευναν εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἄγ. Δημήτριον νεκρόπολιν καὶ μικρὰν δοκιμὴν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἔλους εἰς τὰ ΒΑ. τῆς πεδιάδος τοῦ Μαραθῶνος. Ὡς γνωστόν, ἐκεῖ, παρὰ τὸν ναῖσκον τῆς Μεσοσπορίτισσας, ὁ καθ. κ. E. Vanderpool, δι' ἐπιφανειακῆς καὶ μόνον ἐρεύνης, ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τῶν ἐρειπίων (*Hesperia* 35, 1966, 93 κ.έ.). Πᾶσαι αἱ ἔρευναι διεξήχθησαν ὑπὸ τὴν ψιλὴν μόνον ἐποπτείαν τοῦ καθηγ. κ. Σπ. Μαρινάτου. Ὅπου ἦτο δυνατόν, συνειργάσθη καὶ ὁ ἀρχιεργάτης κ. Ἰω. Καραμῆτρος.

Ἡ ἔρευνα εἰς τοῦ Τσέπη καταντᾶ νὰ εἶναι σχεδὸν καθαρῶς ἀνθρωπολογικὴ, διεξάγει δὲ ταύτην ἰδιοχείρως μετὰ συγκινητικῆς ὄντως ἀφοσιώσεως ὁ κύριος Breitinger. Οἱ τάφοι διαρκῶς πληθύνονται καὶ οὐδὲν εἰσέτι δεικνύει, ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος. Πάντως ἡ εἰκὼν εἶναι στερεότυπος. Πάντες οἱ τάφοι, τῆς κατηγορίας τῶν κιβωτοσχημῶν, καλύπτονται ὑπὸ σχιστολιθικῶν πλακῶν, περιέχουσι πολλοὺς σκελετοὺς καὶ τὰ κτερίσματα εἶναι σπάνια. Οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων οὐδὲν ἀποφέρουσι καὶ εἰς μικρὸν ποσοστὸν περιέχουν ἐν ἡ δύο ἀγγεῖα. Σπανιώτατα εἶναι ἄλλα εἶδη κτερισμάτων.

Ἡ νεκρόπολις ἀνασκάπτεται ἀναλόγως τῶν ἐδαφικῶν συνθηκῶν. Ἡ εἰκὼν 1, ἐπὶ παραδείγματι, παρουσιάζει πρὸ τοῦ ἀνοίγματος τὸν τάφον 16. Περιεβάλλετο ὑπὸ τοῦ συνήθους χθαμαλοῦ

Εἰκ. 1. Τσέπη τάφος 16. Ἄνω ὄρατὴ ἡ ψευδόθυρα καὶ πέραν αὐτῆς δύο ἕτεροι «στῆλαι», ἧτοι ὄρθιαι λεπταὶ πλάκες (Φωτ. δεσπ. Φωκῆ).

περιβόλου ὀλοιτρόχων (ποταμίων λίθων), ἔφερε τὴν συνήθη ψευδόθυραν φρασσομένην διὰ λεπτῆς πλακῶς καὶ ἐκαλύπτετο ὑπὸ δύο μεγάλων σχιστολιθικῶν πλακῶν.

Ἡ εἰκὼν 2 δεικνύεται ἐνταῦθα ὡς καθαρὸν ὑπόδειγμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τάφων. Πρόκειται περὶ τοῦ τάφου 7. Δύο νεκροί, ὀκλάζοντες, ὡς εἶναι ὁ κανὼν, εὐρίσκονται σχετικῶς μόνον ἄθικτοι, διότι αἱ ἐπανειλημμένα χρησιμοποιήσεις τῶν τάφων ἐπέβαλλον τὴν μετατόπισιν τῶν παλαιότερων νεκρῶν. Πολλὰ ἐκ τῶν λοιπῶν ὀστέων ἀπερρίπτοντο, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ κρανία. Τοῦτο σημαίνει τὴν ἐναρξιν στοιχειώδους σεβασμοῦ, ἴσως καὶ λατρείας τῶν νεκρῶν, ἐνῶ εἶναι ἄγνωστον τί ἀπεγίνοντο οἱ νεκροὶ εἰς τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν (πλὴν ἐλαχίστων Νεολιθικῶν ἐνταφιασμῶν).

Ἡ εἰκὼν 3 παρουσιάζει τὸν τάφον 13 καθαριζόμενον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Breitinger. Ὁ τάφος παρέσχεν ἀκέραιον «τηγά- νιον» (εἰκ. 4). Οἱ ὀμόκεντροι κύκλοι τούτου ἐγένοντο ἐμπιέστως

Εἰκ. 2. Τσέπη τάφος 7 (Φωτ. Ἰ. Παπαχριστοδούλου).

καὶ διὰ μικρᾶς σμίλης, ὥστε ἕκαστος κύκλος συνετελέσθη διὰ σειρᾶς μικρῶν ἐφαπτομένων. Αἱ εἰκόνες 5 - 6 παρουσιάζουν δύο ἀκόμη κολοβά ἐγγάρακτα ἀγγεῖα, τὰ ὅποια δεικνύουν τὸν Κυ- κλαδικὸν χαρακτῆρα τῆς νεκροπόλεως τοῦ Μαραθῶνος.

Ἰδιαιτέρως σπουδαία παρουσιάζεται ἡ ἀπὸ ἐτῶν ἤδη γνωστὴ νεκρόπολις οὐ μακρὰν τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ

Είχ. 3. Τσέπη τάφος 13, καθαριζόμενος υπό του καθηγητοῦ κ. Breitinger.

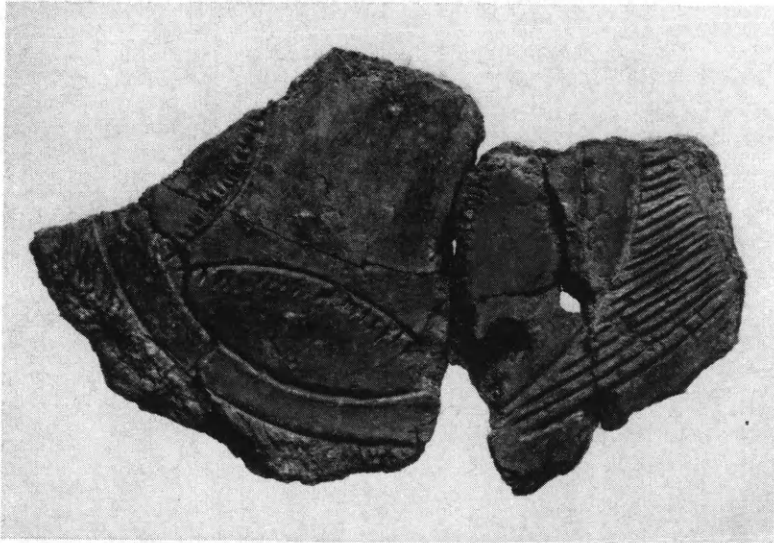
Είχ. 4. «Τηγάνιον» μετ' ἐγχράκτου διακοσμῆσεως ἐκ τοῦ τάφου 13.

Είχ. 5. Τσέπη, ΠΚ ἐγχάρακτον ἀγγεῖον.

μέλη εἶχεν ἀποκαλύψει ἐκεῖ ἡ καλλιέργεια καὶ ἐρευνήσει ἐπιφανειακῶς ὁ κ. "Α. Λιάγκουρας. Ὁ κ. Μαρινᾶτος προεχώρησε τὴν ἀνασκαφὴν ὅσον ἠδύνατο τῇ συνεργασίᾳ τῶν ἀνωτέρω, τῆς δ. Φωκᾶ καὶ τοῦ κ. Καραμήτρου. Πρόκειται περὶ ἐκτεταμένης νεκρο-

Εἰκ. 6. Τσέπη, τεμάχια ΠΚ ἐγχαράκτου ἀγγείου.

πόλεως, ἴσως κατὰ μῆκος τῆς αὐτόθι παλαιᾶς ὁδοῦ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους. Φαίνεται μὲν νὰ ὑπῆρξαν καὶ παλαιότεραι ταφαί, ἀλλὰ τὰ μνημειωδέστερα ἔργα ἄρχονται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου ἢ τὸ πολὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Ὑπάρχουν λείψανα περιβόλων καὶ κτισμάτων παλαιότερων (εἰκ. 7), οἱ δὲ τάφοι εἶναι ποικίλων σχημάτων (λάκκοι, πίθοι, καύσεις, ἀγγεῖα, σαρκοφάγοι). Πάντων σπουδαιότερον εἶναι μέγα μνημεῖον μαρμάρινον (εἰκ. 8) λαμπρᾶς ἐργασίας, ἣτις εἶναι μᾶλλον παλαιότερα παρὰ νεωτέρα τοῦ πρωίμου 4ου αἰῶνος. Περὶ τῶν εὐρημάτων, ὧν μετὰ καὶ ἐπιγραφαί, ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἐκθέσῃ ὁ κ. Λιάγκουρας λεπτομερέστερον, εἰς ὃν καὶ ὀφείλεται ἡ πρώτη σκαφή.

Ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα ὑπόσχονται αἱ περαιτέρω ἐρευναι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Πάντες οἱ ἀγροὶ γέμουσιν ἐρειπίων, ἅτινα ἐν μέρει φαίνονται κατοικίαι. Κατὰ τὰς κλιτῦς τοῦ ὄρους μεῖζον οἰκοδόμημα μετὰ δωματίων κατὰ ἀνδhra φαίνεται νὰ ἦτο δη-

Είκ. 7. Ἡ κλασσική νεκρόπολις πλησίον τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος.

Είκ. 8. Λείψανα μαρμαρίνου ταφικοῦ μνημείου τοῦ πρώιμου 4ου π.Χ. αἰῶνος.

μοσίας χρήσεως έπαρχιακόν κατασκευάσμα. Τò κατώτατον άνδηρον σύγκειται έκ μεγάλων όγκολίθων. Τεμάχια μεγάλων πηλίνων κεράμων εύρέθησαν, άτινα δέν βοηθοῦν εις άκριβεστέραν χρονολόγησιν.

Τά ίχνη παρά τήν Μεσοσπορίτισσαν, τά όποια έκαλύφθησαν πάλιν λόγω καλλιεργείας, τοσοῦτο μόνον έπιτρέπουν νά λεχθῆ, ότι μεταξὺ αὐτῶν ύπάρχουν και μάρμαρα πολὺ καλῆς έργασίας, ως τὰ άνωτέρω μνημονευθέντα.

2. ΤΑΝΑΓΡΑ

Ἡ άνασκαφή τοῦ 1971 ύπῆρξεν έξόχως ένδιαφέρουσα και άποκαλυπτική, διεξήχθη δέ, δια τοῦ έπιμελητοῦ κ. Θ. Σπυροπούλου, όπου και ἡ τόσον καρποφόρος έρευνα τοῦ 1969, δηλ. εις τήν θέσιν «Γέφυρα» (βλ. Τò Ἔργον 1969, σ. 5 και ΠΑΕ 1969, σ. 5 κ.έ.) και άπεκάλυψεν ικανόν άριθμόν τάφων.

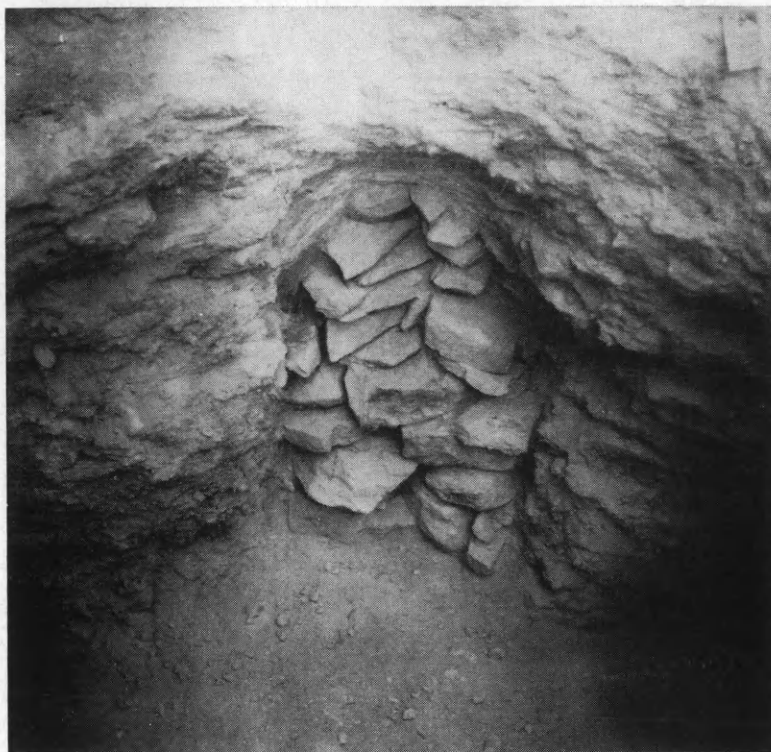
Δια τῆς άνασκαφῆς τοῦ 1971 τὸ παρά τήν θέσιν Γέφυρα Μυκηναϊκόν Νεκροταφεῖον εύρίσκεται εις τὸ πέρας τῆς διερευνήσεως του. Ἐπό άλλων θέσεων έχουν δοθῆ άκριβεστέροι περιγραφαι τῶν τάφων και τῶν άνασκαφικῶν λεπτομερειῶν, έπειδῆ δέ δέν παρουσιάσθησαν και έφέτος άξιοπρόσεκτοι καινοτομιαί εις τὰ ζητήματα ταῦτα, δέν θά διατρίψωμεν έδῶ περι αὐτῶν, περιοριζόμενοι νά άπεικονίσωμεν μόνον ώρισμένας ένδιαφερούσας παραστάσεις εκ τῆς άνασκαφῆς.

Οὔτως ἡ εἰκὼν 9 παριστᾶ τήν εἴσοδον θαλαμοειδοῦς τάφου, φρασσομένην δια ξερολιθιάς. Ἡ φωτογραφία άποδίδει τήν έσωτερικὴν πλευρὰν τῆς εἰσόδου και μαρτυρεῖ τήν άμελῆ μέν, σταθερὰν ὅμως σύνδεσιν τῶν λίθων τῆς θυραίας όπῆς τοῦ τάφου, άπεικονίζουσα καλῶς και τήν έργασίαν λαξεύσεως και διαμορφώσεως τοῦ τμήματος τούτου τοῦ τάφου.

Περί τοῦ τρόπου καταθέσεως τῶν νεκρῶν εις τὸν θάλαμον τοῦ τάφου και τῆς συσσωρεύσεως ἢ διατάξεως τῶν κτερισμάτων και τῶν όστῶν εις συστάδας έντὸς τοῦ θαλάμου λαμβάνει τις ιδέακ εκ τῆς εἰκόνοσ 10, ἥτις εἰκονίζει μέρος τοῦ θαλάμου ένὸς τάφου μετά τῶν έπ' αὐτοῦ κτερισμάτων και όστῶν. Συγχρόνως βλέπει τις έν-

ταῦθα καὶ λεπτομερείας ἐπὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ δαπέδου καὶ τῆς λαξεύσεως τῶν τοιχωμάτων τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου.

Πλὴν τῆς ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου καταθέσεως τῶν νεκρῶν τὸ ἕτερον ἔθος διὰ τὴν Τάναγραν εἶναι ὁ ἐνταφιασμός εἰς πη-

Εἰκ. 9. Εἴσοδος θαλαμοειδοῦς τάφου ἐκ τῶν ἔσω.

λίνας λάρνακας. Ἡ εἰκὼν 11 παριστᾷ τὸ ἐσωτερικὸν θαλάμου τάφου μὲ δύο λάρνακας. Εἰς ἄλλον τάφον ὑπάρχουσι καὶ τρεῖς, αἵτινες ἔχουν τοποθετηθῆ με πνεῦμα φειδοῦς τοῦ περιορισμένου χώρου, τὸν ὁποῖον διαθέτουν οἱ μικροὶ τάφοι. Τὰ καλύμματα τῶν λαρνάκων ἔχουν θραυσθῆ ἀπὸ τὴν πτώσιν τῶν ὀροφῶν τῶν τάφων. Σπουδαία εἶναι ἡ εὔρεσις ἐπὶ μιᾷ τῶν λαρνάκων τῶν γνωστῶν ἤδη καὶ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1969 εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εἰδωλίων, τὰ ὁποῖα ἐπέστεφον ὡς ἀκρωτήρια τὰς τέσσαρας γωνίας τῶν λαρνάκων ἐμπτηγνύμενα ἐντὸς ὑποδοχῶν εἰς τὸ κάλυμμα

αὐτῶν. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν εἰδωλίων τούτων προέκυψαν νέα στοιχεῖα, τὰ ὅποια ὁ ἀνασκάπτων θὰ ἐκθέσῃ εἰς τὰ ΠΑΕ 1971. Εἰς τὰς εἰκόνας αἱ ὅποια ἀκολουθοῦν δίδεται μία παραστατικὴ καὶ

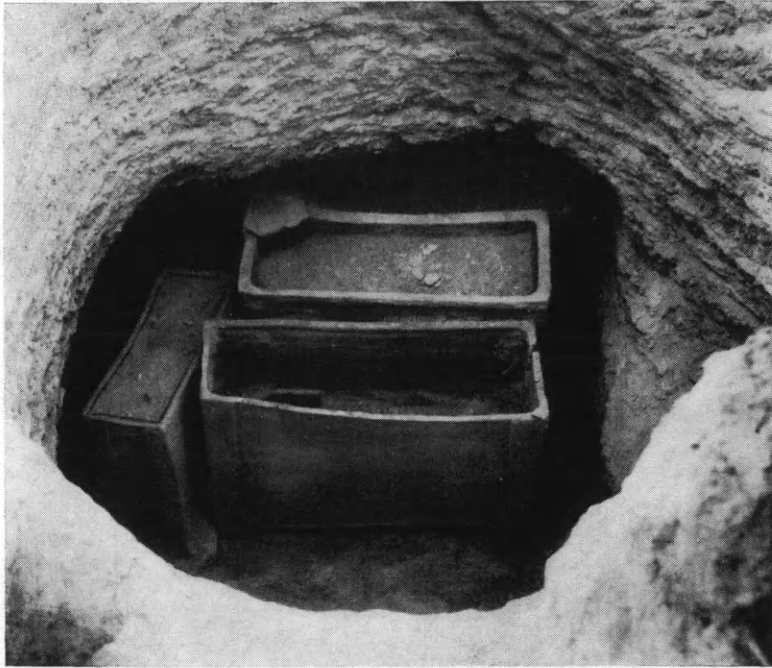
Εἰκ. 10. Ὅστᾱ καὶ κτερίσματα κατὰ χώραν.

ἀντιπροσωπευτικὴ μόνον σειρὰ τῶν λαμπρῶν καρπῶν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1971.

Ἡ εἰκὼν 12 παριστᾶ τὴν μακρὰν πλευρὰν μιᾶς λάρνακος. Εἰς τὸ κέντρον εἰκονίζεται ὁ ἰερός κίων ἡ πεσσός, κοσμούμενος προφανῶς διὰ ταινιῶν, ἐκατέρωθεν δ' αὐτοῦ δεξιὰ μὲν γυναικεία μορφή ἐνδεδυμένη ποδῆρες ἐνιαῖον φόρεμα μετὰ στέμματος εἰς τὴν κεφαλὴν, ἀριστερὰ δὲ Κενταυρὶς ὀρνιθόπους ὁμοίως

ἔστεφανωμένη. Ἀμφότεραι αἱ μορφαὶ ἀτενίζουσι καὶ ἄπτονται τοῦ ἱεροῦ συμβόλου. Τὰ κενὰ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς παραστάσεως συμπληροῦν ἵππος κάτω καὶ ταῦρος ἄνω, ἴσως ὄχι ἄμοιροι συμβολισμοῦ τινος. Ὁ θεματολογικὸς καὶ ἐννοιολογικὸς συνδυασμὸς

Εἰκ. 11. Τάφος 5. Λάβρακες κατὰ χώραν.

εἶναι μοναδικὸς καὶ πρωτοφανής, μοναδική δὲ καὶ πρώτη εἶναι καὶ ἡ παράστασις τῆς Κενταυρίδος ἐπὶ μυκηναϊκοῦ μνημείου. Ἡ παροῦσα παράστασις, ὡς καὶ τινες ἄλλαι, προσδίδουσι εἰς τὸν εἰκονιστικὸν κύκλον τῶν λαρνάκων τῆς Τανάγρας σημασίαν μείζονα ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἀπεκομίσαμεν ἐκ τῶν πρώτων συνήθων παραστάσεων θρηνητριῶν ἐπ' αὐτῶν. Δὲν εἶναι μόνον σκηναὶ θρήνου καὶ ἐθιμικαὶ κοινοτοπίαι αἱ παραστάσεις τῶν μνημείων αὐτῶν, ἀλλὰ σκηναὶ καὶ ἐκφράσεις τοῦ θρησκευτικοῦ συμβολισμοῦ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἀποβαίνουσαι οὕτω ἀνεκτίμητα μνημεῖα διὰ τὴν ἐλληνικὴν ζωὴν καὶ τέχνην.

Τὴν ἀπέναντι μακρὰν πλευρὰν τῆς ἰδίας λάβρακος ἀποδίδει ἡ

Εἰκ. 12. Μακρὰ πλευρὰ λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 5.

Εἰκ. 13. Ἡ ἄλλη μακρὰ πλευρὰ λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 5.

Εικ. 14. Μακρά πλευρά λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 60.

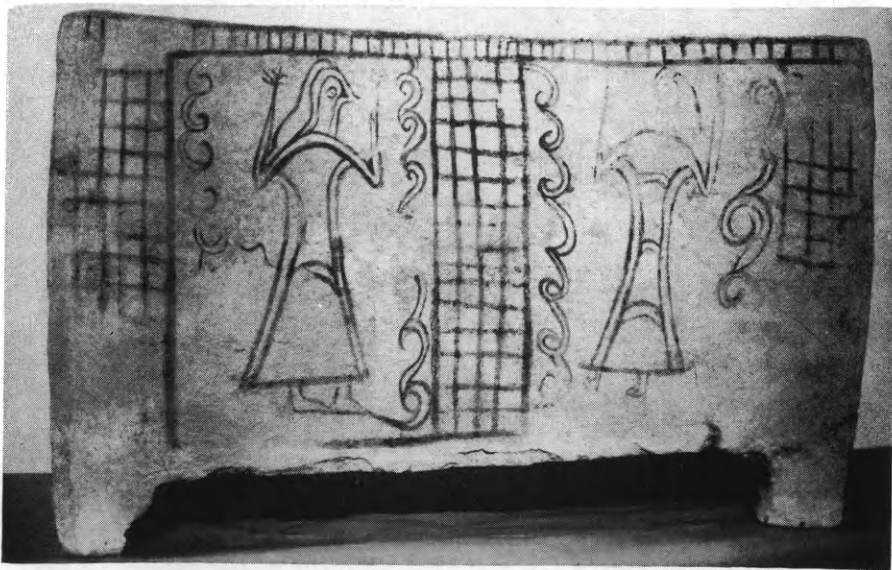

Εικ. 15. Ἡ ἄλλη μακρά πλευρά λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 60.

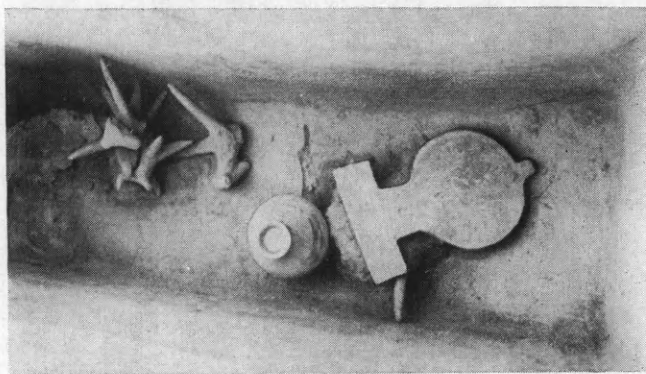
Εικ. 16. Στενή πλευρά λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 60.

Εικ. 17. Μακρὰ πλευρὰ λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 32.

εικόν 13. Δύο ζεύγη γυναικῶν μὲ ὅμοια φορέματα πρὸς τὴν γυναῖκα τῆς «κυρίας» ὄψεως τῆς λάρνακος περιβάλλουν τὸν ἱερόν πεσσόν, ὁ ὁποῖος παρίσταται ἐδῶ ἐν πληρότητι, πατῶν ἐπὶ βάσεως καὶ στεφόμενος δι' ἐπικράνου.

Ἄλλο λαμπρὸν ἀπόκρημα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1971 εἶναι ἡ λάρναξ τῶν εἰκόνων 14 - 16. Ὁ ἀνασκάπτων εἶχεν ἀλλαχοῦ ὑποστηρί-

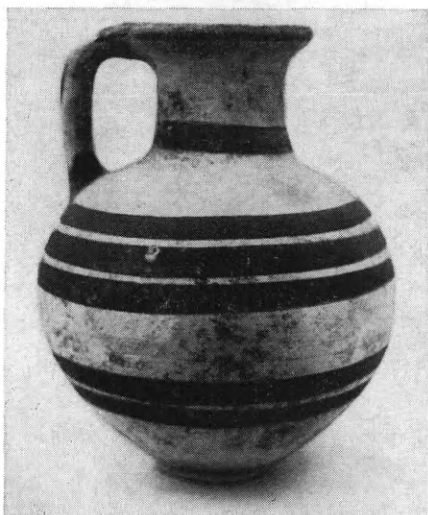

Εἰκ. 18. Περιεχόμενον λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 5.

ξει ὅτι αἱ νεκρικαὶ καὶ ἐπιτύμβιοι τελετουργίαι εἰς τὴν Τάναγραν τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων περιελάμβανον πλῆθος τελετῶν καὶ ἐθιμοπραξιῶν καὶ ἀντιπροσώπευον τὴν συμμετοχὴν τῆς συνόλου Κοινοτήτος εἰς τὰς σχετικὰς ἐκδηλώσεις. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται νῦν δι' ἐνὸς ἀκόμη σπουδαίου μνημείου. Συγκεκριμένως ἐπὶ τῆς λάρνακος τῶν εἰκόνων 14 - 16 παρίστανται ἄνδρες τέσσαρες ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ τρεῖς ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς (αἱ τελευταῖαι μορφαὶ τῆς ζωφόρου εἶναι γυναῖκες). Εἶναι ἐνδεδυμένοι διὰ μακρῶν, ἐνιαίων καὶ εὐρέων φορεμάτων, ἴσως εἰδικῶν διὰ τὴν συγκεκριμένην τελετουργικὴν περίπτωσιν, καὶ παρίστανται εἰς σεμνὴν ζωφόρον μεγαλοπρεπεῖς καὶ γεραροί.

Προχειρότεραι ἀλλ' ἐκφραστικώτεραι εἰς τὴν παιδαριώδη ἐκφραστικὴν των λιτότητα εἶναι ἀπεικονίσεις τῶν τυπικῶν θρηνητριῶν εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς τριῶν ἄλλων γραπτῶν λαρνάκων τῆς τελευταίας ἀνασκαφῆς (εἰκ. 17). Τέλος αἱ μακραὶ πλευραὶ δύο ἄλλων λαρνάκων πληροῦνται ἀπὸ φυτικὰ κοσμήματα εἰς πυκνὴν καὶ ἀτέρμονα διάταξιν. Ἡ εἰκὼν 18 εἶναι διδακτικὴ τοῦ τρόπου καθ' ὃν

ἐτίθεντο τὰ κτερίσματα τῶν λαρνάκων· ἀποδίδει τὸ περιεχόμενον μιᾶς λάρνακος. Τὰ κτερίσματα ἀγγείων (εἰδῶλια) ἔχουν καταπέσει ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς λάρνακος μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ

Εἰκ. 19. Πρόχους ΥΕ ΙΙΒ χρόνων ἐκ τοῦ τάφου 66.

Εἰκ. 20. Ὑδρία πρῶιμων ΥΕ ΙΙΒ χρόνων ἐκ τοῦ τάφου 60.

Εἰκ. 21. Ψευδόστομοι ἀμοφορίσκοι ΥΕ ΙΙΑ-Β χρόνων ἐκ τοῦ τάφου 71.

καλύμματος αὐτῆς ὑπὸ τὸ βάρος τῶν χωμάτων. Λείψανα ὀστῶν διακρίνονται εἰς τὴν δεξιὰν γωνίαν. Αἱ εἰκόνες 19 - 23 παρέχουσιν ἀπλῆν καὶ πρόχειρον ἔννοιαν τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων τῆς περυσινῆς ἀνασκαφῆς. Ὁ μέγας ὄγκος τῶν εὐρημάτων τούτων περιλαμβάνει τὰ συνήθη ἀγγεῖα τῶν ΥΕ ΙΙΒ χρόνων, τῶν αὐτῶν

δὲ χρόνων εἶναι γενικῶς καὶ αἱ ἀνωτέρω ἀπεικονισθεῖσαι καὶ περιγραφεῖσαι λάρνακες.

Τὰ λοιπὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς περιλαμβάνουν μέγαν ἀρι-

Εἰκ. 22. Πρόχους, ψευδόστομος ἀμφορίσκος καὶ σκύφος ὕψ. ΠΙΒ χρόνων ἐκ τοῦ τάφου 32.

Εἰκ. 23. Ψευδόστομος ἀμφορίσκος καὶ θήλαστρον ὕψ. ΠΙΒ χρόνων ἐκ τοῦ τάφου 71.

θμὸν εἰδωλίων καὶ ζωδίων (κυνῶν, ταύρων, πτηνῶν), ὡς καὶ ἀρκετὰ παραδείγματα θρόνων, τινὲς τῶν ὁποίων διακρίνονται διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸν χρωματικὸν τῶν διάκοσμον. Ἐν βραχυτάτῃ λοιπὸν συνόψει ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Τανάγρας τοῦ ἔτους 1971 ἀπέδωκε

καρπούς άπροσδοκήτους και ύπό πᾶσαν έποψιν έξαιρετικούς και έδικαίωσε την έπιμονήν του άνασκάπτοντος δια την συνέχισιν και πλήρη άνασκαφικήν της διερεύνησιν.

3. ΣΕΣΚΛΟΝ (Οίκισμός).

Έν Σέσκλω έπανελήφθησαν δια του Έφόρου κ. Δ. Θεοχάρη κατά τὸ 1971 αί συστηματικαί άνασκαφαί τῆς Άρχαιολογικῆς Έταιρείας (πρβ. ΠΑΕ 1962, 1963, 1965, 1966 και 1968), ὄχι ὅμως ἐπὶ τῆς άκροπόλεως, ὅπου ἡ έπανεξέτασις τῆς στρωματογραφίας έπερατώθη τὸ 1968, ἀλλὰ δυτικῶς αὐτῆς και εἰς ἀπόστασιν 150 μ. περίπου, ἐντὸς άγροῦ τῆς Κοινότητος του Σέσκλου.

Εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ένετοπίσθησαν κατοπιν άνιχνευτικῶν έρευνῶν και δοκιμαστικῶν σκαφῶν τῆς Άρχαιολογικῆς Έπιτηρείας (1968 - 1970) νεολιθικά άρχιτεκτονικά λείψανα και τάφοι τῆς Έποχῆς του Χαλκοῦ. Ἦδη τὸ 1968, μετὰ τὸ πέρας τῶν άνασκαφῶν ἐπὶ τῆς άκροπόλεως, εἶχε διαπιστωθῆ ἡ ὕπαρξις αξιολόγου οἰκήματος τῆς λεγομένης «Μέσης Νεολιθικῆς» εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν και εἰς ἀπόστασιν 200 μ. δυτικῶς τῆς άκροπόλεως. Κατὰ τὰς άνιχνεύσεις δὲ και δοκιμὰς τῶν έπομένων έτῶν έπεσημάνθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς άκροπόλεως ἄλλα λείψανα νεολιθικῶν κτισμάτων και τινὰ δάπεδα καλυβῶν, μαρτυροῦντα περὶ τῆς ὕπαρξεως έκτεταμένου οἰκισμοῦ περὶ αὐτὴν. Έκ τῶν διαπιστώσεων αὐτῶν άφωρμήθη ἡ συστηματικὴ άνασκαφικὴ έρευνα.

Ὁ κύριος τομεὺς τῶν άνασκαφῶν του 1971 ἐντὸς του κοινοτικοῦ άγροῦ εἶχεν έμβαδὸν χιλίων τετραγωνικῶν μέτρων (μῆκος 40 μ., πλάτος 25 μ.), περιεφράχθη δὲ ἐξ άρχῆς δια νὰ εξασφαλισθῆ τὸ άπρόσκοπτον τῆς έρεύνης.

Τὰ άποκαλυφθέντα άρχιτεκτονικά λείψανα ἀνάγονται εἰς τὴν Μέσην Νεολιθικὴν και δὴ εἰς τὰς τελικὰς φάσεις της (III και IIIA ἐν Σέσκλω). Τούλάχιστον δέκα οἰκήματα διαφαίνονται ἤδη εὐκρινῶς (εἰκ. 24) ὅτι ἀνήκουν εἰς εὐρύτερον σύνολον εἶναι ἐπίσης προφανές, διότι ὁ γενικὸς προσανατολισμὸς αὐτῶν (αἱ γωνίαι πρὸς τὰ κύρια σημεῖα του ὀρίζοντος) εἶναι ὁ αὐτὸς

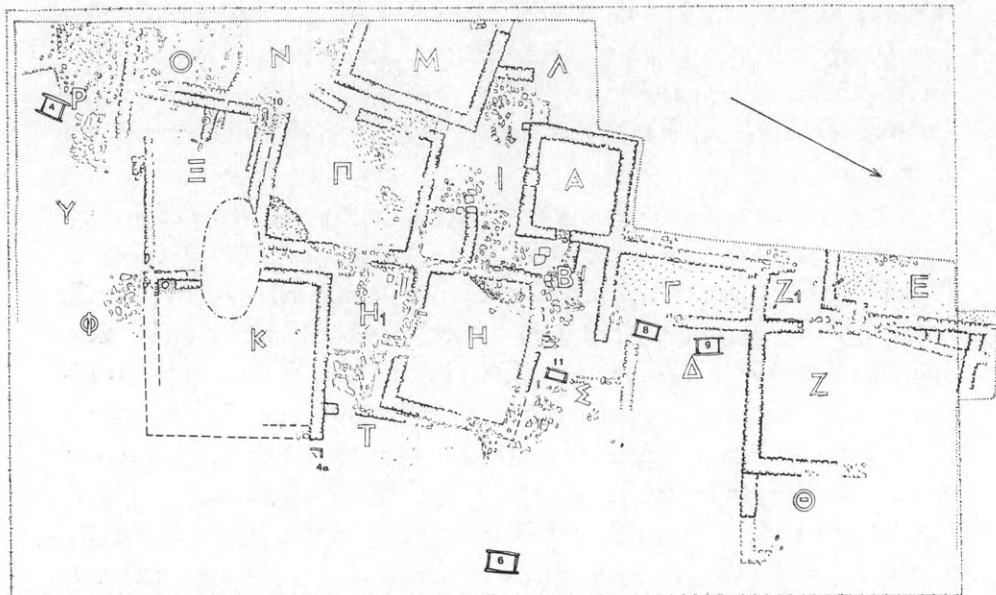

καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως συγχρόνων οἰκημάτων. Ἄλλὰ ἡ διατήρησις τῶν κτισμάτων εἶναι ἐδῶ καλυτέρα καὶ αἱ διαστάσεις μεγαλύτεραι — προφανῶς ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχεν ἐνταῦθα πρόβλημα χώρου. Ὅπως συνήθως, τὸ θεμέλιον καὶ ἡ κρητὶς τῶν οἰκημάτων (πάχους συνήθως 0,50 - 0,60 μ., ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἄνω τῶν 0.70 μ.)

ΣΕΣΚΛΟ Β

1971

0 10 μ.

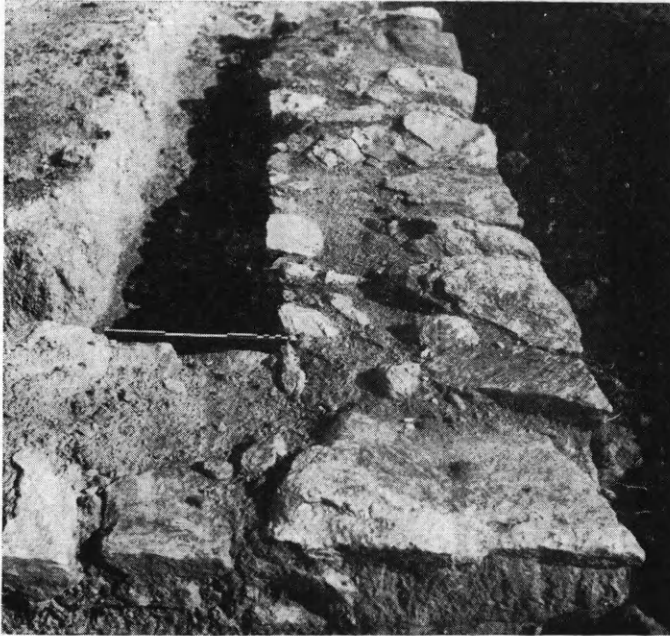
Δ.Ρ.Θ.

Εἰκ. 24. Κάτοψις τοῦ κυρίου τομέως τῶν ἀνασκαφῶν.

ἦσαν λιθόκτιστα (εἰκ. 25), ἐνῶ ἡ ἀνωδομία ἐκ πλίνθων ὤμων, τῶν ὁποίων δὲν ὑπελείφθησαν ἴχνη. Τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ «οἴκου» ἀπετέλει εὐρύχωρον τετράγωνον περίπου δωματίον, μετὴν εἴσοδον συνήθως πρὸς Νότον (ἢ πρὸς τὰ Νοτιοδυτικὰ καὶ τὰ Νοτιοανατολικὰ). Πρὸ τῆς εἰσόδου ἢ παρ' αὐτὴν χωρὸς τις περιβαλλόμενος δι' ἀσθενῶν τοιχαρίων, ἢ ὑπὸ τῶν τοίχων τῶν παρακειμένων οἰκιῶν περιοριζόμενος, ἐπεῖχε θέσιν παραρτήματος τῆς οἰκίας («παρασπιτο» παρὰ τῷ λαῷ σήμερον καλούμενον εἰς τινὰς

περιοχάς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν γένει ὡς βοηθητικὸς χῶρος). Ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων (λιθόστρωσις, μεγάλα ἢ μικρότεραι πλάκες, ἔδρανα κ.ἄ.) πειθόμεθα, ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ἐτελοῦντο.

Ἐντὸς τῶν κυρίων δωματίων (ἅτινα ἔχουν ἐνίοτε ἐμβαδὸν ἄνω

Εἰκ. 25. Γωνία νεολιθικοῦ οἰκήματος.

τῶν 35 - 40 μ. τετραγ.) δὲν παρατηρήθησαν μέχρι τοῦδε μόνιμοι ἐστίαι οὔτε δάπεδα ἐκ πηλοῦ. Εἰς δύο περιπτώσεις (Οἰκίαι Η καὶ Π) ὑπάρχει ἀπλῶς λιθόστρωτον ἄνδρον κατὰ τὴν ἐναντι τῆς εἰσόδου γωνίαν. Ἡ ἔλλειψις δαπέδων ἄγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν δώματος, ἀλλὰ ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸ παρὸν δὲν ὑπάρχουν. Μόνον εἰς δύο σημεῖα (χῶροι Γ καὶ Ε) εὐρέθη καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν στρῶμα πηλῶν ἐπαλείψεως τῆς στέγης (ἢ τοῦ δαπέδου τοῦ δώματος;), ἡ ἀνασκαφὴ αὐτῶν ὅμως ἀφέθη διὰ τὸ μέλλον. Μεταξὺ τῶν οἰκημάτων εἶπομεν ἤδη ὅτι ἀφήνονται αὐλαὶ εὐρύχωροι ὡς βοηθητικοὶ χῶροι. Ἐνίοτε ὅμως παρατηροῦνται καὶ στεναὶ δίοδοι, μόλις 0.60 ἕως 0.70 μ. πλάτους (Οἰκία Π).

Μέχρι τοῦδε δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις τῆς παρουσίας «μεγαροειδῶν» οἰκημάτων. Ὁ διαπιστούμενος ὅμως βασικῶς τύπος τοῦ μονοδόμου, ἄνευ ἐσωτερικῶν ὑποδιαιρέσεων, οἴκου μετ' αὐλῆς δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ εἰς τὴν ἀκρόπολιν κατὰ τὴν Μέσην Νεολιθικήν. Δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου πρὸς τὸ παρὸν σαφῆς ἡ διάταξις τοῦ μεγάλου καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένου τύπου οἰκήματος Z - Z1 - Θ καὶ Δ - Γ (πρβ. εἰκ. 24), τὸ ὁποῖον ἴσως εἶναι τὸ μᾶλλον «μνημειακὸν» δημιούργημα τῆς νεολιθικῆς αὐτῆς περιόδου.

Ἡ εὐρεθεῖσα κεραική παρουσιάζει τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τελικῆς μέσης νεολιθικῆς φάσεως: ἀπόλυτος ἐπικράτησις τῶν μονοχρώμων, πιθοειδῆ δοχεῖα, ὀλίγα ζεστά, ἐλάχιστα γραπτὰ. Τίποτε νεώτερον τῆς τελικῆς αὐτῆς φάσεως δὲν εὐρέθη — πλὴν βεβαίως τῶν ἐκ τῶν διαταραχῶν τῆς Μέσης Χαλκοκρατίας (τάφοι κλπ.) προερχομένων μεταγενεστέρων λειψάνων. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι οὐδὲν ὄστρακον τῆς περιόδου τοῦ Διμηνίου εὐρέθη εἰς τὸν χῶρον τῶν ἀνασκαφῶν.

Εἰς τὸν χῶρον Ε καὶ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν, ὑπὸ τοῦς πηλοῦς ἐπαλείψεως τῆς καταπεσοῦσης στέγης, εὐρέθη κατὰ χῶραν ὑψηλὸν ποτήριον μετὰ τριῶν καθέτων πλαστικῶν κανόνων, ἐν εἶδει ραβδώσεων (εἰκ. 26). Ἀκριβῶς ὅμοιον ραβδωτὸν ποτήριον ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, δηλ. εἰς τὸ «στρῶμα καταστροφῆς» τοῦ δωματίου 12 ἐν τῇ ἀκροπόλει (πρβ. ΠΑΕ 1968, 24 κ.ἐ. πίν. 22 β. Ταυτόσημον τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου Δ - Σ εἰκ. 79, προερχομένου ἐκ τοῦ δωματίου 11 τοῦ αὐτοῦ οἰκήματος). Τὸ σπάνιον αὐτὸ καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς τελικῆς φάσεως τοῦ «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου» σχῆμα ἀγγείου ἀποδεικνύει ἄνευ ἀμφιβολίας, ὅτι ταυτόχρονος ὑπῆρξεν ἡ καταστροφή ἢ ὁποῖα ἐπληξεν τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὸν ἐκτὸς αὐτῆς οἰκισμὸν περὶ τὸ τέλος τῆς Μέσης Νεολιθικῆς, ἥτοι συμφώνως πρὸς προσφάτους ραδιοχρονολογήσεις ἐκ Σέσκλου (ὀφειλομένας εἰς τὸ Ἐργαστήριον Ραδιοχρονολογήσεως τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Μουσείου τῆς Πενσυλβανίας) περὶ τὸ 4.500 π.Χ. Συνεπεία τῆς καταστροφῆς ἐκείνης ἡ ἀκρόπολις τοῦ Σέσκλου ἡρημώθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ἥτοι μέχρις ὅτου κατὰ τὴν φάσιν τοῦ «Πολιτισμοῦ τοῦ Διμηνίου» ἐγκατεστάθησαν ἐπ' αὐτῆς καὶ πάλιν ἄνθρωποι (περὶ τὸ 3.700 π.Χ., συμφώνως πρὸς τὰς ἐκ Σέ-

σκλου ραδιοχρονολογήσεις). Εἰς τὸν οἰκισμὸν ὅμως ἡ καταστροφή — ὡς τοῦλάχιστον μαρτυροῦν αἱ μέχρι τοῦδε ἐνδείξεις — ὑπῆρξε ὀλοσχερῆς καὶ ἡ θέσις ἐγκατελείφθη ἔκτοτε διὰ παντός.

Ἄλλαι δοκιμαὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τῆς Κοινότητος ἀπεκάλυψαν τμήματα ὁμοίας κατασκευῆς οἰκημάτων τῆς Μέσης Νεολιθικῆς,

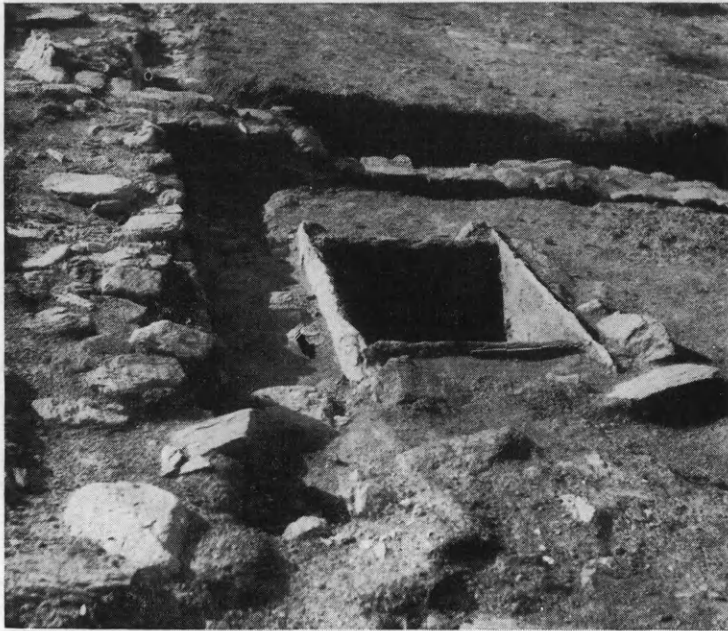

Εἰκ. 26. Ραβδωτὸν ποτήριον, ὡς εὐρέθη παρὰ τὴν Α. γωνίαν τοῦ χώρου Ε.

φαίνεται δὲ ὅτι καὶ εἰς παρακειμένους ἀγρούς ἐξετείνετο ὁ οἰκισμός. Καὶ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀκροπόλεως ἐπεσημάνθησαν ἀνάλογα λείψανα, εἰς ἀπόστασιν 150 - 200 μ. πάλιν ἀπ' αὐτῆς. Ἄλλὰ πρὸς τὸ παρὸν τὰ σημαντικώτερα ὄλων φαίνονται τὰ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τῆς Κοινότητος (Σέσκλο Β ὠνομάσθη προσωρινῶς ἡ θέσις) καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ συνεχισθοῦν αἱ ἀνασκαφαὶ διὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὄλων τῶν σωζομένων οἰκημάτων.

Εἰς δύο σημεῖα τοῦ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως χώρου ἀπεκαλύφθησαν καὶ τμήματα οἰκημάτων τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς, ἔτι δὲ κεραμεικῆ καὶ διάφορα εὐρήματα τῆς περιόδου ταύτης. Ὡστε δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως

οίκισμοῦ τῆς Μέσης Νεολιθικῆς (τῆς κατ' ἐξοχὴν περιόδου τοῦ «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου»), ἀλλὰ περὶ ἀρχικῆς παραλλήλου ἐγκαταστάσεως τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς. Κατὰ πόσον ἡ ἐγκατάστασις αὕτη ἀπετέλεσε τὸν κυρίως οἰκισμόν, παραλλήλως πρὸς τὴν ὠχυρωμένην ἀκρόπολιν ὑφιστάμενον, εἶναι πρό-

Εἰκ. 27. Μεσοελλαδικὸς τάφος 9.

βλημα, τοῦ ὁποίου τὴν λύσιν ἀναμένομεν ἐκ τῆς συνεχίσεως τῶν ἀνασκαφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τοῦ ὕλικου τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς οἰκισμοῦ. Ὅσον καὶ ἂν φαίνεται τολμηρὰ ἢ ὑπόθεσις, δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς πέμπτης ἤδη π.Χ. χιλιετίας ἐκτεταμένον οἰκισμόν καὶ ὠχυρωμένον πυρῆνα — μίαν δηλαδὴ πρωτόγονον μορφήν τοῦ ἐπιπέδου τῆς πόλεως καὶ ἀκροπόλεως.

Ἐκ τῶν διαφορῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς σημαντικώτερα ἦσαν τὰ πήλινα εἰδῶλια, σειρὰ λιθίνων ἀξινῶν διαφορῶν τύπων καὶ ἄλλα λίθινα ἐργαλεῖα, σφραγῖς πηλίνης, λεπίδες ὄψιανοῦ καὶ πυριτολίθου καὶ πήλινα σφονδύλια.

Τάφοι τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ (κυριώτατα τῆς Μέσης Χαλκοκρατίας) ἀνεσκάφησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς ἀκροπόλεως. Ἐντὸς τοῦ κυρίου τομέως τῶν ἀνασκαφῶν ἀπεκαλύφθησαν πέντε κιβωτιόσχημοι «μεσοελλαδικοὶ» τάφοι (ὑπ' ἀριθ. 4 - 6 - 8 - 9 καὶ 11 εἰς τὴν εἰκ. 24), ἕχνη ἐνὸς ἄλλου (ἀριθ. 4α) καὶ μία ταφή

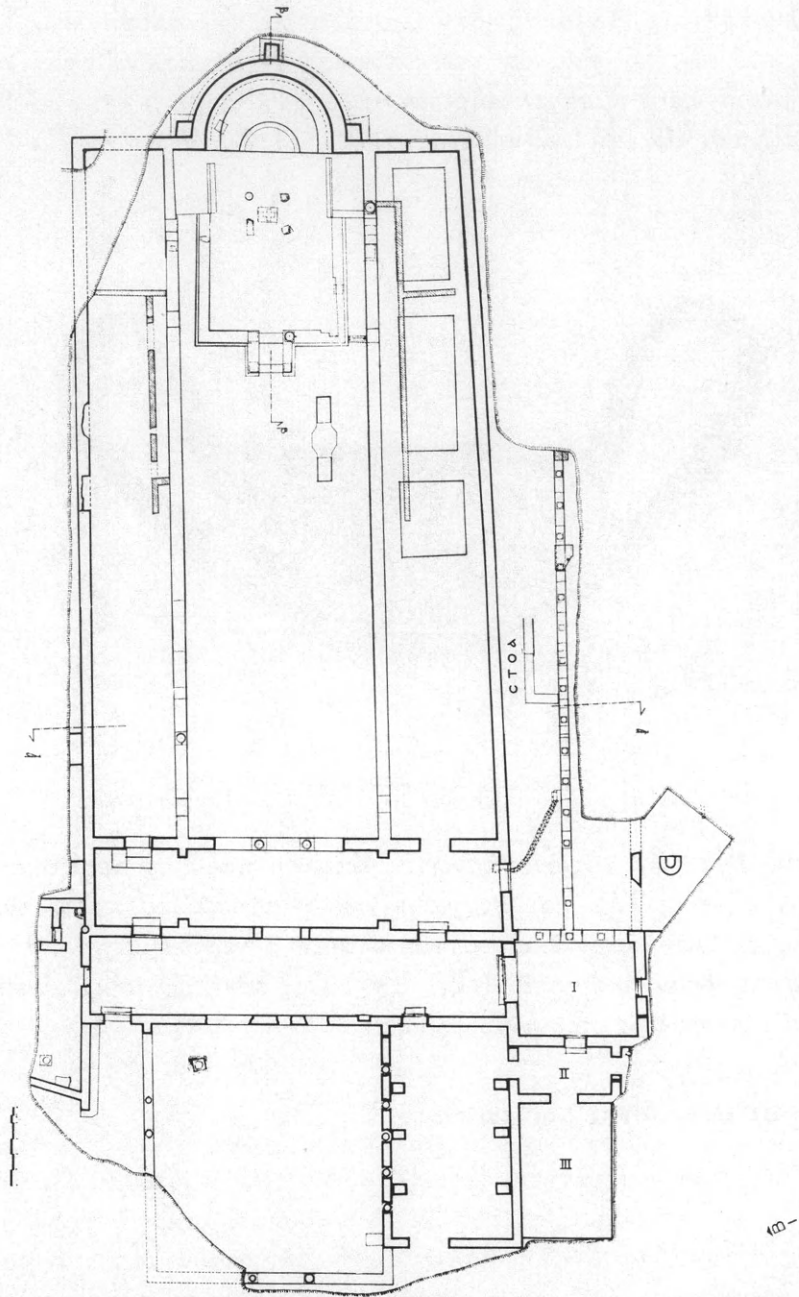
Εἰκ. 28. Μεσοελλαδικὸν ἀγγεῖον.

(ἀριθ. 10) τῶν αὐτῶν χρόνων. Ἐκείντο παρὰ τὰ νεολιθικὰ οἰκήματα (εἰκ. 27) καὶ συχνὰ εἶχον καταστρέψει παλαιότερους τοίχους. Οἱ νεκροὶ ἔκειντο εἰς στάσιν συνεσταλμένην, τὰ κτερίσματα ἦσαν ἐλάχιστα (εἰκ. 28), ὡς συνήθως συμβαίνει εἰς τοὺς τάφους τῆς περιόδου αὐτῆς.

4. ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ. Νέα Ἀγχιάλος.

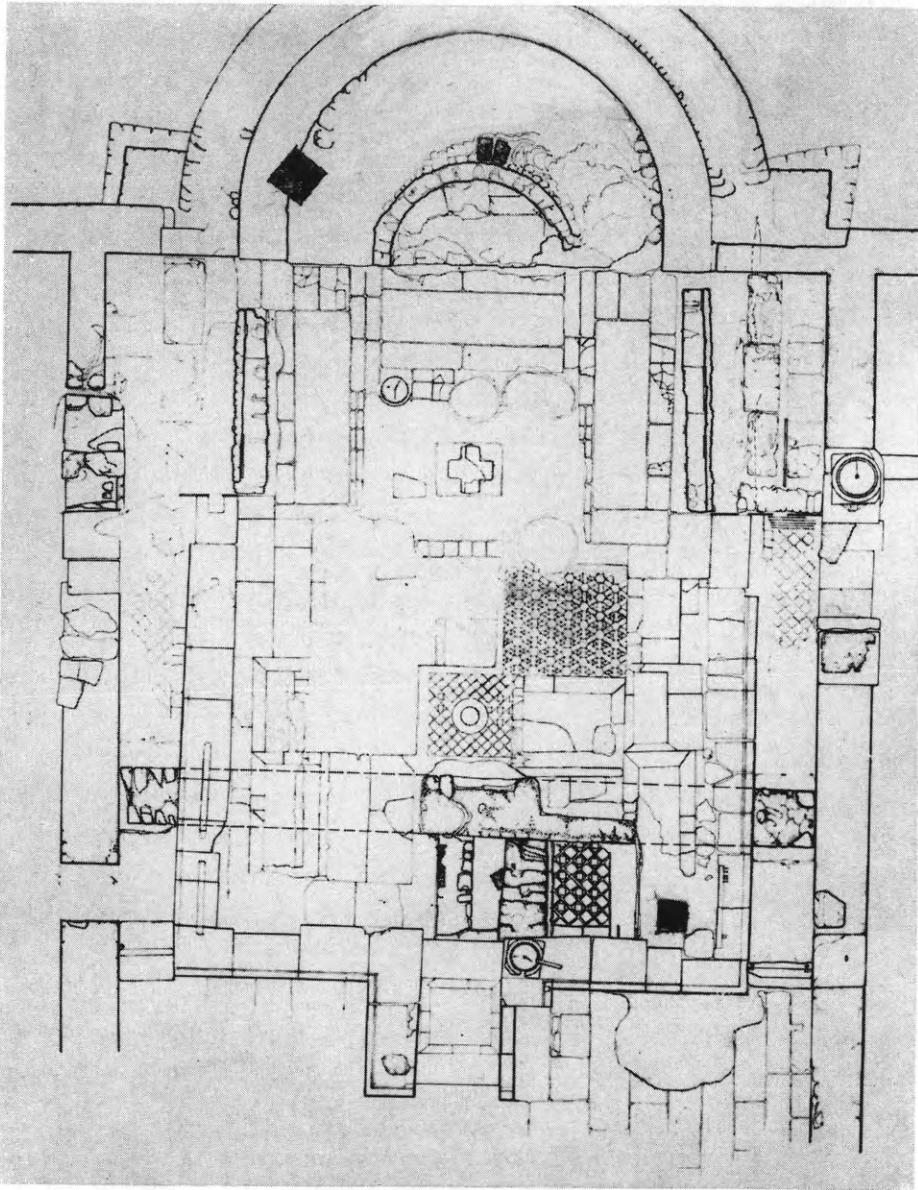
Συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1971, διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Π. Λαζαρίδη, ἡ ἐν τῇ κωμοπόλει τῆς Ν. Ἀγχιάλου ἀνασκαφή τῆς σημαντικῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Γ, τῆς μετονομασθείσης, μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀνακαινιστικῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ διαπέδου, εἰς βασιλικὴν τοῦ Ἀρχιερέως Πέτρου.

Ὁ σκοπὸς τῶν ἐργασιῶν ἦτο διττός: α) ἡ ἀποκάλυψις τῶν τριῶν

Είχ. 29. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀρχιερέως Πέτρου (βασιλική Γ).

κλιτῶν τῆς βασιλικῆς καὶ τῶν προσκτισμάτων αὐτῆς καὶ β) ἡ διερεῦνησις εἰς βάθος τῶν στρωμάτων, εἰς ὅσας θέσεις ὑπῆρχεν εὐχέ-

Εἰκ. 30. Κάτοψις τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ φράγματος τοῦ Πρεσβυτερίου τῆς βασιλικῆς.

ρεια πρὸς τοῦτο, κυρίως ὅμως εἰς τοὺς χώρους ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε προηγηθῆ ἀποκόλλησις τῶν ψηφιδωτῶν πρὸς ἐπισκευήν.

Ὡς δεικνύει ἡ παρατιθεμένη κάτοψις (εἰκ. 29), ἀπεκαλύφθησαν τὰ τρία κλίτη, πλὴν μικροῦ μέρους εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν, καταλαμβανομένου ὑπὸ τῆς ἐκεῖθεν διερχομένης ὁδοῦ, τὰ τρία διαμερίσματα (I, II καὶ III) δυτικῶς τῆς νοτίας στοᾶς, ὡς καὶ μέρος τῶν προσκτισμάτων βορείως τῶν δύο ναρθήκων καὶ τοῦ αἰθρίου.

Τὸ κεντρικὸν κλίτος εἶναι ἐπεστρωμένον ὀλόκληρον δι' ὀρθογωνίων πλακῶν, μεγάλων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαστάσεων. Εἰς τὰ πλάγια κλίτη καὶ τὰ τρία ὡς ἀνωτέρω διαμερίσματα τῆς στοᾶς ὑπάρχουν ψηφιδωτὰ δάπεδα, τὰ ὁποῖα, πλὴν εὐτυχῶς μικρῶν τμημάτων, διατηροῦνται εἰς καλὴν κατάστασιν. Τέλος, τὰ προσκτίσματα βορείως τῶν ναρθήκων ἔχουν πατώματα ἐπεστρωμένα διὰ πηλίνων πλακῶν, διαστάσεων 0.55×0.55 μ.

Μετὰ τὴν κατεδάφισιν μικρᾶς παλαιᾶς οἰκίας ἐπὶ τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ Πρεσβυτερίου, ἀπεκαλύφθη ὅλος ὁ χῶρος αὐτοῦ μετὰ τοῦ στυλοβάτου τοῦ φράγματος καὶ τοῦ τετρακιονίου προστώου (εἰκ. 30). Οὕτω κατέστη δυνατὴ ἡ πλήρης σχεδιαστικὴ ἀποτύπωσις αὐτοῦ.

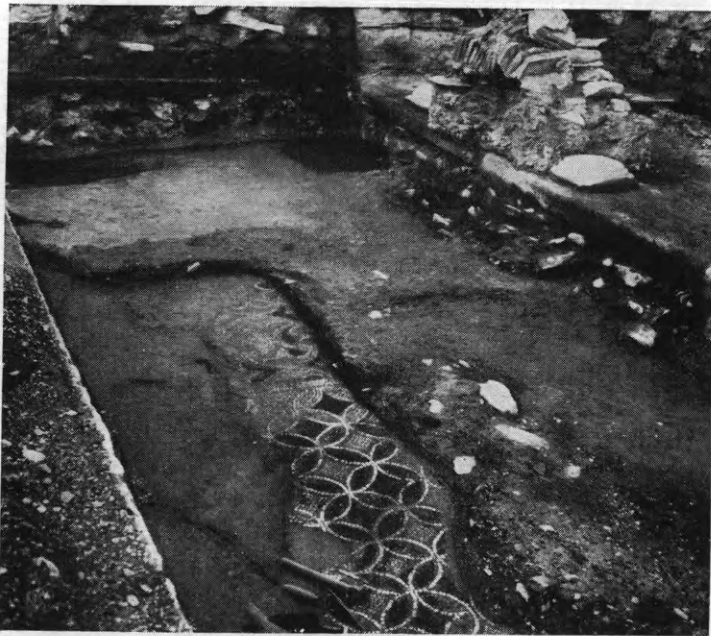
Στρωματογραφικαὶ ἔρευναι διενηργήθησαν εἰς τὴν νοτίαν στοᾶν (εἰκ. 31), τὰ 3 διαμερίσματα δυτικῶς ταύτης, τὴν νοτίαν πτέρυγα τοῦ αἰθρίου, τὸν ἐξωνάρθηκα, τὸν χῶρον τοῦ Πρεσβυτερίου καὶ τὴν βορείαν κιονοστοιχίαν. Τὰ πορίσματα ὑπῆρξαν λίαν σημαντικά.

Εἰς τὴν στοᾶν (εἰκ. 32) διεπιστώθη: ὅτι ὁ νότιος τοῖχος τῆς βασιλικῆς ἐδράζεται ἐπὶ τῶν ὑπολειμμάτων ἐτέρου τοίχου συγχρόνου πρὸς τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, ὅτι ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ τούτου ὑπῆρχεν εἰς μικρὸν ὕψος (0.03 μ.) δευτέρον δάπεδον, ἔτι δὲ ὑψηλότερον (0.535 μ.) καὶ τρίτον μὲ κλίσιν ἀπὸ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς πρὸς τὸν στυλοβάτην τῆς στοᾶς καί, τέλος, ὅτι ὁ στυλοβάτης οὗτος εἶναι κατασκευὴ μεταγενεστέρα τῶν δύο παλαιότερων δαπέδων, τοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ τοῦ δευτέρου.

Εἰς τὸ διαμερίσμα I, μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ ψηφιδωτοῦ, εὐρέθησαν χαμηλότερον ἕτερα 3 δάπεδα καὶ λείψανα τοίχων, ἀνήκοντα τοῦλάχιστον εἰς τρεῖς οἰκοδομικὰς περιόδους, εἰς τὴν πρώτην τῶν ὁποίων ἀνήκουν αἱ κέραμοι, αἱ εὐρεθεῖσαι εἰς ἐκτεταμένον στρῶμα καὶ εἰς βάθος 0.63 - 0.70 μ.

Εικ. 31. Ἡ νοτία στοὰ ἀπὸ ΝΔ.

Εικ. 32. Τὰ ἀποκαλυφθέντα δάπεδα εἰς τὴν νοτίαν στοάν.

Εἰκ. 33. Διαμέρισμα II. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον μετὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν.

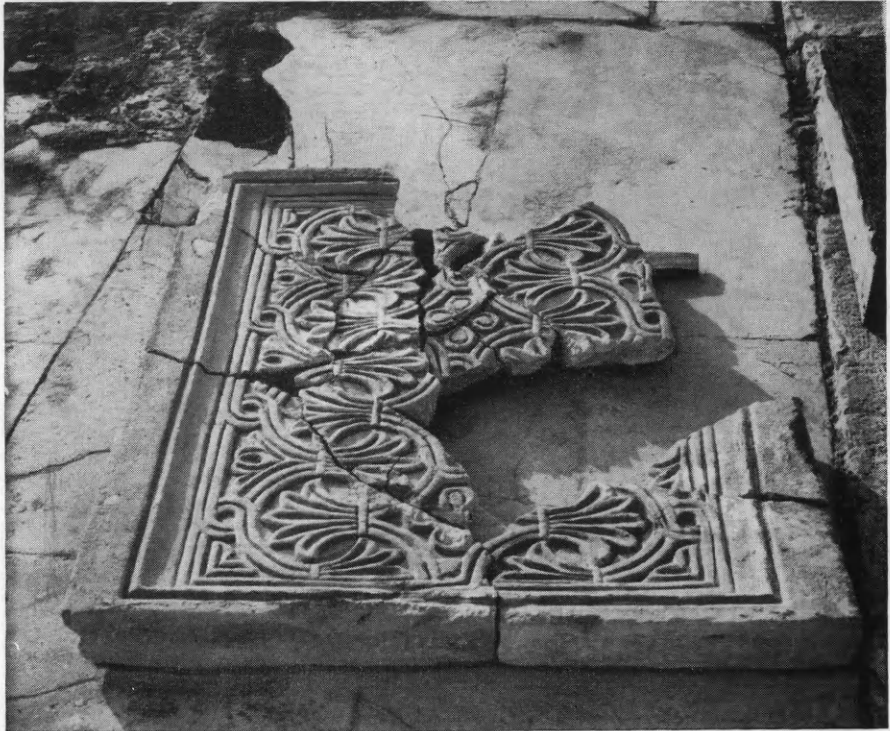
Εικ. 34. Διαμέρισμα III. Ταφή νηπίου.

Εικ. 35. Μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη.

Εἰς τὸ διαμέρισμα II, δυτικῶς τοῦ προηγουμένου, τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ὁποίου, ἐπισκευασθέν, ἐπανετοποθετήθη (εἰκ. 33), διεπιστώθη ὁμοίως ἢ ὑπαρξίς λειψάνων τοιχοδομίας προγε-
νεστέρων κτηρίων.

Εἰς τὸ διαμέρισμα III, μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ ψηφιδωτοῦ

Εἰκ. 36. Θωράκιον.

δαπέδου, ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης πατώματα καὶ λείψανα τοιχοδομίας τριῶν τοῦλάχιστον περιόδων, κάτωθι τῶν ὁποίων καὶ εἰς βάθος 1.06 μ. εὐρέθη τάφος νηπίου, γεωμετρικῆς πιθανῶς ἐποχῆς (εἰκ. 34).

Ἡ αὐτὴ διαπίστωσις ὑπάρξεως λειψάνων διαφόρων οἰκοδομικῶν περιόδων (δαπέδων καὶ τοιχοδομίας) ἐγένετο καὶ εἰς τὴν νοτιάν πτέρυγα τοῦ αἰθρίου καὶ τὸν ἐξωνάρθηκα μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τῶν ψηφιδωτῶν αὐτῶν.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ Πρεσβυτερίου, ὅπου τὸ πάτωμα

ἦτο κατεστραμμένον, ἀπεκάλυψε λείψανα τοιχοδομίας 4 περιόδων καὶ τὸ ὑπόστρωμα δαπέδου ἐξ ἰσχυροτάτου κορασανίου, ἐπεστρωμένον διὰ μικρῶν πλακιδίων, τετραγώνων, τριγώνων κλπ.

Εἰκ. 37. Χαλκοῦς σταυρὸς μεθ' ἀλύσεως.

Εἰκ. 38. Σκυφοειδὲς ἀγγεῖον μετὰ γανώματος.

Τέλος σημαντικὴ εἶναι ἡ διαπίστωσις, ὅτι καὶ τὰ κτήρια τῶν προηγουμένων φάσεων καὶ ἡ βασιλικὴ ἔχουν οἰκοδομηθῆ ἐπὶ «ὕδαροῦς» ἐδάφους (εἰς βάθος 1.10 μ. εὐρίσκεται ὕδωρ) καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ τεχνικοὶ τῆς ἐποχῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρώσουν τὸν χῶ-

ρον διὰ παχέος στρώματος άνθυγρᾶς κατασκευῆς ἰσχυροτάτης, ὁμοιαζούσης πρὸς τὰς σημερινὰς ἐκ «γκρὸ μπετόν».

Πολυάριθμα ἦσαν τὰ εὐρήματα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ποικίλων μορφῶν (εἰκ. 35, 36), χαλκᾶ, ὡς ὁ ἐπιδεικνυόμενος παλαιοχριστιανικὸς σταυρὸς μεθ' ἀλύσεως (εἰκ. 37), κεραμεικά, ὡς τὸ προβαλλόμενον σκυφοειδὲς ἀγγεῖον (εἰκ. 38) κ.ἄ.

Τέλος, περισυελέγησαν καὶ δύο ἐπιγραφαὶ ἀναφερόμεναι, ἡ μὲν μία εἰς πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ., ἡ δὲ ἑτέρα, χρονολογουμένη εἰς τὸν 2ον αἰ. π.Χ., εἰς ψήφισμα τῶν Θηβαίων — τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν — δι' Εὐρυδάμαντᾶ τινᾶ, τῶν ὁποίων τὸ κείμενον καὶ αἱ εἰκόνες δημοσιευθῆσονται εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ 1971.

Μὲ τὰ νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν, ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀρχιερέως Πέτρου ἀναδεικνύεται ἐν τῶν σημαντικωτέρων παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Χώρας.

5. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Κατ' Αὐγούστον τοῦ 1971 συνεχίσθη διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος - ἀρχαιολόγου κ. Εὐσταθίου Στίκα ἡ ἀνασκαφὴ τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν Α καὶ Γ καθὼς καὶ τοῦ φερομένου ὡς ἐπισκοπικοῦ μεγάρου ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως.

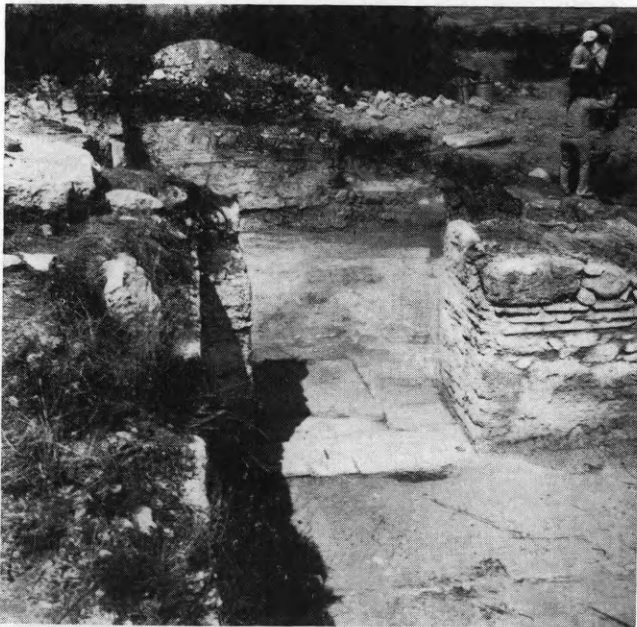
Β α σ ι λ ι κ ῆ Α.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐγένετο πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος καὶ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς εὐρεθέντος πέρυσι τετραγώνου διαμερίσματος, διαστ. 5.35×5.35 μ., διεπιστώθη δ' ὅτι ὁ νότιος τοῖχος αὐτοῦ προχωρεῖ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἐπὶ μήκους 15.60 μ. (παρένθ. πίν. Α).

Περαιτέρω ἡ ἀνασκαφὴ ἐστράφη ἐξωτερικῶς τῆς βορείου θύρας τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 39), ἐνθα ἀπεκαλύφθη παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α δωμάτιον, διαστάσεων 5.90×4.50 μ. Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο εἰσέρχεται τις διὰ τῆς βορείου θύρας τοῦ νάρθηκος ἀνοίγματος 1.53 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου

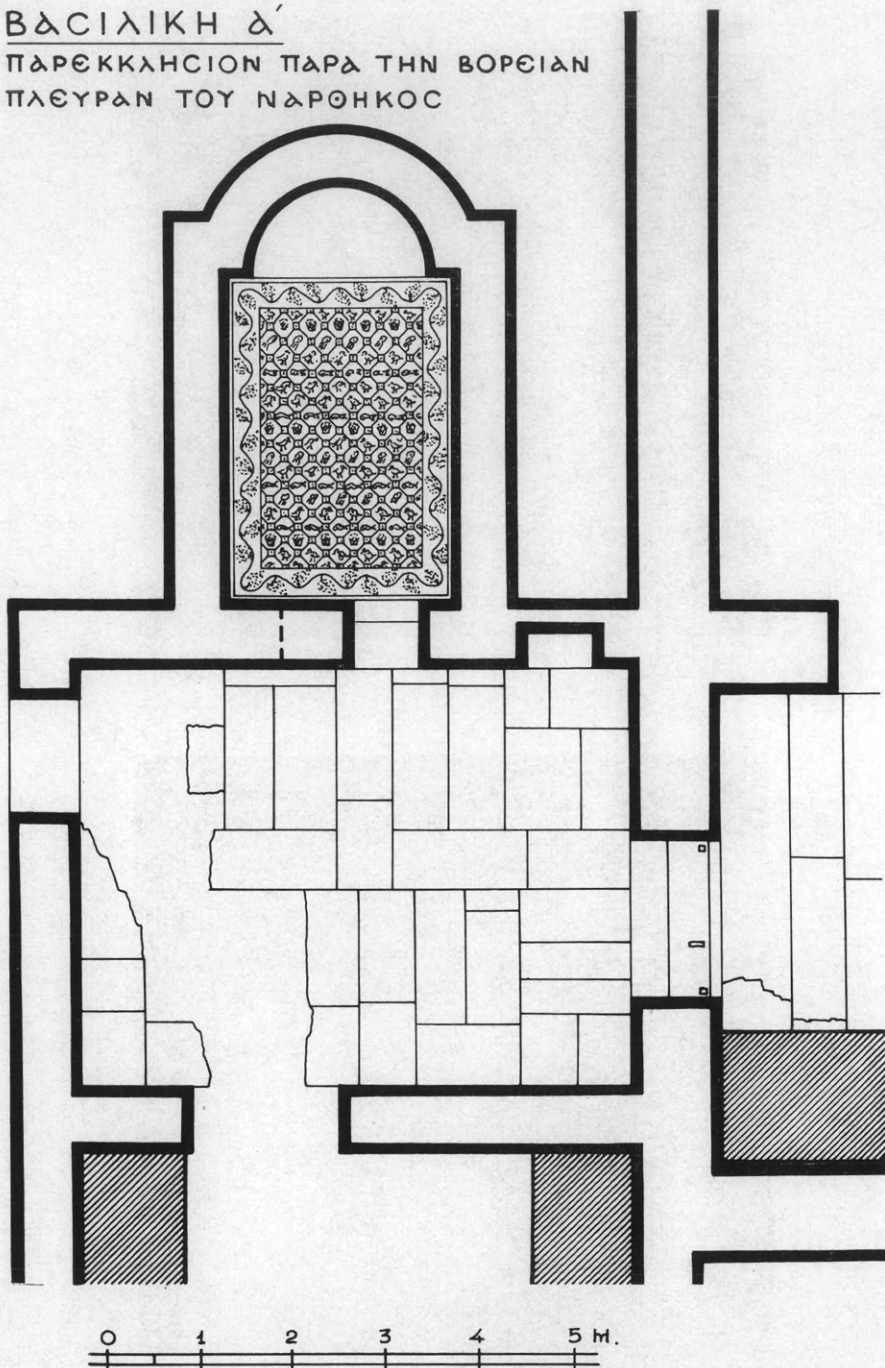
Εικ. 39. Τὸ παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα.

Εικ. 40. Τὸ ἐξωτερικῶς τῆς βορείου θύρας τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α διαμέρισμα.

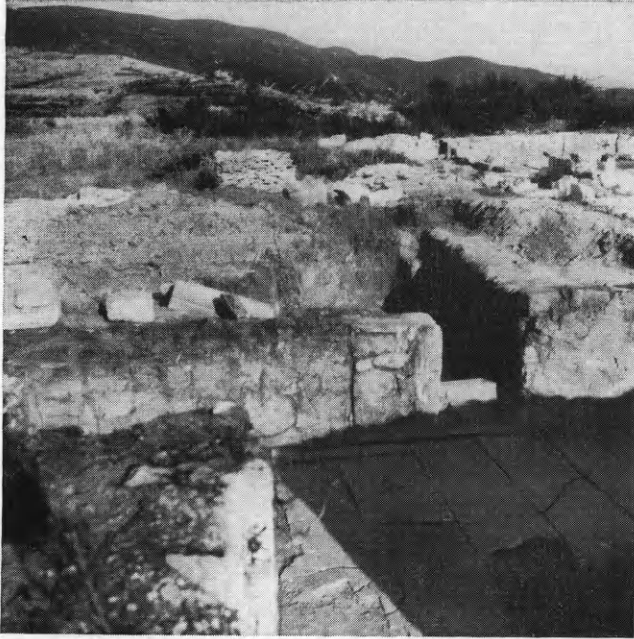

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Δ΄
ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΒΟΡΕΙΑΝ
ΠΛΕΥΡΑΝ ΤΟΥ ΝΑΡΘΗΚΟΣ

Εικ. 41. Τὸ βορείως τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα καὶ μικρὸν παρεκκλήσιον.

Είκ. 42. Τὸ πρὸς Ἄνατολάς τοῦ Μυτατωρίου ἀποκαλυφθὲν παρεκκλήσιον.

Είκ. 43. Τὸ ἀποκαλυφθὲν παρεκκλήσιον καὶ οἱ ἐν αὐτῷ δύο μαρμάρινοι πεσσίσοι τέμπλου.

τούτου ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν ὡς ἦτο καὶ τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 40), ἔφερε δὲ μίαν θύραν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου πλάτους 1.63 μ., ἐν παράθυρον ἐπὶ τοῦ βορείου 1.26 μ. καὶ μίαν θύραν πλάτους 0.70 μ. ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ὡς καὶ ἓν μικρὸν ἐρμάριον (ντουλάπι) βάρους 0.33 μ. καὶ μήκους

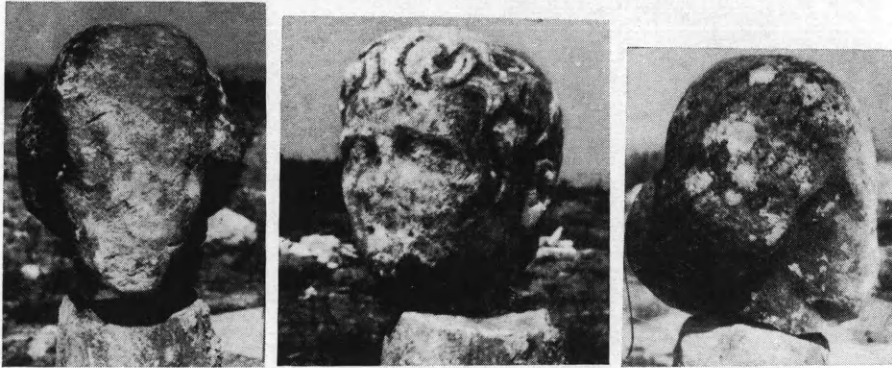

Εἰκ. 44. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ παρεκκλησίου.

0.95 μ. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο πιθανῶς νὰ ἦτο τὸ Μυτατώριον, ἔνθα ὁ ἐπίσκοπος ἤλλασσε στολὴν διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν κυρίως ναόν. Διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου θύρας τοῦ δωματίου τούτου εἰσῆρχετο τις εἰς μικρὸν παρεκκλήσιον (τὸ διακονικόν;), τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ἀνωτέρω ἀποκαλυφθέντος δωματίου. Τὸ μικρὸν τοῦτο παρεκκλήσιον (εἰκ. 41 καὶ 42) ἔχει διαστάσεις 2.37×4.34 μ. ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εὐρέθησαν δύο μαρμαρίνοι πεσσίσκοι τέμπλου (εἰκ. 43). Τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἐκαλύπτετο ὑπὸ ὠραίων ψηφιδωτῶν, ἅτινα περιεβάλλοντο ὑπὸ ὁμολόγου πλαισίου (ταινίας) πλάτους 0.30 μ. φέρει δὲ κληματίδας μετὰ φύλλων καὶ σταφυλῶν.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐσχηματίζοντο κατὰ σειρὰν ἀλλεπάλληλοι

ζῶναι, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιελάμβανεν ἕξ ὀκταγωνικούς μικροὺς πίνακας, αἱ πλευραὶ τῶν ὁποίων ἔφερον ὀδοντωτὸν πλαίσιον, εἰκονίζοντας ἐναλλάξ ὑδρόβια πτηνά, ἰχθῦς, κάνιστρα μὲ καρπούς, σηπίας, ἅπαντα ἀπεικονιζόμενα εἰς ποικίλα σχέδια μὲ ὠραίους χρωματισμούς (εἰκ. 44). Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ μικροῦ τούτου παρεκ-

Εἰκ. 45. Αἱ ἐντὸς τοῦ παρεκκλησίου τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρεθεῖσαι κεφαλαὶ γυναικίως (ἀριστερὰ) καὶ νεαροῦ ἀνδρός.

κλησίου ἐγένετο τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἀνασκαφῆς καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐγένετο πλήρης ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ φωτογράφησις αὐτῶν, ἀναβληθέντων διὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφήν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφήν τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρέθησαν πολλὰ νομίσματα καὶ δύο κεφαλαὶ ἀγαλμάτων (εἰκ. 45), ἡ μίᾳ γυναικίως, διαστ. 0.15×0.30 , ἣτις φέρει χαρακτηριστικὴν κόμμωσιν ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ πρόσωπον εἶναι κατεστραμμένον, ἡ ἑτέρα νεαροῦ ἀνδρός, διαστ. 0.14×0.21 μ. Ἐπίσης ἀνευρέθη μαρμαρίνη πλάξ, διαστ. $0.16 \times 0.17 \times 0.06$ μ., ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι γεγραμμένη ἀρχαία ἐπιγραφή μὲ τὸ ὄνομα

ΔΗΜΟΚΡ[ΙΤΟΣ].

Βασιλικὴ Γ.

Παράλληλως πρὸς τὴν ἀνασκαφήν τοῦ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α διαμερίσματος καὶ τοῦ παρεκκλησίου, συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφή τοῦ νοτίως τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ ὀρθογωνίου ἐπιμήκους χώρου, ὅστις ἔχει πλάτος 4.12 μ. καὶ εἶχεν ἀνασκαφῆ πέρυσι μέχρι μήκους 19.85 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ.

Τὸ δάπεδον τοῦτο τοῦ ἐπιμήκους ὀρθογώνιου ἀπεκαλύφθη ὅτι ἦτο ἐστρωμένον μὲ θαυμασία ψηφιδωτά. Κατὰ τὴν ἐφειτηνὴν ἀνα-

Εἰκ. 46. Τὸ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον διαμέρισμα παρὰ τὸν νάρθηκα τῆς βασιλικῆς Γ, ὅπερ κάμπτεται πρὸς Ἀνατολάς.

Εἰκ. 47. Τὸ πρὸς Ἀνατολάς τμήμα τοῦ δαπέδου τοῦ παρὰ τὸν νάρθηκα τῆς βασιλικῆς Γ ἐπιμήκους ὀρθογώνιου διαμερίσματος.

σκαφὴν ἐξηκριβώθη ὅτι τὸ ἐπίμηκες τοῦτο ὀρθογώνιον διαμέρισμα τερματίζεται εἰς ἀπόστασιν 20.05 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς

βασιλικῆς Γ, ἔνθα κάμπτεται πρὸς Ἀνατολὰς (εἰκ. 46) μὲ τὸ ἴδιον σχεδὸν πλάτος 4.33 μ. καὶ μὲ 11 σειρὰς ψηφιδωτῶν τετραγώνων πινάκων, οἱ ὅποιοι φέρουν ἐναλλάξ ὑδρόβια πτηνὰ καὶ ἰχθῦς (εἰκ. 47), εὐρέθη δ' ὅτι αἱ ἀλλεπάλληλοι ζῶναι μετὰ τῶν τετραγώνων πινάκων σταματοῦν εἰς ἀπόστασιν 9.40 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου χώρου (εἰκ. 48), εἰς τὸ σημεῖον δὲ ἐκεῖνο δημιουργεῖται πρόπυλον πλάτους 3.85 μ., τὸ ὅποιον φέρει εἰς τὸ μέσον ὀκταγωνικὸν πεσσόν. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ προπύλου καὶ διεπιστώθη ὅτι ὁ ὀρθογώνιος χώρος πλάτους 4.25 μ. προχωρεῖ μέχρι μήκους 10.93 μ., ἔνθα συναντᾷ τοῖχον πάχους 0.80 μ., ὅστις προχωρεῖ πρὸς Βορρᾶν συναντῶν παρὰ τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ τὸν νότιον τοῖχον τῆς βασιλικῆς Γ δημιουργουμένου οὕτω πλαγίου αἰθρίου (παρένθ. πίν. Β).

Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἀνασκαφὴ ἐστράφη παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἀνωτέρω ἐπιμήκους ὀρθογωνίου χώρου, ὅστις βαίνει νοτίως τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνευρέθη μαρμάρινον κατώφλιον καὶ ἔνεκα τούτου ἡ ἀνασκαφὴ ἐστράφη πρὸς Δυσμᾶς καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὀρθογώνιον διαμερίσμα διαστ. 5.75×10.10 μ. (εἰκ. 49). Οἱ τοῖχοι τοῦ διαμερίσματος τούτου πάχους 0.65 μ. εὐρέθησαν εἰς ὕψος 0.50 - 1.30 μ. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον μὲ θαυμάσια ψηφιδωτὰ σωζόμενα εἰς καλὴν κατάστασιν. Μετὰ τὸν προσεκτικὸν καθαρισμὸν τῶν ψηφιδωτῶν διεπιστώθη ὅτι πέριξ τῶν τοίχων ἔτρεχον δύο ὁμόλογα πλαίσια (ταινίαι), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον πλάτους 0.39 μ. ἔφερε συμπλεκόμενους καὶ τεμνομένους κύκλους, τὸ δὲ δεύτερον πλάτους 0.20 μ. σπειρομαϊάνδρον (εἰκ. 50). Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐσχηματίζοντο κατὰ σειρὰν ἀλλεπάλληλοι ζῶναι, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιελάμβανε πέντε τετραγώνους πίνακας, διαστ. 0.52×0.52 μ., εἰκονίζοντας εἰς μὲν τὴν πρώτην σειρὰν (εἰκ. 51) ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν ὑδρόβιον πτηνόν, ἐν συνεχείᾳ δὲ συμπλεκόμενα σχοινία μετὰ διακοπτομένων ταινιῶν, ἀγγεῖον (ἀμφορέα), εἰς τὸ στόμιον τοῦ ὁποίου κάθηνται δύο μικρὰ πτηνὰ, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν σπεύδει νὰ πῆ ὕδωρ ἐκ τοῦ ἀγγείου, ἐνῶ τὸ ἕτερον στρέφει πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν κεφαλὴν του. Ἐν συνεχείᾳ ἔχομεν πάλιν συμπλεκόμενα σχοινία μετὰ ταινιῶν καὶ τὸν πέμπτον πίνακα μὲ δελφῖνα. Εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν εἰκονίζονται εἰς μὲν τὸν πρῶτον τετράγωνον πίνακα συμπλεκό-

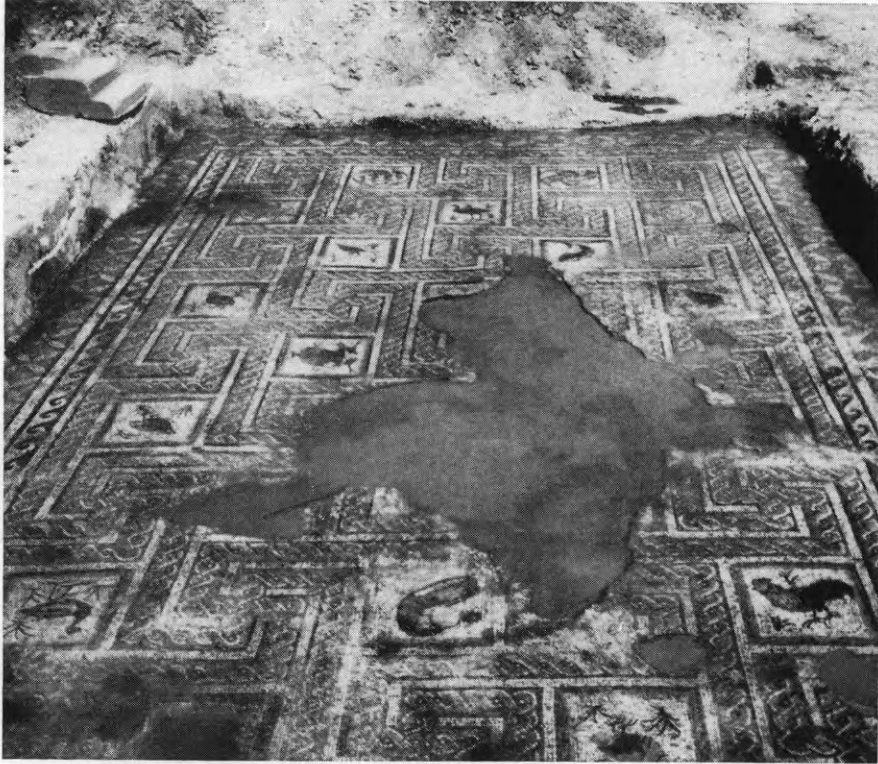

Εικ. 48. Τὸ ὀρθογώνιον ἐπιμήκης διαμέρισμα νοτίως τῆς βασιλικῆς Γ με τὸν ὀκταγωνικὸν πεσσὸν τοῦ προτύλου.

Εικ. 49. Τὸ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου τῆς βασιλικῆς Γ ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα.

μενα σχοινία μετὰ διασταυρουμένων ταινιῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ πέρδιξ, καὶ πάλιν συμπλεκόμενα σχοινία καὶ περαιτέρω ἀλέκτωρ, δελφίς, ὑδρόβιον πτηνόν, ψιττακός, διακοσμητικὰ σχοινία, στρόβιλος, διασταυρούμενοι κύκλοι, τετράγωνον περιβάλλον ὀκταγωνικόν σχέδιον κ.ο.κ. (εἰκ. 52). Οὕτω τὸ δάπεδον τοῦ ὀρθογωνίου

Εἰκ. 50. Τὸ δάπεδον τοῦ ὀρθογωνίου διαμερίσματος παρὰ τὴν βασιλικὴν Γ.

τούτου διαμερίσματος μετὰ τὰ κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον διατεταγμένα διάφορα ἐκ ψηφιδωτῶν διακοσμητικὰ θέματα παρουσιάζει ἐν ὁραῖον ἁρμονικὸν σύνολον (εἰκ. 53 καὶ 54).

᾽Ωσαύτως ἐξωτερικῶς τοῦ ἀνωτέρω ἀποκαλυφθέντος ὀρθογωνίου κτίσματος καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.80 μ. ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας αὐτοῦ ἀνευρέθη φρεάτιον ὑδραγωγείου, διαστ. 0.70 × 0.70 μ., τὰ τοιχώματα καὶ ὁ πυθμὴν τοῦ ὁποίου φέρουν ἰσχυρὸν ὑδραυλικὸν κονίαμα (κουρασάνι). Ἐκ τοῦ φρεατίου τούτου ἄρχεται ἀγωγός,

Εικ. 51. Τὸ πρὸς Νότον τμήμα τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ δαπέδου τοῦ ὀρθογωνίου διαμερίσματος.

Εικ. 52. Τὸ κεντρικὸν τμήμα τοῦ δαπέδου τοῦ παρὰ τὴν βασιλικὴν Γ ὀρθογωνίου χώρου.

διαστ. 0.24×0.24 μ., ὅστις διεπιστώθη ὅτι προχωρεῖ πρὸς Νότον ἐπὶ μήκους 108 μ. φαίνεται δ' ὅτι διὰ τοῦ ἀγωγοῦ τούτου μετεφέρετο ὕδωρ εἰς τὸν χῶρον τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 55). Τὰ ἀνωτέρω ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα νοτιῶς τῆς βασιλικῆς Γ πιθανῶς νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν προσκυνητῶν.

Εἰκ. 53. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα τοῦ δαπέδου τοῦ ὀρθογωνίου χώρου.

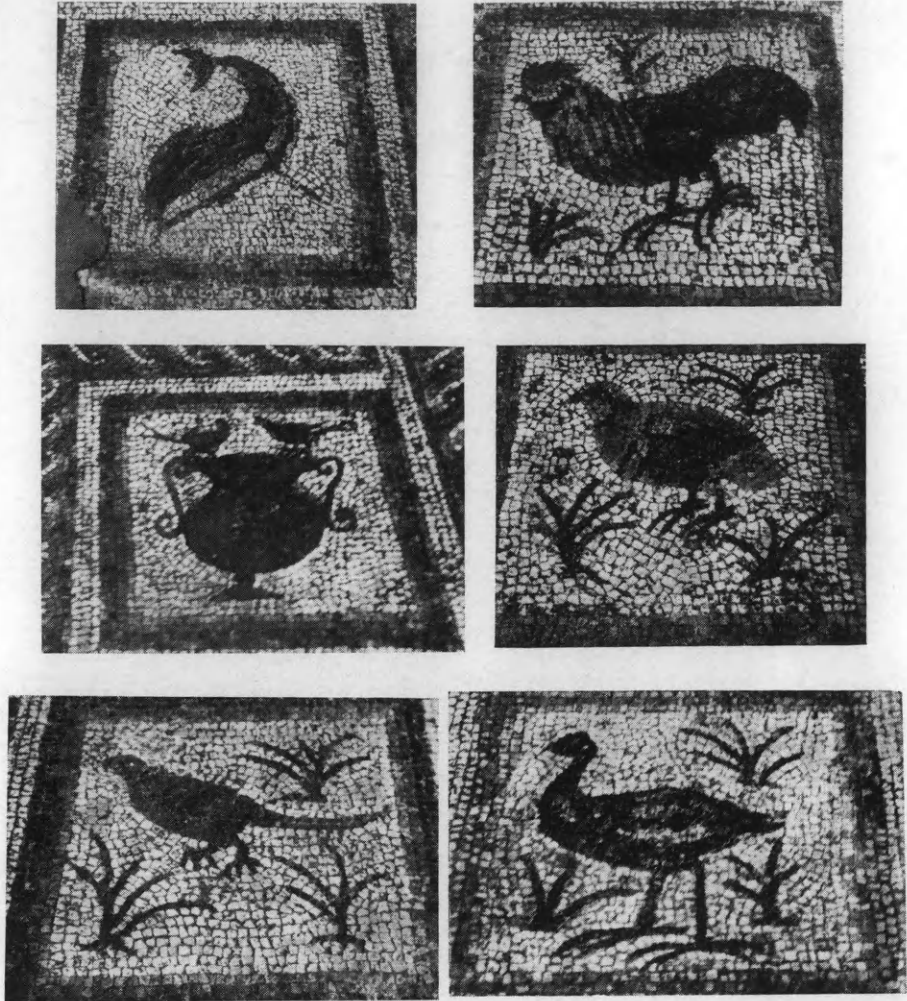
Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν παρὰ τὴν νοτιᾶν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς Γ κτισμάτων ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν θωρακίων καθὼς καὶ ἀνάγλυφα θωράκια με ὀρθογώνια πλαίσια χωριζόμενα εἰς τρία τμήματα (εἰκ. 56). Τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ θωρακίου ἀπολήγει εἰς πεσσίσκον, ὅστις φέρει ἄνωθεν σφαῖραν· ὡς ἐκ τούτου εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ θωράκια ταῦτα θὰ ἀνῆκον εἰς τὴν εἴσοδον ἄμβωνος.

Ἐπισκοπικὸν (;) μέγαρον

Ταυτοχρόνως με τὴν ἀνασκαφὴν τῶν βασιλικῶν Α καὶ Γ ἤρ-
χισε καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κτηρίου τοῦ φερομένου ὡς ἐπισκοπικοῦ
μεγάρου. Τὸ κτήριον τοῦτο καλύπτεται ὑπὸ ἀγρίας καὶ πυκνῆς

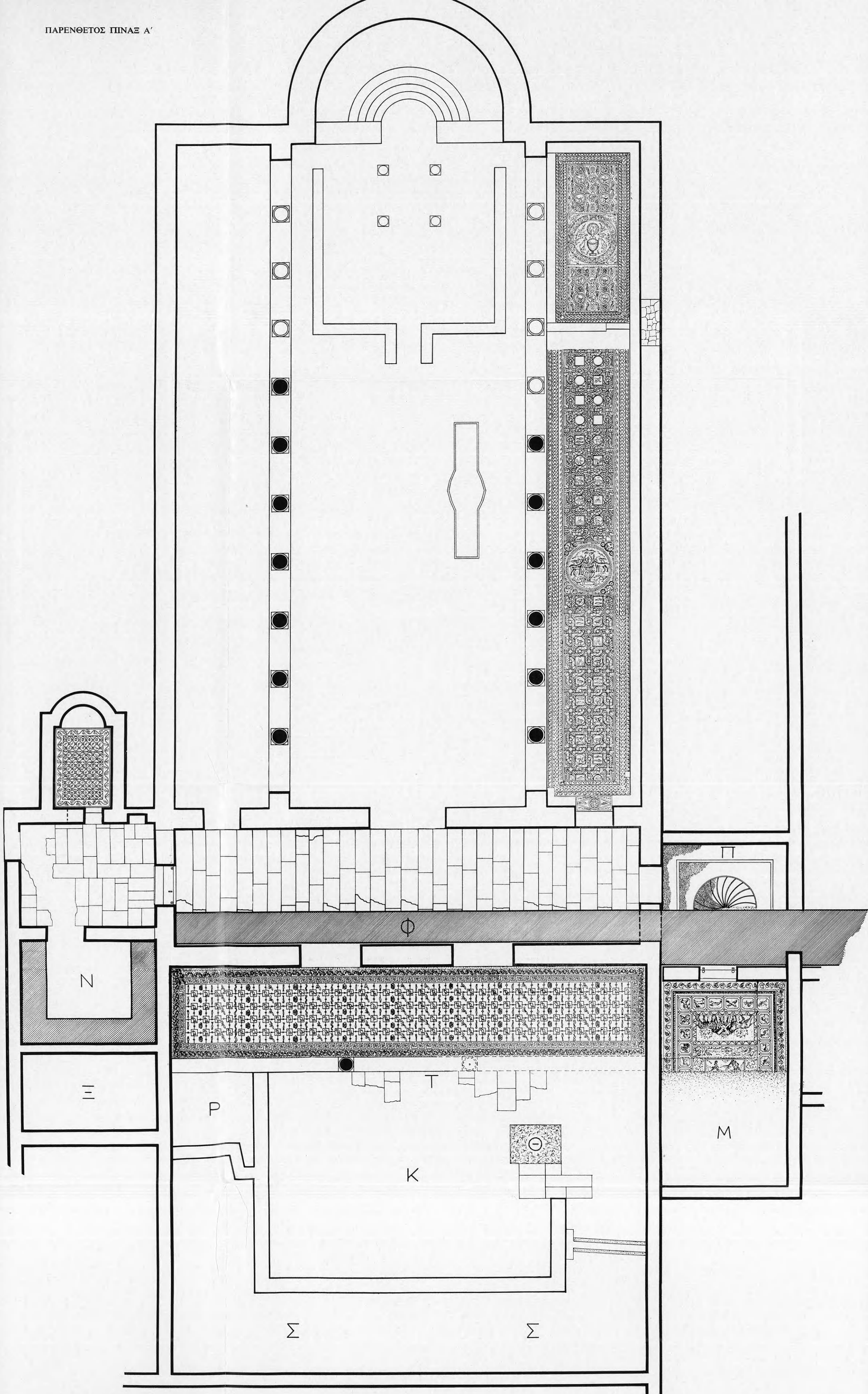
βλαστήσεως, εύρίσκεται παρά τήν ἀνατολικήν πλευράν τῆς βασιλικῆς Α καί ὁ δυτικὸς τοῖχος αὐτοῦ εἶναι εἰς ἀπόστασιν 2.00 μ.

Εἰκ. 54. Λεπτομέρεια τῶν ἐντὸς τῶν τετραγώνων διαχώρων θεμάτων, τοῦ παρά τὴν βασιλικὴν Γ ὀρθογωνίου διαμερίσματος.

ἀπὸ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς (εἰκ. 57). Μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τῶν ἀγρίων δένδρων ἀπεκαλύφθη σχεδὸν ὀλόκληρος ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κτηρίου τούτου, ὅστις ἔχει πάχος 1.30 μ. καὶ μῆκος 48.60 μ., ἡ δὲ τοιχοποιΐα του ὁμοιάζει μὲ τὴν τῶν παρακειμένων βασιλικῶν καὶ σώζεται σχεδὸν εἰς ὕψος 1.70 μ. Παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ

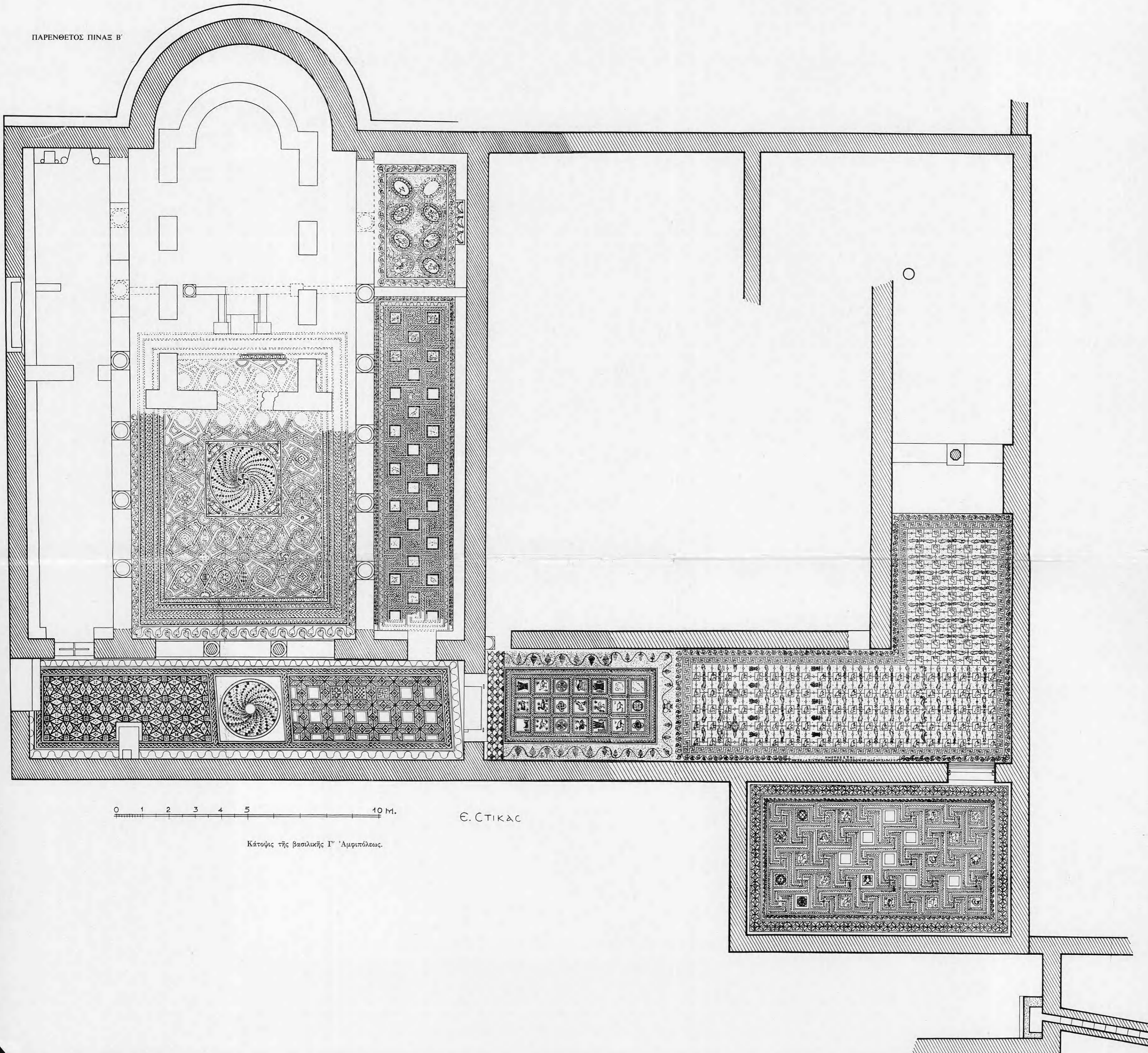

0 1 2 3 4 5 10M

Κάτοψις της βασιλικῆς Α' Ἀμφιπόλεως.

0 1 2 3 4 5 10 M.

Ε. ΣΤΙΚΑΔ

Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Γ' Ἀμφιπόλεως.

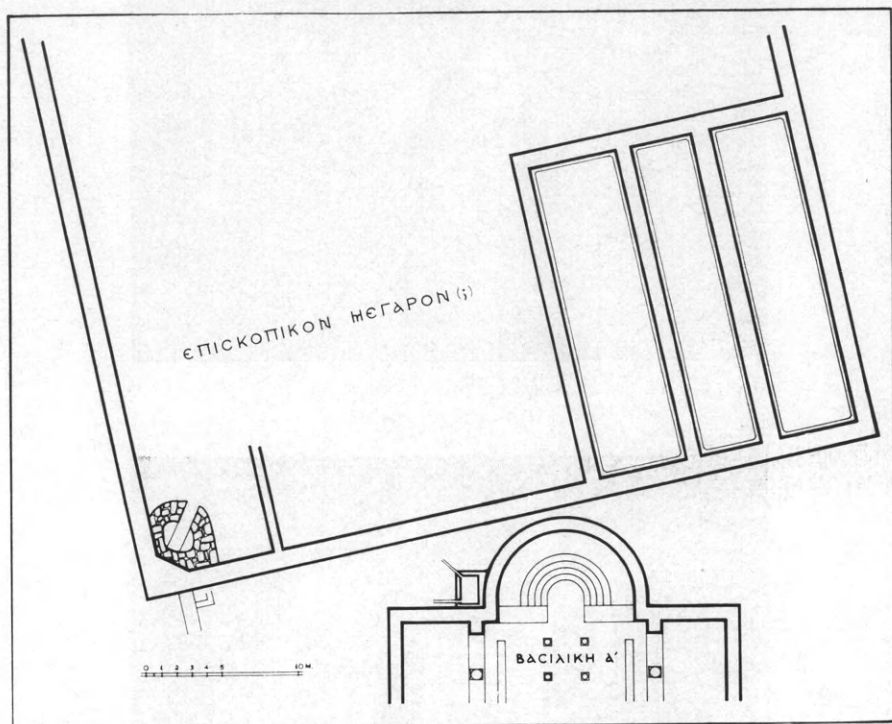

Εικ. 55. Τὸ φρεάτιον καὶ ὁ ἀγωγὸς ὕδατος παρὰ τὸ ὀρθογώνιον διαμέρισμα τῆς βασιλικῆς Γ.

Εικ. 56. Τὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν νοτίως τῆς βασιλικῆς προσκτισμάτων ἀνευρεθέντα ἀνάγλυφα θωράκια ἀμβωνος.

κτηρίου τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι σχεδὸν τετράγωνον, ἀπεκαλύφθη στρογγύλον περίπου κτίσμα ἐσωτερικῆς διαμέτρου 2.10 μ. καὶ μὲ πάχος τοίχων 1.30 μ. (εἰκ. 58). Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἀνωτέρω κτηρίου ἀνευρέθησαν τρία κατὰ σειρὰν ὀρθογώνια ἐπιμήκη

Εἰκ. 57. Κάτοψις τοῦ ἐπισκοπικοῦ μεγάρου.

διαμερίσματα διαστάσεων τὸ πρῶτον 5.40×21.85 μ., τὸ δεύτερον 3.75×21.85 μ. καὶ τὸ τρίτον 4.90×21.85 μ., τὸ δὲ πάχος τῶν τοίχων εἶναι 1.20 μ. Ἐπειδὴ ὀλόκληρον τὸ τμήμα τοῦτο τῶν διαμερισμάτων ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἀγρίων δένδρων καὶ ἡ κοπή τῶν ριζῶν αὐτῶν ἦτο πολὺ δύσκολος, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῆ παρὰ μικρὸν τμήμα αὐτῶν, διεπιστώθη δ' ὅτι τόσοι οἱ τοῖχοι ἐσωτερικῶς ὅσον καὶ ὁ πυθμὴν ἔφερον παχὺ στρῶμα ὑδραυλικῶ

Εικ. 58. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ΒΔ. γωνία τοῦ μεγάλου κτηρίου τοῦ φερομένου ὡς ἐπισκοπικοῦ μεγάρου.

Εικ. 59. Αἱ παρά τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ μεγάλου κτηρίου ἀποκαλυφθεῖσαι τρεῖς δεξαμεναί.

κονιάματος (κουρασάνι) με ἐνισχυμένας τὰς γωνίας, κατὰ συνέπειαν εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ τρία ταῦτα ἐπιμήκη διαμερίσματα ἔχρη-

σίμειον ὡς δεξαμεναί (εἰκ. 59). Ἐντὸς τῆς ἀγρίας βλαστήσεως ἀνευρέθη μαρμαρίνον σῶμα ἵππου καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἰππέως (εἰκ. 60) ρωμαϊκῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον εὕρισκεται ἐκεῖ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν.

Τέλος ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν βασιλικῶν

Εἰκ. 60. Τὸ παρὰ τὴν βασιλικὴν Α καὶ ἐντὸς τῆς βλαστήσεως εὕρισκόμενον ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν κολοβὸν σῶμα ἵππου καὶ ἰππέως.

ἀνευρέθησαν 45 νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν, τὰ ὁποῖα, μετὰ τὸν καθαρισμὸν των, διεπιστώθη ὑπὸ τῆς Προϊσταμένης τῆς νομισματικῆς συλλογῆς Κας Μ. Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου, ὅτι εἶναι τὰ κάτωθι:

1. Ἀμφίπολις ἐποχῆς Τιβερίου (πρβ. SNG COP. ἀρ. 95, 96).
2. » » Κλαυδίου (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 98).
3. » » Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 117, 118, ἀποκεκομμ.).
4. Ἀμφίπολις αὐτοκρατορικῶν χρόνων, τελείως ἐφθαρμένον.
5. Θεσσαλονίκη, ἐποχῆς Αὐγούστου ἕως Γαλλιηνοῦ (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 388 - 390).
- 6 - 8. Φίλιπποι, αὐτοκρατ. χρόνων (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 305 - 6).
9. Περδικκας Γ' (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 519 - 521).
10. Ἀλέξανδρος Γ' (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1021 - 25).
11. Κάσσανδρος, χρονολ. κοπῆς περὶ τὰ 306 - 297 π.Χ. (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1146).

12 - 13. Κάσσανδρος, περί τὰ 306 - 297 π.Χ. (πρβ. *ἔ.ἀ. ἀρ.* 1154 - 58).

14. Φίλιππος Ε' (πρβ. *ἔ.ἀ. ἀρ.* 1256).

15 - 19. Ἀρχαῖα ἑλληνικά, 3ου - 2ου αἰ. π.Χ., τελείως ἐφθαρμένα.

20. AES IV Θεοδοσίου Α', χρονολογία κοπῆς 378 - 383 μ.Χ. (πρβ. RIC IX, σ. 244, ἀρ. 21 (C)).

21. AES IV Θεοδοσίου Α', τύπος: VOT X/MVLT XX, νομισματοκοπεῖον ἀσαφές.

22. AES IV Θεοδοσίου Α', τύπος: SALVS REIPVBLICAE, νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

23. AES IV Θεοδοσίου Α', τύπος: SALVS REIPVBLICAE, νομισματοκοπεῖον ἀσαφές.

24. AES IV Ἀρκαδίου, χρονολογία κοπῆς 378 - 383 μ.Χ. (πρβ. *ἔ.ἀ. ἀρ.* 20 (D)).

25. AES III Ἀρκαδίου, χρονολογία κοπῆς 395 - 408 μ.Χ. (πρβ. CARSON - HILL - KENT, ἀρ. 2205).

26. AES III Ὀνωρίου, χρονολογία κοπῆς 395 - 408 μ.Χ., νομισματοκοπεῖον ἀσαφές.

27. Χαλκοῦν ρωμαϊκὸν νόμισμα, ἀποκεκομμένον κατὰ τὸ ἥμισυ, πιθανῶς Βαλεντινιανοῦ Α'.

28 - 39. Χαλκᾶ ὑστερορωμαϊκὰ νομίσματα τελείως ἐφθαρμένα.

40. Βανδαλικόν, ἐποχῆς Μαρκιανοῦ (πρβ. BMC VANDALS etc., ἀρ. 98 - 105).

41 - 43. Βανδαλικά, τελείως ἐφθαρμένα.

6. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Πλὴν τῆς χριστιανικῆς ἠρευνήθη ἐκ νέου ἐφέτος διὰ τοῦ τέως Ἐφόρου κ. Δημητρίου Λαζαρίδη καὶ ἡ περιφανῆς κατὰ Θουκυδίδην ἀρχαία Ἀμφίπολις. Σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς ἦτο ὁ ἐντοπισμὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου μνημονευομένης ἀγορᾶς τῆς πόλεως καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς καὶ τοῦ ὑπὸ εὐρεθείσης ἐσχάτως ἐπιγραφῆς ἀναφερομένου ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἧ καὶ ἄλλων ἀκόμη κτηρίων κλασικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἡνοίχθησαν πρὸς τοῦτο 19 τάφροι εἰς τρεῖς τομεῖς: τὸν κεντρικόν, τὸν ἀνατο-

λικόν καί τόν δυτικόν. Αί ἀνοιχθεῖσαι τάφροι ἔφθασαν μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους ἤτοι μέχρι βάθους 3.60 μ. Ἄτυχῶς οὐδεμία ἐκ τῶν ἀναζητουμένων οἰκοδομῶν ἤλθεν εἰς φῶς, πλὴν μιᾶς περιπτώσεως γνωστῆς ἤδη ἐκ προηγουμένων ἐρευνῶν.

Εἰς τὸν κεντρικὸν τομέα, ἤτοι τὴν περιοχὴν τῶν πα-

Εἰκ. 61. Τμῆμα ἀσβεστοκίστου τοίχου, ἀνήκον πιθανῶς εἰς τὰς βυζαντινὰς ὀχυρώσεις.

λαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν, οἱ ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι ἀνήκουν εἰς οἰκοδομὰς βυζαντινῶν ἢ τὸ πολὺ ὀψίμων ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ καταστροφή πρέπει νὰ εἶναι ὀλική, χρησιμοποιηθέντος τοῦ ἀρχαίου ὕλικου διὰ τὰς βασιλικὰς. Ἐλάχισται ἐπομένως εἶναι αἱ πιθανότητες εὐρέσεως ἀρχαίων κτηρίων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Εἰς τάφρον ἀνοιχθεῖσαν νοτίως τοῦ κεντρικοῦ τομέως, ἐξωτερικῶς τῆς πιθανῆς γραμμῆς τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἀπεκαλύφθη ψηφιδωτὸν δάπεδον χαλίκων, εἰς ἄλλην δὲ δύο ἐπάλληλοι σειραὶ πηλίνου κυλινδρικοῦ ἀγωγοῦ ὕδατος, διαμέτρου 0.12 μ.

Εἰς τρίτην πάλιν τάφρον ἀπεκαλύφθησαν δύο τοῖχοι ἐξ ἀργῶν λίθων ἄνευ κονιάματος σχηματίζοντες ὀρθὴν γωνίαν. Πρὸ τοῦ ἐνὸς τῶν σκελῶν τῆς γωνίας ταύτης εὐρέθη ὀρθιος σφόνδυλος δω-

ρικοῦ κίονος εἰς δευτέραν χρῆσιν. Κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς αὐτῆς τάφρου εὐρέθη τοῖχος μήκους 4.30 μ. καὶ πρὸ αὐτοῦ πήλινος ἀγωγὸς τετραγώνου τομῆς, μήκους 1.85 μ. Τὰ τελευταῖα ταῦτα στοιχεῖα φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς οἰκίαν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Εἰκ. 62. Τοῖχος ἀρχαιοτέρας οἰκοδομῆς.

Κατὰ τὴν εἰς τὸν ἀνατολικὸν τομέα διάνοξιν τάφρου ἀπεκαλύφθη λίαν ἰσχυρὸς τοῖχος βαίνων ἀπὸ Α. πρὸς Δ. ἀποτελούμενος ἐκ πωρολίθων ἀρχαιοτέρων οἰκοδομῶν καὶ ἀσβεστοκονίας. Ἔχει πάχος 1.67 μ. καὶ διατηρεῖται εἰς ὕψος 2.80 μ. καὶ μῆκος 3.80 μ. (εἰκ. 61). Λόγω τοῦ πάχους καὶ τῆς θέσεώς του πρέπει νὰ ἀνήκη εἰς τὰς βυζαντινὰς ὀχυρώσεις τῆς πόλεως. Εἰς κατώτερα στρώματα τοῦ τοίχου τούτου διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἀρχαιοτέρας οἰκοδομῆς, ἐπιμελοῦς ἐργασίας, τεμνομένης λοξῶς ὑπὸ τοῦ ἄνω τοίχου κατὰ

ὄξειαν γωνίαν. Ὁ κάτω τοῖχος βαίνειν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. εἶναι θεμελιωμένος εἰς βάθος 3.60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους (εἰκ. 62).

Καθέτως πρὸς τὸν τοῖχον αὐτὸν ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες τοῖχοι δωματίου, ἐξ ὧν μόνον ὁ βόρειος εἶναι σύγχρονος τῆς ἀρχικῆς οἰκοδομῆς. Εἰς ἓνα τῶν τοίχων τούτων εὐρέθη ἐντοιχισμένον πώρινον ἐπίκρανον παραστάδος (εἰκ. 63) μὲ λυρόσχημον φυτικὸν διάκοσμον. Περισυνελέγησαν ἐπίσης καὶ κονιάματα φέροντα ζωηρὰ χρώματα (ἐρυθρόν, γαλανόν, κίτρινον καὶ λευκόν), ἅτινα προφανῶς θὰ ἐκάλυπτον τοὺς τοίχους τῆς οἰκοδομῆς.

Εἰκ. 63. Ἐπίκρανον παραστάδος μετὰ φυτικῆς διακοσμῆσεως.

Ἐκ τῶν βαθυτέρων στρωμάτων περισυνελέγησαν ὀλίγα ἀκέραια ἀγγεῖα, ὡς τὸ εἰκονιζόμενον μελαμβαφές κυάθιον (εἰκ. 64), καὶ πολλὰ ὄστρακα μελανομόρφων, καστανερόυθρων, μεγαρικῶν σκύ-

Εἰκ. 64. Μελαμβαφές κυάθιον.

φων, ὡς καὶ τοῦ ρυθμοῦ τῆς «δυτικῆς κλιτύος», χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 4ου καὶ μέχρι τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Ἀνήκουν εἰς κυάθους, σκύ-

φους, κανθάρους, κύλικας και ὀξύβαφα πινάκια. Ἐκ τῶν πλέον ἀξιολόγων εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἦτο μικρὸν ἀπότμημα ἐλληνιστικοῦ ἀγγείου με κιτρίνην ἐφυάλωσιν, φέρον ἀνάγλυφον κεφαλὴν Διονύσου με στέφανον ἐκ φύλλων κισσοῦ, σταφυλῶν και καρπῶν πίτυος (εἰκ. 65). Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν περισυλλέγησαν πλεῖστα ὄστρακα τεφρόχρου πελίκης (εἰκ. 66) με σκηναῖς κυνηγίου εἰς τὴν γάστραν, ἐξ ὧν διασώζεται νέος ἐν μέσῳ δένδρων, κρατῶν ἀκόντιον και ἐπιτιθέμενος, ὀπισθεν δὲ αὐτοῦ ζῶον φεῦγον κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν. Εἰς ἄλλο ὁμοιον ὄστρακον διεσώθη κύων.

Εἰκ. 65. Ἀνάγλυφος κεφαλὴ Διονύσου ἐκ πλαστικοῦ ἀγγείου.

Ὁ δυτικὸς τομεὺς εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑψηλότερον και δυτικώτερον τμήμα τῆς ἀρχαίας πόλεως, φέρει δὲ ἄφθονα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὰ ἴχνη κατοικήσεως κλασσικῶν και ἐλληνιστικῶν χρόνων. Δυστυχῶς τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεώς του και ἡ συνεχῆς καλλιέργειά του κατέστρεψαν τὰ θεμέλια τῶν κτηρίων, ἐν οἷς βεβαία θὰ ἦτο ἡ ὑπαρξὶς δημοσίων οἰκοδομῶν.

Ἐγγὺς θέσεων, ἐν αἷς εὐρέθησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τμήμα δωρικοῦ κιονοκράνου, σφονδύλου κίονος και κανῶν ἰωνικοῦ κυματίου, ἐγένοντο κατὰ τὸ 1971 ἑπτὰ τομαί.

Δοκιμαστικὴ τάφος γενομένη εἰς θέσιν ἀνευρέσεως πωροπλίνθων και ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν διεπίστωσε τὴν ὑπαρξὶν οἰκίας, ἣτις και ἀνεσκάφη συστηματικῶς (κάτοψις εἰκ. 67). Ὁ Δ. τοῖχος αὐτῆς ἀπέχει τῆς ἐξωτερικῆς παρεΐας τοῦ τείχους 5.25 μ., παρεμβαλλομένης μεταξὺ στενῆς (πλ. 3.50 μ.) ὁδοῦ ἢ ἀκαλύπτου χώρου. Τὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια ἀνήκουν εἰς ἀρχαίαν οἰκοδομὴν εἰς ἣν ὁμοίως και ὁ διάδρομος γ (πλ. 1.70 μ.), μεθ' οὗ τὰ δωμάτια ἐπικοινωνοῦν δι' εἰσόδων (εἰκ. 67). Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ διαδρόμου εὐρέθησαν τεμάχια λουτήρος. Πλησίον δὲ πωροπλίνθου ὑπάρχει στόμιον ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ (εἰκ. 68).

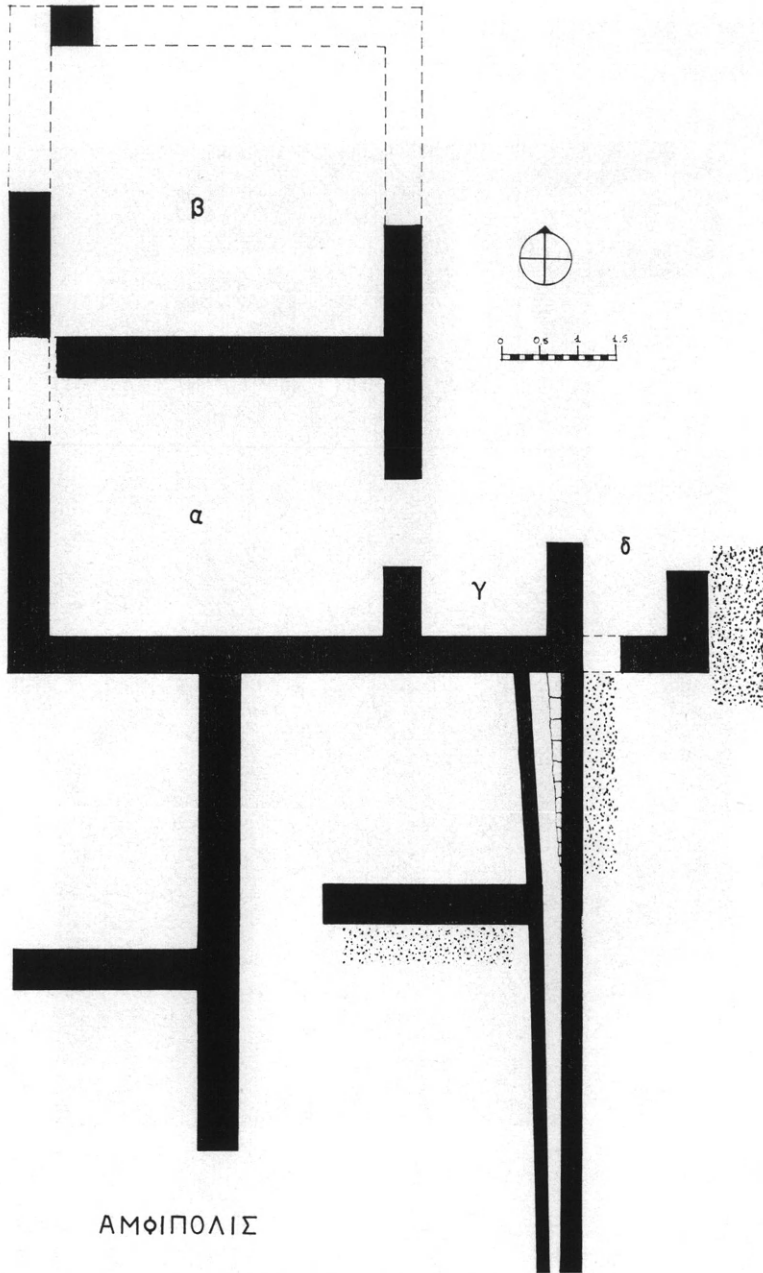
Εἰς νεωτέραν φάσιν τῆς οἰκοδομῆς ἀνήκουν ὁ μικρὸς χῶρος (δ)

καὶ μακρὸς ἀγωγὸς εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς οἰκίας ἐκ δύο τοι-
 χίων, μεταξύ τῶν ὁποίων διέρχεται ἀλλὰξ 0.15-0.23 μ. ἐπεν-
 δεδυμένη διὰ κεράμων. Ὁ ἀγωγὸς στενοῦται ἀπὸ 0.90-0.60 μ.
 Κοινὸν ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ χαλίκων ἀπεκαλύφθη κατὰ μῆκος
 τοῦ ἀγωγοῦ. Ὁ καθέτως τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ δωματίου α τοῖχος

Εἰκ. 66. Τὸ ἄνω τμήμα μελαμβαφοῦς πελίκης, φερούσης
 ἀνάγλυφον διακόσμησιν.

(εἰκ. 69) ἀνήκει εἰς ἄλλην οἰκίαν. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τῆς ἀρχι-
 κῆς οἰκίας ἔχει μῆκος 8.80 μ. καὶ πλάτος 7.65 μ. εἶναι δὲ διὰ λίαν
 ἐπιμελοῦς τοιχοποιίας ἐκτισμένον ἐκ τετραπλεύρων πωροπλίνθων
 (0.40 × 0.55 μ.) τοποθετηθεισῶν κατὰ μικρὰ (0.20 - 0.50 μ.)
 διαστήματα πληρωθέντα διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων. Εἰς μίαν τῶν
 γωνιῶν εὐρέθησαν κονιάματα λευκά, ἐρυθρά, κίτρινα, φαιά, κατα-
 πεσόντα ἐκ τῶν τοίχων καὶ φέροντα ἴχνη πυρός. Εὐρέθη ἐπίσης καὶ
 στρώμα (— 0.03 μ.) ἐξ ἀνθράκων σχηματισθὲν ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς
 ἣτις κατέστρεψε τὴν οἰκίαν. Περισυνελέγησαν ὄστρακα μελαμβα-
 φῶν καὶ ἀμαυροχρῶμων ἀγγείων καὶ ἐλάχιστα ἐρυθρομόρφων, ἐξ
 ὧν ἓν μετὰ μέρους ἐνδεδυμένης μορφῆς (εἰκ. 70) καὶ τὸ ἄνω μέρος
 εἰδωλίου γυναικὸς ἐνδεδυμένης (εἰκ. 71).

ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

ΚΑΤΩΨΙΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΟΙΚΙΑΣ

Εἰκ. 67.

Ἡ εὕρεσις τῆς οἰκίας ταύτης ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς ἄλλας βο-
ρειότερον εὐρεθείσας τὸ 1964 ὑποδηλοῖ τὴν ὑπαρξιν συνοικίας τοῦ
4ου π.Χ. αἰῶνος εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς πόλεως κατὰ μῆκος

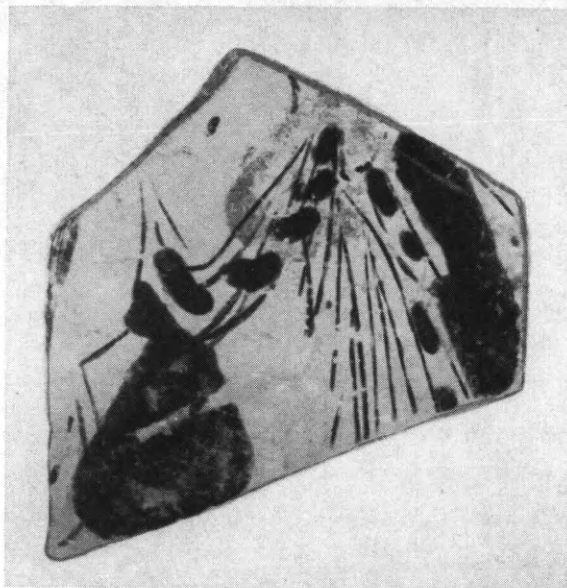

Εἰκ. 68. Ἀποχευτικὸς ἀγωγὸς οἰκίας τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

τοῦ τείχους, παραμεινάσης ἐν χρήσει καὶ κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς
χρόνους. Ἀφ' ἐτέρου τὰ κατὰ καιροὺς ἀνευρεθέντα εἰς τὴν αὐτὴν
περιοχὴν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (μαρμάρινον ἐπιστύλιον, τμήματα
κιόνων καὶ κιονοκράνων) πείθουν, ὅτι εἰς τὸ ὁμαλὸν αὐτὸ ἐπίπεδον
θὰ ὑπῆρχον καὶ μεγάλαι δημόσιαι οἰκοδομαί. Εἰς τοιαύτην δημο-

Εικ. 69. Τμήματα τοίχων οικοδομῆς νοτίως τῆς ἀνασκαφείσης οἰκίας.

Εικ. 70. Ὅστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου
μὲ ἀπεικόνισιν ἐνδεδυμένης μορφῆς.

σίαν οἰκίαν φαίνεται ὅτι ἀνήκει τὸ πάλαι καὶ ἐκ νέου ἀνασκαφέν
θεμέλιον ἐκ πωροπλίνθων μήκους 27.50 μ., πλάτους 1 - 1.10 μ.

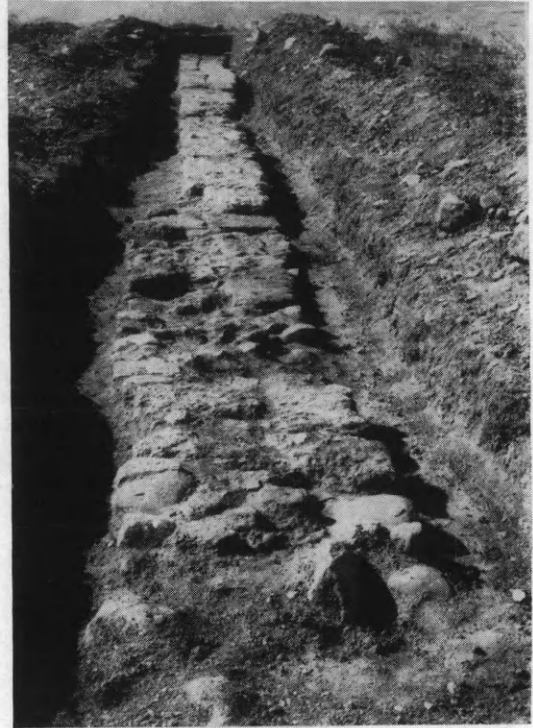

καὶ ὕψους 0.48 μ. (εἰκ. 72, 73). Τὰ ἅκρα του εἶναι κατεστραμμένα, κάθετοι δὲ πρὸς αὐτὸ τοῖχοι δὲν εὐρέθησαν.

Μικρὰ ἔρευνα ἐγένετο καὶ εἰς δύο τμήματα τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Τὸ ἐν ἑξ αὐτῶν ἀνῆκε προφανῶς εἰς τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος

Εἰκ. 71. Τὸ ἄνω τμήμα εἰδωλίου γυναικῆς, ἐλληνιστικῶν χρόνων.

Εἰκ. 72. Θεμέλιον μεγάλης ἀταυτίστου οἰκοδομῆς, πιθανῶς δημοσίας.

(εἰκ. 74), τὸ ἄλλο εἶναι πιθανῶς τμήμα τοῦ κατὰ Θουκυδίδην ἐκ ποταμοῦ εἰς ποταμὸν μακροῦ τείχους. Σημαντικὴ εἶναι ἀμφοτέρων ἡ συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ὀχυρώσεως τῆς πόλεως.

Ἐντὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐπανελήφθη ἡ ἔρευνα καὶ τοῦ ὑπερμεγέθους ἀρχαίου τύμβου εἰς θέσιν «Καστὰς» παρὰ τὸ ὑψόμετρον 133 (ΠΑΕ 1965, σ. 48). Διηρῦνθη αὐτοῦ τώρα κατὰ 4.30 μ. ἢ ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τομῆ, τῆς ὁποίας τώρα τὸ πλάτος ἀπέβη 10 μ. με ὕψος ἐπιχώσεως — 3.50 μ. (εἰκ. 75).

Ἐκ τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν ὄστρεα καὶ

ἀπολιθώματα ὀστρέων, λατύπαι μαρμάρου, τμήματα κεράμων καὶ μεγάλων ἀβαφῶν ἀγγείων, ἰδίᾳ βάσεις καὶ λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων καὶ ἐλάχιστα ὄστρακα μικρῶν ἀγγείων. Λόγω τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν χωμάτων καὶ τῆς ἐλλείψεως πιστώσεως δὲν

Εἰκ. 73. Τμήμα ἐκ παροπλίνθων τῶν ἀποκαλυφθέντων θεμελίων μεγάλης ἀταυτίστου δημοσίας οἰκοδομῆς.

κατέστη ἔτι δυνατὴ ἢ ἐξακριβώσις τῆς φύσεως τοῦ τύμβου παραμένει δ' εἰσέτι ἢ εἰκασία, ὅτι οὗτος εἴτε ἐκάλυπτε μέγα ταφικὸν οἰκοδόμημα εἴτε εἶναι πολυάνδριον.

Τέλος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐλληνιστικῆς Νεκροπόλεως ἠρευνήθη κιβωτιόσχημος ἐκ λιθοπλίνθων τάφος, καλυπτόμενος διὰ τεσσάρων λιθοπλίνθων, ὧν τρεῖς εὑρέθησαν τεθραυσμέναι. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν του εὑρέθησαν δύο ὑάλινα κομβία, σιδηροῦς ἦλος, με-

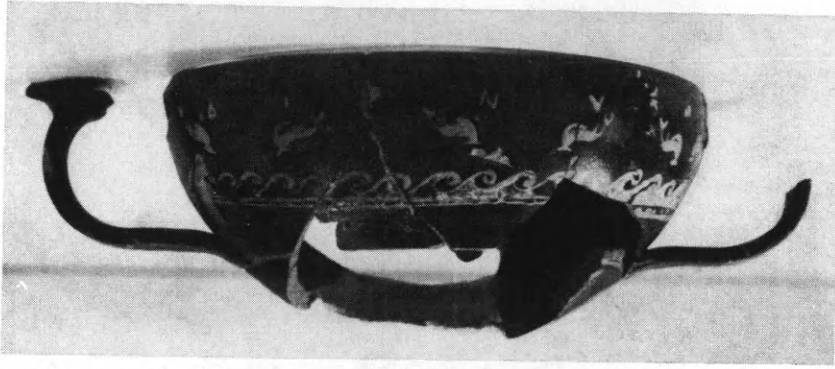
Εικ. 74. Τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως.

λαμβαφῆ ὄστρακα, μικρά μελαμβαφῆς πυξίς καί ἐπίμηκες ἀβαφές
δακρυδόχον ἀγγεῖον.

Εικ. 75. Ὑπερμεγέθης τύμβος εἰς θέσιν «Καστάς». Τομή Β.

Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον εὔρημα τοῦ τάφου ἦτο μέγα τμήμα κύλικος ρυθμοῦ δυτικῆς κλιτύος, ὅπερ συγκολληθὲν εὐρέθη φέρον κάτωθεν τοῦ χείλους διάκοσμον δελφίνων, τοποθετημένων λοξῶς κατὰ ζεύγη ἄνωθεν ζώνης ἐκ σπειρομαϊάνδρου, ἀποδιδούσης σχηματι-

Εἰκ. 76. Ἀπότμημα κύλικος ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος» φερούσης διακόσμησης δελφίνων καὶ ἐπιγραφὴν Διονύσου.

κῶς ἐπιφάνειαν κυματώδους θαλάσσης (εἰκ. 76). Ἄνωθεν τῶν δελφίνων ὑπάρχει γραπτὴ ἢ ἐπιγραφὴ Διονύσου.

7. ΑΒΔΗΡΑ

Αἱ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τέως Ἐφόρου κ. Δ. Λαζαρίδη γινόμεναι ἐφέτος εἰς Ἄβδηρα ἀνασκαφαὶ ἀπεσκοποῦν εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ βορείου πύργου τῆς δυτικῆς πύλης, τμήματος τοῦ παρ' αὐτὸν τείχους καὶ διαπίστωσιν τῆς πρὸς Βορρᾶν πορείας του, τὴν συνέχισιν τῆς ἐρεῦνης καί, εἰ δυνατὸν, πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς ἐλληνιστικῆς «οἰκίας τῶν δελφίνων», ὡς καὶ εἰς τὴν διὰ δοκιμαστικῶν τομῶν ἀναζήτησιν γνωστῶν ἐκ πηγῶν ἱερῶν καὶ δημοσίων οἰκοδομῶν.

1. Βόρειος πύργος - τεῖχος. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βορείου πύργου τῆς πύλης, ἔνθα πλὴν τῆς εὐθυντηρίας διασώζεται μόνον ὁ πρῶτος δόμος, ὕψους 0.53 μ. (εἰκ. 77), εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ πύργου, μήκους 6.18 μ., ἔχουν διασωθῆ ἕξ ἀνισοῦφεῖς δόμοι ὀλικοῦ ὕψους 1.71 μ. Αἱ λιθόπλινθοι εἶναι ἀνισομεγέθεις, τὸ δὲ ὕλικόν αὐτῶν παρόλιθος, ψαμ-

μόλιθος ἢ λευκὸς ἀσβεστόλιθος. Αἱ λιθόπλινθοι τῆς εὐθυνηρίας ἐξωτερικῶς δὲν εἶναι εὐθυγραμμισμέναι, ἀλλ' ἐξέχουν ἀπὸ 0.08 ἕως 0.27 μ.

Μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ πύργου

Εἰκ. 77. Ἀποψὶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ βορείου πύργου.

ἐγένετο ἕτερα τομὴ βορείως αὐτοῦ πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ συνεχομένου πρὸς αὐτὸν τείχους. Ἐντὸς τῆς τομῆς ταύτης καὶ εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς πρόχειροι, ἀκτέριστοι τάφοι, διηυθετημένοι ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ ἀνήκοντες εἰς τοὺς ὑστάτους ρωμαϊκοὺς ἢ βυζαντινοὺς χρόνους. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ τείχους ἔχει μῆκος 4.80 μ. καὶ πάχος 2.33 μ. (εἰκ. 78). Διασώζονται καὶ ἐδῶ, πλὴν τῆς εὐθυνηρίας, ἐξ ἀνισοῦψεῖς δόμοι ὀλικοῦ ὕψους 2 μέτρων. Ἡ τοιχοδομία εἶναι

ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἀνασκαφέντων τμημάτων τοῦ τείχους: Λιθόπλινθοι τοποθετημένοι ἐναλλάξ καθ' ὕψος ἢ κατὰ πλάτος ἐναλλάσσονται πρὸς ὀρθίας πλίνθους, παρεχομένης οὕτως ἐντυπώσεως ψευδοἰσοδόμου τοιχοποιΐας, οὐχὶ αὐστηρᾶς (εἰκ. 79).

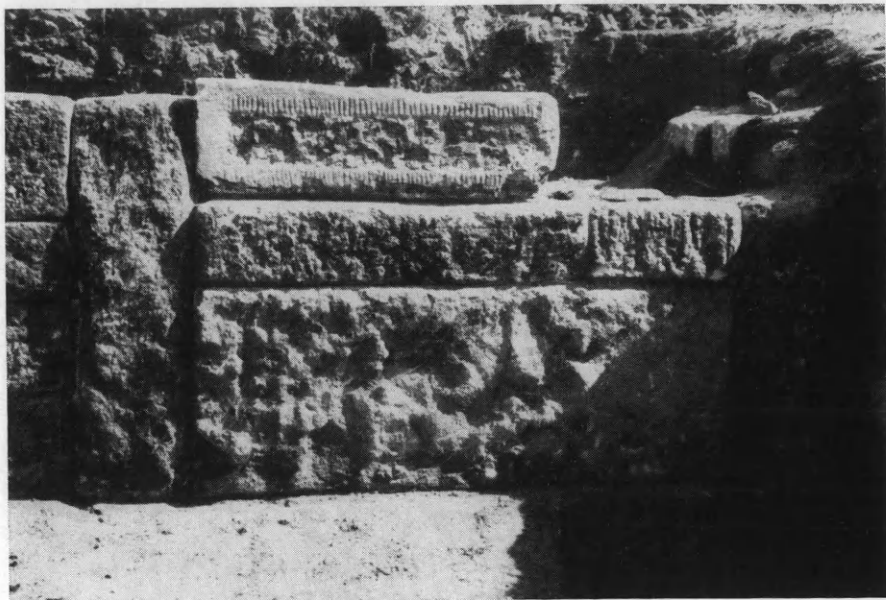

Εἰκ. 78. Τὸ ἀποκαλυφθὲν βορείως τοῦ πύργου τμήμα τοῦ τείχους.

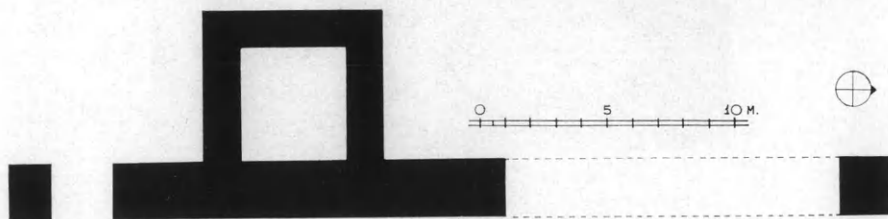
Ἐν τέλει ἑτέρα τομή, διαστάσεων 4×2 μ., γενομένη 13.20 μ. βορείως τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς προηγουμένης πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς πορείας τοῦ τείχους, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ τείχους καὶ ἐντὸς αὐτῆς. Διασώζονται καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐξ δόμοι λιθοπλίνθων, ὀλίκοῦ ὕψους 2.25 μ. Διὰ τῆς νέας αὐτῆς τομῆς εἶναι ἤδη γνωστὴ ἡ πορεία τοῦ τείχους βορείως τῆς δυτικῆς πύλης ἐπὶ μήκους 31 μέτρων (εἰκ. 80).

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ πύργου καὶ τοῦ

τείχους περισυνελέγη πλῆθος χαρακτηριστικῶν ὀστράκων διαφόρων σχημάτων ἀγγείων, ἐρυθροβαφῶν, ὡς τὰ μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως κλάδων κισσοῦ τῆς εἰκόνης 81, μελαμβαφῶν, μεγαρικῶν σκύφων, ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος» (εἰκ. 82), ἀττικῶν μελα-

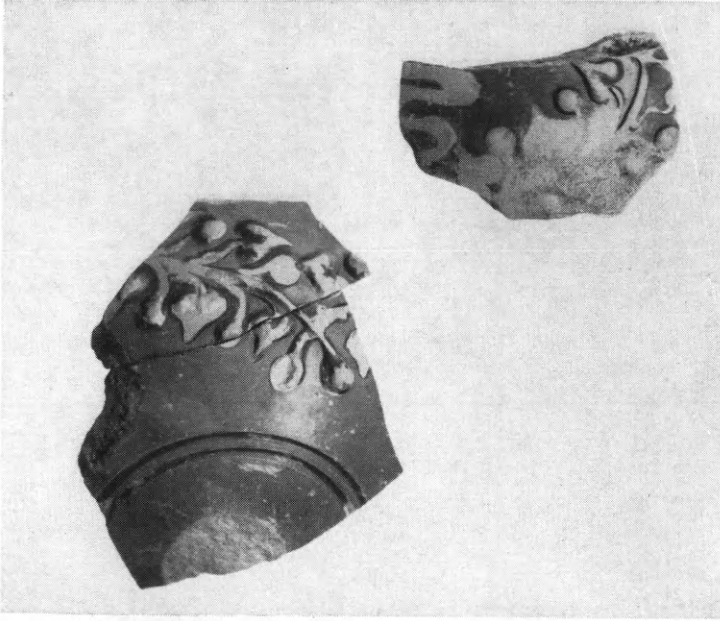

Εἰκ. 79. Λεπτομέρεια κατασκευῆς τοῦ τείχους βορείως τοῦ πύργου.

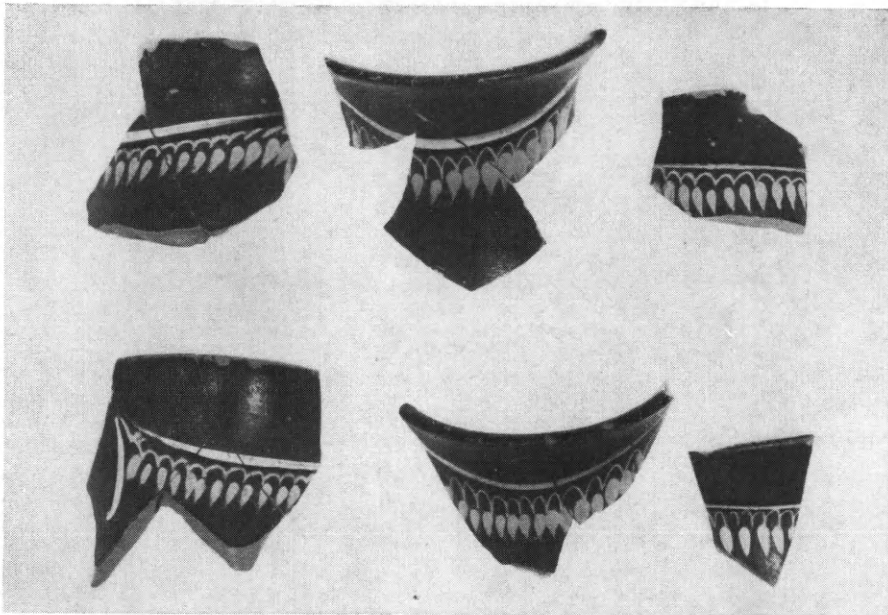

Εἰκ. 80. Πύργος καὶ τείχος βορείως τῆς δυτικῆς πύλης.

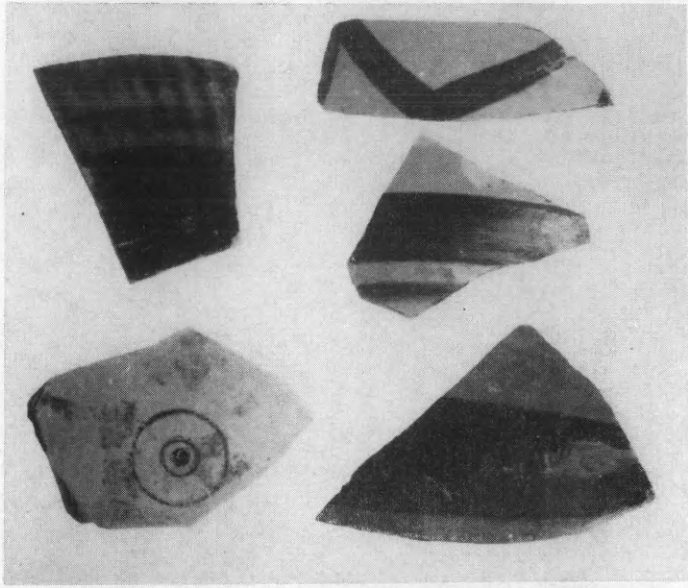
νομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων, ὡς καὶ κυλίκων ἢ ἄλλων ἀγγείων ἰωνικῶν ἐργαστηρίων με γραμμικὴν διακόσμησιν τεθλασμένων γραμμῶν ἢ ζωνῶν (εἰκ. 83, 84). Ἀποτμήματα λύχνων καὶ στρωτήρων κεράμων, φερόντων σφραγίσματα με παράστασιν γρυπός, μικροαντικείμενα ἐξ ὁστοῦ καὶ ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων ἀποτελοῦν τὰ λοιπὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς.

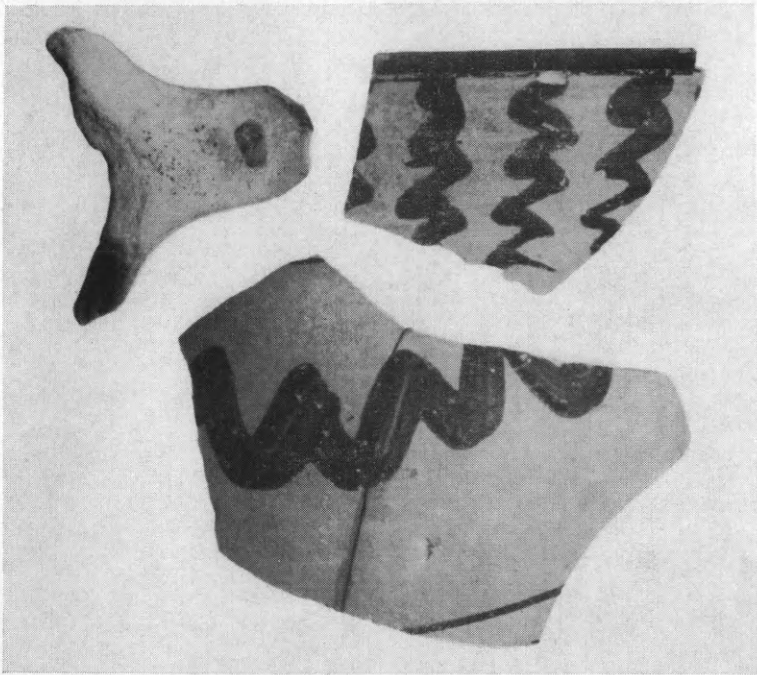
Εικ. 81. Έρυθροβαφή ἕστρακα ἀγγείων με διακόσμησιν ἀναγλύφων κλάδων κισσοῦ.

Εικ. 82. Ἀποτμήματα ἀγγείων με διακόσμησιν ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος».

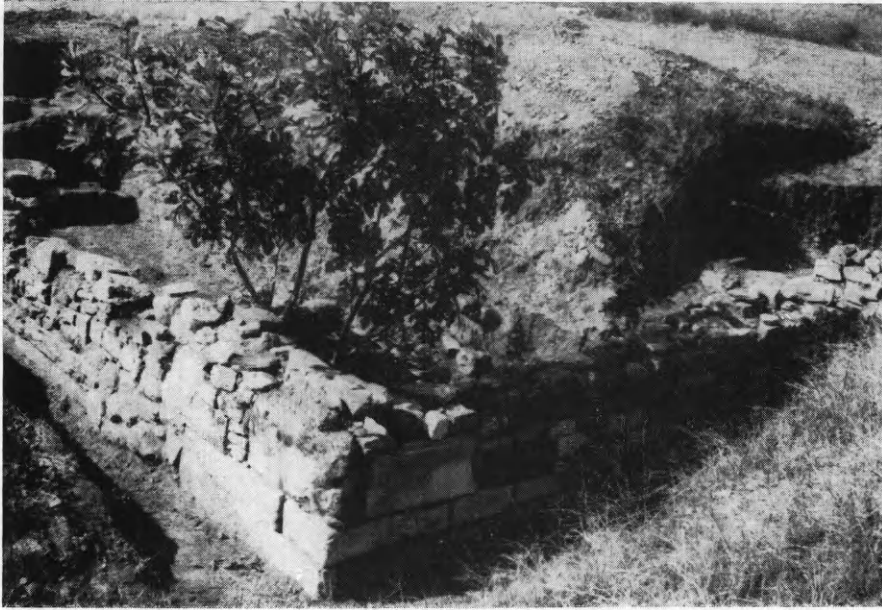

Εικ. 83. Χαρακτηριστικά ύστρακα άγγείων εκ τής άνασκαφής του βορείου πύργου.

Εικ. 84. Χαρακτηριστικά ύστρακα άγγείων και μυκτήρ λύχνου εκ τής άνασκαφής του βορείου πύργου.

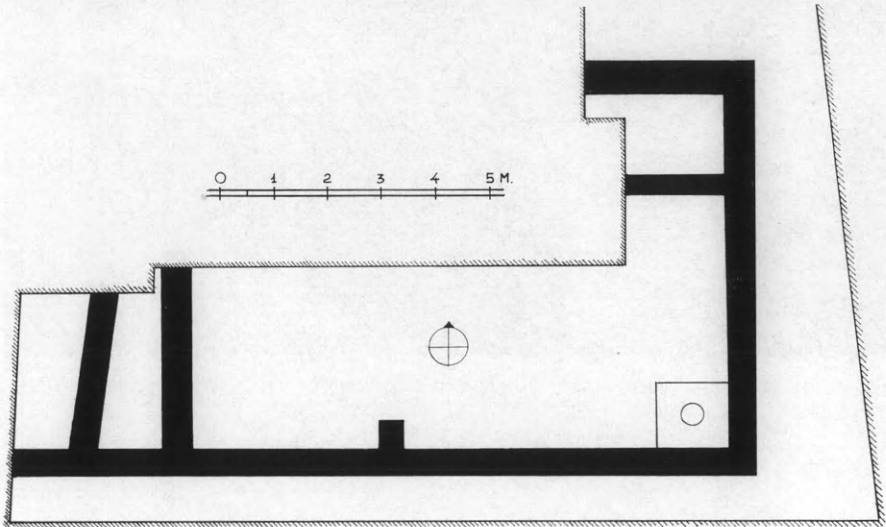
Εἰκ. 85. "Ἀποψις τῆς «οἰκίας τῶν δελφίνων» ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας.

Εἰκ. 86. "Ἀποψις τῆς «οἰκίας τῶν δελφίνων» ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας.

2. «Οἰκία τῶν δελφίνων». Ἡ ἀνευρεθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1955 διὰ δοκιμαστικῆς τάφρου ἑλληνιστικὴ «οἰκία τῶν δελφίνων», ὀνομασθεῖσα οὕτως ἐκ τοῦ θέματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς ΝΑ. γωνίας αὐτῆς (ΠΑΕ 1955, σ. 161) ἀπετέλεσεν ἐφέτος ἀντικείμενον συστηματικῆς ἀνασκαφῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς

Εἰκ. 87. Κάτοψις τῆς «οἰκίας τῶν δελφίνων».

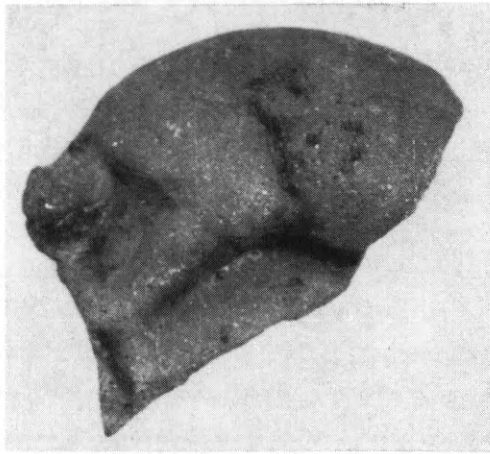
πλήρους ἀποκαλύψεώς της (εἰκ. 85). Ἡ βορεία πλευρὰ τῆς οἰκίας ἀνεσκάφη ἐπὶ μῆκος 3.10 μ., ἐνῶ ἡ νοτία ἐπὶ μῆκος 13.65 μ., χωρὶς νὰ εὐρεθῇ ἡ ΝΔ. γωνία αὐτῆς (εἰκ. 86, 87). Οὕτω δὲν εἶναι γνωστὸν ἀκόμη τὸ μῆκος τῆς οἰκίας, ἀλλὰ μόνον τὸ πλάτος αὐτῆς (7.70 μ.). Τὸ μέγιστον ὕψος τῶν τοίχων εἶναι 1.30 μ. τοῦ βορείου, 1.68 μ. τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ 1.40 μ. τοῦ νοτίου, τὸ δὲ πάχος ποικίλλει ἀπὸ 0.50 μ. ἕως 0.62 μ.

Διεπιστώθησαν δύο οἰκοδομικαὶ φάσεις εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων. Εἰς τὴν πρώτην, χρονολογουμένην εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, ἀνήκουν τὰ χαμηλότερα τμήματα αὐτῶν ἐκτισμένα διὰ μεγάλων ἢ μικρῶν λιθοπλίνθων πωρολίθου, ἀσβεστολίθου ἢ σχιστολίθου ἐπιμελοῦς ἐργασίας καὶ ἀρμολογήσεως, ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν φάσιν, τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, τὰ ὑψηλότερα τμήματα, ἅτινα εἶναι ἀμελοῦς τοιχοποιίας.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας ἀπεκαλύφθησαν δύο διάμεσοι τοῖχοι, διατηρούμενοι εἰς μικρὸν ὕψος (± 0.40 μ.) καὶ ἀνήκοντες προφανῶς εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τῆς οἰκίας. Ὁ εἶς, κάθε-

Εἰκ. 88. Κεφαλὴ εἰδωλίου γυναικός.

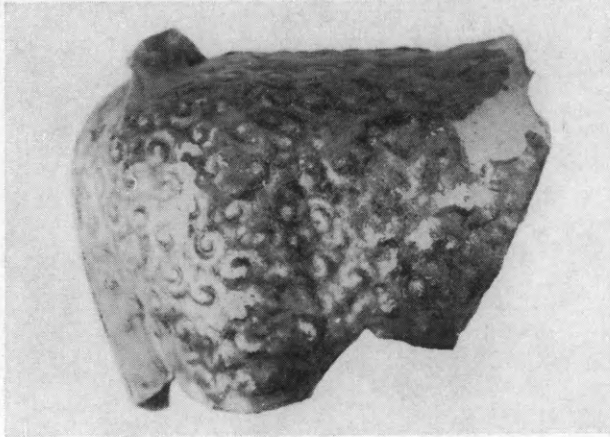

Εἰκ. 89. Ἀποσμήματα εἰδωλίων γυναικός καὶ ζώου.

τος εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, εὑρίσκειται εἰς ἀπόστασιν 1.64 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου, ὁ ἕτερος, κάθετος εἰς τὸν νότιον, εὑρίσκειται εἰς ἀπόστασιν 9.82 μ. ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ

ἀνατολικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου (εἰκ. 87). Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς τομῆς ἀνεσκάφη λοξὸς ἐσωτερικὸς τοῖχος, σχηματίζων ὀξεῖαν γωνίαν μετὰ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως, ὅστις, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς προχείρου κατασκευῆς, ἀνήκει εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τῆς οἰκίας.

Ὡς ἦτο ἤδη γνωστὸν ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἐρευνῶν, ἡ οἰκία εὐρί-

Εἰκ. 90. Ἀπότμημα πλαστικοῦ ἀγγείου με παράστασιν ζώου.

Εἰκ. 91. Χαλκοῦν ἀξιόματιον Κερδίου Ἐρμού.

σκεται εἰς τὴν διασταύρωσιν δύο σημαντικῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, αἵτινες διέρχονται κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτῆς. Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους τούτου διεπιστώθη, ὅτι ὁδὸς ἢ ἀκάλυπτος χῶρος ὑπῆρχε κατὰ μῆκος καὶ τῆς βορείας πλευρᾶς, καθόσον ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδεὶς τοῖχος παρακειμένης οἰκοδομῆς ἀνευρέθη ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς. Προσέτι εἶναι ἀξιοπερίεργον τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἀνευρέθη μέχρι στιγμῆς εἴσοδος τῆς οἰκοδομῆς ἐκ τῆς νοτίας ἢ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Πιθανὴ φαίνεται ἡ ἐκδοχή, ὅτι ἡ εἴσοδος τῆς ἀρχαιοτέρας οἰκίας ἐφράχθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς νεωτέρας περιόδου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς οἰκίας ἀνευρέθησαν ἐνδιαφέροντα ὄστρακα μελαμβραφῶν καὶ ἐρυθροβαφῶν ἀγγείων, μεγαρικῶν σκύφων, ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, ἰδίᾳ ἐργαστηρίων τῆς Θάσου, μὲ διάφορα ὀνόματα καὶ σύμβολα, ἀγνῦθες, σιδηρᾶ αἰχμὴ βέλους, ἀποτμήματα λύχνων καὶ διαφόρων ἐλληνιστι-

κῶν εἰδωλίων ζῶων, πτηνῶν ἢ ἀνθρωπίνων μορφῶν (εἰκ. 88, 89). Ἐκ πλαστικοῦ ἀγγείου ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀπεικονίζοντος ζῶον μὲ ἐσχηματοποιημένον τρίχωμα, διεσώθη μόνον τὸ ὀπισθεν μέρος αὐτοῦ (εἰκ. 90). Ἐν τέλει εἰς τὰ ὑψηλότερα στρώματα ἀνευρέθη μικρὸν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Κερδῶου Ἑρμοῦ (ὑψους 0.062 μ.) φέροντος πτερὰ ἐπὶ τοῦ πετάσου καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς βαλάντιον καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κηρύκειον (εἰκ. 91), ρωμαϊκῶν χρόνων.

3. Δοκιμαστικὰ ἰστομαί. Εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς πόλεως ἐγένοντο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τέσσαρες δοκιμαστικαὶ τομαί (Α, Β, Γ καὶ Ε), διαστάσεων 8×4 μ., 6×3 μ. καὶ 4×2 μ., ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ἱερῶν ἢ ἄλλων δημοσίων οἰκοδομῶν. Ἡ εἰς βάθος διάνοιξις τῶν τομῶν προὔχῳρει μέχρι τῆς ἐμφανίσεως ὕδατος (εἰς δύο ἐκ τῶν τομῶν ἐνεφανίσθη τοῦτο εἰς βάθος 2.65 μ. καὶ 3.20 μ.) ἢ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ βραχώδους ὑποστρώματος τοῦ ἐδάφους. Ἐντὸς τῶν τομῶν ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι οἰκοδομῶν, προφανῶς οἰκιῶν, αἵτινες ἀνήκουν εἰς δύο περιόδους, τὴν ρωμαϊκὴν καὶ τὴν ἑλληνιστικὴν.

Οἱ τοῖχοι τῶν οἰκοδομῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ἀνευρίσκονται εἰς μικρὸν συνήθως βάθος. Εἶναι προχείρου κατασκευῆς, ἐκτισμένοι διὰ λογάδων λίθων ἢ λιθοπλίνθων ἀρχαιοτέρων οἰκοδομῶν. Ἐνίστε ἐπικάθηται ἐπὶ παλαιοτέρων τοίχων, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιοῦν ὡς θεμέλιον. Οἱ τοῖχοι τῶν ἑλληνιστικῶν κατοικιῶν εἶναι θεμελιωμένοι εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα, συχνὰ ἐπὶ τῆς βραχώδους ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων ἢ καὶ μικρῶν λιθοπλίνθων πωρολίθου, ψαμμολίθου, ἀσβεστολίθου ἢ σχιστολίθου, ἐπιμελῶς εἰργασμένων καὶ ἡρμολογημένων. Τμήματα τοιούτων τοίχων, ἀνηκόντων εἰς μίαν ἢ καὶ δύο οἰκοδομὰς καὶ διατηρουμένων εἰς ὕψος ἕως 1.30 μ., ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς τῆς τάφρου Γ (εἰκ. 92). Ἐξωτερικῶς τοῦ βορειότερου ἐξ αὐτῶν ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 1.70 μ. ἀγωγὸς ἡμικυκλικῆς τομῆς. Ἀτυχῶς οὐδὲν ἐκ τῶν ἀναζητουμένων ἱερῶν ἢ δημοσίων κτηρίων ἀνευρέθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Ἐκ τῶν στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως τῶν τομῶν περισυνελέγη πλῆθος εὐρημάτων. Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων ἀποτμημάτων εἰδωλίων εἶναι μικρὰ χορεύτρια, κλίνουσα καὶ στρέφουσα τὸ σῶμα πρὸς τὰ ὀπίσω (εἰκ. 93), ἐνδεδυμένη μορφῇ ἐξάγουσα ἐκ τοῦ ἱμα-

Εικ. 92. Τμήμα τοίχου έλληνιστικής οικοδομής
άποκαλυφθέν έντός τής τάφρου Γ.

Εικ. 93. Ειδώλιον χορευτριάς.

Εικ. 94. Ειδώλιον ένδεδυμένης
μορφής.

Εικ. 95. Κρανοφόρος κεφαλή
ειδωλίου.

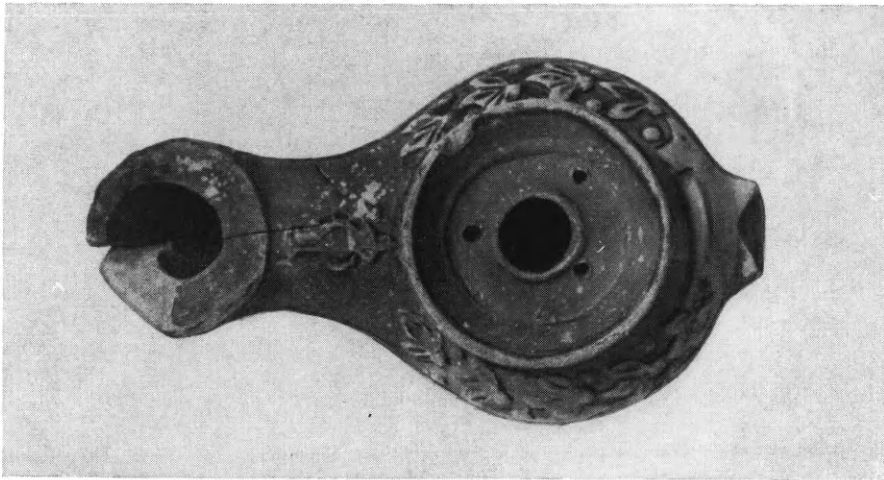
τίου καὶ δεικνύουσα τὴν δεξιὰν παλάμην (εἰκ. 94), γυναικεία κρα-
νόφορος κεφαλή (εἰκ. 95) καὶ τὸ κάτω μέρος προσώπου νέγρου

Εἰκ. 96. Ἀπότμημα ἐκ τοῦ προσώπου
εἰδωλίου νέγρου.

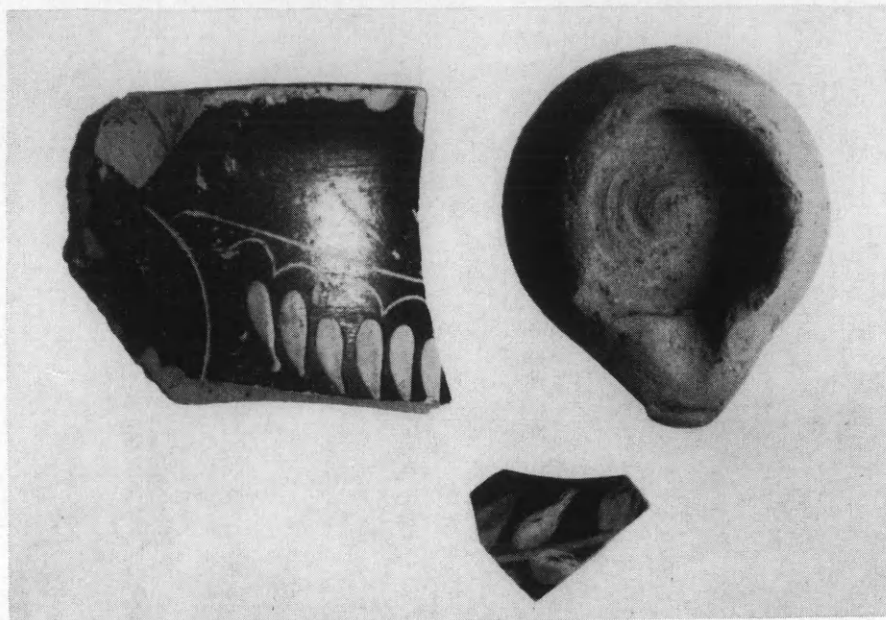
Εἰκ. 97. Ἀνάγλυφος γυναικεία μορφή
ἐκ μελαμβαφοῦς ἑλληνιστικοῦ ἀγγείου.

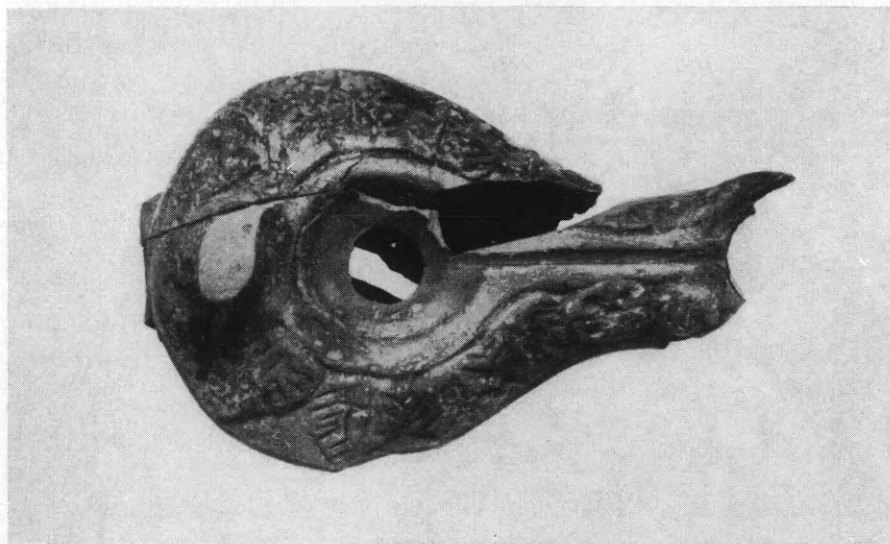
Εἰκ. 98. Λύχνος μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως φυλλοστοιχιῶν.

(εἰκ. 96). Ἐξ ἑλληνιστικοῦ μελαμβαφοῦς ἀγγείου, φέροντος ἀνά-
γλυφον διακόσμησιν, προέρχεται ἡ ὡραία ἡμίγυμνος γυναικεία μορ-

φή τῆς εἰκόνας 97, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδονται μετ' ἐπιμελείας ἡ

Εἰκ. 99. Λύχνος καὶ ὄστρακα ἀγγείων ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος».

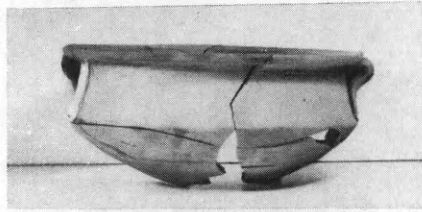

Εἰκ. 100. Λύχνος μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως ἐπὶ τοῦ δίσκου.

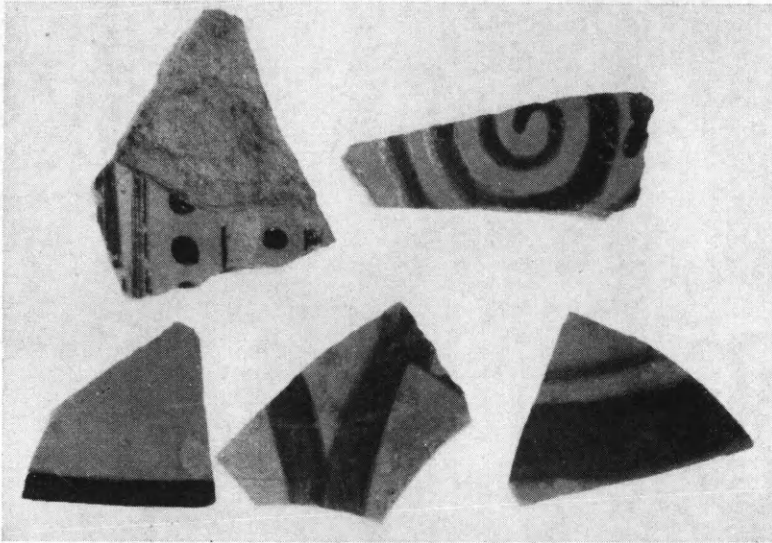
πλαστικότης τοῦ σώματος καὶ ἡ πτύχωσις τοῦ ἐνδύματος. Πρὸς τούτοις ἀνευρέθησαν λύχνοι ἢ ἀποτμήματα ἐξ αὐτῶν, ἀνήκοντες εἰς

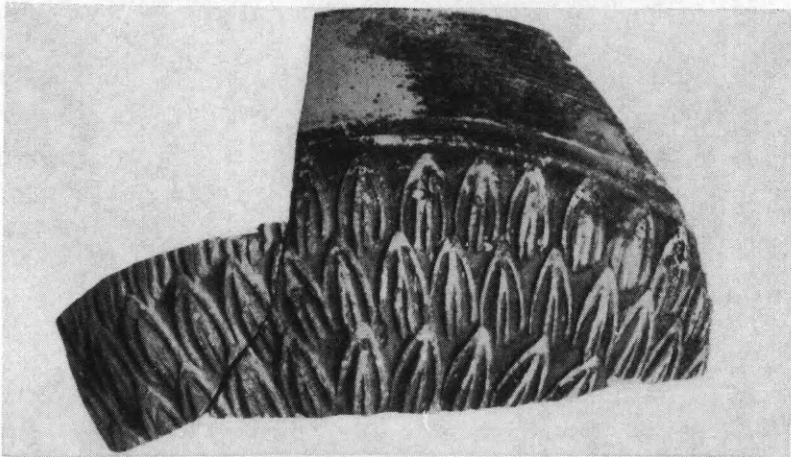
Εικ. 101. Κυάθιον.

Εικ. 102. Χύτρα.

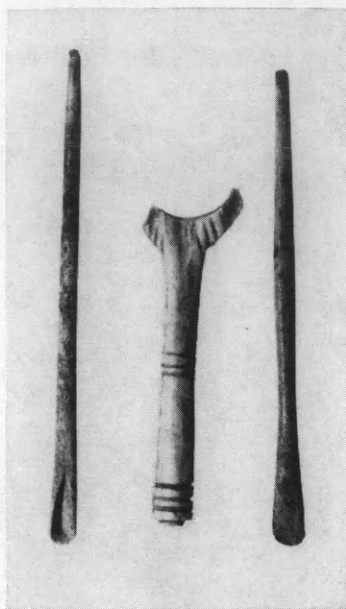
Εικ. 103. Χαρακτηριστικά ἔστρακα ἀρχαίων ἀγγείων.

Εικ. 104. Ἀπότμημα μεγαρικοῦ σκύφου.

Εικ. 105. Κοχλιάριον ἐξ ὀστοῦ.

Εικ. 106. Ἀντικείμενα ἐξ ὀστοῦ.

Εικ. 107. Ἀπότμημα ἀχροκεράμου μετὰ ἀναγλύφου διακοσμῆσεως.

Εικ. 108. Χαλκοῦς δακτύλιος μετὰ ἀναγλύφου κεφαλῆς γυναικὸς ἐπὶ τῆς σφενδόνης.

διαφόρους έποχάς (είκ. 98, 99, 100), όλίγα άκέραια ή σχεδόν άκέραια κοινά άγγεία (είκ. 101, 102), πλήθος χαρακτηριστικών όστράκων ή άποτμημάτων άγγείων άρχαϊκής ή κλασικής έποχής (είκ. 103), ρυθμού «δυτικής κλιτύος», μεγαρικών σκύφων (είκ. 104), κοχλιάρια, βελόναι και διάφορα άντικείμενα έξ όστού (είκ. 105, 106), άποτμήματα άκροκεράμων μετ' άναγλύφου διακοσμήσεως έλικων και άνθεμίων (είκ. 107), ώς και χαλκούς δακτύλιος φέρων επί τής σφενδόνης άνάγλυφον κεφαλήν γυναικός (είκ. 108).

8. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Κατά τό θέρος (25/6 - 27/7) 1971 συνεχίσθησαν διά του καθηγ. κ. Στ. Πελεκανίδη αί άνασκαφαι εις τό συγκρότημα του 'Οκταγώνου των Φιλίππων με προτεθέντας σκοπούς 1) τήν περαιτέρω έρευναν τής βορείας πλευράς του «έπισκοπέιου», 2) τόν καθορισμόν τής κατευθύνσεως ήν έχει κατά τήν πρός 'Ανατολάς προέκτασίν της ή 'Εγνατία όδός και του σημείου ένθα συναντάται αύτη μετά τής παρόδου Β και 3) τήν άποκάλυψιν άφ' ένός κατά τήν νοτίαν και τήν δυτικήν πλευράν του πρό του πυλώνος τής άρχαιοτέρας του 'Οκταγώνου έκκλησίας χώρου και άφ' έτέρου τήν διερεύνησιν του νοτίου τμήματος του αίθρίου αύτης.

Τά άποτέλέσματα των άνασκαφών συνοψίζονται ώς άκολουθως: Το μεϊς ΒΑ. και ΒΔ. του έπισκοπέιου.

Η έρευνα, άρξαμένη έξ ού σημείου έσταμάτησε τήν προηγουμένη άνασκαφικήν περίοδον, ήτοι άπό του δωματίου LIII, συνεχίσθη καθ' όλον τό πλάτος του χώρου του όριζομένου δυτικώς μεν ύπό τής παρόδου Α, ανατολικώς δε ύπό τής παρόδου Β και βορείως ύπό τής 'Εγνατίας όδοϋ (είκ. 109). Είς τήν ΒΑ. πλευράν του χώρου LIII και εις βάθος 0.45 μ. εκ του φαινομένου άρχικώς ώς δαπέδου εκ συμπλητου χώματος, άπεκαλύφθη τό άπό του παρελθόντος έτους άναφανέν και εκ μεγάλων σχιστολιθικών και μαρμαρίνων πλακών συνιστάμενον άρχικόν δάπεδον, τό όποϊον εις τина σημεία παρουσιάζει βαθύνσεις και έξάρσεις προερχόμενας εκ καθιζήσεως. Έκεϊ όπου ή πλάκωσις έλλείπει, διατηρείται

τὸ ἐκ κεραμεικοῦ κονιάματος ὑπόστρωμα φέρον ἀλώβητα τὰ ἴχνη τῶν πλακῶν. Ὁ χώρος οὗτος λίαν κατεστραμμένος καὶ ἐπανειλημμένως, ὡς διαπιστοῦται, μετασκευασθεὶς, ἔχει πλάτος μὲν ± 9.50 μ. μῆκος δὲ ± 8.00 μ., δίδων τὴν ἐντύπωσιν ἐκ πρώτης ὄψεως ὑπαιθρίου αὐλῆς.

Εἰκ. 109. Γενικὴ ἀποψὶς τῆς ἀποκαλυφθείσης κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1971 βορείου πλευρᾶς τοῦ Ἐπισκοπείου.

Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ χώρου ἀπεκαλύφθη εἰδὸς τι κρήνης ἢ φρέατος. Τοῦτο συνίσταται ἐξ ἰσχυρᾶς ἐκ κορασάνιου καὶ ἀργῶν λίθων καὶ πλινθοδομῆς συμπαγοῦς κατασκευῆς, ἣ ὁποία περιβάλλει μαρμαρινὸν στόμιον τομῆς κυκλικῆς, διαμ. 0.40 μ. καὶ βάθ. 0.60 μ., ἕπερ εὐρέθη πλήρες χώματος καὶ ἀργῶν λίθων. Ἡ ἀποχωμάτωσις τοῦ φρέατος ἔφθασεν εἰς βάθος 6.30 μ., μὴ ἀνευρεθέντος εἰσέτι τοῦ πυθμένου. Βορείως καὶ νοτίως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ κυκλικὸν προστομιαῖον ἀνεφάνησαν δύο κτιστοὶ ἐξ ἀργολιθοδομῆς πεσσοὶ διαστ. 0.60×0.60 μ. καὶ διατηρουμένου ὕψους 0.33 μ., φέροντες ἐπίχρισμα εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιφανείας των (εἰκ. 110). Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παρεῖᾶς τοῦ νοτίου πεσσοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ κονιάματος μετὰ τὸν προσεκτικὸν καθαρισμὸν ἐνεφανίσθη χάραγμα δι' ὑπαγωγέως (μυστηρίου) ὀξυκορύφου, εἰκονίζον ἐπὶ ὀρι-

ζοντίου βάσεως σταυρόν και κάτωθι εκατέρας τῶν ἐγκαρσίων κεραιῶν αὐτοῦ τὰ ἀποκαλυπτικά γράμματα Α και Ω (εἰκ. 111). Ἐπὶ τοῦ νοτίου πεσσοῦ και εἰς ἀπόστασιν 0.40 μ. ἀπὸ τοῦ προστομιαίου τοῦ φρέατος ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν ἰωνική βάσις κίονος διαμ. 0.30 μ. φέρουσα περιφερικῶς ἐλαφρὰν ἀναθύρωσιν και τὸρμον κατὰ

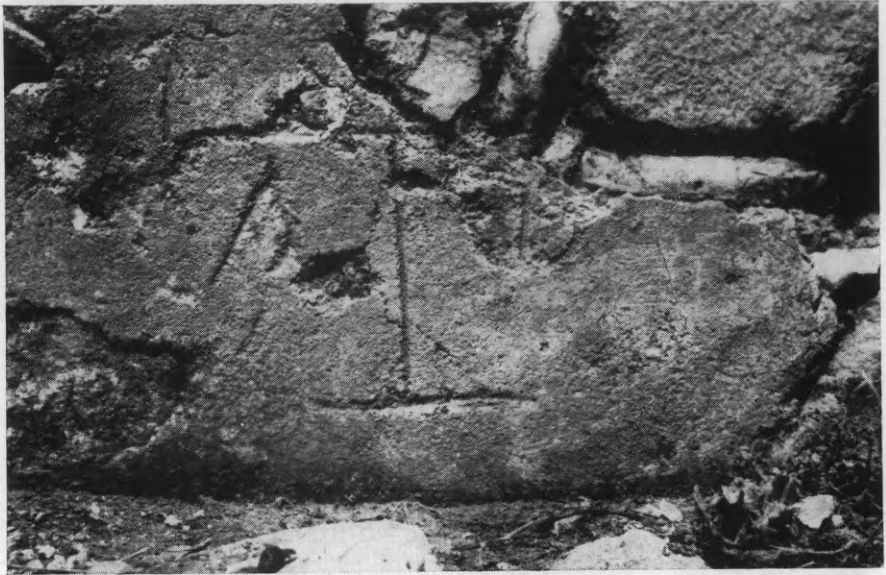

Εἰκ. 110. Ἡ κρήνη ἢ τὸ φρέαρ τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ χώρου LIV.

τὸ κέντρον βάθ. 0.60 μ. διὰ τὴν γόμφωσιν. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν (0.30 μ.) ἀνατολικῶς τοῦ φρέατος και 0.50 μ. βορείως τοῦ νοτίου πεσσοῦ αὐτοῦ διεπιστώθη ἀγωγὸς ὀρθογωνίου τομῆς και διαστ. 0.15×0.15 μ., ὅστις ἐκβάλλει εἰς τὸ πρὸς Νότον διαμέρισμα XLIX και εἰς ὕψος 1.00 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου αὐτοῦ.

Συνεχισθείσης πρὸς Δυσμὰς τῆς λίαν κοπιώδους εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐρεύνης, ἀπεκαλύφθη ὅλος ὁ χώρος LIV, ὁ ὁποῖος ἔχει πλάτος 6.20 μ. και μῆκος 7.10 μ. Οὗτος ὀρίζεται νοτίως ἀφ' ἐνὸς ἐκ τοῦ στενομήκους διαμερίσματος LX, διαστ. 5.45×0.95 μ., τοῦ ὁποῖου ὁ προορισμὸς εἶναι εἰσέτι ἄγνωστος, και ἀφ' ἐτέρου ἐκ τοῦ διαδρόμου XXXIX, ὅστις ὀδηγεῖ ἐκ τῆς παρόδου Α διὰ κλίμακος εἰς τὸν δεῦτερον ὄροφον τοῦ κτηρίου και δι' ἐτέρας εἰσόδου εἰς τὸν

ἀνασκαφέντα χῶρον, βορείως ἐκ τῶν διαμερισμάτων LVII καὶ LVIII καὶ δυτικῶς ἐκ τοῦ διαμερίσματος LIX. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ χώρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.15 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ 2.00 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου ἀπεκαλύφθη κατὰ χῶρον μαρμαρίνη λεκάνη σκαφοειδῆς, τεμαχισμένη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πα-

Εἰκ. 111. Χάραγμα ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παρεῖδος τοῦ νοτίου παρὰ τὸ φρέαρ πεσσοῦ.

ρειάν, μήκ. 1.29 μ., πλάτ. 0.78 μ. καὶ πάχ. τοιχώματος 0.07 μ. (εἰκ. 112). Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.35 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου ἀνεφάνη ἀγωγὸς τετραγώνου τομῆς, διαστ. 0.35×0.35 μ., ὁ ὁποῖος κατευθυνόμενος ἀνατολικῶς ἀπολήγει, εἰς ἀπόστασιν 2.95 μ. ἀπὸ τῆς λεκάνης, εἰς φρεάτιον τετραγώνου τομῆς διαστ. 0.65×0.65 μ. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ φρεατίου ἐκκινεῖ κατευθυνόμενος πρὸς Ν. καὶ ἕτερος κτιστὸς ἀγωγός, πλάτ. 0.28 μ. καὶ βάθ. 0.35 μ., ὁ ὁποῖος εὐρεθεὶς εἰς μῆκος 0.63 μ. ἀκάλυπτος συνεχίζεται καλυπτόμενος διὰ σχιστολιθικῶν πλακοειδῶν λίθων. Τρίτος ἀγωγός ἀνεφάνη ἐπίσης κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς λεκάνης (εἰκ. 112), ὅστις ἐνούμενος μὲ τὸν πρῶτον καὶ καμπτόμενος εἰς ἀνοικτὸν τόξον κατευθύνεται πρὸς Δυσμᾶς ἐπικοινωνῶν πρὸς τὸν εἰς τὸ δωμάτιον LIX ὑπάρχοντα, ὅστις ἐκβάλλει εἰς τὸν κεντρικὸν ὑπόνομον τῆς παρόδου Α.

Καὶ εἰς τὸν περιγραφόμενον χώρον LIV διεπιστώθη ἀμελῆς πλάκωσις παρουσιάζουσα εἰς πολλὰ σημεῖα καθίζησιν.

Ἐκ τῶν γενομένων λεπτομερῶν παρατηρήσεων διαπιστοῦται ὅτι οἱ χώροι LIM καὶ LIV ὑπέστησαν κατὰ καιροὺς οὐσιαστικὰς μεταβολὰς, οἰκοδομηθέντων ἐντὸς αὐτῶν διαδοχικῶς προχείρων

Εἰκ. 112. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς χώρος LIV μετὰ τὴν πλάκωσιν αὐτοῦ καὶ τὰς ὑδραυλικὰς ἐγκαταστάσεις.

κτισμάτων. Τούτου ἕνεκα τὰ διαμερίσματα ταῦτα παρουσίασαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πολλὰ καὶ ποικίλα μορφολογικὰ προβλήματα. Ὁ ἀνασκάπτων ἔχει τὴν γνώμην ὅτι οἱ δύο χώροι ἦσαν ἀκάλυπτοι διαμορφοῦντες ἐσωτερικὸν αἶθριον περιβαλλόμενον ὑπὸ δωματίων, ἐξ ὧν ἄλλα μὲν ἐπεκοινώνουν ἀμέσως πρὸς τὰ πρὸς Βορρᾶν κείμενα διαμερίσματα καὶ ἐμμέσως πρὸς τὴν Ἐγνατίαν ὁδόν, ἄλλα δέ, τὰ καὶ ὀλιγώτερα, πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτὴν αὐλὴν. Ἡ ἐπικοινωνία ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τοὺς χώρους τούτους ἐγένετο διὰ δύο προσβάσεων ἧτοι α) διὰ τῆς κατὰ τὸ ΝΑ. τμήμα αὐτῶν, ὅπου ὁ διάδρομος XXXIX, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη, ὀδηγεῖ ἐκ τῆς παρόδου Α πρὸς τὸ κτήριον καὶ β) διὰ τοῦ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν διαδρόμου LV, ὁ ὁποῖος συνδέεται ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν πάροδον Β.

Ὁ ὑπαίθριος οὗτος χῶρος, ὀλικοῦ μήκους 17.40 μ. καὶ πλάτους ± 7.00 , ὀρίζεται ἀπὸ Δυσμῶν ὑπὸ τοῦ δωματίου LIX καὶ τοῦ διαδρόμου XXXIX, ἀπὸ Βορρᾶ ἐκ τῶν διαμερισμάτων LVI, LVII, LVIII καὶ τοῦ διαδρόμου LV, κατ' Ἀνατολὰς δὲ ἐκ τῶν σχεδὸν ἐξαφανισθέντων ἐκ μεταγενεστέρων κατασκευῶν διαμερισμάτων L, LI καὶ τοῦ LII, τοῦ ὁποίου οἱ μὲν περιβάλλοντες τοῖχοι διετηρήθησαν εἰς ἀρκετὸν ὕψος, τὸ ἐσωτερικόν του ὅμως παρουσιάζει πολλὰ προβλήματα ἕνεκα τῶν ἐπαλλήλων κατασκευῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὴν στρωματογραφικὴν ἔρευναν αὐτοῦ. Ἐπίσης ἡ διαδοχικὴ οἰκοδόμησις ἐφ' ὅλου τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου εἰς τὸν τομέα τοῦτον τοίχων καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἐμπλοκή, ἡ ὀλικὴ ἐξαφάνισις ὠρισμένων διαμερισμάτων ὡς τῶν L καὶ LI, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διετηρήθησαν εἰς σταυρόμορφος καὶ ἕτερος τετράγωνος πεσσός, καὶ ἡ πρόσχωσις αὐτῶν δι' οἰκοδομικοῦ ὕλικου, προερχομένου, ὡς διεπιστώθη, ἐκ διαφόρων σημείων τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, ὠρισμένοι ἐπὶ τῶν τοίχων νεώτεροι κατασκευαὶ καὶ ἡ ἀλλοίωσις τῆς πρωταρχικῆς μορφῆς αὐτῶν, ἡ προσθήκη καὶ ἡ ἀφαίρεσις ἀνοιγμάτων, ἐδυσχέραιναν τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὴν συναγωγὴν ὀριστικῶν συμπερασμάτων.

Καλυτέραν διατήρησιν ἐμφανίζουν τὰ βορείως τῆς αὐλῆς διαμερίσματα LVI, LVII, LVIII, μολονότι καὶ εἰς τοὺς χώρους τούτους διεπιστώθησαν μεταγενέστεροι κατασκευαί, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἦσαν τόσο προχειροὶ ὥστε δὲν ἠλλοίωσαν τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ οἰκοδομήματος. Οὕτω εἰς τὸ δωμάτιον LVII μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων ἀνεφάνη ἐπὶ τοῦ δαπέδου στῶμα, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ συνόλου τῆς κεραμώσεως τῆς στέγης τοῦ διαμερίσματος καὶ μάλιστα εἰς ἣν μορφήν εὐρέθη μετὰ τὴν καταστροφὴν (εἰκ. 113). Βορείως τῶν δωματίων τούτων ἀπεκαλύφθησαν ἕτερα τρία στενομήκη διαμερίσματα (LXI, LXII, LXIII), τὰ ὁποῖα συνορεύοντα ἀμέσως μετὰ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ διήκουν ἀπὸ τῆς ΒΔ. μέχρι τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ ἐπισκοπείου (εἰκ. 112). Ἐκ τούτων τὸ διαμέρισμα LXIII, χαρακτηρισθὲν ἀνωτέρω ὡς διάδρομος ἐπικοινωνίας τοῦ χώρου LIII μετὰ τῆς Ἐγνατίας καὶ τῆς παρόδου Β, ἔχει τρεῖς εἰσόδους: μίαν κατὰ τὸν νότιον τοῖχον ἐπικοινωνοῦσαν πρὸς τὸν διάδρομον LV, ἑτέραν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν στενὴν πλευρὰν ὀδηγοῦσαν εἰς τὴν πάροδον Β καὶ ἐν-

δεχομένως τρίτην πρὸς τὴν Ἐγνατίαν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἔρευνα πρέπει νὰ συνεχισθῇ διὰ τὴν διακρίβωσιν τῆς μορφῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ τῶν δύο ἀνοιγμάτων, ἅτινα διακόπτουν τὸν πρὸς τὴν Ἐγνατίαν βόρειον τοῖχον τοῦ διαμερίσματος LXIII.

Ἡ κακὴ διατήρησις τῆς παρόδου Β κατὰ τὴν βορείαν αὐτῆς

Εἰκ. 113. Τὸ δωμάτιον LVII, ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθη ἡ καταρρεῦσασα κεράμωσις αὐτοῦ.

ἀπόληξιν, ἔνθα θὰ ἦτο λογικὸν νὰ συναντᾶται μετὰ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, παρέσχε πέρυσι πολλὰ πράγματα εἰς τὴν ἔρευναν ὅσον ἀφορᾷ τὸν καθορισμὸν τοῦ ἄξονος τῆς μεγάλης καὶ βασικῆς ὁδοῦ τόσον, ὥστε νὰ ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμὴν ὅτι ἐκάμπτετο, ἔστω καὶ ἐλαφρῶς, πρὸς Βορρᾶν, παρὰ τὰς ἐνδείξεις ὅτι ὁ ἄξων αὐτῆς ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀκολουθῇ τὴν εὐθειᾶν, ἣτις φέρει πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πύλην τοῦ τείχους τῆς πόλεως, τὴν λεγομένην πύλην τῆς Νεαπόλεως.

Πρὸς ἔλεγχον καὶ ἐπαλήθευσιν τῶν ἀνωτέρω ὑποθέσεων ἐγένετο συστηματικὴ ἔρευνα τῆς Ἐγνατίας ἀπὸ τοῦ σημείου ἐνθα αὕτη διασταυροῦται μετὰ τῆς παρόδου Α, συνεχισθείσης τῆς σκαφῆς πρὸς Ἀνατολάς. Ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω σημείου καὶ εἰς ἔκτασιν 20.00 μ. καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ εὐρέθησαν ὑπο-

λείμματα πολλῶν τοίχων ἀμελοῦς κατασκευῆς ἐξ ἀργῶν λίθων ἄνευ συνθετικοῦ κονιάματος, προερχόμενα ἐκ προχειρῶν κτισμάτων, τὰ ὅποια εἰς ὠρισμένην, ἄγνωστον ὅμως, ἐποχὴν κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, ἀχρηστεύσαντα τὸ μεταξὺ τῆς ΒΔ. καὶ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ ἐπισκοπείου τμήμα αὐτῆς, χρησιμοποιοηθείσης ἐνδεχομένως παρακαμπτηρίου ὁδοῦ περὶ τὸ νεκρὸν τοῦτο σημεῖον.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν τοιχείων ἐκ τῆς Ἐγνατίας διεπιστώθη ἐπ' αὐτῆς ἐκτὸς τῆς συνήθους λατύπης, προερχομένης ἐκ τῆς συνθλίψεως τῶν ὀγκωδῶν μαρμαρολίθων τοῦ καταστρώματος, εἰς ὕψος 0.70 μ. ἐξ αὐτοῦ, παχὺ στρῶμα κορασανίου ἀναμειγμένου μετὰ πλίνθων καὶ τινῶν ἀργῶν λίθων. Εἰς χαμηλότερον στρῶμα παρουσιάσθη τέφρα πολλή. Ἐπίσης κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ μεταξὺ τῶν κρημισμάτων ἀνεφάνησαν δύο τμήματα τόξων ἐκ πλινθοδομῆς, ἐξ ὧν τὸ ἐν καλῶς διατηρούμενον ἔχει χορδὴν 2.58 μ. καὶ βέλος 0.43 μ. ὡς καὶ συμπαγὲς τμήμα ἐκ πλινθοδομῆς ἀρίστης κατασκευῆς προερχόμενον ἐκ τοξοστοιχίας, διότι εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευράς αὐτοῦ διετηρήθησαν αἱ γενέσεις τόξων. Πρὸς τὰς τοξωτὰς πλινθοκτίστους ταύτας κατασκευὰς συνδέεται στενῶς καὶ τὸ πλῆθος τῶν κιόνων, τῶν βάσεων καὶ τῶν κιονοκράνων, ἀπάντων ἰωνικῶν, τὰ ὅποια ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν βορείαν ἐπίσης πλευρὰν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ συμπεφυρμένα μετὰ τῶν κρημισμάτων καὶ κατακείμενα μεφωρὰν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον (εἰκ. 114). Ἡ αὐτὴ κατεῦθυσις, σημειωτέον, διεπιστώθη ὅτι ἐπεκράτησε καὶ κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ὅλου συγκροτήματος τοῦ Ὀκταγώνου. Ἡ σκαφή δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῆ ἔτι βορειότερον πρὸς διαπίστωσιν τῶν ἐκεῖσε τῆς Ἐγνατίας κτισμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται τὰ τε κρημνίσματα καὶ τὰ ἀναφανέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, διότι ἐκ τοῦ σημείου τούτου διέρχεται ἡ ἐθνικὴ ὁδὸς Καβάλας-Δράμας.

Μετὰ τὸν τελικὸν καθαρισμὸν ἀπεκαλύφθη τὸ ὁδόστρωμα καὶ κατὰ χώραν πολλαὶ μαρμαρόπλακες ἐκ τοῦ καταστρώματος, ἔναι τῶν ὁποίων φέρουν ἀυλακώσεις προερχομένας ἐκ τῶν τροχῶν τῶν ἀμαξῶν. Ἡ διάταξις τῶν μαρμαρολίθων εἶναι ἡ αὐτή, ὡς ἤδη παλαιότερον περιεγράφη (βλ. ΠΑΕ 1961, 73). Ἐξαίρεσις παρουσιάζεται εἰς δύο σημεῖα, ὅπου ἡ τοποθέτησις τῶν μαρμαρολί-

θων εἶναι τοιαύτη, ὥστε προκαλεῖ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα ἢ Ἐγνατία διεσταυροῦτο μετ' ἄλλων καθέτων πρὸς αὐτὴν ὁδῶν. Ἐπίσης διεπιστώθη, ὅτι οὐδεμίαν ἀπόκλισιν ἀπὸ τοῦ ἄξονος αὐτῆς, ὡς ὑπετέθη, παρουσιάζει διασταυρουμένη κανονικῶς μετὰ τῆς πρὸς Ἀνατολὰς παρόδου Β.

Εἰκ. 114. Ἡ Ἐγνατία ὁδὸς μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῆς κρημνισμάτων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν πρὸς Βορρᾶν αὐτῆς κτηρίων.

Ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς Ἐγνατίας καὶ κατὰ τὸ κέντρον αὐτῆς ἀνεφάνη εἰς δύο σημεῖα μέγας ἀποχετευτικὸς ἀγωγός, τετραγώνου τομῆς, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως τῆς Ἐγνατίας μετὰ τῆς παρόδου Α ἔχει σταυρικὸν σχῆμα. Ἐκ τοῦ καθέτου ἄξονος αὐτοῦ ἐκκينوῦν δύο βραχίονες, ὁ εἰς πρὸς τὴν πάροδον Α καὶ ὁ ἕτερος πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἡ πάροδος Α προεκτείνεται καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν, τὴν πρὸς Βορρᾶν, τῆς Ἐγνατίας πλευράν. Ἡ παρατήρησις αὕτη ὡς καὶ προηγούμεναι τινες περὶ ὑπάρξεως πιθανῶς καθέτων ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδῶν, ἐνδεχομένως θὰ βοηθήσουν εἰς τὴν μελέτην καὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ πολιοδομικοῦ συστήματος τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων, θέμα τὸ ὁποῖον οὐδέποτε μέχρι σήμερον ἀψησώλησε

σοβαρῶς τὴν ἔρευναν. Τμήμα τοῦ αὐτοῦ ἀγωγοῦ ἀπεκαλύφθη ἀνατολικῶς καὶ εἰς ἀπόστασιν 9.20 μ. ἀπὸ τοῦ πρώτου.

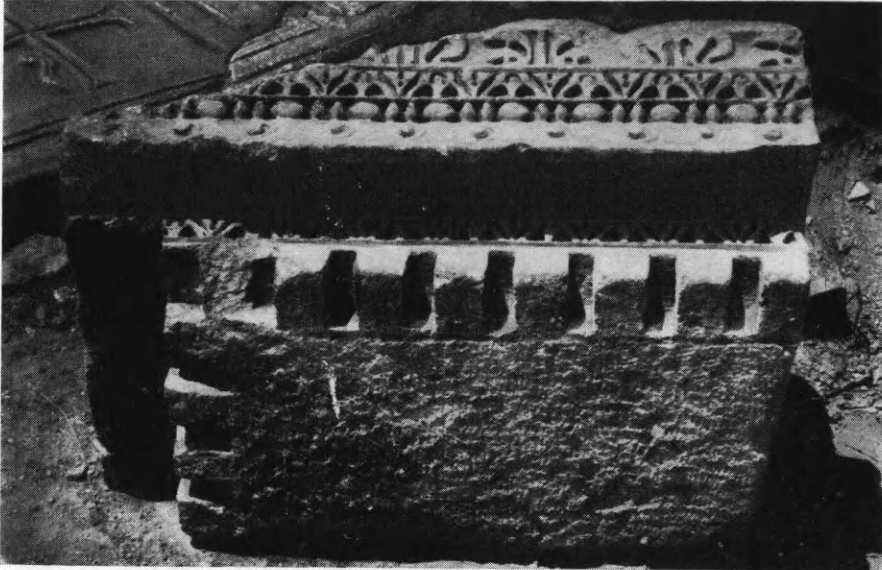
Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τμήματος τούτου τῆς ὁδοῦ περισυνελέγησαν ἐκ μὲν τοῦ ὁδοστρώματος δύο χαλκᾶ νομίσματα τοῦ Βαλεντινιανοῦ, ἐκ τῶν κρημισμάτων δὲ καὶ εἰς ὕψος ± 0.65 μ. δύο νομίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ κοπῆς Θεσσαλονίκης.

Εἰς τὸν ΝΔ. τομέα ἦτοι εἰς τὸ αἶθριον καὶ τὸν πυλῶνα τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ, συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ ἐκ τοῦ ΝΔ. ἄκρου τοῦ αἵθριου πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτοῦ καὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ σημείου, ἔνθα ἀπολήγει ὁ νότιος στυλοβάτης.

Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημισμάτων καὶ εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τοῦ νοτίου τοίχου καὶ τοῦ στυλοβάτου διεπιστώθησαν πυκνὰ ἴχνη πυρός, στρῶμα κεράμων πάχ. 0.20 μ., ἰδιαιτέρως καλυπτῆρων, μεγάλαι μᾶζαι ἀβεστοκονιάματος καὶ πολλαὶ πλίνθοι. Ἐπίσης μεταξὺ τῶν κρημισμάτων καὶ σχεδὸν ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὑρέθησαν δύο τεμάχια κίονος, συνθέτοντα τὸ σύνολον αὐτοῦ, μήκους 2.95 μ., ἕτερα μικρότερα προερχόμενα ἐξ ὁμοίων κίωνων, ἐπίθημα κιονοκράνου, ἰωνικὰ κιονόκρανα, τμήματα ἐτέρων ἰωνικῶν κιονοκράνων καὶ μέγα ἀμφίγλυφον θωράκιον τεθραυσμένον εἰς πέντε τεμάχια μήκους 2.17 μ., πλάτους 1.00 μ. καὶ πάχους 0.23 μ. Αἱ δύο στεναὶ πλευραὶ αὐτοῦ διαμορφοῦνται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ προσαρμόζωνται μεταξὺ δύο κίωνων. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως φέρει δύο ὁμόθετα τετράγωνα πλαίσια, περιβάλλοντα δύο σταυροὺς πεπλατυσμένους κατὰ τὰς ἀπολήξεις τῶν κεραιῶν.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν κρημισμάτων ἀπεκάλυψεν εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ στυλοβάτου τὴν ὑποδομὴν τῆς προεκτάσεως αὐτοῦ, μήκους 2.40 μ. Ἐπ' αὐτῆς παρατηρήθησαν στρῶμα λατύπης καὶ τινὰ μικρὰ τεμάχια γλυπτῶν τεχνικῆς Sidamara. Εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἐμφανισθείσης ὑποδομῆς τοῦ στυλοβάτου ἀπεκαλύφθη κατὰ χῶρον πλάξ, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον ὄριον τοῦ νοτίου στυλοβάτου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου κάμπτεται πρὸς Βορρᾶν, σωζομένης μόνον εἰς μῆκος 2.50 μ. τῆς ὑποδομῆς του, ἣτις ἔχει τὸ αὐτὸ πλάτος (0.90 μ.) μὲ τὸν ἀναφανέντα στυλοβάτην. Καὶ ἔνταῦθα τὰ εὐρήματα ἦσαν πλούσια εἰς ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτὰ: τμήματα γείσου μετὰ γεισιπόδων φέροντα ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως

διακόσμησιν τεχνικῆς Sidamara, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας σχηματοποιημένα ἀνθήμια, λέσβιον κυμάτιον καὶ σπειρομαϊάνδρον (εἰκ. 115, 116), ἰωνικὰ κιονόκρανα μετὰ χαρακτῶν σταυρῶν (εἰκ. 117), τεμάχια κιόνων κ.ἄ. Ἐκ τῆς τελευταίας ΝΔ. πλακὸς τοῦ στυλοβάτου περισυνελέγη νόμισμα Θεοδοσίου τοῦ Β'.

Εἰκ. 115. Ἀρχιτεκτονικά μέλη ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου αἵθριου.

Ἡ ἔρευνα συνεχίσθη καὶ εἰς τὸν ΝΑ. καὶ τὸν ΝΔ. τοῦ προπύλου χώρον (βλ. Ἔργον 1970, 52 εἰκ. 54) πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τῆς πρὸ αὐτοῦ διερχομένης ἐμπορικῆς ὁδοῦ. Ἡ πρόσχωσις ἐνταῦθα ἦτο μεγάλη (ὑψ. ± 3.00 μ.), συνισταμένη ἐκτὸς τῶν κρημνισμάτων καὶ ἀπὸ ὀγκώδη τεμάχια μαρμάρων συσσωρευθέντων κατὰ περιόδους ἐνταῦθα. Παρὰ τὰς τεχνικὰς δυσκολίας ἠλευθερώθη τμημα, μήκους ± 15.00 μ., τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ. Διεπιστώθη ὅτι οἱ μαρμαρόλιθοι τοῦ καταστρώματος κατὰ μὲν τὴν νοτίαν καὶ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ διατηροῦνται κατὰ χώραν καὶ εἰς καλὴν κατάστασιν ἐνῶ κατὰ τὸ κέντρον ἐλλείπουν ἢ εἶναι τελείως κατεστραμμένοι. Τοῦτο προέρχεται πιθανώτατα ἀφ' ἐνὸς ἐκ τῆς ὑπάρξεως κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ μεγάλου ὑπογείου ἀποχευτικού ἀγωγοῦ πλάτ. 0.95 μ., ὅστις προὔκάλεσε καθίζησιν τοῦ βα-

ρέος ὁδοστρώματος, ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς συχνῆς χρήσεως τοῦ σημείου τούτου τῆς ὁδοῦ, τῆς ὁποίας αἱ ἐναπομείνασαι μαρμαρολι-

Εἰκ. 116. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου αἰθρίου.

Εἰκ. 117. Χριστιανικὸν Ἴωνικὸν κιονόκρανον ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου αἰθρίου.

θικαὶ καὶ ὀγκώδεις πλάκες φέρουν βαθείας ἀυλακώσεις ἐκ τῶν τροχῶν τῶν ἀμαξῶν.

Εἰς ἀπόστασιν 3.60 μ. νοτίως τῶν πέρουσι παρά τὸ πρόπυλον ἀποκαλυφθέντων πεσσῶν ἀνεφάνησαν ἀντιστοιχῶς ἕτεροι δύο, διαστ. 3.30×1.85 μ., σχηματίζοντες γωνιώδη ἔσοχὴν, διαστ. 0.70 μ. $\times$ 0.35 μ., κατὰ τὴν ΒΑ. ὁ μὲν καὶ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν ὁ δέ. Κατὰ μῆκος τῆς νοτίας παρεῖας τῶν ἀνωτέρω πεσσῶν ἀπεκα-

Εἰκ. 118. Ἡ πρὸ τοῦ προπύλου τοῦ αἰθρίου διερχομένη ὁδός.

λύφθη εἰδός τι πεζοδρομίου ἐκ μαρμαρολίθων πλάτους 0.85 μ. (εἰκ. 118). Τοῦτο καταστραφέν ἐν μέρει διακόπτεται κατὰ διαστήματα, διατηρηθείσης τῆς ἐξ ἀργῶν λίθων μετὰ κονιάματος ὑποδομῆς, πλάτους 0.50 μ. Ἀνατολικῶς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τοὺς πεσσούς συνεχίζονται αἱ πλάκες τοῦ ὁδοστρώματος διατηρούμεναι εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν. Τὰ περὶ τοὺς πεσσούς τούτους καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ κρημνίσματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ μεγάλης ποσότητα πλίνθων, κεράμων καὶ ἀργῶν λίθων ἐν συμφυρμῶ μετὰ ἀπλοῦ καὶ κεραμεικοῦ κονιάματος. Ἡ σύνθεσις αὕτη τῶν κρημνισμάτων μαρτυρεῖ καταπεσόν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον μόνον ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἰσχυρῶν πεσσῶν δικαιολογεῖται. Μήπως καὶ τοῦτο ἀπέτέλει τμῆμα τοῦ προπύλου, ὅπως ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσῃ τις λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν θέσιν καὶ τὴν σχέσιν καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ

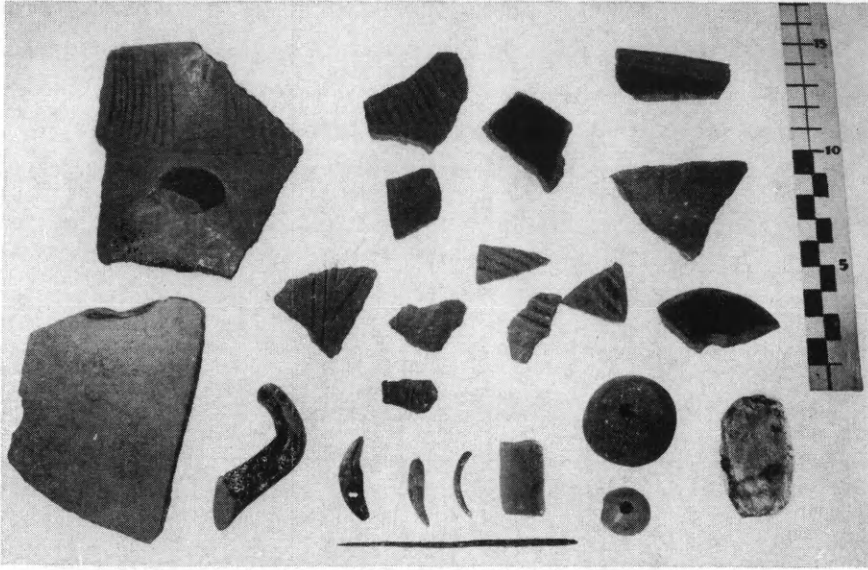
πρὸς τὸ σύνολον τῶν τριῶν ζευγῶν τῶν πεσσῶν; Ἐρώτημα, εἰς τὸ ὁποῖον μόνον μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν τομέα τοῦτον καὶ τὴν μελέτην τῶν ἀνευρισκομένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ σαφῆς ἀπάντησις.

9. ΜΑΡΩΝΕΙΑ

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1971 ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ σπήλαιον Μαρωνείας τοῦ Νομοῦ Ροδόπης διὰ τοῦ τέως ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Εὐαγγέλου Πεντάζου σκοπὸν εἶχε τὴν στρωματογραφικὴν μελέτην αὐτοῦ διὰ τὴν κατάταξιν τῶν πολυπληθῶν ἀλλ' ἄνευ στρωματογραφικῶν ἐνδείξεων εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1969. Ἡ ἔρευνα ἐπραγματοποιήθη διὰ 8 τομῶν, 2 παρὰ τὴν εἴσοδον καὶ 4 εἰς θάλαμον πρὸς τὸ νότιον τμήμα αὐτοῦ. Ἐκτὸς τῶν τομῶν 5 καὶ 8, αἱ ὑπόλοιποι ἐλαχίστην ἐπίχωσιν εἶχον ἀνωθεν τοῦ ἐπιπάγου, ὁ ὁποῖος καλύπτει ὀλόκληρον τὸ σπήλαιον, τὰ δὲ εὐρήματα ἦσαν ὀλίγα ἀνάμεικτα ὄστρακα ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι καὶ τῶν βυζαντινῶν. Εἰς τὰς τομάς 5 καὶ 8 ἡ ἐπίχωσις ἦτο μεγάλη (2.50 μ. καὶ 1.60 μ. ἀντιστοίχως) ἀλλὰ τεταραγμένη, διότι μεταξὺ τῶν πολυπληθῶν προϊστορικῶν εὐρημάτων ἀνευρέθησαν καὶ ὀλίγα χαρακτηριστικὰ ὄστρακα ἱστορικῶν ἐποχῶν (εἰκ. 119).

Ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν προσεκτικὴν ἐπιφανειακὴν ἔρευναν εἰς τὸ ἐν λόγῳ σπήλαιον καὶ μὲ τὴν πολύτιμον βοήθειαν τοῦ φύλακος κ. Φ. Κωνσταντινίδη, εἶναι ἀμφίβολος ἡ ἀνεύρεσις ἀταράκτου ἐπιχώσεως. Παρὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην τὸ ποικίλον καὶ πολυάριθμον προϊστορικὸν ὕλικόν δὲν χάνει τὸ ἐνδιαφέρον του. Ἐξ αὐτοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ σπήλαιον ἐχρησιμοποιοῦντο, ἀπὸ τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς ἄνευ διακοπῆς μέχρι καὶ τῆς Βυζαντινῆς (εἰκ. 120), κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς κατοικία, ἔπειτα δὲ ὡς τόπος λατρείας καὶ τέλος ὡς καταφύγιον. Τὰ προϊστορικὰ εὐρήματα τοῦ σπηλαίου, λίαν ἀξιόλογα διὰ τὴν Θράκην, συνδέουν τὴν περιοχὴν μὲ τὰ εὐρήματα τῆς Τροίας, Πολιόχνης καὶ Θερμῆς καί, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν πρῶτην ἐξέτασιν τοῦ ὕλικου, ἡ σχέσις πρὸς τοὺς Παραδουναβίους πολιτισμοὺς εἶναι ἰσχυροτέρα κατὰ τὴν Νεολιθικὴν περίοδον.

Ἡ μὲ τὴν ἐφετινὴν χρηματοδότησιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐ-

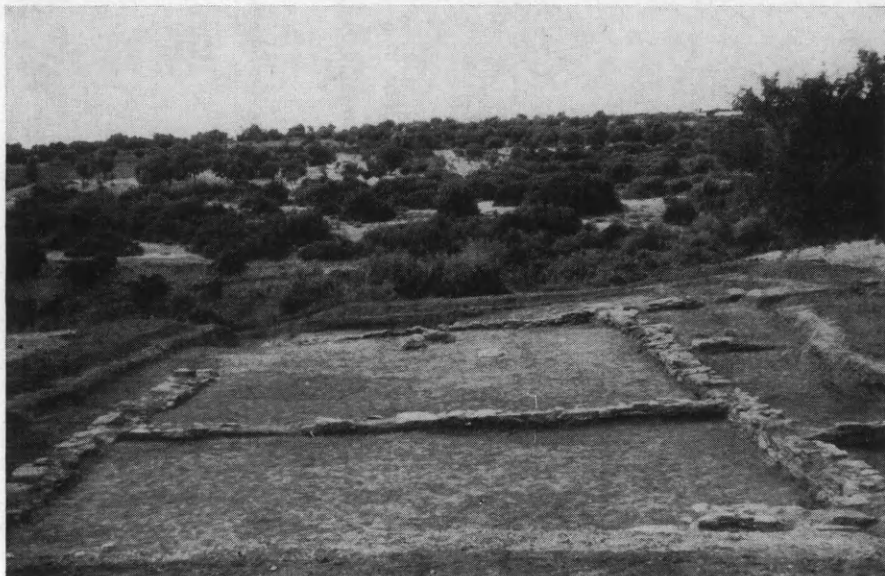

Εικ. 119. Διάφορα εύρηματα από την τομήν 5 τοῦ σπηλαίου Μαρωνείας.

Εικ. 120. Νεολιθικὸν ἀγγεῖον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ σπήλαιον Μαρωνείας.

ταιρείας φωτογράφησις τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1969 καὶ ἡ μελέτη αὐτῶν θὰ λύσουν πολλὰ προβλήματα προελεύσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῶν προϊστορικῶν κατοικίων τῆς Θράκης, δεδομένου, ὅτι εἰς μικρὰν σχετικῶς ἔκτασιν ἔχουν ἐντοπισθῆ 8 τοῦλάχιστον οἰκισμοὶ μὲ πλούσια νεολιθικὰ καὶ πρωτοχαλκᾶ εὐρήματα.

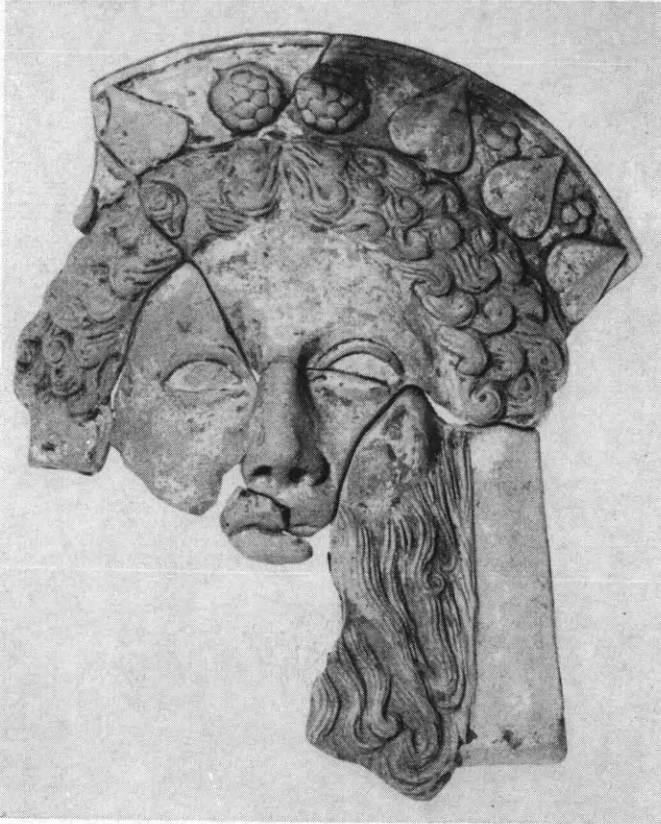
Εἰκ. 121. Τὸ μεγαροειδοῦς τύπου ἱερόν (:) εἰς τὴν ἀρχαίαν Μαρωνείαν.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἐπίσης περίοδον μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ Α.Κ.Ο. τοῦ κ. Κ. Δοξιάδη καὶ μὲ τὸν τοπογράφον-μηχανικὸν κ. Σ. Λαγοδῆμον ἐπραγματοποιήθη ἡ τοπογράφησις τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς ἀρχαίας Μαρωνείας (ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὴν ὁποίαν δυστυχῶς δὲν ἐπετράπη ἡ ἐργασία ἀπὸ τὸ Ἄρχηγεῖον τῆς Ἀεροπορίας), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ Ἀσάρ Τεπέ καὶ τοῦ εἰς τὸν νομὸν Ἐβρου θρακικοῦ κάστρου παρὰ τὸ χωρίον Κοῖλα. Εἰς τοὺς ὡς ἄνω χώρους, ἐκτὸς τοῦ κάστρου τῶν Κοίλων, καθὼς καὶ εἰς τὰ Πετρωτὰ εἶχον γίνεαι ἐκτεταμέναι ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι κατὰ τὸ ἔτος 1969, τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα ἐκτίθενται ἐν συντομίᾳ κατωτέρω.

Μ α ρ ω ν ε ἰ α. Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀκόμη ἀναφερομέ-

νην πόλιν αἰ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἀπεκάλυψαν πολλὰ λείψανα τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. μέχρι καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Μεταξὺ αὐτῶν, τμήματα τοῦ δυτικοῦ μακροῦ σκέλους τοῦ τείχους τῆς πόλεως τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., λείψανα οἰκιῶν καὶ ἀποθέτης κεραμεικοῦ ἔργαστηρίου. Ἐπίσης ἀπεκαλύφθη κτήριον μεγαροει-

Εἰκ. 122. Πηλίνη προσωπὶς Διονύσου εὐρεθεῖσα εἰς τὸ μεγαροειδοῦς τύπου ἱερόν.

δοῦς τύπου, πιθανῶς ἱερόν, τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 121), εἰς τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη πηλίνη προσωπὶς Διονύσου (εἰκ. 122), καθὼς καὶ τμήμα μεγάλου κτηρίου τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. μὲ θριαμβευτικὴν εἴσοδον. Ἀξιόλογα ὡσαύτως εἶναι τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα ψηφιδωτοῦ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων (εἰκ. 123) ὡς καὶ τὰ θεμέλια βυζαντινῶν κτισμάτων. Ἡ συνέχισις τῆς ἐρέυνης ἐλπίζεται ὅτι θὰ

Εικ. 123. Παλαιοχριστιανικόν ψηφιδωτὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν Μαρώνειαν.

βοηθήση εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀρχαϊκῆς πόλεως καὶ εἰς τὴν σύνδεσιν αὐτῆς μὲ τὴν παράδοσιν, μὲ τοὺς πρώτους Χίους ἀποίκους καὶ ἰδρυτὰς τῆς πόλεως.

Ἄσὰρ Τεπέ. Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι γνωστὴ ἀκρόπολις πλησίον τοῦ χωρίου Ἐργάνη, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὰς ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας τοῦ 1969 ἀπεκαλύφθησαν ἐκτὸς τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ

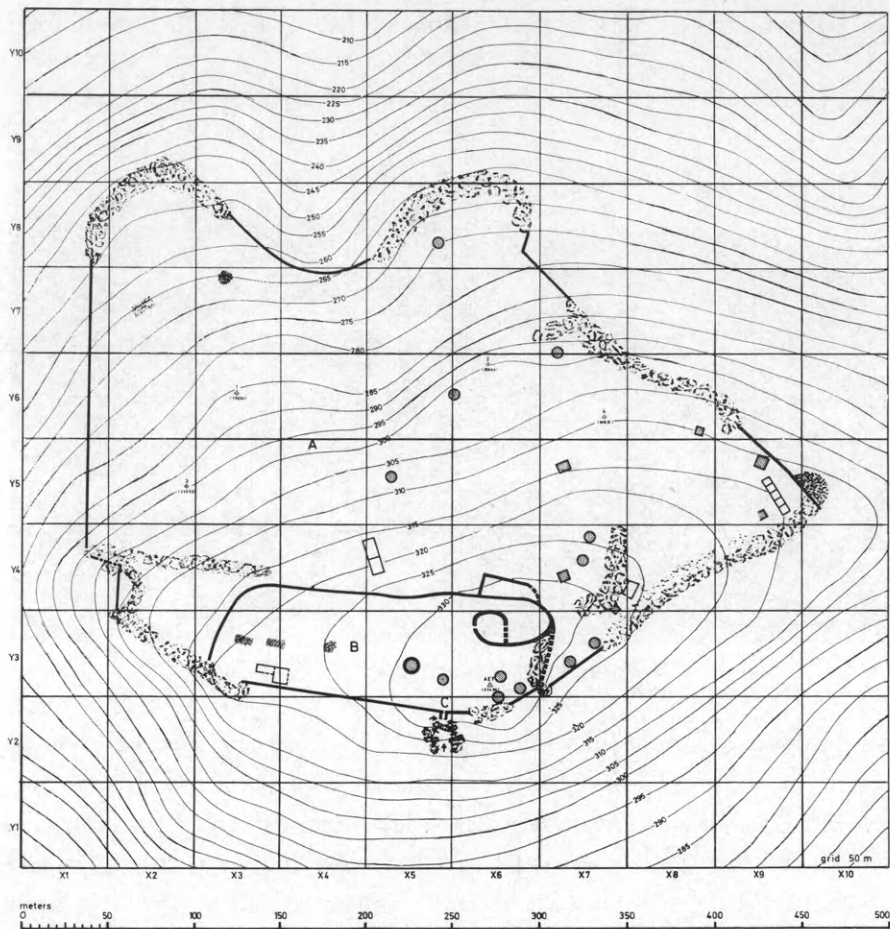

Εἰκ. 124. Κυκλικὸν κτίσμα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἄσὰρ Τεπέ.

τοῦ ἐσωτερικοῦ περιβόλου καὶ κτίσματα κυκλικὰ καὶ ὀρθογώνια (εἰκ. 124, 125). Τὰ ὄστρακα τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 126) συνδέουν τὴν ἀκρόπολιν μὲ τὴν Τροίαν VIIβ καὶ πιθανώτατα ὀδηγοῦν εἰς τὴν πρώτην ἐγκατάστασιν τῶν Θρακῶν εἰς τὴν περιοχὴν. Ἡ κεραμεικὴ αὐτὴ συναντᾶται εἰς ὀλόκληρον τὴν περὶ τὸν Ἴσμαρον περιοχὴν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Μαρωνεῖαν, ἣ ὁποία ἀναφέρεται ὡς πόλις Κικονίας. Ἡ αὐτὴ κεραμεικὴ εὐρέθη καὶ εἰς τὸν Ἄγιον Γεώργιον Μαρωνείας καὶ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Πετρωτῶν.

Ἄγιος Γεώργιος Μαρωνείας. Ἀκρόπολις εἰς τὸν Ἴσμαρον μὲ ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν περίβολον (εἰκ. 127). Ἡ ἔρευνα ἀπέδωσε κεραμεικὴν τῆς Τροίας VIIβ καὶ ὀλόκληρος ὁ χώρος καλύπτεται ἀπὸ ὀρθογώνια κτίσματα χωριζόμενα διὰ διαδρό-

μων. Ἡ ἀκρόπολις, ὅπως φαίνεται, ἐχρησιμοποιήθη ὀλίγον καὶ κατὰ τὴν Κλασικὴν περίοδον (ὀλίγα ὄστρακα καὶ ὄχι ἐξ ἀνασκαφῆς καὶ τμήμα τοῦ περιβόλου τῆς εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν) καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον. Δύο σκέλη ἐκκινουῦντα ἀπὸ τὰς Α. καὶ Δ.

Εἰκ. 125. Ἄσαρ Τεπέ. Μαρώνεια. Θρακικὴ προϊστορικὴ ἀκρόπολις (13ος - 12ος αἰ. π.Χ.).

πλευρὰς τοῦ Ἀγ. Γεωργίου πιθανῶς ἀνήκουν ἐπίσης εἰς τοὺς ἀρχικούς κατοίκους τῆς ἀκροπόλεως, τοὺς Θραῖκας, καταλήγουν δὲ εἰς τὴν θάλασσαν περικλείοντα μεγάλην περιοχὴν. Τὸ δυτικὸν σκέλος, κυκλωπέας κατασκευῆς, σῶζον καὶ πύλην (εἰκ. 128), ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον.

Πετρωτά. Ἀκρόπολις πλησίον τοῦ ὁμωνύμου χωρίου με προϊστορικά καὶ βυζαντινὰ λείψανα, ὅπως ἔδειξεν ἡ ὀλιγοήμερος ἀνασκαφικὴ ἔρευνα (εἰκ. 129).

Ἴν - Ντερέ. Χαράδρα πλησίον τοῦ χωρίου Νέα Στρώμη με τρία σπήλαια. Εἰς τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν εὑρέθησαν πλούσια εὐρήματα

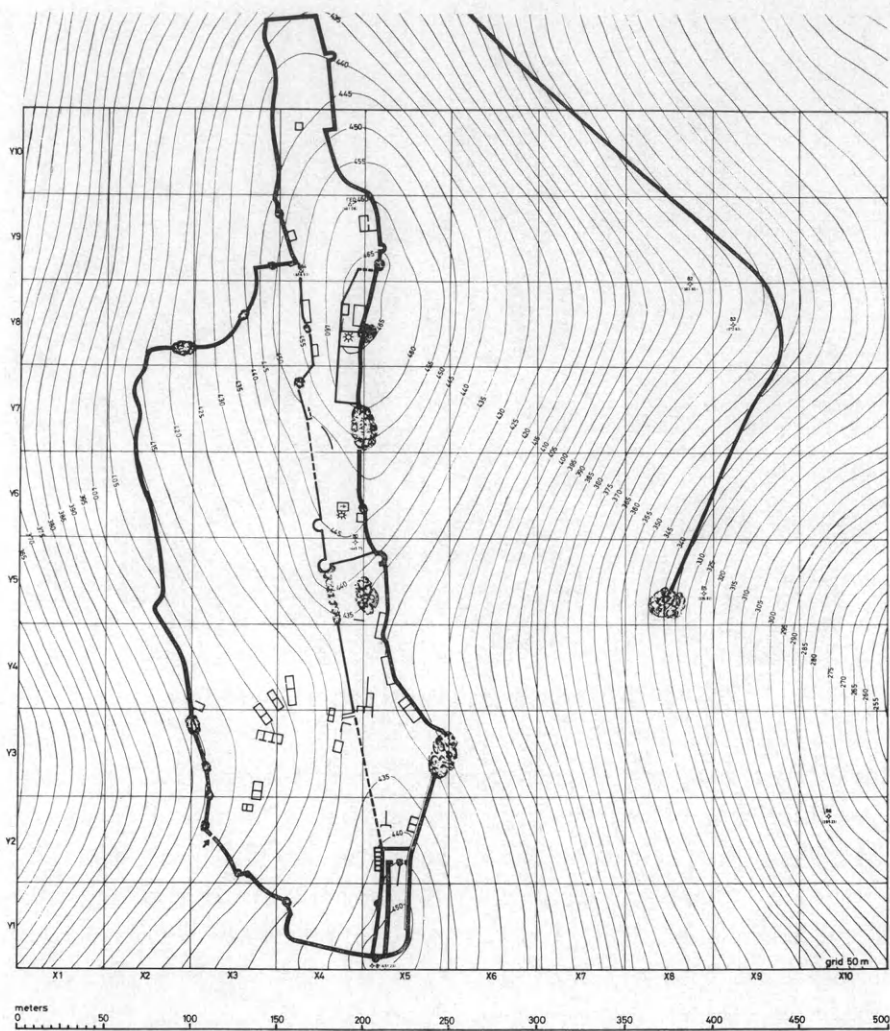
Εἰκ. 126. Κεραμεικὴ ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀσάρ Τεπέ.

Νεολιθικῆς ἐποχῆς. Τὸ δεύτερον οὐδὲν ἀπέδωσεν, ἐνῶ τὸ τρίτον μόνον ὄστρακα Θρακικῆς περιόδου καθὼς καὶ ὁ πρὸς Βορρᾶν τῆς χαράδρας λόφος, εἰς τὸν ὁποῖον σώζονται καὶ λείψανα τοίχων.

Καλέ. Βορείως τοῦ χωρίου Κοῖλα σώζεται ἀκρόπολις, πιθανῶς θρακικὴ (εἰκ. 130, 131), εἰς τὴν ὁποίαν δὲν διενηργήθησαν ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι, ἀλλὰ μετὰ τὴν συνεργασίαν τοῦ κ. Σ. Λαγοδήμου ἀπετυπώθη τὸ κάστρον. Ἐπιφανειακὰ ὄστρακα, πλὴν ἐλαχίστων ἀσαφῶν, δὲν εὑρέθησαν.

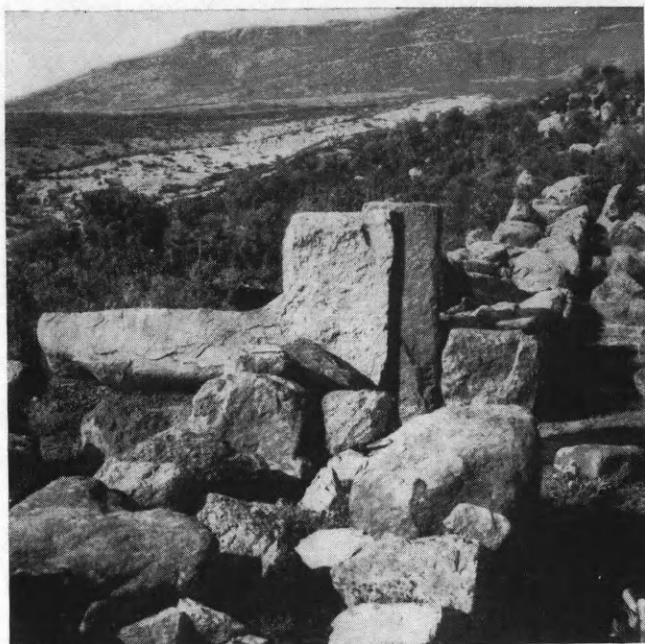
Ὡς γενικὸν συμπέρασμα τῶν ἐκτεταμένων ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν τοῦ ἔτους 1969 καὶ τῶν συμπληρωματικῶν ἐφετινῶν μετὰ τῶν τοπογραφικῶν ἐργασιῶν δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ περὶ τὸν Ἴσμαρον περιοχὴ κατῳκεῖτο πυκνῶς ἀπὸ τῆς Νεολιθικῆς μέχρι καὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Κατά τὴν περίοδον ἀπὸ τῆς Νεολιθικῆς μέχρι τῆς Ὑστεροχαλκῆς οἱ δέκα περίπου οἰκισμοὶ καὶ τὰ σπήλαια ἔχουν ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν πέριξ πολιτισμῶν. Εἰς τὸ τέλος τῆς Ὑστεροχαλκῆς ἐπο-

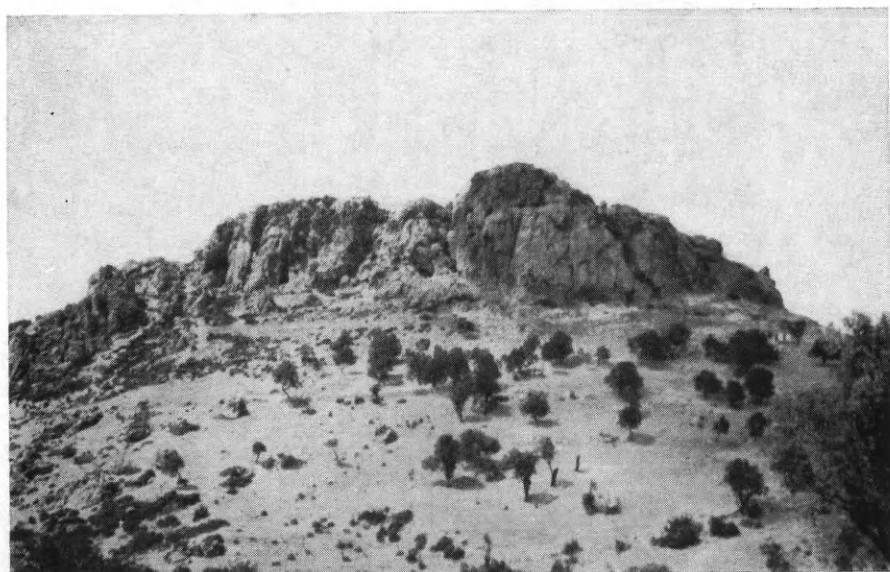

Εἰκ. 127. "Άγιος Γεώργιος Μαρωνείας. Θρακικὴ προϊστορικὴ ἀκρόπολις (;)
(13ος - 12ος αἰ. π.Χ.).

χῆς ἔχομεν τὴν ἐμφάνισιν καὶ πλήρη ἐξάπλωσιν ἑνὸς πολιτισμοῦ, ἀσφαλῶς τῶν θρακικῶν φύλων, μὲ ἀκροπόλεις ἐχούσας ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν περίβολον εἰς τὸ ὑψηλότερον τμημὰ των καὶ κτί-

Εικ. 128. Τὸ δυτικὸν μακρὸν σκέλος τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγ. Γεωργίου
καὶ ἡ πύλη αὐτοῦ.

Εικ. 129. Ἡ ἀκρόπολις τῶν Πετρωτῶν.

σματα ὀρθογώνια καὶ κυκλικά, ὁ ὁποῖος διατηρεῖται μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων ἀποίκων εἰς τὴν Θράκην. Οἱ Ἕλληνες καταλαμβάνουν τὰ παράλια καὶ ἰδρύουν πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις συνεχίζουν νὰ ὑπάρχουν ὡς φρούρια μέχρι τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς.

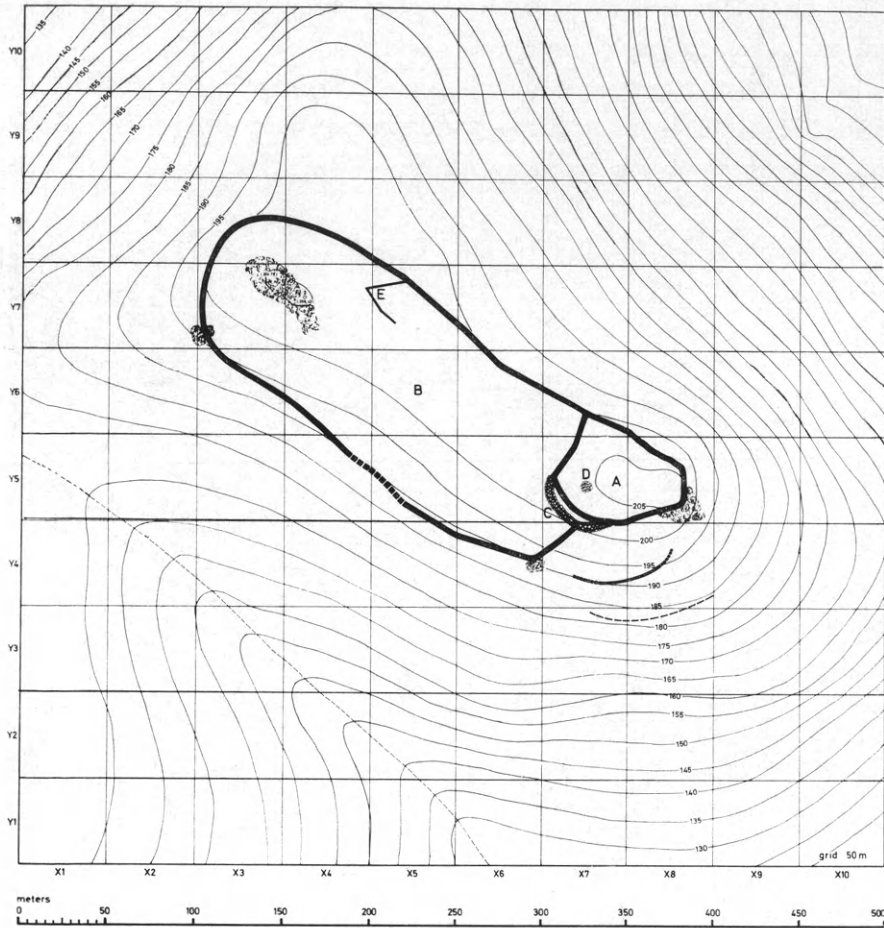
Εἰκ. 130. Τοιχοδομία τοῦ περιβόλου τοῦ Καλέ τῶν Κοίλων.

Κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν εἶναι ἐκτεταμένη ἡ χρῆσις τῆς περιοχῆς, πιθανῶς ὑπάρχουν 12 οἰκισμοί, καθὼς καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, μὲ κέντρον τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Μαρωνείας, τὴν ὁποῖαν πλαισιώνουν 7 πιθανῶς οἰκισμοί.

Ἡ μελέτη τῶν ἤδη εὑρεθέντων καὶ ἡ συνέχισις τῶν ἐρευνῶν θὰ λύσῃ πολλὰ προβλήματα τοπογραφικὰ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ θὰ διαφωτίσῃ διὰ τὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν ἡ Θράκη μεταξὺ Κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ Ἀνατολῆς καὶ ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ᾔητο σημαντικὸς κατὰ τὴν προϊστορικὴν περίοδον.

Τέλος ἐγένετο ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ἡ τοποθέτησις εἰς χάρτην 37 ἀρχαίων θέσεων τῆς περιοχῆς, τῶν πλείστων ἀγνώστων μέχρι τοῦδε.

Εἰκ. 131. Καλὲ παρὰ τὰ Κοῖλα Θράκης.
Προϊστορικὴ (;) θρακικὴ ἀκρόπολις.

10. ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἄνδρ. Βαβρίτσα ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας τῆς Δυτικῆς Θράκης εἰς τὸν περιτετειχισμένον οἰκισμὸν καθὼς καὶ ΒΑ. τούτου, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ πρὸς Δυσμὰς ταύτης ἀρχαῖον νεκροταφεῖον.

Ἄρχικῶς ἐγένετο ἐπιφανειακὸς καθαρισμὸς εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ πρὸς Βορρᾶν τμήματος τοῦ οἰκισμού.

Εἰς τὸν περιτετειχισμένον οἰκισμόν ἐπηκολούθησεν ἔρευνα εἰς βάθος μέχρι 0.25 μ. περίπου, ἔνθα ἀνεφάνησαν τοῖχοι διαφόρων οἰκιῶν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ταύτην (εἰκ. 132).

Εἰκ. 132. Ἀποψὶς τοῦ βορείου τμήματος τοῦ οἰκισμού κατὰ τὴν πρώτην φάσιν, ἀπὸ Ἀνατολῶν.

Εὐρήματα: Ἐκ τοῦ χώρου τούτου, ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς πολλὰ σημεῖα τετραγεγμένον ἐκ τῶν χαρακωμάτων τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, περισυνελέγησαν ἀντικείμενα, ἀγγεῖα, νομίσματα καὶ ὄστρακα διαφόρων ἐποχῶν ἀναμείξ, ὡς ἐκ τοῦ ὡς ἄνω λόγου, ἦτοι, προϊστορικά, ἐλληνιστικά, μελαμβραφῆ, ὡς καὶ θραύσματα κεράμων στρωτήρων καὶ καλυπτῆρων, λακωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ τύπου.

Συνεχισθείσης τῆς ἐρεύνης, πέραν τῶν 0.25 μ. καὶ μέχρι τοῦ στρώματος καταστροφῆς τοῦ οἰκισμού, εἰς βάθος 0.45 μ. καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα μέχρι 0.65 μ., ἤρχισαν ἀποκαλυπτόμενα θεμέλια οἰκιῶν ἢ καὶ μεμονωμένοι χώροι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον λι-

θόκτιστοι βάσεις τετράγωνοι, ημικυκλικαί ἢ σχήματος Γ, ἀγνώστου προορισμοῦ μέχρι στιγμῆς (εἰκ. 133).

Οὕτω μέχρι τοῦδε ἀπεκαλύφθησαν, ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ οἰκισμοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸ ἐρευνηθὲν μῆκος ταύτης, ὁκτὼ διαφόρων διαστάσεων χωρίσματα. Τούτων τὰ πρὸς

Εἰκ. 133. Βόρειον τμήμα τοῦ οἰκισμοῦ ἀπὸ Νότου.

Νότον, δηλ. τὰ πρὸς τὸ κέντρον τοῦ οἰκισμοῦ μέρη, ὡς καὶ ἡ σχέσις πρὸς ἄλληλα, δὲν ἐξηκριβώθησαν ἀπολύτως εἰσέτι, λόγω τῆς εἰς μεγαλύτερον βάθος διαταραχῆς τῶν χωμάτων εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, πλὴν τῆς οἰκίας 6 (ΠΑΕ 1970, σ. 70), τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν τὰ πέντε δωμάτια, ὡς καὶ ἡ πρὸς τὰ ΝΑ. πλακόστρωτος αὐλὴ ταύτης.

Εὐρήματα: Ἐκ τῶν κυριωτέρων εὐρημάτων ἦσαν τμήμα εἰδωλίου Ἀθηνᾶς (;) (εἰκ. 134), ἐνσφράγιτος λαβὴ ἀμφορέως μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν ΘΑΣΙΩΝ, πήλινον κομβίον μετὰ κεφαλὴν Μεδοῦσης καὶ χαλκῆ αἰχμὴ βέλους. Εἰς τὸ ἑβδομον κατὰ σειρὰν ἐξ Ἀνατολῶν χωρίσμα, ἔνθα ἀπεκαλύφθη τετράγωνος κτιστὸς βωμός, προφανῶς, μετὰ ἵχνη καύσεως εἰς τὸ κέντρον τούτου, εὐρέθησαν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων,

πηλίνη ανδρική κεφαλή έστεφανωμένη, χαλκοῦς δακτύλιος καὶ δακτυλιόλιθος ἐξ ἡμιπολυτίμου λίθου μὲ παράστασιν γυναικός.

Ἐκ τῆς οἰκίας 6 προέρχονται, τεμάχιον ἀνατολίζοντος πίνακιου

Εἰκ. 134. Τμήμα ειδωλίου Ἀθηνᾶς (:).

Εἰκ. 135. Τεμάχιον ἀνατολίζοντος πίνακιου ἐκ τῆς οἰκίας 6.

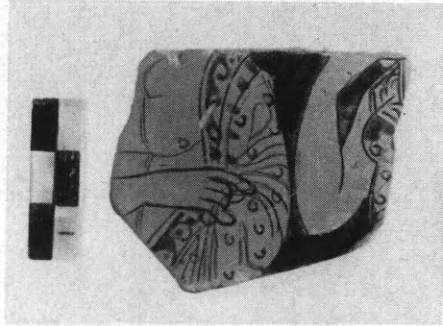
Εἰκ. 136. Μελαμβαφῆς κἀνθαρος ἐκ τῆς οἰκίας 6.

(εικ. 135), μελαμβαφής κάνθαρος (εικ. 136), σιδηρά κλεις και άλλα.

Εἰς τὸν ἀγρὸν Μ. Τσαμπάζη, ΒΑ. τοῦ οἰκισμοῦ καὶ παρὰ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ τείχους, συνεχίσθη ἡ ἔρευνα διὰ δύο νέων τομῶν, μιᾶς νοτίως καὶ ἐτέρας δυτικῶς τῶν γενομένων κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη (1966 - 1970).

Εὐρήματα: Εἰς διάφορα βάθη εὐρέθησαν διάφορα ἀντικείμενα, ἀγγεῖα, νομίσματα, ὄστρακα μελαμβαφῆ, ὡς καὶ τεμάχια ἐρυθρομόρφων κρατήρων, ἐκ τῶν κατωτέρων στρωμάτων κυρίως, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἀκεραία ραφίς ἐκ χαλκοῦ, τμημα πηλίνου ἀνθεμίου καὶ τεμάχιον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου με παράστασιν ἀνδρὸς καὶ γυναικός (εικ. 137). Ἡ ἔρευνα θὰ συνεχισθῆ κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον, ὅπωςδῆποτε ὅμως βεβαιοῦται ἀπὸ τοῦδε ἢ ἀποφίς ὅτι πρόκειται περὶ ἀποθέτου, σχετιζομένου πρὸς κτήριον, ἐπισημανθὲν τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀνασκαφῆς ΒΔ. τοῦ σημείου τούτου.

Εἰκ. 137. Τεμάχιον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου με παράστασιν ἀνδρικῆς καὶ γυναικείας μορφῆς.

Νεκρόπολις. Ὑπὲρ τὰς τριάκοντα δοκιμαστικαὶ τομαὶ ἐγένοντο ἐφέτος εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς Μεσημβρίας, ἀλλ' ἄνευ ἀναλόγου ἀποτελέσματος, καθ' ὅσον οἱ εὐρεθέντες τάφοι ἦσαν συλημένοι.

Ἐκ τούτων περισυνελέγησαν, ἀργυροῦν τετράδραχμον Ἀθηνῶν με κεφαλὴν Ἀθηνᾶς εἰς τὴν μίαν πλευράν, γλαῦκα δὲ εἰς τὴν ἐτέραν, ὄστρακα ἑλληνιστικά, μελαμβαφῆ, ὡς καὶ πλῆθος τεμαχίων ἐκ ταφικῶν πίθων.

Μοναδικὴ περίπτωσις, λίαν ἐπιτυχῆς καὶ ἐνθαρρυντικῆ διὰ περαιτέρω προσπάθειαν, ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις δύο ταφῶν, ἐγγύς ἀλλήλων, πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ νεκροταφείου (εικ. 138).

Ταφὴ Α. Πίθος ταφικός, ὕψους 1.20 μ., φρασσόμενος διὰ πη-

λίνου δισκοειδοῦς πώματος, ὡς καὶ διὰ ἀκανονίστων κοινῶν λίθων ἐσφηνωμένους, εὐρέθη εἰς βάθος 0.45 μ. Οὗτος ἦτο τοποθετημένος ὀριζοντίως μὲ τὸ στόμιον πρὸς Ἀνατολάς. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ στόμιον ἦτο ὀρθογώνιος λίθος, κιτρινωποῦ χρώματος, στηριζόμενος καὶ κατὰ τὰ δύο ἄκρα ἐπὶ κτιστῶν πεσσίσκων (πο-

Εἰκ. 138. Μεσημβρία. Ταφικὸι πίθοι Α καὶ Β.

δαρικῶν), ἐπὶ τούτου δὲ ἕτερος ὁμοίων διαστάσεων, εὐρεθεὶς διατεταραγμένος ἐκ τῆς ἀρχικῆς του θέσεως. Ἐντὸς τούτου καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ χαλίκων θαλάσσης στρώματος εὐρέθησαν ὅστ᾽ ἐκ τῶν χειρῶν, μέρος τοῦ κρανίου μὲ τοὺς ὀδόντας καὶ τὰς σιαγόνας ἐν ἀποσυνθέσει, σιδηρᾶ σπλεγγίς εἰς τεμάχια, ὡς καὶ ὀκτὼ ληκύθια συνήθους τύπου (εἰκ. 139).

Ταφή Β. Πίθος ταφικὸς, ὕψους 1.30 μ., φρασσόμενος διὰ κυκλικῶν πηλίνου πώματος, ἐσφηνωμένου καὶ διὰ πολλῶν λίθων, εὐρέθη ἐγγὺς τοῦ προηγουμένου, ἀλλ' εἰς μικρότερον βάθος, ἦτοι 0.25 μ. μόνον ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ. Οὗτος ἦτο τοποθετημένος ὀριζοντίως, μὲ τὸ στόμιον πρὸς Ἀνατολάς. Ἐντὸς τοῦ πίθου καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ χαλίκων θαλάσσης στρώματος εὐρέθησαν πολλὰ

κτερίσματα (εικ. 140), ἐκ τῶν ὁποίων τὰ κυριώτερα ἦσαν: εἰδῶ-
 λιον θρακικῆς θεότητος προφανῶς (εικ. 141), ὕψους 0.23 μ., πη-
 λίνη πυξίς, ὕψ. 0.073 μ., μὲ φυλλόσχημον ἐρυθρόμορφον διακόσμη-

Εἰκ. 139. Ὀκτὼ ληκύθια ἐκ τοῦ ταφικοῦ πίθου Α.

σιν (εικ. 142), σκύφος μελαμβαφῆς, τρία ληκύθια, δύο ἀργυρᾶ
 ψέλια μὲ ὄφιοσχήμους ἀπολήξεις, ἀργυροῦς δακτύλιος, ἐπὶ δια-
 τηρουμένου δακτύλου τῆς δεξιᾶς χειρός, ὡς καὶ δύο ἀργυρᾶ ἐνώ-

Εἰκ. 140. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πίθου Β.

τια εἰς τὴν θέσιν τῶν δύο ὄτων ἀντιστοίχως. Μικρὰ χρυσοῦ κυ-
 λινδρική θήκη, ἀπὸ περιδέριον, μὲ ἐξαιρετικὴν, λεπτοτάτην δια-
 κόσμησιν, ἔχουσα εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἅκρα τεμάχια ὑαλομάζης ἢ

Εικ. 141. Πήλινον ειδώλιον θρακικής θεότητας.

πολυτίμου λίθου, βαθέως κυανοῦ χρώματος, ἅτινα συγκρατοῦνται δι' ὀδοντωτῶν ἀπολήξεων. Εἰς τὸ μέσον τετράφυλλος ρόδαξ (ἐλείπει τὸ πέμπτον φύλλον), στηριζόμενος μὲ τριπλῆν χρυσῆν δέσμη, ὡς καὶ ὀπὴ ἐξ ἐλάσματος διὰ τὴν ἀνάρτησιν ταύτης. Εἰς

τὰ δύο ἄκρα ὁμοίως τριπλῇ χρυσῇ δέσμῃ, ἐνῶ εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν εἶναι ἐπικολημέναι τέσσαρες σειραὶ ἐκ σιγμοειδῶν ἑλικω-

Εἰκ. 142. Πίθος Β. Πηλίνη πυξίς μετ' ἐρυθρομόρφου διακοσμῆσεως.

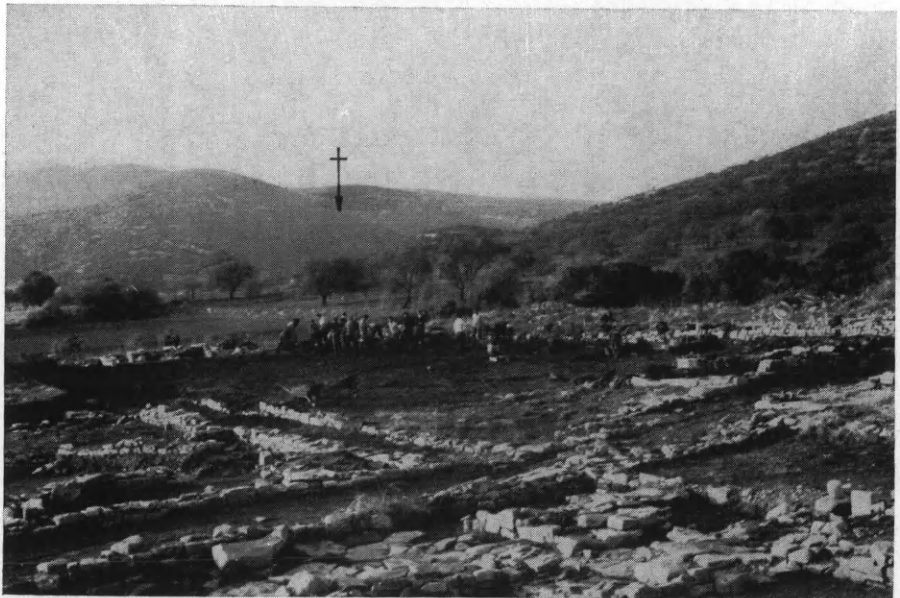

Εἰκ. 143. Ἀσκός μετὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος.

τῶν ἐλασμάτων, ὡς καὶ λίαν μικρὰ σφαιρίδια (κόκκοι) ἐκ χρυσοῦ. Ἀσκός με λευκὸν ἐπίχρισμα (εἰκ. 143), ἐρυθρόμορφος ὕδρια

Εικ. 144. Έρυθρόμορφος ύδρια.

Εικ. 145. Ύδραγωγείον αρχαίας Μεσημβρίας (Κλιματαριές).

(εἰκ. 144) καὶ τέλος ὅστ' ἔκ τοῦ κρανίου καὶ τῶν χειρῶν, ὡς καὶ ὀδόντες μετὰ τμημάτων τῆς κάτω γνάθου, ἔκ τῶν ὁποίων συμπεραίνεται ὅτι πρόκειται περὶ τάφου παιδίσκης 6 ἢ 7 ἐτῶν.

Ἵδρευσις ἀρχαίας Μεσημβρίας.

Περὶ τὰ χίλια πεντακόσια μέτρα ΒΔ. τῆς Μεσημβρίας καὶ ἐπὶ τῆς ὀροσειρᾶς Μπουργκάζι, ὀλίγον ὅμως χαμηλότερον τῆς κορυφῆς ταύτης καὶ εἰς τὴν τοποθεσίαν Κληματαριές, ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτης βλαστήσεως πρίνων καὶ αἰωνοβίων πλατάνων, ὑπάρχει πηγὴ μὲ ἀφθονον ὕδωρ καὶ εἰς τὴν πλεόν ξηρὰν περίοδον τοῦ ἔτους, ὡς διεπιστώθη τοῦτο ἐπιτοπίως (εἰκ. 145). Ἀρχαῖοι πῆλινοι σωλῆνες ὑδραγωγείου εἰς τὴν πηγὴν καὶ εἰς ἰκανὴν ἀπόστασιν ἀπὸ ταύτης, ὡς καὶ εἰς διάφορα σημεῖα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς πόλεως, ἐνισχύουν τὴν ἀποψιν, ὅτι προφανῶς πρόκειται περὶ τοῦ δικτύου ὑδρεύσεως ταύτης, δεδομένου μάλιστα ὅτι, ἔκ τῆς γενομένης μέχρι σήμερον σχετικῆς ἐρεύνης εἰς τὰ πέριξ, δὲν διεπιστώθη ἄλλη πηγὴ. Περαιτέρω ἔρευνα, εἰς προσεχῆ περίοδον, ἀσφαλῶς θὰ προσφέρῃ περισσότερα στοιχεῖα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

Ἐκ τῶν λίαν ἐνδιαφερόντων εὐρημάτων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου, ὡς καὶ τῆς περαιτέρω ἀποκαλύψεως τοῦ ἰδιομόρφου οἰκισμοῦ, εἰς τὴν νοτιωτέραν ἄκραν τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ Θρακικοῦ χώρου, δικαιολογεῖται τὸ κατ' ἔτος αὐξανόμενον ἐνδιαφέρον πρὸς περαιτέρω ἔρευναν εἰς τὸν χῶρον, ἔνθα ὁ Ὀρφεύς, μὲ τὴν ἐπτάχορδον λύραν του, συνεχίνει ὄχι μόνον τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὰ δάση, τοὺς ποταμούς, τὰ ἄγρια θηρία καὶ τὴν φύσιν ἅπασαν:

.....
 .....
*Orphea detinuisse feras et concita dicunt
 flumina Threicia sustinuisse lyra;*
 .....
 .....

κατὰ τὸν Λατῖνον ποιητὴν (PROPERTIUS Elegiae III 2,1-2).

Καὶ ὁ ἡμέτερος Ἀριστοφάνης (Ὅρνιας 769 - 783. Μτφρ. Πολ. Δημητρακοπούλου) μεταξὺ ἄλλων, γράφει διὰ τὴν Ὀρφικὴν μελωδίαν ἐκεῖ εἰς τὰ ταραχώδη πάντοτε βορειοελλαδικὰ παράλια :

.....
*Τὰ αἰθέρια νέφη προσπερνᾶ
 τὸ λάλημα πὸν χύνεται·
 μὲ φόβο στέκουν τὰ θεριά
 καὶ ἤσυχον ἀπ' τὴν ξαστεριά
 τ' ἄγριο κῶμα σβύνεται.*

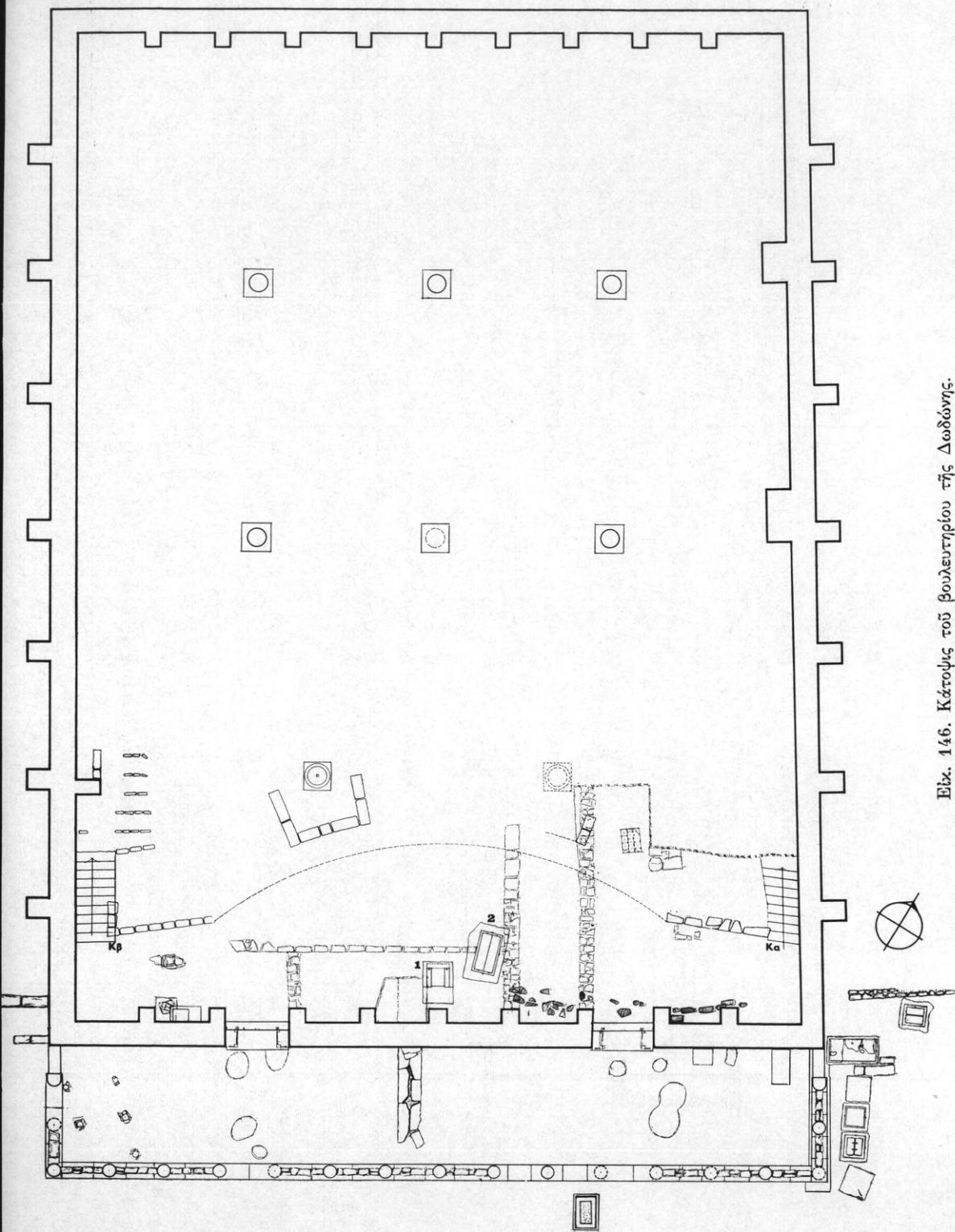
.....
*Ὁ Ὀλυμπος τὸ ἀντιλαλεῖ
 κί' οἱ ἀθάνατοι ἀποροῦνε,
 κί' οἱ Μοῦσες καὶ οἱ Χάριτες
 γλυκὰ τὸ ἀντιφωνοῦνε.*

11. ΔΩΔΩΝΗ

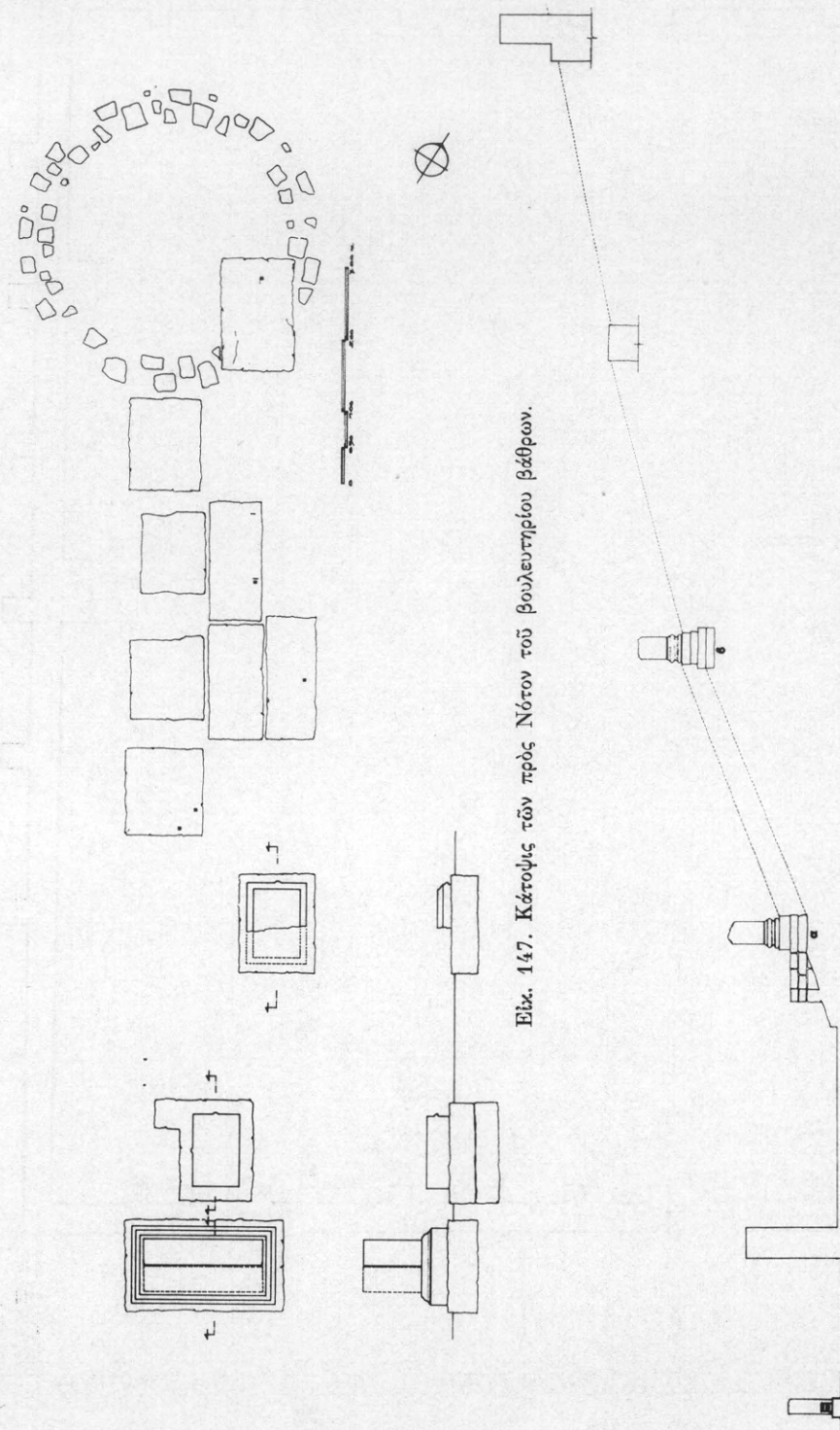
Εἰς περιορισμένην κλίμακα διεξήχθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ βουλευτηρίου τῆς Δωδώνης διὰ τοῦ καθηγ. κ. Σωτ. Δάκαρη καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1971, λόγῳ τῆς μικρᾶς πιστώσεως καὶ τοῦ ὄγκου τῶν ἐπιχώσεων.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διερεύνησιν τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ βουλευτηρίου πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς κλίσεως τοῦ θεατρικοῦ χώρου καὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ἐδωλίων (εἰκ. 146). Καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἔκτασιν διεπιστώθησαν δύο διαδοχικαὶ στρώσεις δαπέδου, ἀποτελούμεναι ἀπὸ ἀργιλικὴν γῆν καὶ ὑπεράνω αὐτῶν ἀπὸ συντρίμματα κεράμων, ἄφθονα τρίμματα ἀνθράκων, ὀφειλόμεναι εἰς ἰσαριθμούς πυρπολήσεις τοῦ βουλευτηρίου. Μία τρίτη στρώσις διεπιστώθη καὶ πάλιν εἰς τὸ βαθύτερον σημεῖον τῶν ἐπιχώσεων, ὑπεράνω τοῦ στερεοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει ἡ βραχώδης κλιτὺς τοῦ λόφου (εἰκ. 148). Αὕτη συνίσταται ἐκ συντριμμάτων κεραμίδων τῆς στέγης καὶ ἐξ ἐπιστρώσεως ἀργίλου, ἀπετέλει δέ, ὡς φαίνεται, τὴν ἀρχικὴν διευθέτησιν τοῦ κατωφεροῦς θεατρικοῦ χώρου. Ὑπεράνω αὐτῆς ἐδράζεται τὸ πείμορφον ἰσοδομικὸν ἀνάλημμα, τὸ ὁποῖον περιβάλλει κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς τὸν δυτικὸν κίονα τῆς νοτίας κιονοστοιχίας (Ἔργον 1970, εἰκ. 75, 77 καὶ

Εβλ. 146. Κάτοψις τοῦ βουλευτηρίου τῆς Δοδώνης.

Εἰκ. 147. Κάτοψις τῶν πρὸς Νότον τοῦ βουλευτηρίου βάρθρων.

Εἰκ. 148. Κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ βουλευτηρίου.

σ. 75. ΠΑΕ 1970, σ. 78, εικ. 2). Ἡ στρώσις αὕτη ἐκτείνεται καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου. Διὰ ταχυμέτρου ὠρίσθη ἡ περίπου κλίσις τῆς κατωφερείας, μεταξύ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν κίωνων, ἴση πρὸς 21 - 22 μίρας, ἡ δὲ κλίσις μεταξύ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης ἴση πρὸς 15. Ἐπομένως ἡ κλίσις τοῦ κοίλου δὲν ἦτο ἐνιαία ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῆς κορυφῆς του, ἀλλὰ ἐντονωτέρα χαμηλότερον καὶ ἠπιωτέρα ὑψηλότερον. Εἰς ἓν σημεῖον, πλησίον τοῦ μεσαίου κίονος τῆς μεσαίας κιονοστοιχίας, εὐρέθησαν καὶ τὰ τρία στρώματα (εἰκ. 148, α. β). Εἰς τὰ δύο κατώτερα μάλιστα διεκρίνοντο πολλὰ ἴχνη ἀσβεστοκονιαμάτων, τὰ ὅποια προέρχονται ἐκ τῶν ἐπιχρισμάτων τοῦ κροκαλοπαγοῦς κίονος.

Ὡς γνωστὸν, δύο τοῦλάχιστον φορὰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης ὑπέστη καταστροφὴν διὰ πυρός, τὸ ἔτος 218 π.Χ., ὅταν οἱ Αἰτωλοὶ ὑπὸ τὸν Δωρίμαχον εἰσέβαλον αἰφνιδίως εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐνέπρησαν τὰ οἰκοδομήματα, πλὴν τῆς ἱερᾶς οἰκίας τὴν ὁποίαν κατέσκαψαν (ΠΟΛΥΒΙΟΣ VI 67), καὶ κατὰ τὸ ἔτος 167 π.Χ., ὅταν δι' ἀποφάσεως τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου αἱ ρωμαϊκαὶ φρουραὶ κατέστρεψαν ἑβδομήκοντα τειχισμένους οἰκισμοὺς τῆς Ἡπείρου (ΠΟΛΥΒΙΟΣ XXX 15), μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐβεβαιώθη ἐπανειλημμένως κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ βουλευτηρίου· διότι ἔχει διαπιστωθῆ κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφὰς στρώμα καταστροφῆς διὰ πυρός καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ βουλευτηρίου, ὅπου ὁ βωμὸς τοῦ Χάροπος, ὡς καὶ εἰς τὴν πρὸς Νότον συνεχόμενην δωρικὴν στοάν. Τὸ στρώμα τοῦτο, μὲ τὰ σαφῆ ἴχνη πυρός, διαπιστώνεται τώρα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνωφεροῦς ἐδάφους τοῦ βουλευτηρίου, ἐκτεινόμενον ὑπὸ τὴν βάσιν τοῦ δυτικοῦ κίονος (εἰκ. 148, α), μὲ τὸ πείμορφον ἀνάλημμα, μέχρι τῶν δύο δυτικῶν κίωνων τῆς μεσαίας κιονοστοιχίας (εἰκ. 149) καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ τελευταίου δόμου τοῦ ἐκ τεσσάρων στρώσεων θεμελίου (εἰκ. 148, β). Προκύπτει ἐπομένως, ὅτι αἱ ὑπὸ τοὺς κίονας λίθιναι κατασκευαὶ ἐκ τριῶν μέχρι τεσσάρων ὀρθογωνικῶν λίθων ἦσαν ἀρχικῶς ὄραταί. Ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου εὐρέθησαν πολλὰ συντρίμματα κεράμων στέγης, ἐνίοτε δὲ τεμάχια ἀνθεμωτῶν μετώπων ἡγεμόνων καλυπτῆρων τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος καὶ κεραμίδες μὲ ἐκτύπους ἐπιγραφάς,

ἐπὶ Φορμίσσκου, Διὸς Νάου. . . ιδου, χρονολογουμένας ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας (232 - 168/7 π.Χ.).

Εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα καταστροφῆς εὐρέθησαν ἐπίσης ἄφθονα συντρίμματα κεραμίδων, ἴχνη ἀνθράκων καὶ εὐρήματα διαφόρων ἐποχῶν, χρονολογούμενα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας

Εἰκ. 149. Ἀποψὺς ἐκ Νότου τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ βουλευτηρίου.

μέχρι τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων εὐρημάτων, ἰδίως δὲ μερικῶν χαλκῶν ἀσσαρίων τοῦ Κωνσταντίου τοῦ Β', δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ἐγκατελείφθη περὶ τὸ τέλος τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος, ὅτε μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας κατεστράφη ὁλόκληρον τὸ ἱερόν. Εἶναι ἄγνωστον ὅμως, ἐὰν μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου ἐξηκολούθησε νὰ λειτουργῇ τοῦτο ὡς βουλευτήριον ἢ, πιθανώτερον, πρὸς ἄλλον σκοπόν. Ὅπως δὴποτε τὰ συμπεράσματα ταῦτα πρέπει νὰ θεωρηθῶν προσωρινὰ καὶ νὰ ἐπιβεβαιωθῶν διὰ μελλοντικῶν ἀνασκαφῶν, διότι αἱ ἐπιχώσεις εἶναι τεταραγμέναι ἔνεκα τῆς ἰσχυρᾶς κλίσεως τοῦ ἐδάφους, τῆς κατολισθήσεως τῶν χωμάτων καὶ τῶν γενομένων διευθετήσεων τοῦ δαπέδου κατὰ τὰς διαφόρους ἐπισκευὰς τοῦ βουλευτηρίου.

Ὑπεράνω τῆς λιθίνης κλίμακος, παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ βουλευτηρίου, ἡ ὁποία ἤγγεν εἰς τὸ ὑψηλότερον ἐπίπεδον τοῦ θεατρικοῦ χώρου, εἶχον διαπιστωθῆ πρό διετίας (ΠΑΕ 1969, σ. 28) λείψανα χαμηλῶν πεζουλίων ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων, εἰς βαθμιδωτὴν διάταξιν κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις 0.75 - 0.85 μ., τὰ

Εἰκ. 150. Ἀποψὶς ἐκ Νότου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ βουλευτηρίου.

ὅποια ἠρμηνεύθησαν ὡς λείψανα προχείρων ἐδωλίων. Τὰ μεταξύ των κενὰ ἐπληροῦντο μὲ ἀργιλικὴν γῆν. Ἐφέτος διεπιστώθησαν λείψανα τριῶν ἄλλων τοιχαρίων ἀμέσως βορειότερον (εἰκ. 146 καὶ 150), τὰ ὅποια ἐπιβεβαιώνουν τὴν περὶ ἐδωλίων ἐρμηνείαν. Ἡ κατασκευὴ τούτων θὰ ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν ρωμαϊκὴν περίοδον, ὡς ὑποδεικνύει τὸ ἐντὸς τῶν χωμάτων τούτων εὐρεθὲν τεμάχιον κεραμίδος μὲ ἐντυπον σφραγίδα, ἡ ὁποία παριστᾷ τὸ σύμβολον τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν, τὸν ἀετὸν καθήμενον ἐπὶ κεραυνοῦ, τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας (232 - 168 π.Χ.).

Βορείως τῆς λιθίνης κλίμακος ἀπεκαλύφθη λιθίνη ἀντηρίς, προβάλλουσα ἐν μέτρον (εἰκ. 150), ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἀντηρίδα καὶ πρὸς τὸν ἄξονα τῶν δύο ἰωνικῶν κιόνων. Αὕτη ἐπομένως δὲν θὰ ἐχρησίμευε μόνον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ

τοιχίου, ὅπως αἱ ἐσωτερικαὶ ἀντηρίδες τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἀλλὰ κυρίως πρὸς στήριξιν τῶν δοκῶν τῆς στέγης. Τοιουτοτρόπως τὸ μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τοῦ κίονος διάστημα, ἴσον πρὸς δέκα μέτρα, ἐμειοῦτο κατὰ ἓν μέτρον. Βορείως τῆς ἀντηρίδος συνέχεται μικρὸν

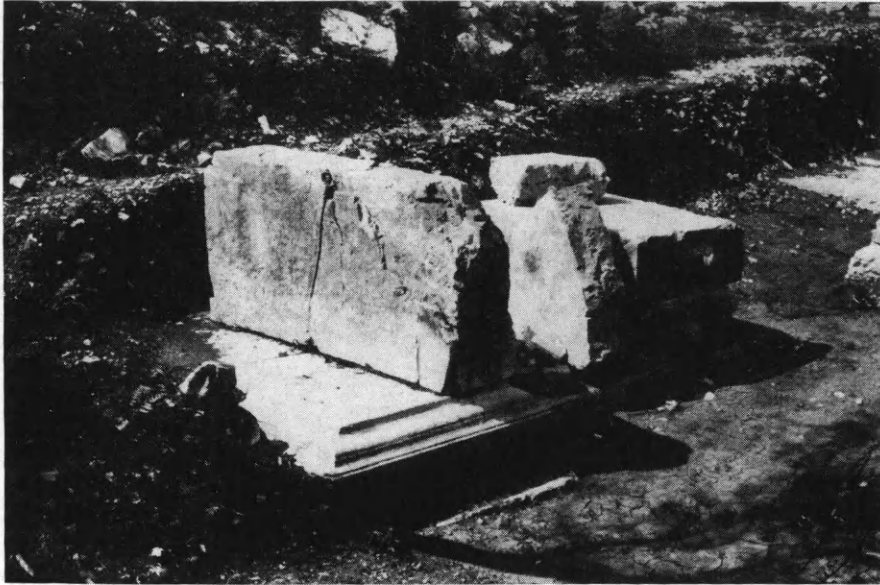

Εἰκ. 151. Ἐπιπέδον ἐκ Νότου τῶν βάθρων πρὸ τοῦ βουλευτηρίου.

τοιχάριον, τὸ ὁποῖον σχηματίζει μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου εἶδος θήκης, ἀγνώστου εἰσέτι προορισμοῦ.

Νοτίως τοῦ βουλευτηρίου, εἰς τὴν προέκτασιν τῶν ἐξ τιμητικῶν βάθρων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποκαλυφθῆ τὸ ἔτος 1965 πρὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ οἰκοδομήματος, δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς ἑνδεκα ἀσβεστολιθικὰ βάθρα (εἰκ. 147, 151). Τὰ περισσότερα διατηροῦν τὴν κατωτάτην στρώσιν, τὴν εὐθυντηρίαν καὶ τὸ θεμέλιον, τρία δὲ μόνον, τὰ νοτιώτερα (εἰκ. 151-152), καὶ μέρος ἢ ὅλον τῆς κυματοφόρου βάσεως, τὸ δὲ νοτιώτερον διασώζει καὶ τὸν ἕτερον τῶν ὀρθοστατῶν, ὕψους 0.80 μ. (εἰκ. 152). Πρὸς τὰ ΒΔ. ἀπεκαλύφθη σειρὰ ἐκ τριῶν λίθων, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς μεγαλύτερον βάθρον ἢ καὶ τοῖχον κτηρίου, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπεκαλύφθη πλήρως. Μερικὰ τῶν βάθρων διατηροῦν ἐπὶ τῆς βάσεως ἓνα ἢ δύο ὀρθο-

γωνικούς τόρμους πρὸς τοποθέτησιν ἐμπολίων καὶ μογλοβοθρίους ἐγκοπὰς πρὸς στήριξιν τοῦ λοστοῦ κατὰ τὴν τοποθέτησιν καὶ στερέωσιν τῆς ὑπεράνω κυματιοφόρου βάσεως. Ἡ θέσις καὶ ἡ διάταξις τῶν βάσεων τούτων οὐδεμίαν ἀφήνει ἀμφιβολίαν, ὅτι ἀποτελοῦν συνέχειαν τῶν ἐξ βάθρων πρὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ

Εἰκ. 152. Τὰ δύο νοτιώτερα βάρθρα.

βουλευτηρίου, τρία τῶν ὁποίων διατηροῦν καὶ τὰ τιμητικὰ ψηφίσματα (ΠΑΕ 1965, σ. 57 κ.έ. πίν. 83-84).

Ἡ καλὴ ἐργασία, ἡ μορφή τῶν κυματίων τῶν βάσεων, ἡ ποιότης τοῦ ἀσβεστολίθου, ὁμοία πρὸς τὴν ποιότητα τῶν ἐξ βάθρων πρὸ τῆς δωρικῆς στοᾶς, αἱ διαστάσεις καὶ ἡ κατὰ τὸν ἄξονα τῶν ἐξ βάθρων διάταξις των, ἀποδεικνύουν ὅτι πρόκειται ἐλληνιστικὰ βάρθρα, σχετιζόμενα πρὸς τὸ βουλευτήριον. Τὰ περισσότερα θὰ ἐστήριζον τιμητικούς ἀνδριάντας καὶ θὰ ἔφερον εἰς τοὺς ὀρθοστάτας των ἐπιγραφάς, ψηφίσματα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν ἢ ἄλλων τοπικῶν Κοινῶν, ὅπως καὶ τὰ ἐξ βορειότερα βάρθρα. Ἐλάχιστα θραύσματα ἐκ χαλκῶν ἀνδριάντων, ἄνευ σημασίας, εὑρέθησαν διεσκορπισμένα εἰς τὸν ἀνασκαφέντα χῶρον. Ἄλλ' ἐνῶ τὰ τρία ἐκ τῶν βάθρων πρὸ τῆς δωρικῆς στοᾶς τοῦ βουλευτηρίου δια-

τηροῦν καὶ τοὺς ὀρθοστάτας των, διότι εἶχον καλυφθῆ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ἐγγύς βουλευτηρίου καὶ ὑπὸ τὰς ἐπιχώσεις μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν καταστροφὴν τοῦ ἔτους 167 π.Χ., τὰ νέα βάρθρα, εὐρισκόμενα μακρὰν τοῦ οἰκοδομήματος, παρέμειναν ὀρατὰ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐλεηλατήθησαν. Εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὀφείλεται καὶ ἡ εὕρεσις σημαντικῶν θραυσμάτων καὶ ἐξαρτημάτων ἐκ τῶν ἀνδριάντων τῶν ἐξ βορείων βάρθρων (ΠΑΕ 1965, πίν. 85 - 87), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πενιχρὰ χαλκᾶ σπαράγματα περίξ τῶν δέκα ἢ ἑνδεκα βάρθρων.

Μεταξὺ τῶν δύο συστάδων τῶν βάρθρων, ὅπου ὑπάρχει χῶρος ἐλεύθερος, πιθανὸν νὰ διήρχετο ἡ ἱερὰ ὁδός, ἡ ὁποία ὠδήγει διὰ τοῦ σταδίου καὶ νοτίως τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου εἰς τὴν ἱερὰν οἰκίαν, μὲ τὴν μαντικὴν φηγόν. Τὰ βάρθρα ταῦτα ἐκαλύφθησαν μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὑπεράνω στρώματος ἐξ ἀγνῆς ἀργίλου, πάχους ἡμίσεος μέτρου, ἡ ὁποία μετεφέρθη ἕως ἐκεῖ ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ παρακειμένου Τομάρου διὰ τῶν κατερχομένων χειμάρρων, οἱ ὅποιοι ἐπέχωσαν ἐπίσης τὸ θέατρον καὶ τὸ στάδιον, εὐρισκόμενα δυτικῶς τοῦ βουλευτηρίου.

Ἀμέσως πρὸς Βορρᾶν τῶν βάρθρων τούτων εὐρέθησαν ἐντὸς βαθυτέρου στρώματος λείψανα κυκλικῆς καλύβης ἐκ μικρῶν ἀργῶν λιθαρίων, ἐσωτερικῆς διαμέτρου 3.25 μ. καὶ ἐξωτερικῆς 4.20 μ. (εἰκ. 147). Τὸ ἐσωτερικὸν ἐσχημάτιζε κοιλότητα, βάθους 0.50 - 0.60 μ. Αἱ ἐπιχώσεις τῆς κοιλότητος περιεῖχον ἀργιλικὸν χῶμα, μερικὰ χονδροειδῆ ὄστρακα ἐξ ἐγχωρίων χειροποιήτων ἀγγείων καὶ ἄλλα τροχήλατα, μὲ λεπτότερα τοιχώματα, ὡς καὶ ἔχνη ἀνθράκων. Πρόκειται περὶ μικρᾶς κυκλικῆς καλύβης, ἀρχαιοτέρας πάντως τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ὡς ἐκεῖναι τῶν ὑστεροελλαδικῶν χρόνων, τῶν ὁποίων ἔχνη εὐρέθησαν ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ βουλευτηρίου.

Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων συγκαταλέγονται ὀλίγα τεμάχια μολυβδίνων ἐλασμάτων μὲ μέρος τῶν χρηστηρίων ἐπιγραφῶν, ἀνθεμωτὰ μέτωπα καλυπτῆρων ἀροκεράμων τοῦ 3ου - 2ου π.Χ. αἰῶνος, χαλκαῖ πόρπαι, μικρὰ λαβὴ σκεύους ἀπολήγουσα εἰς δύο κεφαλὰς κύκνων, ἐν ὄστρακον τῆς ἐγχωρίου κεραμεικῆς, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν διὰ τὴν ΒΔ. Ἑλλάδα γραπτὴν γεωμετρικὴν κό-

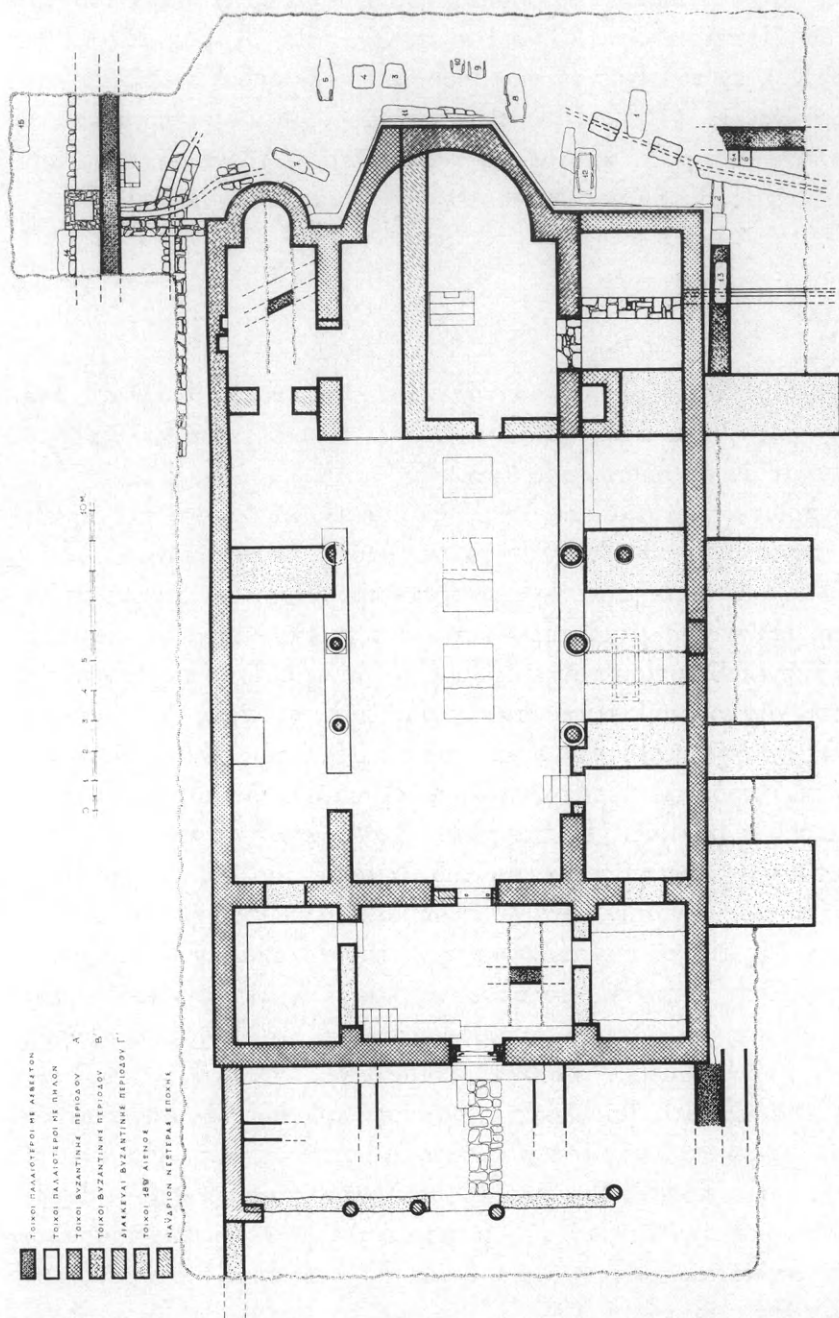
σησιν, καὶ περὶ τὰ 25 χαλκᾶ νομίσματα. Ἐκ τούτων 15 εὑρέθησαν εἰς τὰς ἐπιχώσεις τοῦ βουλευτηρίου, εἶναι δὲ τέσσαρα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν (232 - 168 π.Χ.), τρία Ἀμβρακίας (238 - 168 π.Χ.), ἓν τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, ἓν τοῦ Μενεδάμου Ἀργεάδου ἱερέως (168 - 148 π.Χ.), δύο ρωμαϊκὰ ἐφθαρμένα τοῦ 1ου π.Χ. - 1ου μ.Χ. αἰῶνος, ἓν Νικοπόλεως Ἀδριανοῦ, δύο Κωνσταντίου τοῦ Β', ἓν τελείως ἐφθαρμένον καὶ ἀδιάγνωστον.

12. ΓΛΥΚΥ

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Πάλλα ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος ἀποκαλυφθέντος τοῦ μνημείου ἐξ ὀλοκλήρου (εἰκ. 153).

Ἐν πρώτοις ἐβεβαιώθη ὅτι ἡ ἡμικυλινδρική κόγχη τῆς προθέσεως συνιστᾶ μετὰ μέρους τοῦ μετ' αὐτῆς συνεχομένου βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς μεταγενεστέραν προσθήκην· ὁ τοῖχος ἐπανεκτίσθη μὲ πάχος μικρότερον τοῦ ἀντιστοίχου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ διακονικοῦ νοτίου τοίχου. Ἄλλ' ὁ νότιος τοῖχος εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ διακονικοῦ εἶναι παχύτερος καὶ τῆς πρὸς Δ. συνεχείας του, ὡς ἐπίσης παχύτερα εἶναι καὶ τὰ μέρη τῶν πλαγίων τοίχων πέραν τῶν πρὸς Δ. περάτων τῶν πλαγίων κλιτῶν, ὡς καὶ ὅλοι οἱ τοῖχοι τοῦ νάρθηκος. Ἡ ἐπὶ πλεόν διαφορὰ αὕτη πάχους τῶν μακρῶν τοίχων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βήματος καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νάρθηκος, ἐν συνδυασμῶ πρὸς δεδομένα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς, ὀδηγοῦν ἤδη εἰς τὸ συμπέρασμα περὶ τοῦ ἀνασκαφέντος μνημείου, ὅτι πρόκειται τρίκλιτος ξυλόστεγος βασιλικὴ μετ' ἐγκαρσίου κλιτους, ὁμοίως ξυλοστέγου, τριμεροῦς ἱεροῦ βήματος καμαροσκεπάστου καὶ τριμεροῦς νάρθηκος διωρόφου. Ὁ ὄροφος τοῦ νάρθηκος ἔβαινε ἐπὶ ξυλίνου πατώματος, πιθανῶς δὲ ὑπεράνω τοῦ μεσαίου χώρου τοῦ νάρθηκος ὑψοῦτο καὶ πύργος. Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους προσετέθη δυτικῶς τοῦ νάρθηκος προστώρον στηριζόμενον κατὰ τὴν ἑτέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν του ἐπὶ τεσσάρων κίονων ἀπλῶς ἐμπεπηγμένων ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, ἰσταμένων δὲ εἰσέτι κατὰ χώραν.

Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ εὑρέθη, σωζομένη ἐξ ὀλοκλήρου, ἡ κρη-

Είχ. 153. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκεός.

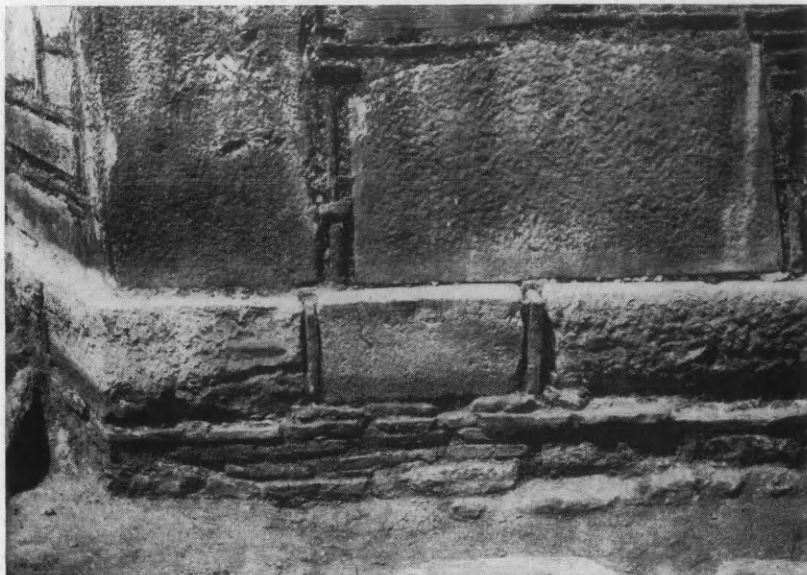
πίς τοῦ ἄμβωνος ἐκτεινομένου εἰς μῆκος ± 6.00 μ. Ἡ κρηπίς συνίσταται ἐκ δύο ἐνοτήτων ἀφηγομένου εἰς τὸ μέσον κενοῦ (εἰκ. 154).

Εἰς τὴν ἀνατολικῶς τοῦ μνημείου ἐρευνητικὴν τομὴν ἀπεκαλύφθη ἐφέτος ὅτι ἡ κρηπίς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὡς καὶ τῆς ἀψίδος τῆς βασιλικῆς, ὕψους $\pm 0.35/0.40$ μ., βαίνει ἐπὶ ὑψηλῆς εὐθυντη-

Εἰκ. 154. Ἀποψὶς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκῆος (ἀπὸ ΒΔ.).

ρίας (ὑψ. ± 0.33 μ.) (εἰκ. 155). Δι' ἑτέρας τομῆς δυτικῶς τοῦ νάρθηκος, ἐλευθερωθέντων καὶ ἐδῶ τῶν κάτω μερῶν τοῦ μνημείου ἀπὸ τῆς γύρω τούτων ἐπιχώσεως, ἀπεκαλύφθη εὐθυντηρία κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ὑψομένη κατὰ $0.60/0.70$ μ. ὑπὲρ τὸ ἀρχικὸν ἔδαφος καὶ μὲ ὄψιν ἀνώμαλον· μεταξὺ δὲ αὐτῆς καὶ τοῦ ὑπερθεν τοίχου μόλις διαφαίνεται κρηπίς, ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνει ὁ τοῖχος ἐξ ἀρχαίων δόμων (εἰκ. 156)· ἀλλὰ δὲν συνεχίζεται καὶ πρὸς τὴν νοτιᾶν πλευράν (λόγω τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως δὲν ἠρουνήθη ἡ βορεία πλευρὰ ἐξωτερικῶς εἰς ἀρκετὸν βάθος). Τέλος ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ μνημείου, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς θύρας,

Εικ. 155. Βυζαντινή βασιλική Γλυκέος. Ἐπίση. Λεπτομέρεια τῆς κρηπίδος ἀπὸ Α.

Εικ. 156. Βυζαντινή βασιλική Γλυκέος. Ἐπίση. Ἀποψὶς τῶν βορείων μερῶν ἀπὸ Δ.

διεπιστώθη ἡ παρουσία εἴδους βαθμίδος· ἡ ἐκκλησία ἦτο προσιτὴ διὰ κλίμακος πιθανῶς ἐκ τριῶν βαθμίδων.

Ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ὕλικου τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς ἤλθεν εἰς

φῶς εἷς ἀκόμη κίων, τὸ κιονόκρανόν του, τεκτονικόν, ὀκταγωνικὸν ἄνω καὶ κυλινδρικὸν κάτω, ἀποτμήματα περιθυρωμάτων καὶ διαφόρων μελῶν ἐκ τοῦ ἄμβωνος καὶ τοῦ τέμπλου, περισυνελέγη δ' ἐξ αὐτῆς τοῦ χωρίου τεκτονικὸν ἐλλιπὲς κιονόκρανον προερχόμενον πιθανῶς ἐκ τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 157).

Εἰκ. 157. Κιονόκρανον τοῦ ἄμβωνος.

Ἐντὸς τῆς κατὰ τὰ ἀνατολικὰ μέρη τοῦ μνημείου τομῆς, ἐξωτερικῶς, ἐπεσημάνθη ἐφέτος εἷς ἀκόμη παλαιότερος τοῖχος· βαίνει παραλλήλως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τῆς βασιλικῆς, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ διακονικοῦ (εἰκ. 153). Ἄλλος τοῖχος, βαίνων ὁμοίως ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἐπεσημάνθη κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος, ἐντὸς δ' ἐρευνητικῶν τομῶν, γενομένων ἐντὸς τῆς βασιλικῆς, ἐπεσημάνθησαν ἄλλοι δύο παλαιότεροι τοῖχοι, εἷς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς προθέσεως καὶ ἕτερος εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νάρθηκος, ἀμφότεροι δὲ μὲ κατεύθυνσιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἐντὸς ἄλλης τομῆς, εἰς τὸ νότιον κλιῖτος, ἐπεσημάνθη συλημένος τάφος παλαιότερος τοῦ μνημείου.

Ὅλοι οἱ ὡς ἀνωτέρω τοῖχοι, ἀσβεστόκτιστοι, εὐρέθησαν κατεστραμμένοι μέχρι σχεδὸν τῶν θεμελίων των καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ἐκ μόνον τῶν οὕτως ἐπισημανθέντων μερῶν των νὰ συναχθοῦν

συμπεράσματα περί τοῦ οἰκοδομήματος ἢ τῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὅποια προϋπῆρχον εἰς τὴν θέσιν αὐτήν. Φαίνεται ὅμως νὰ μὴ ἀνήκουν εἰς κύριον οἰκοδόμημα θρησκευτικοῦ τινος, ἐθνικοῦ ἢ παλαιοχριστιανικοῦ, ἱεροῦ, περὶ τῶν ὁποίων μαρτυροῦν αἱ πηγαί, τῶν ὁποίων δ' ἡ ἀναζήτησις εἶχεν ἀποτελέσει τὸν ἀρχικὸν στόχον

Εἰκ. 158. Ἐνώτιον καὶ ἐξαρτήματα περιδεραίου.

τῆς προκειμένης ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης. Ἐβεβαιώθη οὕτως ὅτι ἡ ἀποκαλυφθεῖσα βυζαντινὴ βασιλικὴ τοῦ Γλυκέος ἐκτίσθη εἰς περιοχὴν μὲν ὅπου ὑπῆρχον παλαιότερα οἰκοδομήματα, ἀλλ' εἰς θέσιν κάπως ἀπέχουσαν ἀπὸ τοῦ ἀρχαιότερου χριστιανικοῦ, τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου, ἱεροῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐλήφθησαν τὰ πλεῖστα τῶν μαρμαρίνων μελῶν της.

Κατὰ τὴν διάνοξιν τῶν ἐρευνητικῶν τομῶν περὶ τὸ μνημεῖον ἦλθον καὶ ἐφέτος εἰς φῶς τάφοι ὀψίμων χρόνων. Ἐκ ταφῆς γυναικὸς περισυνελέγησαν χαλκᾶ ἐξαρτήματα περιδεραίου (εἰκ. 158).

Οὕτω ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος. Κατόπιν ἐνδεχομένης ἀναστηλώσεως τῶν κιόνων της, οἱ ὅποιοι εὐρέθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκέραιοι, ἐπὶ τῶν

κατὰ χώραν βάσεών των, ἀναστηλώσεώς των ὁμοῦ μετὰ τινων ἐκ τῶν κιονοκράνων των, θὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν Ἑπειρον θεαματικὸν μνημεῖον παρὰ τὴν βαθύσκιον ὄχθην τοῦ Ἀχέροντος με βάθος τὸ ἐπιβλητικὸν τοπίον τῶν ἀγρίων ὑψωμάτων τοῦ Σουλίου (εἰκ. 154).

13. ΜΥΚΗΝΑΙ

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ, διεξαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ καθηγ. κ. Γ. Μυλωνᾶ, περιωρίσθη εἰς τὴν δυτικὴν κλιτὸν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς λεγομένης «Οἰκίας Τσουντα».

Εἰς τὸν πρὸ τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ ἑλληνιστικοῦ πύργου χῶρον καὶ κάτωθεν στρώματος τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ἀπεκαλύφθη μυκηναϊκὴ ἐπίχωσις μέσου βάρους 5.60 μ. (εἰκ. 159). Ταύτης τὰ 2.90 μ. ἀνήκον εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΓ περίοδον καὶ περιελάμβανον θεμέλια οἰκημάτων, ἀναγομένων εἰς τὰς 3 ἀρχιτεκτονικὰς φάσεις τὰς γνωστὰς ἀπὸ προηγουμένης ἀνασκαφῆς, καὶ πλῆθος ὀστράκων. Σπουδαιότατα κατάλοιπα τῆς περιόδου ἦσαν τεμάχια γραπτῶν κονιαμάτων, ἐπὶ τοῦ μεγαλύτερου τῶν ὁποίων διασώζεται κεφαλὴ γυναικός (εἰκ. 160). Αἱ τοιχογραφίαι, ὡς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ στῶμα εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθησαν, ἀνήκουν εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ΥΕ ΠΙΓ περιόδου καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι σπουδαιόταται.

Κάτωθεν τῶν ΥΕ ΠΙΓ στρωμάτων εὑρέθη βαθεῖα ἐπίχωσις ΥΕ ΠΙΒ χρόνων. Εἰς αὐτὴν εὑρέθησαν τὰ θεμέλια μεγάλου κτηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον προφανῶς ἀνήκουν αἱ τοιχογραφίαι, αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι τὸ 1970. Τοῦ κτηρίου τούτου ἐσκάφησαν 2 δωμάτια (εἰκ. 159), οἱ τοῖχοι τῶν ὁποίων διασώζονται εἰς ἀρκετὸν ὕψος. Ἀκόμη καὶ ἡ ἐκ πλίνθων ἀνωδομὴ τῶν τοίχων διασώζεται εἰς ἀρκετὸν ὕψος φέρει δὲ καταφανῆ τὰ σημεῖα τῆς ξυλοδεσιᾶς, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιήθη (εἰκ. 161). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῶν δωματίων τούτων εὑρέθη πλῆθος ὀστράκων, πολλὰ τῶν ὁποίων ἔχουν μελαμβραφῆ τὴν ἐσωτερικὴν των ἐπιφάνειαν, τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ κατειργασμένου (εἰκ. 162) καὶ πολλὰ ἀγγεῖα ἐκ μολύβδου δυστυχῶς κατεστραμμένα. Πρὸς τούτοις εὑρέθησαν καὶ τεμάχια ἐγχρώμων κονιαμάτων, τὰ μεγαλύτερα τῶν ὁποίων ἀνήκουν εἰς

παραστάσεις οκτωσχημων ασπίδων. Τεμάχια έγχρωμων κονιαμάτων επίσης εύρέθησαν εις τὸ βάθος τοῦ ὄχτου καὶ τῆς κλίμακος, ἡ ὁποία ἀπεκαλύφθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Τσουντα κατὰ μῆκος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς λεγομένης «Οἰκίας Τσουντα». Ἐκ τούτων ἀξιοθαύμαστα εἶναι 3 μικρὰ τεμάχια φέ-

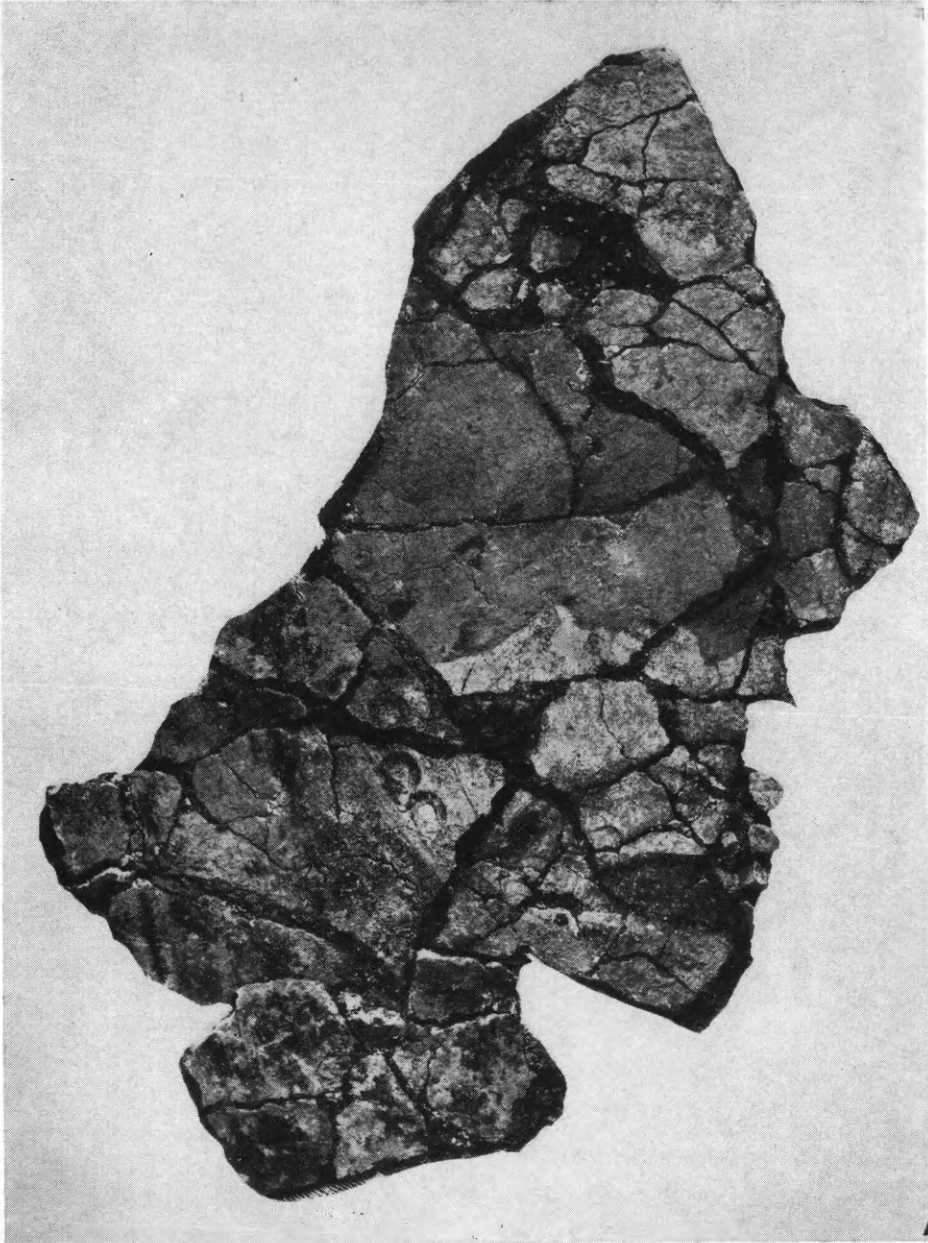
Εἰκ. 159. Τομεῖς Α,Β,Γ τῆς περιοχῆς τοῦ ἑλληνιστικοῦ πύργου.

ροντα παράστασιν κρανοφόρου μορφῆς κρατούσης περωτῶν ζῶον ἴσως γρῦπα (εἰκ. 163).

Ἐκ τῶν πολλῶν εύρεθέντων ὀστράκων εἰκονίζομεν 3 φέροντα παράστασιν ἵππου καὶ κυνὸς θαυμαστῆς ὄντως συνθέσεως (εἰκ. 164). Προφανῶς ὁ κρατῆρ εις τὸν ὁποῖον ἀνῆκον ἦτο ἔργον τοῦ τεχνίτου τῶν ἀσπιδοφόρων τῆς Τίρυνθος καὶ τῶν ἀρμαθλατῶν τῶν Μυκηναίων. Εύρέθησαν εις σαφῶς ὀριζόμενον στρῶμα καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ χρονολόγησις τοῦ τεχνίτου ἐκείνου εις τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ΥἚ ΙΙΒ περιόδου εἶναι ἐξηκριβωμένη.

Εἰς ὑψηλότερα σημεῖα τῆς δυτικῆς κλιτύος ἀνεσκάφη πλήρως ἡ περιοχὴ τοῦ κροκαλοπαγοῦς κατωφλίου, τοῦ ἀποκαλυφθέντος

Είχ. 160. Τοιχογραφία ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνων ἐκ τοῦ τομέως Α.

τὸ 1970. Ἀπεδείχθη ὅτι ἡ εἰς τὸν δρόμον του φέρουσα κλιμαξ ἀπετελεῖτο ἀπὸ 14 βαθμίδας καὶ ὅτι ἤρχιζεν ἀπὸ πλατυσκάλου,

Εἰκ. 161. Τοιχοδομία τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 δωματίου.

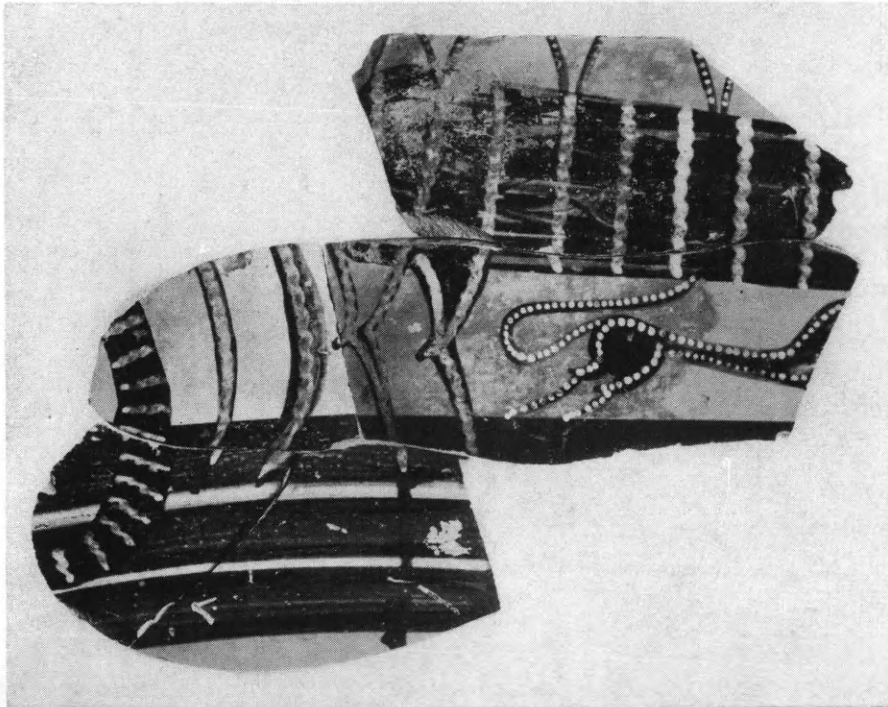

Εἰκ. 162. Ἀνάγλυφον τεμάχιον ἐλεφαντοστοῦ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 δωματίου.

τὸ ὁποῖον δυστυχῶς δὲν διεσώθη πλήρως. Εἰς τοῦτο θὰ κατέληγε δρόμος ἀπὸ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ λόφου, ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου ἴσως.

Εἰκ. 163. Τεμάχια ἐγχρώμων κονιαμάτων φέροντα παράστασιν κρανοφόρου μορφῆς.

Εἰκ. 164. Ὅστρακα ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 δωματίου.

Ὑπὸ τὴν ὑπὸ ἀριθμὸν 3 βαθμίδα εὐρέθη τάφος νηπίου ΥΕ ΠΙΓ χρόνων. Περιεῖχεν ἐλάχιστα ὄστα, 1 λαγηνόσχημον ἀγγεῖον, 2 ἐκ χαλκοῦ πόρπας καὶ χαλκοῦν δακτυλίδιον (εἰκ. 165). Ὁ τάφος οὗτος ἀποδεικνύει ὅτι ἡ κλιμαξ ἐχρησιμοποιεῖτο ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΓ περίοδον καὶ ὅτι ἡ παλαιὰ συνήθεια τῆς ταφῆς νη-

Εἰκ. 165. Ταφίσκος ΥΕ ΠΙΓ χρόνων.

πίων ὑπὸ τὰ δάπεδα οἰκιῶν συνεχίσθη καὶ μέχρι τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Καλῶς διατηρούμενοι ὄχετοὶ καὶ θεμέλια ΜΕ χρόνων εὐρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πλατυσκάλου, ἀπεδείχθη δ' ὅτι ἡ σιταποθήκη, ἡ ὁποία εὐρέθη τὸ 1970 ἄνωθεν τῆς κλιμακος, ἀνήκει εἰς τὴν ΜΕ ἐποχὴν (εἰκ. 166). Πέραν τῆς σιταποθήκης καὶ τοῦ χώρου τῆς κλιμακος πρὸς Νότον ἀπεκαλύφθησαν λείψανα ἐλληνιστικῶν τοίχων, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς δὲν διετήρησαν στοιχεῖα δυνάμενα νὰ ἀποδείξουν τὸν τύπον τῶν κτηρίων εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκον.

Ὁ καθαρισμὸς καὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ κροκαλοπαγοῦς κατωφλίου, ὡς καὶ ἡ ἀφαίρεσις τῶν χωμάτων τὰ ὁποῖα ὑπεβάσταζον τὸν ἐλληνιστικὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον καὶ ἐκάλυπτον μέρος τοῦ

μήκους του, επέτρεψε τήν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ διαδρόμου τούτου, τὸν ὁποῖον ὁ ἀνασκάπτων ἀποκαλεῖ «διάδρομον Τσουντα». Τὰ εἰς τὰ διάφορα τμήματά του ἀποκαλυφθέντα πυρακτωμένα κατάλοιπα τοίχων, τὰ ὁποῖα εἶχον κυλίσει ἀπὸ ὑψηλότερα σημεία τοῦ λόφου ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ διάδρομος ἤχρηστεύθη εἰς τὸ

Εἰκ. 166. Θεμέλια τῆς περιοχῆς τῆς ἀνατολικῆς κλίμακος.

τέλος τῆς ΥἼ ΒΒ ἐποχῆς. Δεῖγμα πυρακτωμένων καταλοίπων ἀπεκαλύφθη πρὸς Βορρᾶν τοῦ κατωφλίου, διακρίνεται δὲ σαφῶς εἰς τὴν εἰκόνα 167.

Τοιχάρια, βάσεις κιόνων, θέσεις πίθων, ἀποκαλυφθέντα ἄνωθεν τοῦ διαδρόμου, ἀποδεικνύουν ὅτι μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν του ἠχοδομήθησαν εἰς ΥἼ ΒΒ χρόνους διάφορα κτίσματα ἐπὶ τοῦ δαπέδου του. Ὁ «διάδρομος Τσουντα» βαίνει πρὸς τὰ ΒΔ., ἔχει μῆκος

περί τὰ 30 μ. καὶ μέσον πλάτος 1.90 μ., καταλήγει δὲ εἰς ἰσόπεδον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον καμπτόμενος κατ' ὄξειαν γωνίαν βαίνει πρὸς τὰ ΝΑ., ἥτοι κατ' ἀντίστροφον φοράν (εἰκ. 168). Πλησίον τῆς καμπῆς του ὑπῆρχε θρανίον, τὸ ὁποῖον διεσώθη εἰς μῆκος 2.30 μ. Πέραν τοῦ θρανίου ὁ διάδρομος στενεοῦται καὶ βαίνει πρὸς τὸ τμήμα

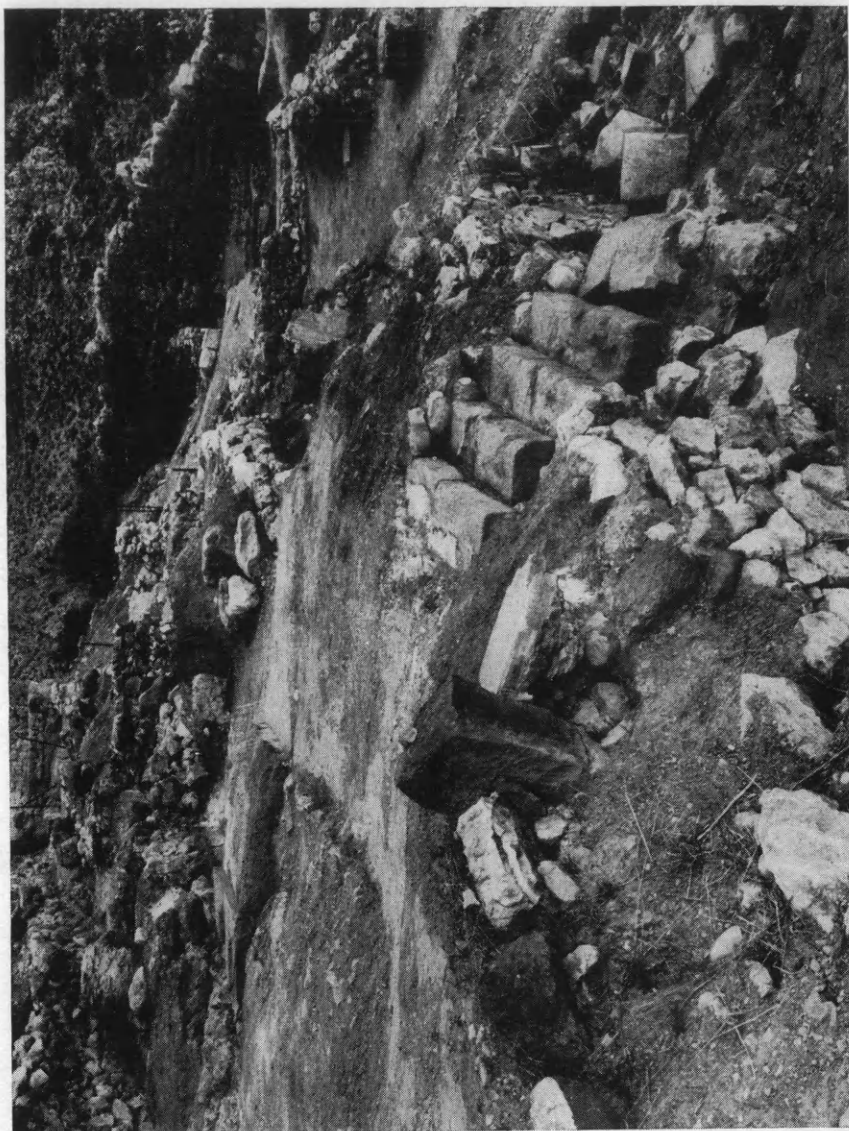
Εἰκ. 167. Τὸ κροκαλοπαγὲς κατώφλιον καὶ τὰ πρὸς Βορρᾶν τούτου πυρακτωμένα κατάλοιπα τοίχων.

Γ1 τῆς «Οἰκίας Τσουντα», μὲ μικρὰν κατηφορικὴν φοράν. Εἰς τὴν δυτικὴν του πλευράν, περί τὸ 8ον μέτρον μήκους μετὰ τὴν καμπήν, διασώζεται κλιμαξ, ἡ ὁποία ἀρχικῶς ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ Τσουντα (εἰκ. 169). Ἡ κλιμαξ αὕτη φέρει πρὸς τὰ ΝΔ., πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς αὐλῆς τοῦ μεγάρου τῆς «Οἰκίας Τσουντα» καὶ τῶν «ἱερῶν δωματίων» τῶν ἀνασκαφέντων ὑπὸ τοῦ William Taylour.

Ἐλίγον πέραν τῆς κλιμακος ὁ διάδρομος ἀντιπαρέρχεται κτίσμα πολὺ σπουδαῖον (B, εἰκ. 169) διὰ τὸ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ δωματίου Γ1 τοῦ Τσουντα. Τὸ κτίσμα B φαίνεται ὅτι εἶχε σκαφή ὑπὸ τοῦ Τσουντα καὶ εἶχε σημειωθῆ ὑπὸ τοῦ Wace. Ὁ πλήρης καθαρισμὸς του ἀπέδειξε τὴν σπουδαιότητά του (εἰκ. 170). Ἄ-

Είχ. 168. Τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ «διαδρόμου Τσουντα».

Εικ. 169. Κλίμαξ τού «διαδρόμου Τσουντζα».

Είχ. 170. Κτίσμα πλησίον τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Γ1 ἀπὸ Β.

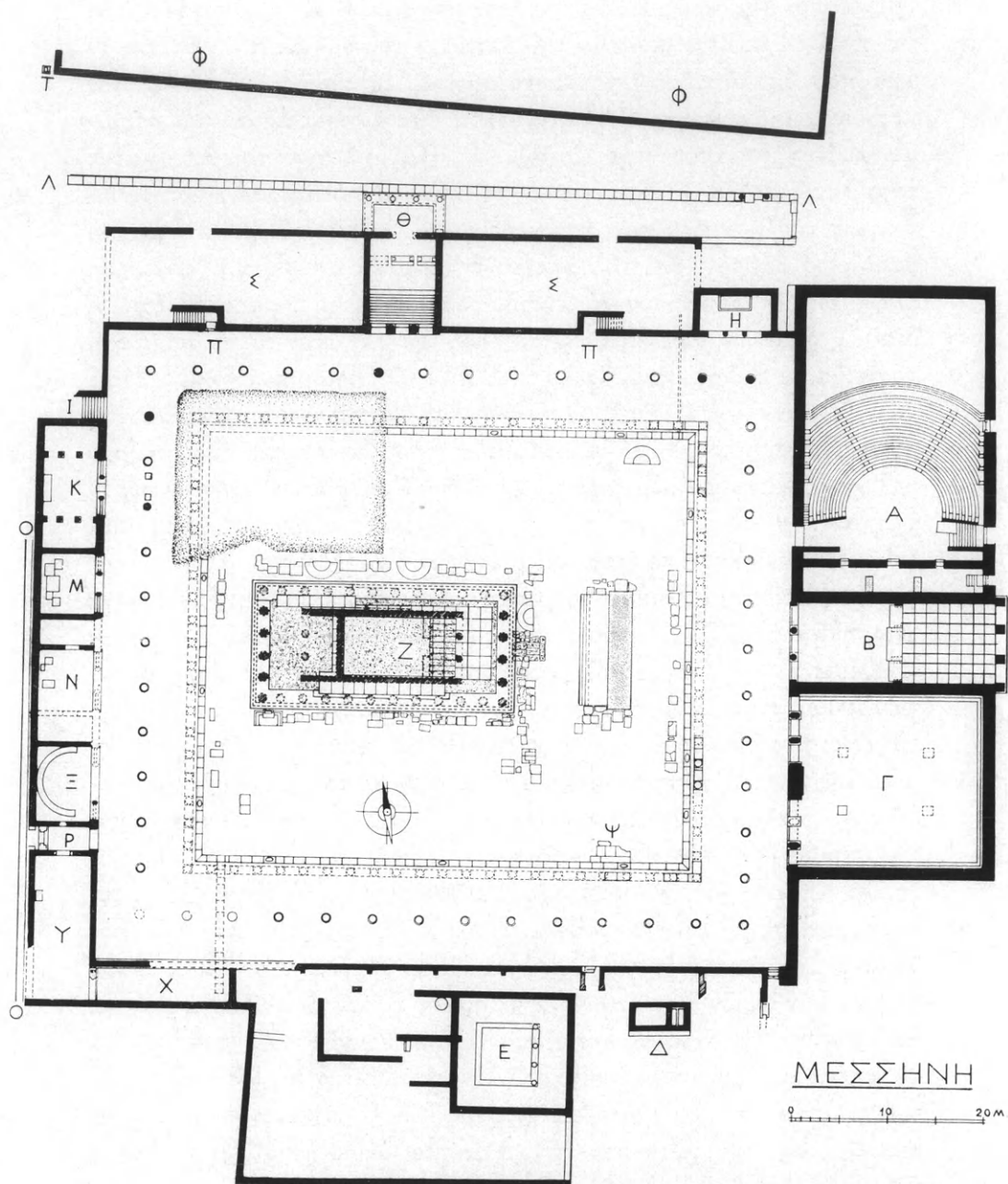

Είχ. 171. Κτίσμα πλησίον τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Γ1 ἀπὸ ΒΑ.

Εἰκ. 172. Γενικὴ ἄποψις τῆς ἀνατολικῆς κλίμακος, τοῦ κατωφλίου, τοῦ «διαδρόμου Τσοῦντα» καὶ τοῦ βωμοῦ.

ποτελεῖται ἀπὸ τετράπλευρον ἐκ πηλοῦ καὶ λιθαρίων ἰσόπεδον (platform), μήκους 1.10 μ. καὶ πλάτους 2.50 μ., τὸ ὁποῖον ὑψοῦται περὶ τὰ 0.30 μ. ἄνωθεν τοῦ δαπέδου τοῦ διαδρόμου. Ἡ ἐπιφάνειά του ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἐπιχρίσματος ἐξ ἀσβέστου, τὸ ὁποῖον περιοδικῶς ἀνενεοῦτο. Ἀκόμη διατηροῦνται τρία ἐπάλληλα στρώματα ἐπιχρίσματος (εἰκ. 170). Ἡ ΒΑ. πλευρὰ τοῦ κτίσματος ἐσχηματίζετο ὑπὸ 3 πωρίνων ὀγκολίθων, 2 τῶν ὁποίων διατηροῦνται εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν (εἰκ. 171). Οἱ ὀγκόλιθοι ἐχρησίμευον ὡς βᾶθρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστερεοῦτο ἐπίθημα ἐξ ἐλαφρᾶς ὕλης, ὡς ἀποδεικνύουν οἱ μικροὶ τετράπλευροὶ τόρμοι, οἱ ὅποιοι διασώζονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας των. Τὸ ἐπίθημα τοῦτο ἴσως ἦτο τράπεζα ἐκ ξύλου, καμένα κατάλοιπα τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν πέριξ τῶν πύρων. Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἐκ πηλοῦ ἰσοπέδου εὐρέθη κυκλικὸν βύθισμα, 0.24 μ. διαμέτρου, τὸ ὁποῖον περιεῖχε τέφραν καὶ μικρὰ ἀπνηθρακωμένα τεμάχια λεπτῶν κλαδίων. Ὀλίγον πέραν τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ κτίσματος εὐρέθη ἑλλειπτικὸν κατασκευάσμα (εἰκ. 172) πλήρες τέφρας καὶ μελανῶν καμένων χωμάτων. Προφανῶς τὸ κτίσμα Β εἶχε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς βωμός, εἰς τὸν ὁποῖον ἔφερον ὁ «διάδρομος Τσουντα». Ἡ θέσις του πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου Γ1 τῆς «Οἰκίας Τσουντα», τοῦ ὁποίου ἡ λειτουργικὴ χρῆσις ἀπεδείχθη ὑπὸ τοῦ Wace, τὸ μῆκος τοῦ διαδρόμου, ἡ φορά του καὶ ἡ κατασκευὴ του, ἡ μνημειώδης κλιμαξ ἡ ὁποία ἔφερον εἰς θύραν, στερεωμένην ἐπὶ ὀγκώδους κροκαλοπαγοῦς κατωφλίου μοναδικοῦ εἰς τὴν περιοχὴν καὶ πλαισιουμένην ὑπὸ τοιχογραφιῶν, ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ διάδρομος ἦτο πομπικὴ ὁδός, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ στηρίζουν τὴν γνώμην αὐτήν. Σημειωτέον ὅτι ὁ βωμός ὑπέρεκειται τῆς αὐλῆς τοῦ μεγάρου τῆς Οἰκίας Τσουντα καὶ τοῦ χώρου τῶν ἱερῶν δωματίων μὲ τὰ ὁποῖα ἐπικοινωνεῖ διὰ κλίμακος, αἱ βαθμίδες τῆς ὁποίας ἐκαλύπτοντο ὑπὸ κονιάματος. Κατὰ ταῦτα τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα εἶναι ὁ μόνος βωμός ὁ γνωστός ἀπὸ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν. Ἀνήκει εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον καὶ ὑποδεικνύει τὴν ἱερότητα καὶ τὴν σημασίαν ὀλοκλήρου τῆς περιοχῆς τῆς λεγομένης «Οἰκίας Τσουντα».

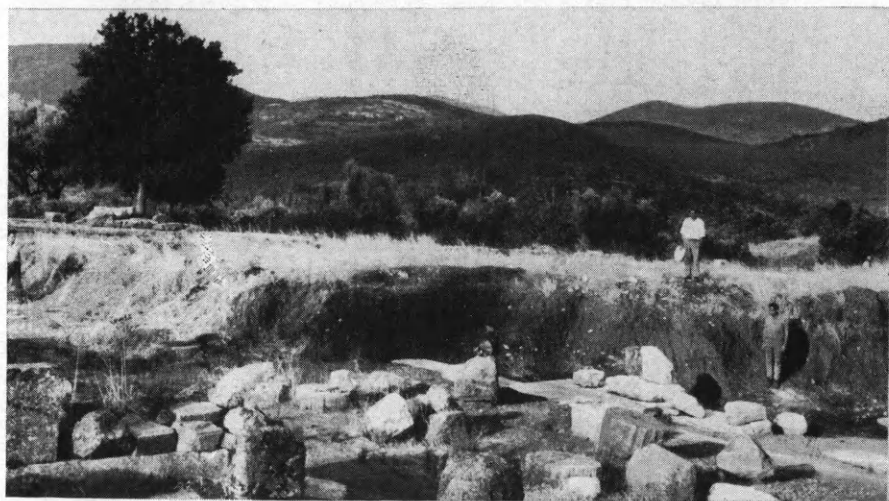

Εἰκ. 173. Γενικὴ ἀπόψεις τῆς «Ἀγορᾶς» τῆς Μεσσηνίας μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1971.

14. ΜΕΣΣΗΝΗ

Μετά τήν κατά τὰ ἔτη 1969 καὶ 1970 γενομένην εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς τοῦ τετραστώου συγκροτήματος τῆς « Ἀγορᾶς » ἀποκάλυψιν τοῦ μεγάλου δωρικοῦ ναοῦ καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐπιμήκους βωμοῦ (εἰκ. 173), ὑπελείπετο πρὸς ὀλοσχερῇ τῆς εἰρημένης αὐλῆς ἔρευναν ἢ ἀπομάκρυνσις τῶν ἐπιχώσεων ὀλοκλήρου τῆς Ν. καὶ τῆς Β. πλευρᾶς τῆς αὐλῆς (Ἔργον 1970, εἰκ. 104), αἵτινες ἐκάλυπτον ἐπιφά-

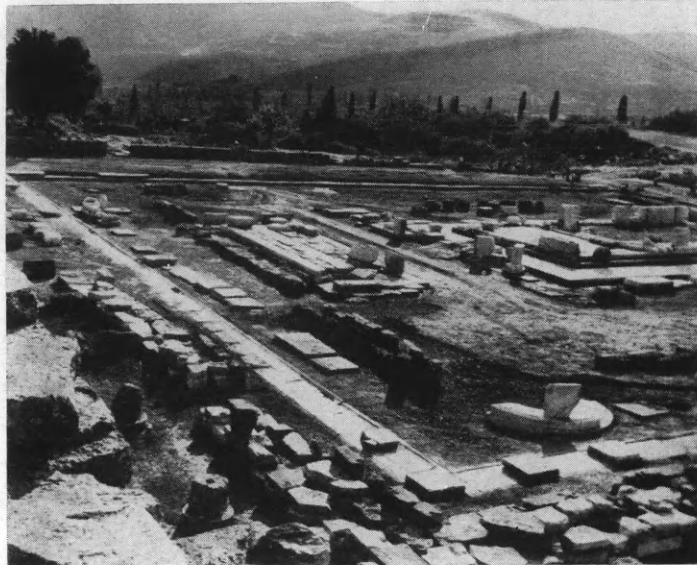

Εἰκ. 174. Τὸ ὑπολειφθὲν ἄσκαφον τμήμα τῆς ΒΔ. γωνίας τῆς αὐλῆς.

νειαν 2.250 περίπου τετρ. μέτρων, ἔχουσαν μέσον ὕψος 2.25 μ., ἥτοι συνολικοῦ ὄγκου χωμάτων περίπου 5.000 κυβικῶν μέτρων. Τούτων δ' ἀκριβῶς τῶν ὑπολοίπων μεγάλων ἐπιχώσεων τῆς αὐλῆς τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐσκόπει ἡ ἐφετινὴ διὰ τοῦ καθηγ. κ. Ἰ. Ὁρλάνδου γενομένη ἀνασκαφὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἐνισχυθεῖσα καὶ διὰ τῆς ἐκ 40.000 δραχμῶν φιλόφρονος προσφορᾶς τῆς Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν χορηγηθεισῶν τούτων πιστώσεων κατωρθώθη διὰ μηχανικῶν μὲν ἐκσκαφῶν ἢ ἀφαίσεις τῶν ἐπιπολαίων (1 - 1.20 μ.) στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως, δι' ἐπιμελοῦς δὲ χειρισμοῦ τῆς σκαπάνης ἢ σκαφῆ τοῦ κατωτέρου στρώματος τοῦ καλύπτοντος τὰ ἀρχαῖα. Δὲν ἐπῆρκεσεν ἐν τούτοις τὸ συνολικῶς χορηγηθὲν ποσὸν πρὸς τελείαν ἐκκαθάρισιν τῆς αὐλῆς ἀπὸ τῶν ἐπιχώσεων· ὑπελείφθη ἀκόμη ἡ ἀφαίσεις τῆς ἐπιχώσεως ὀλο-

κλήρου τῆς ΒΔ. γωνίας τῆς αὐλῆς (εἰκ. 174), τὴν ὁποῖαν ἐλπίζομεν σὺν Θεῷ νὰ ἐπιχειρήσωμεν κατὰ τὸ 1972, ἦτοι κυβικῶν μέτρων 1.500. Πάντως διὰ τῆς γενομένης ἀπομακρύνσεως τῶν 3/5 τῶν ἐπιχώσεων ἢ ἀνασκαφῆ κυριολεκτικῶς ἀνέπνευσεν, ὁ δὲ ἐπισκέπτης ἀποκτᾷ ἤδη ἀνέτως πλήρη τὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ συνόλου τῶν ἀρχαίων κατασκευῶν (εἰκ. 175).

Ἡ ἀφαίρεσις τῶν ὀγκωδῶν ἐπιχώσεων ἤρχισεν ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς αὐλῆς. Ἀπεκαλύφθη ἐν πρώτοις πλήρως ὁλόκληρος ἡ

Εἰκ. 175. Ἀποψις τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ ἀπὸ ΒΑ. μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ σειρὰ ἀναθηματικῶν βάθρων (εἰκ. 176), πρῶτον τῶν ὁποῖων ἀπὸ Δυσμῶν ἤρχετο ἡ καὶ πέρυσιν ἀτελῶς ἀπεικονισθεῖσα (Ἔργον 1970, σ. 115, εἰκ. 121 καὶ ΠΑΕ 1970, πίν. 178α) πείμορφος μετὰ κεντρικῆς ἐπιγραφῆς ἐξέδρα, μετὰ τὰς δύο ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τῆς ἰωνικᾶς παραστάδας (εἰκ. 176, 177) καὶ τὴν ἐλαφρῶς ἀνάγλυφον πλαγίαν ὄψιν τῶν λεοντοπόδων ἐσωτερικῶν ἐδράνων τῆς (εἰκ. 177).

Συνεχίσθη μετὰ ταῦτα ἡ ἀποκάλυψις τῆς περιθεούσης τὴν αὐλὴν λιθίνης, συλλεκτηρίου τῶν ὀμβρίων ὑδάτων αὐλακος καὶ τῆς παρ' αὐτὴν κατωτάτης βαθμίδος τῆς κρηπίδος τῆς νοτίας στοᾶς τῆς αὐλῆς ἀπὸ τῆς ΝΔ. αὐτῆς γωνίας, τῆς ὁποίας ἡ καμπὴ εἶχεν ἤδη πέρυσιν ἀποκαλυφθῆ (Ἔργον 1970, σ. 123, εἰκ. 131, ΠΑΕ

1970, πίν. 181β) μέχρι τῆς ΝΑ. γωνίας τῆς αὐλῆς, ἤτοι ἐπὶ μή-
κους 51.87 μέτρων. Τόσον ἡ αὐλαξ, ὅσον καὶ ἡ παρ' αὐτὴν βα-

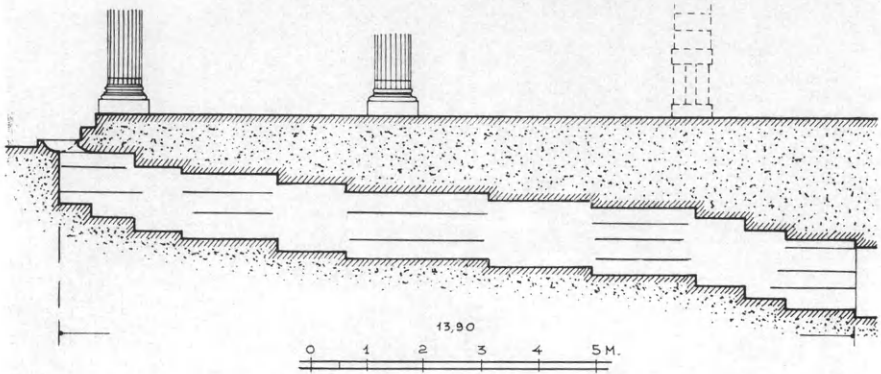
Εἰκ. 176. Ἐποψὶς τῆς κατὰ μήκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ σειρᾶς τῶν ἀναθημάτων.

Εἰκ. 177. Ἡ πλαγία ἀνάγλυφος ὄψις τοῦ δυτικοῦ λεοντόποδος ἐδράνου
τῆς πειμόρφου ἐξέδρας.

θμὶς εὐρέθησαν εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ τέσσα-
ρες ἐν συνόλῳ ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις

(± 11.70 μ.) άνοιγμένοι επί τῆς αύλακος έλλειψοειδεῖς κοιλότητες (γοϋρνες) αἱ χρησιμεύουσαι διά τήν καταστάλαξιν τῆς ἰλύος, τήν ὁποίαν παρέσυρον τά ἐκ τῶν στεγῶν τῶν στοῶν καταρρέοντα ὄμβρια ὕδατα. Εἰς ἓν μόνον σημεῖον, ἀπέχον τῆς ΝΔ. γωνίας κατὰ ± 1.50 μ. περίπου, ἡ αύλαξ εὐρέθη διακεκομμένη καί συγκοινω-

Εἰκ. 178. Τομή τοῦ ὑπογείου ὀχετοῦ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς αύλῆς.

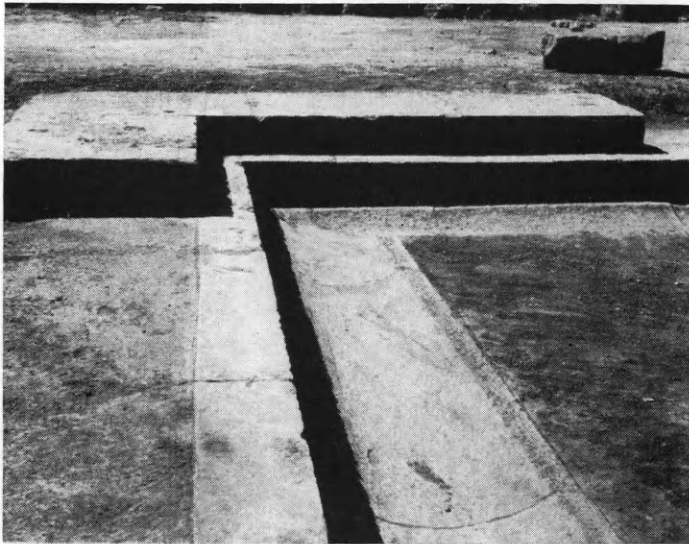
νοῦσα πρὸς κτιστὸν ὑπόγειον ὀχετὸν (εἰκ. 178), βαίνοντα καθέτως πρὸς τήν αύλακα ἐπὶ μήκους 13.90 μ., διερχόμενον κάτωθεν τοῦ διαμερίσματος Χ (εἰκ. 173) καί ἐκβάλλοντα ἐλευθέρως παρὰ τὸν δυτικὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ Πρυτανείου (βλ. κάτοψιν εἰκ. 173). Ὁ εἰρημένος ὀχετὸς εὐρέθη τελείως φραγμένος καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μήκος διὰ συμπλημένου χώματος, τοῦ ὁποίου μετὰ πολλοῦ κόπου κατωρθώθη διὰ λαστῶν ἢ ἀπομάκρυνσις. Ὁ ὀχετὸς ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις 0.73 (πλάτος) $\times$ 0.85 (ὑψος) μ. τόσον δὲ τὸ δάπεδον αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἡ ἀντίστοιχος ἐκ πλακῶν ὀροφή του εἶναι βαθμιδωτά (εἰκ. 178) μὲ τήν κλίσιν των πρὸς Νότον. Τὰ τοιχώματά του ἀποτελοῦνται ἐξ ὀριζοντίων στρώσεων ἐκ λευκῶν λίθων ἐναλλάξ καὶ πώρων ἢ δὲ ὀροφή του ἐκ μεγάλων πλακῶν, πάχους 0.16 μ. (εἰκ. 179). Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ εἰς τὸ χαμηλότερον σημεῖον τῆς αύλῆς εὐρισκόμενος ἀρχαῖος ὀχετὸς οὗτος ἐχρησίμευε πρὸς ἀποχέτευσιν τοῦ ὕδατος τῶν αύλάκων ὅλων τῶν πλευρῶν τῆς αύλῆς, ἢ δὲ ἔκφραξις αὐτοῦ ἀπέβη καὶ σήμερον λίαν χρήσιμος διὰ τήν ἀποστράγγισιν τῶν ἐν τῇ αύλῇ σωρευομένων καὶ λιμναζόντων ὀμβρίων ὕδάτων.

Κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν, πλὴν τῆς ἐκεῖ καμπτομένης αὐλακος καὶ τῆς παρ' αὐτὴν βαθμίδος, ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε

Εἰκ. 179. Τὸ πρὸς Ν. στόμιον τοῦ ὑπογείου ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

Εἰκ. 180. Ἡ ΝΑ. γωνία τῆς τετραγώνου στοᾶς μετὰ τῆς πρὸ αὐτῆς αὐλακος καὶ τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς.

καὶ τινὰς λίθους τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς, ὧν τινες συνεχίζονται καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς αὐλῆς (εἰκ. 180). Κατὰ τὸ μέ-

σον επίσης τοῦ μήκους τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς αὐλάκος ἀπεκαλύφθη πλησίον αὐτῆς, διὰ μεγάλων λίθων κατεσκευασμένον, τὸ θεμέλιον ἀναθηματικῆς τινος πιθανώτατα βάρου (βλ. παρένθ. πίν. Α' σημεῖον Κ). Ἐτι περαιτέρω ἐντὸς τῆς αὐλῆς ἀπεκαλύφθησαν πλῆν τινων ἀρχαίων ὀρθογωνίων καὶ τετραγώνων βάρων (παρένθ. πίν. Α')

Εἰκ. 181. Τμῆμα τοῦ θριγκοῦ τῶν ἐσωτερικῶν στοῶν.

καὶ ἄλλοι πολὺ μεταγενέστεροι δι' ἀντιπλημμυρικοὺς πιθανώτατα σκοποὺς προοριζόμενοι τοῖχοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τοῦ θριγκοῦ τῶν στοῶν (εἰκ. 181, 182, 183) μετὰ βουκρανίων καὶ φιαλῶν, ὡς καὶ ὀδοντωτὰ γεῖσα (εἰκ. 182) ἀκόμη δὲ καὶ λίθινον ἀναθηματικὸν κυβικὸν βάρρον ἐνεπίγραφον, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ κατωτέρω ἐκτενέστερος λόγος (εἰκ. 201).

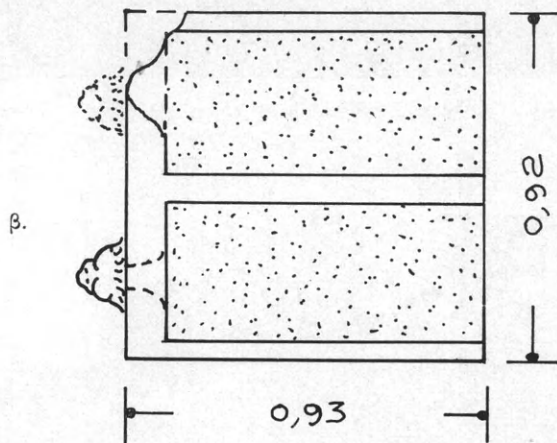
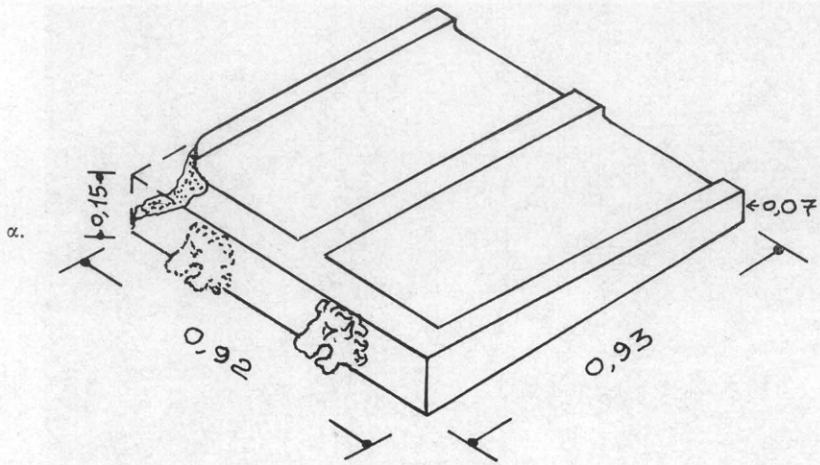
Ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς ἤλθεν ἐπίσης εἰς φῶς καὶ μία μεγάλη διπλῆ ἄκρα κεραμὶς τῆς στέγης ἐκ λευκοῦ λίθου, διαστάσεων 0.92×0.93 μ. καὶ ὕψους 0.15 κατὰ τὴν σίμην καὶ 0.07 μ. ὀπισθεν (εἰκ. 184-185), φέρουσα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου εἰργασμένας διατρήτους δύο λεοντοκεφαλὰς καὶ σίμην μετ' ἀναγλύφου διακοσμῆσεως ἐξ ἐλίκων καὶ ἀκανθῶν, ὡς καὶ τινες ἀπλαῖ τοῦ αὐτοῦ μήκους ἀλλὰ τοῦ ἡμίσεος πλάτους, αἵτινες παρουσιάζουσιν ἀνακεκαμμένα τὰ κεκλιμένα πλάγια ἄκρα των. Αἱ ἄκραι αὗται κεραμίδες ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὸν πώρινον θριγκὸν τῶν στοῶν, τοῦ ὁποίου οὕτω συμπληροῦται καθ' ὕψος ἢ ἐξωτερικὴ ὄψις, ἐνῶ

Εικ. 182. Πώρινα μέλη του θριγκού των στοών (ζωφόρος και γείσον).

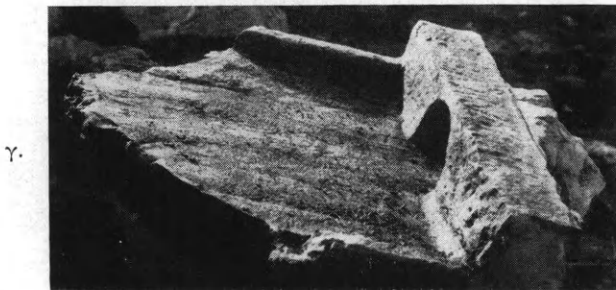
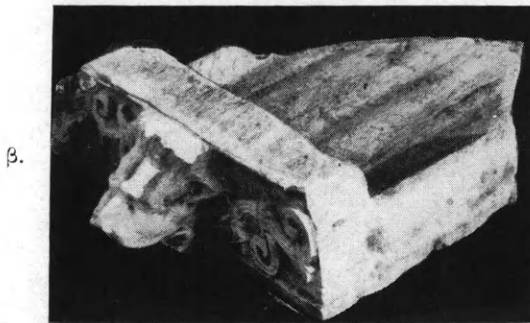
Εικ. 183. Πλείονα τεμάχια του θριγκού των κίωνων των στοών.

Εικ. 184. α-β. Λιθινή διπλή άκραια κέραμος μετά σίμης έκ τής στοᾶς. Κάτοψις και προοπτικόν. γ. "Αποψις τής άκραιας λιθίνης κεράμου έκ τῶν ἄνω.

ἀφ' ἑτέρου δι' ἄλλου μεγάλου παρίνου τεμαχίου, μεγίστου σωζομένου μήκους 1.65 μ., ὕψους 0.51 μ., πάχους ἄνω 0.36 μ. (εἰκ. 186), εὐρεθέντος ὀλίγον βορειότερον, συμπληροῦται καὶ τὸ πάχος τοῦ θριγκοῦ, ἀφοῦ τὸ τεμάχιον τοῦτο προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ

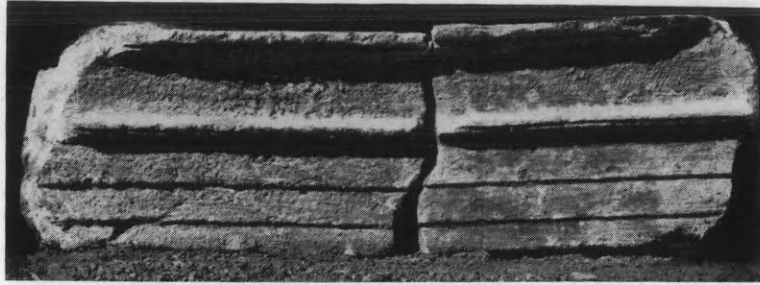

Εἰκ. 185. Λιθίνη ἀκραία κέραμος μετὰ σίμης ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν στοῶν.

α. Πρόσοψις μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως
β, γ. Ὅψεις ἐκ τῶν ἄνω πλαγίως.

τοῦ ἀντιθήματος τοῦ θριγκοῦ τῶν στοῶν, ἐπειδὴ ἔχει τὸ αὐτὸ πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ τεμάχια τοῦ θριγκοῦ ὕψος καὶ συγγενῆ πρὸς ἐκεῖνα πλαστικὴν διαμόρφωσιν (εἰκ. 187), ἥτοι κορινθιακὸν μετὰ τριῶν ταινιῶν ἐπιστύλιον καὶ ὑπὲρ αὐτὸ ζωφόρον ἀκόσμητον ὄμως.

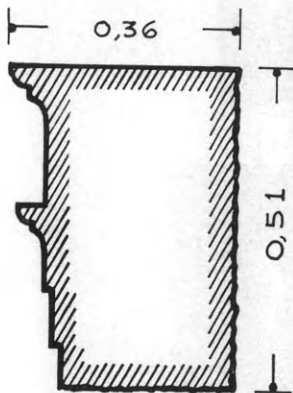
Μεταξύ τῶν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς νοτίας πλευρᾶς προελθόντων κινήτων εὐρημάτων συγκαταλέγονται καί τινα πώρινα ἀρχιτεκτο-

Εἰκ. 186. Ἐν τῶν ἀντιθημάτων τοῦ πωρίνου θριγκοῦ τῶν στοῶν.

νικά μέλη ἀποκείμενα σήμερον παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ μεταξὺ τῶν βάθρων τῶν ἀναθημάτων. Εἶναι δὲ ταῦτα:

α) Δωρικὸν ἐπιστύλιον (εἰκ. 188) μεγίστου σωζομένου μήκους

Εἰκ. 187. Τομὴ τοῦ ἀντιθήματος τοῦ θριγκοῦ τῶν στοῶν.

Εἰκ. 188. Πώρινον ἐπιστύλιον τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ.

0.88 μ., ὕψους 0.59 μ. καὶ πάχους κάτω 0.30 καὶ ἄνω 0.36 μ. Φέρει ἄνω δεξιὰ κανόνα μετὰ σταγόνων, τοῦ ὁποίου τὸ πλάτος ὑπολογίζεται εἰς 0.33 μ. Ἐπειδὴ αἱ ἀνωτέρω διαστάσεις συμφωνοῦσι πλήρως πρὸς τὰς ἀντιστοίχους τοῦ μεγάλου λιθίνου ἐπιστυλίου (Ἔργον 1970, σ. 108, εἰκ. 112), ὑποθέτω ὅτι τὸ ἐπιστύλιον τοῦτο, ὡς καὶ τὸ κατὰ τὸ 1969 (Ἔργον 1969, σ. 119, εἰκ. 138α)

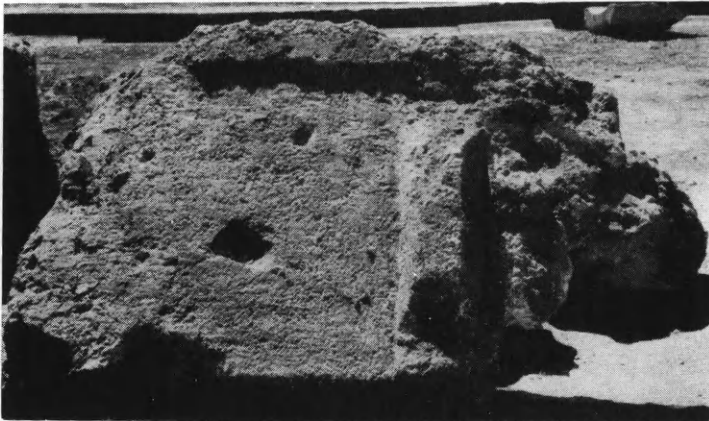
εύρεθέν, θὰ ἀνήκουν εἰς παλαιότερον πώρινον ναόν, ἴσως τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, τὸν ὁποῖον ἀντικατέστησεν ὁ λίθινος ἑλληνιστικὸς.

β) Τρία ἢ τέσσαρα κολοβά τεμάχια τριγλύφων (εἰκ. 189, 190) μετὰ συμφυῶν ἀκοσμητῶν μετοπῶν ἐκ πώρου, διαφόρου ὕφους τῆς τῶν ἐπιστυλίων. Λόγω τῶν μεγάλων τῶν διαστάσεων (πλάτος τριγλύφου 0.47 μ., ὕψος 0.865 μ.) πρέπει τὰ τεμάχια ταῦτα νὰ προέρχωνται ἐξ ἑλληνιστικοῦ πάντως (ὡς μαρτυρεῖ ἡ ὀριζοντία ἀπόληξις τῶν γλυφῶν) ναοῦ μεγαλύτερας κλίμακος. Μὴ ὑπαρχούσης δὲ ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀγορᾶς καταλλήλου διὰ τὸν ναὸν τοῦτον θέσεως, εἰκάζω ὅτι τὰ μνημονευθέντα μεγάλα τεμάχια τριγλύφων προέρχονται ἐκ ναοῦ ἔξω τῆς ἀγορᾶς κειμένου, ἀλλ' ἀγνωστον μέχρι τοῦδε ποῦ εὑρισκομένου.

γ) Βάσις μετὰ συμφυοῦς κάτω μέρους κορμοῦ κορινθιακοῦ κίονος προσερχομένη ἐκ τῶν περιβαλλουσῶν τὴν αὐλὴν στοῶν (εἰκ. 191). Εὑρέθη παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς αὐλῆς. Ἡ βάσις ἔχει τὸν συνήθη τύπον τῶν ἰωνικῶν βάσεων,

Εἰκ. 189. Πωρὶνὴ τρίγλυφος ἀρχαιοτέρου ναοῦ.

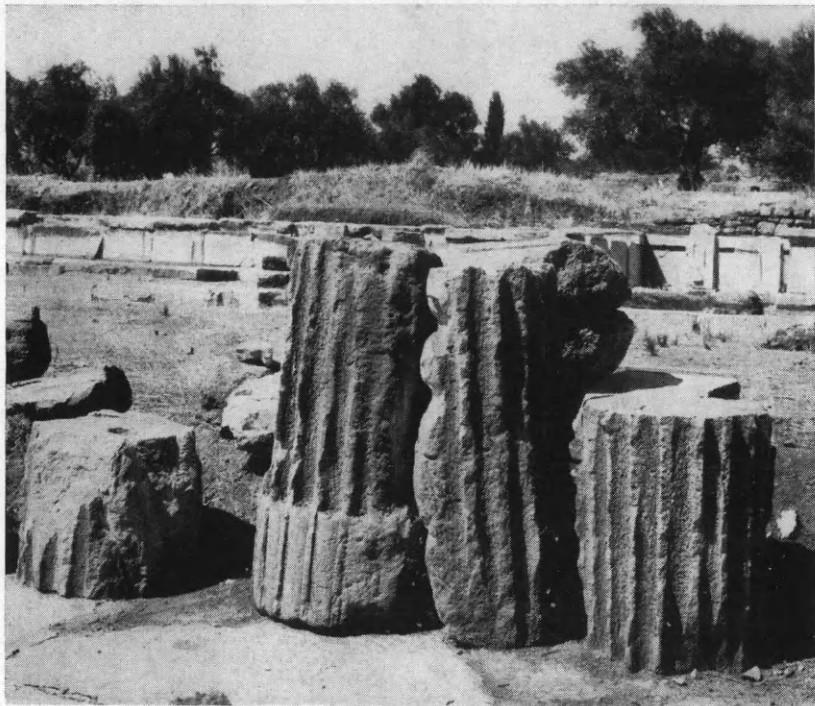

Εἰκ. 190. Πωρὶνὴ τρίγλυφος ἀρχαιοτέρου ναοῦ.

ἦτοι δύο σπεύρας μετὰ παρεμβαλλομένης καὶ βαθέως ἐσκαμμένης σκοτίας. Ἡ κάτω διάμετρος τῆς βάσεως εἶναι 0.78 μ., τὸ δὲ ὕψος

Εικ. 191. Κατώτατος σφόνδυλος μετά τῆς βάσεως ἐκ τῶν κίωνων τῆς τετραγώνου στοᾶς.

Εικ. 192. Πώρινοι σφόνδυλοι κίωνων τῆς δυτικῆς στοᾶς τῆς ἀύλης.

0.308 μ. Τὸ ὅλικόν μετὰ τοῦ κορμοῦ ὕψος εἶναι 0.60 μ. Φέρει ἐν ὅλῳ 20 ραβδώσεις, ἐξ ὧν αἱ ἑπτὰ εἶναι πλήρεις (εἰκ. 191) αἱ δὲ λοιπαὶ κοῖλαι, χωριζόμεναι διὰ ταινιῶν πλάτους 0.025 μ. Ἡ ἄνω

διάμετρος τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ κορμοῦ εἶναι 0.60 μ., φέρει δ' ἐν τῷ μέσῳ τετράγωνον τόρμον συνδέσεως πρὸς τὸ ὑπεράνω τμήμα τοῦ κορμοῦ. Τμήματα κορμῶν ὁμοίων κίωνων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς αὐλῆς, τοποθετούμενα ὑπεράνω τοῦ μετὰ τῆς βάσεως σφονδύλου, συνελέγησαν κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς (εἰκ. 192).

Εἰκ. 193. Κιονόκρανον μετ' ἐρωτιδέως ἐκ τῶν κίωνων τῆς δυτικῆς στοᾶς τῆς αὐλῆς.

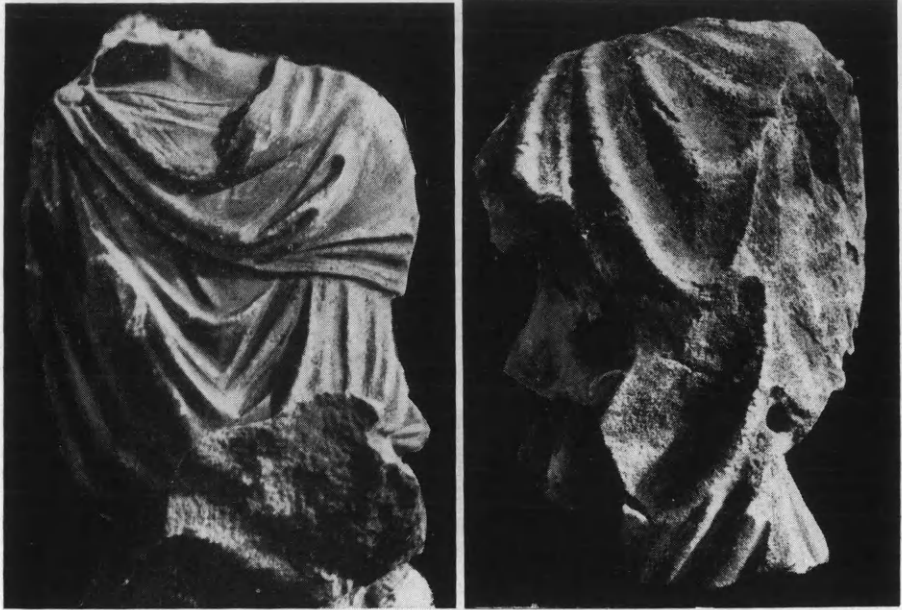
Τοὺς ἐν λόγῳ κορμούς ἔστεφον, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, κορινθιακὰ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων ἐρωτιδέων κιονόκρανα (εἰκ. 193).

Εἰς τὰ ἐκ τῆς ἐκσκαφῆς προελθόντα χώματα ἀνευρέθη καὶ κορμὸς λιθίνου ἀνδρικοῦ ρωμαϊκοῦ ἀνδριάντος ἀκεφάλου καὶ ἄποδος (εἰκ. 194) περιβεβλημένος μὲ χιτῶνα καὶ πολύπτυχον ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων φαίνεται, θὰ ἐκάλυπτε καὶ τὴν κεφαλὴν. Τοῦ ἀγάλματος σώζεται ἄνω ἢ ἀρχὴ τοῦ λαιμοῦ, ἀποδεικνύουσα, ὅτι ἡ κεφαλὴ δὲν ἦτο ἐκ χωριστοῦ ἀλλὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ ὁ κορμὸς τεμαχίου (διαστάσεις: μέγιστον σωζόμενον ὕψος 0.70 μ., πλάτος κατὰ τὴν ράχιν 0.52 μ.).

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἔφερεν εἰς φῶς ὄχι μόνον τὴν γωνίαν καμπῆς τῆς αὐλακος καὶ

τῆς παρ' αὐτὴν βαθμίδος ἀλλὰ καὶ τοῦ σωζομένου ἐδῶ στυλοβάτου, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν τετραγώνων πλίνθων τῶν παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς αὐλῆς κίωνων τῶν στοῶν (εἰκ. 195).

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αὐλῆς ὑπῆρξε δυσχερεστάτη λόγῳ τοῦ ὕψους καὶ τῆς σκληρότητος τῆς ἐπιχώσεως ἐπὶ τῆς

Εἰκ. 194. Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψεις ἀκεφάλου ἀνδριάντος.

ὁποίας εἶχον σωρευθῆ καὶ πολλοὶ ἄλλοι μεγάλοι λίθοι ἐκ προτέρων ἀνασκαφῶν. Τούτων μετὰ προσοχῆς καταβιβασθέντων καὶ τακτοποιηθέντων εἰς τὸν πρὸ τοῦ ἀναλήμματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ θεάτρου χῶρον (εἰκ. 175 καὶ 196) ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ βορείου σκέλους, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ παρὰ τὴν γωνίαν ὄχι μόνον τὴν αὐλακα ἀλλὰ καὶ τὴν βαθμίδα καὶ μέγα τμήμα τοῦ στυλοβάτου ἀκόμη δὲ καὶ δύο πλίνθους βάσεων κίωνων (διαστάσεων 0.85×0.85 μ.) τῆς στοᾶς τῆς βορείου πλευρᾶς, ἀπεχόντων ἀξονικῶς 2.52 μ. (εἰκ. 195), περαιτέρω δὲ μόνον τὴν αὐλακα διατηρουμένην ἄθικτον μέχρι 36 μέτρων ἀπὸ τῆς γωνίας. Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως τοῦτο ἡ ἀποκάλυψις τῆς αὐλακος ἐσταμάτησεν, ἐξαντληθείσης τῆς σχετικῆς πιστώσεως. Ἀπέμεινεν οὕτως ἄσκαφος

ολόκληρος ἢ καλύπτουσα τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς αὐλῆς ἐπίχωσις (εἰκ. 174) ἐκ 1500 περίπου κυβικῶν μέτρων, τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν νὰ ἀπομακρύνωμεν κατὰ τὸ 1972.

Ἄξιζοι ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς τῆς αὐλακος ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὴν πρώτην βαθμίδα εἰς ἀπόστα-

Εἰκ. 195. Ἐκ τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς στοᾶς τῆς τετραγώνου αὐλῆς, ἐφ' ἧς διετηρήθησαν πλίνθοι τῶν κιόνων.

σιν 1.07 μ. ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας τὸ στόμιον μικροῦ ὀρθογωνίου ὀχετοῦ ἀνοίγματος 0.17 μ. καὶ ὕψους 0.09 μ. (εἰκ. 197) βαίνοντος καθέτως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς αὐλακος καὶ προχωροῦντος εἰς βάθος μέχρι τοῦ ὀπισθίου τοίχου (ἀναλήμματος) τῆς βορείου στοᾶς, προφανῶς ἵνα συλλέξῃ τὰ ἐκ τῶν στεγῶν τοῦ Σεβαστείου καταρρέοντα ὕδατα καὶ μεταφέρῃ αὐτὰ εἰς τὴν γενικὴν αὐλακα. Εὐθὺς πρὸ τοῦ ἐπὶ τῆς αὐλακος στομίου τοῦ ὀχετοῦ τούτου ἡ λιθίνη αὐλαξ παρουσίαζεν ἐν ἑλαφρὸν ἐγκάρσιον ἐξόγκωμα, ἕνεκα τοῦ ὁποίου τὸ ἐκ τοῦ ὀχετοῦ ἐρχόμενον ὕδωρ ἐδιχάζετο (εἰκ. 197), ἑνὸς μὲν μέρους αὐτοῦ διευθυνομένου πρὸς Δυσμὰς τοῦ δὲ ἄλλου πρὸς Ἀνατολὰς ἵνα ἀκολουθήσῃ τὴν ροὴν τῆς ἀνατολικῆς αὐλα-

κος. Ἡ παρά τὴν ΒΑ. γωνίαν ἐπίχωσις τῆς ἀλλῆς σκαφεῖσα ἔφε-
 ρεν εἰς φῶς πολλὰ πύρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῶν στοῶν (θριγ-
 κούς, ὀδοντωτὰ γεῖσα) ὡς καὶ πολλὰς λιθίνας κεραμίδας καὶ σίμας

Εἰκ. 196. Ἐποψὶς τῆς βορείου στοῆς καὶ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ Σεβαστείου ἀπὸ Α.

μετὰ γλυπτῆς διακοσμῆσεως τοῦ τύπου, τὸν ὁποῖον περιεγράψα-
 μεν (εἰκ. 185α).

Εἰς βαθύτερον ἀκόμη στρῶμα προχωρήσασα ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκά-
 λυψε τὸ κάτω μέρος πρὸς Ν. ἀνοικτῆς ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας ἐκ λευκοῦ
 λίθου, τῆς ὁποίας τὸ κέντρον ἀπέχει τῆς μὲν ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς
 κρηπίδος 5.475 μ. τῆς δὲ βορείου 3.40 μ. ἀφιεμένου κενοῦ 1.48 μ.
 (εἰκ. 198). Τῆς ἐξέδρας ταύτης ἀπεκαλύφθη κατ' ἀρχὰς ἡ ὅλην τὴν
 ἐπιφάνειαν αὐτῆς καλύπτουσα ὀριζοντία βάσις καὶ ἡ πρώτη βαθμὶς

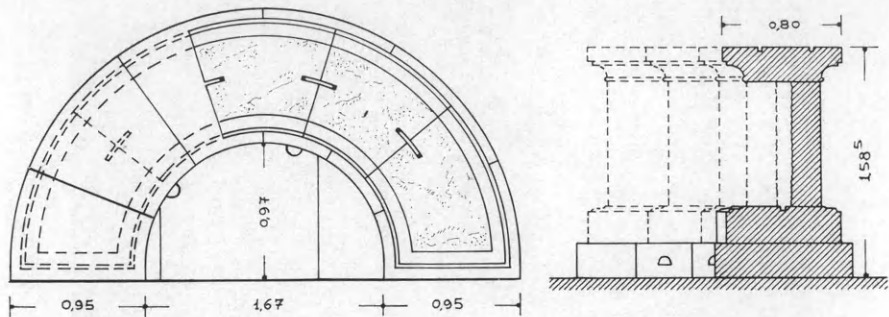

Εικ. 197. Ἡ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς ἀλῆς διχοτομουμένη πωρίνη ἀύλαξ.

Εικ. 198. Ἡ βᾶσις τῆς ἡμικυκλικῆς ἐκ λευκοῦ λίθου ἐξέδρας τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς ἀλῆς.

(ύψους 0.24 μ., πλάτους 0.95 μ.) αποτελούμενη ἐκ 5 σφηνοειδῶς διατεταγμένων λίθων καὶ φέρουσα κατ' ἀποστάσεις τεκτονικούς ἀγκῶνας (εἰκ. 198). Τὸ ἡμικυκλικὸν ἀνοιγμα τῆς πρώτης βαθμίδος ἔχει διάμετρον 1.67 μ. καὶ βέλος 0.97 μ. Ὑπεράνω τῆς βαθμίδος ταύτης διεσώθη τὸ ἥμισυ ἄλλης ἡμικυκλικῆς στρώσεως, πλά-

Εἰκ. 199. Κάτοψις καὶ τομὴ τῆς παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς αὐτῆς ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας.

τους 0.78 μ. καὶ ὀλικοῦ ὕψους 0.22 μ., εἰσεχούσης τῆς πρώτης ἐκατέρωθεν κατὰ 0.075 μ. Τὸ ἄνω χεῖλος τῆς στρώσεως ταύτης φέρει ἐκατέρωθεν λίαν πεπιεσμένα, διπλῆς καμπυλότητος κυμάτια (εἰκ. 198 καὶ 199). Τῆς δευτέρας στρώσεως διατηροῦνται τρεῖς ἐν ὄλῳ σφηνοειδεῖς λίθοι συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους διὰ πειμόρφου συνδέσμου, μήκους 0.25 μ. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης στρώσεως ὑφοῦντο διπλοῖ ὀρθοστάται, εἰς ἐσωτερικῶς καὶ εἰς ἐξωτερικῶς. Ἐκ τούτων εὐρέθη κατὰ χώραν εἰς ἐξωτερικόν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς λείας μὲν ὀπισθίας αὐτοῦ ἐπιφανείας, ἀνωμάλου δὲ ἐσωτερικῶς, πάχους 0.20 μ. καὶ ὕψους 0.885 μ. Ὁμοίας διαστάσεις ὕψους καὶ πάχους θὰ εἶχον καὶ οἱ σωζόμενοι ἐσωτερικοί. Ὑπεράνω τῶν ὀρθοστατῶν ἐτοποθετεῖτο στέψις κυματιοφόρος, ὕψους 0.24 μ., μέσου πλάτους 0.80 μ., τῆς ὁποίας εὐρέθησαν πλείονα τεμάχια, συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα διὰ διπλῶν πειμόρφων συνδέσμων. Τὸ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς μέγα κοῖλον κυμάτιον φέρει κατὰ μὲν τὴν βᾶσιν μικρὰν σπεῖραν, ὕψους 0.055 μ., ἄνω δὲ ἐπίπεδον ταινίαν πλάτους 0.105 μ. Ἐπὶ τῆς εἰρημένης ταινίας εὐρέθησαν χαρᾶγμένοι πλείονες ἐπιγραφαί, περι ὧν βλέπε κατωτέρω.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς κυματιοφόρου στέψεως ὑπαρξίς συνδέσμων μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπερθεν αὐτῆς θὰ ὑπῆρχεν ἕτερα στρώσις

χρησιμεύουσα ως βάσις τῶν συνήθως ἐπὶ τῶν ἐξεδρῶν ἰδρυομένων ἀγαλμάτων. Ἐκ τῶν ἀγαλμάτων τούτων θὰ προέρχεται πιθανώτατα καὶ ὁ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἄκρος ἀριστερὸς γυναικεῖος ποὺς φέρων κάτωθεν μὲν κάτυμα, ἄνω δὲ καὶ τοὺς ἱμάντας προσδέσεως (εἰκ. 200). Πλάτος 0.06 μ., ὕψος σωζόμενον κατὰ τὰ σφυρὰ 0.08 μ.,

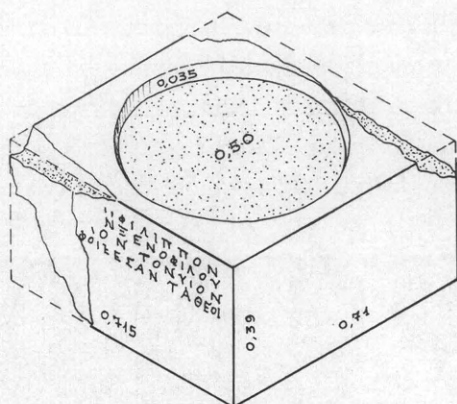

Εἰκ. 200. Μαρμάρινος ποὺς ἴσως ἐξ ἀγάλματος τῆς ΒΑ. ἐξέδρας.

ἐπιμελοῦς ἐργασίας. Εἰς τὸ ὀπισθεν αὐτοῦ μέρος διατηρεῖ ὀπὴν διὰ γόμφον προσαρμογῆς του πρὸς τὴν κνήμην τοῦ ἀγάλματος.

Α ἱ ἔ π ι γ ρ α φ α ἰ

1) Ἐπὶ τῆς κατακορύφου ἐπιφανείας λιθίνου κυβικοῦ βάρθρου, ὕψους 0.39 μ., μήκους 0.715 μ. καὶ πλάτους 0.71 μ., ἔχοντος ἀποκεκρουμένον τὸ ἀριστερὸν ἄκρον καὶ φέροντος ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ὀριζοντίας ἐπιφανείας κυκλικὴν ἐντομὴν (χάριν ἐνθέσεως τῆς πλίνθου λιθίνου ἀγάλματος) διαμέτρου 0.50 μ. καὶ βάρθους 0.035 μ. (εἰκ. 201) χρησιμοποιηθέντος δὲ ὡς οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ νεωτέρου

Εικ. 201. Κυβικὸν ἐνεπίγραφον βάθρον.

ξηροτοίχου παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τῆς αὐλῆς (βλ. σ. 150), εὔρηται χαραγμένον τὸ ἥμισυ ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ἐχούσης οὕτω:

Φ | Λ | Π | Π | Ο | Ν
 Ν | Ξ | Ε | Ν | Ο | Φ | Λ | Ο | Υ
 Φ | Ο | Ν | Τ | Ο | Ν | Υ | Ι | Ο | Ν
 Φ | Ο | Ξ | Ε | Σ | Α | Ν | Τ | Α | Θ | Ε | Ο | Ι

... Φίλιππον
 ν Ξενοφίλου
 Ξενόφι;]λον τὸν υἱὸν
 καρπο;]φορέσαντα θεοῖ[ς]

Γράμματα μετ' ἀκρεμόνων.

Ὑψος γραμμάτων: ἀπὸ 0.013-0.017 μ.

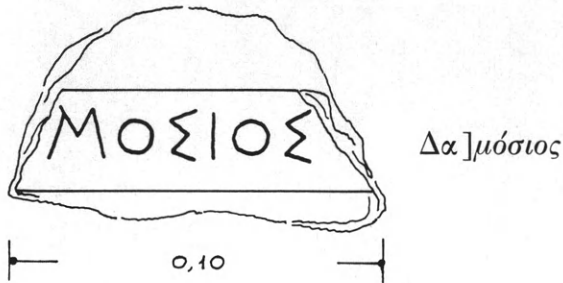
Ε: 0.02 μ., Φ: 0.035 μ., Π: 0.03 μ.

Διάστιχον: ἀπὸ 0.008 - 0.016 μ.

2) Τεμάχιον κεράμου ἐξ ὀπτῆς γῆς, κάτωθεν ἐλαφρῶς κοῖλον,

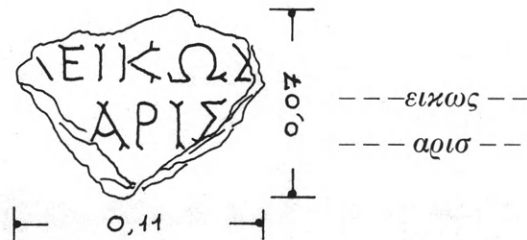
μεγ. σωζ. μήκους 0.10, πλάτους 0.65 μ. Φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του ἕξεργον τὴν ἐπιγραφὴν :

(ἐννοεῖται κέραμος).

Ὑψος γραμμάτων 0.04 μ. (πρβ. ὁμοίαν ἐπιγραφὴν ἐπὶ κεράμου ἐν ΠΑΕ 1959, σ. 168, εἰκ. 8).

3) Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ λευκοῦ λίθου, διαστάσεων 0.11 × 0.07 μ. Εὐρέθη εἰς τὸ προσφάτως ἀνοιχθὲν πρὸς Β. τῆς αὐλῆς ἀποχετευτικὸν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τοῦ χωρίου ρεῦμα:

Γράμματα μετ' ἀνθεμωτῶν ἀκρεμόνων.

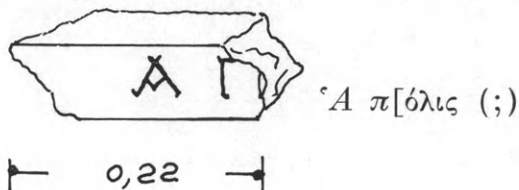
Ὑψος 0.022 μ.

4) Τεμάχιον λευκοῦ ἀσβεστολίθου μεγ. σωζ. μήκους 0.095 μ.,

ὕψους 0.03 μ. καὶ πάχους 0.03 μ. Εὐρέθη εἰς τὴν βορείως τοῦ ναοῦ ἐπίχωσιν:

5) Ὁρθογώνιον τεμάχιον στέψεως ἀναθηματικοῦ βάρθρου ἐκ λίθου λευκοῦ, εὐρεθὲν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αὐλῆς. Μέγιστον σωζόμενον μῆκος 0.22 μ., πάχος 0.085 μ., ὕψος 0.085 μ.

Ὁμοία ἀρχὴ ἐπιγραφῆς καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Μεσσηνίας (ΠΑΕ 1958, σ. 178, 1963, σ. 127, 1969, σ. 115).

6) Ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς ἄνω ταινίας τῆς κυματιοφόρου στέψεως τῆς ἐξέδρας ἐσωτερικῶς (εἰκ. 202):

Εἰκ. 202. Ἐπιγραφή ἐκ τῆς στέψεως τῆς ΒΑ. ἐξέδρας ἐσωτερικῶς.

ΩΘ / ΙΙ ΑΡΧΕΔΑΜΟΥ
ΑΣΚΛΑΠΙΩΙ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΑΙ

ωθ --- Ἀρχεδάμον
Ἀσκληπιῶι καὶ Ὑγιεῖαι

Ὑψος γραμμάτων 0.016 - 0.023 μ. Τὸ Ο πολὺ μικρόν: 0.011 μ. Τοῦ Α ἡ ἐνδιάμεσος κεραία ἐλαφρῶς καμπύλη ὑποδηλοῖ χρόνους περὶ τὸ 220 π.Χ. (βλ. σχετικῶς P. Roussel παρὰ G. LEROUX, *Exploration Archéol. de Délos*, τεῦχος II, Paris 1909 σ. 49 σημ. 1).

Ἐκ τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς διδασκόμεθα πλέον ὀριστικῶς, ὅτι ὁ ὄλος περίβολος τῆς αὐλῆς, καὶ μετ' αὐτοῦ βεβαίως καὶ ὁ μέγας ναός, ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὴν Ὑγιεῖαν. Ἐπιβεβαιοῦται ἐπομένως καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς IG V,1, 1462 συναγομένη πληροφορία, καθ' ἣν αἱ κάτωθεν τοῦ Καισαρείου (ἦτοι τοῦ ἡμετέρου Σεβαστείου) τέσσαρες στοαὶ ἀνῆκον εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον, ὡς πρῶτος ὑπέδειξεν ὁ E. KIRSTEN (ἐν KIRSTEN - KRAIKER, *Griechenlandkunde*⁴, σ. 424 κ.ε.) καὶ ὅπως καὶ ἡμεῖς ἐκλίναμεν νὰ δεχθῶμεν (ΠΑΕ 1962, σ. 112 γ σημ. 1) ἀποβλέποντες εἰς ἐπιγραφὴν βάρου εὔρεθεισαν παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἀναφέρουσιν τὴν Ὑγιεῖαν (ΠΑΕ 1962, σ. 112 γ), ἀκόμη δὲ καὶ εἰς κεφαλὴν πιθανώτατα Ἀσκληπιοῦ (*Ἔργον* 1969, σ. 99 εἰκ. 108 καὶ ΠΑΕ 1969, πίν. 124 β).

7) Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω ταινίας τῆς στέψεως τῆς ἐξέδρας εἰς τεμάχιον τεθραυσμένον εὔρεθὲν παραπλευρῶς εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή:

Τιμα]ρχὸς Λέοντος Ἀρχεδάμον
τὸν αὐτᾶς ἄνδρα θεοῖς

Ὑψος γραμμάτων 0.017 μ.
Διάστιχον 0.05 μ.

Τὸ πρῶτον ὄνομα συμπληροῦται *Τιμαρχίς*, ὅπερ ἐπανευρίσκεται εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (ΠΑΕ 1962, σ. 110), εἶναι δ' ἀφ' ἑτέρου γνωστὰ καὶ τὰ ὀνόματα *Τίμαρχος* καὶ *Τιμαρχίδας*.

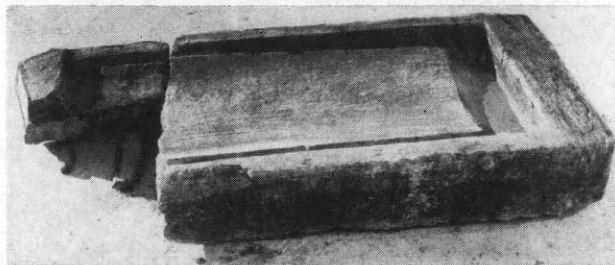
Ἡ ἐξέδρα ἦτο, ὡς φαίνεται, οἰκογενειακὴ, ἔφερε δὲ πιθανώτατα ὑπεράνω τῆς στέψεως ἀγάλματα, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἀσφαλῶς καὶ τὸ τοῦ Ἀρχεδάμου, ὡς ὑποδηλοῖ ὁ τύπος τῆς δευτέρας ἐπιγραφῆς. Ἐκ τῶν ἀγαλμάτων δὲ τούτων πιθανῶς θὰ προέρχεται καὶ ὁ γυναικεῖος πούς(εἰκ. 200), περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω.

8) Ἐπὶ ἑτέρου λίθου τῆς στέψεως τῆς ἐξέδρας σώζονται τὰ ἐξῆς γράμματα:

Ο Υ Π Ο Λ Υ   --- ου Πολυ ---
Θ Ε Ο Ι Σ   θεοῖς

Ὑψος γραμμάτων: Π = 0.02 μ., Ο = 0.01 μ.
Διάστιχον 0.031 μ.

Μικρὸν εἰς ὄγκον ἀλλὰ λίαν ἐνδιαφέρον εὔρημα τῆς ἐφετινῆς ἐν Μεσσήνῃ ἐρεύνης ὑπῆρξε γωνιαῖον τεμάχιον (μῆκους ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς 0.43 μ., ἐπὶ δὲ τῆς καθέτου πρὸς αὐτὴν 0.245 μ.) προερχόμενον ἐκ τοῦ ἐλλείποντος τμήματος τῆς μήτρας τοῦ λιθίνου παραδείγματος λακωνικοῦ κεράμου, εὑρεθέντος τὸ 1960 (ΠΑΕ 1960, σ. 225, εἰκ. 8). Διὰ τοῦ τεμαχίου τούτου, ἂν καὶ κολοβοῦ,

Εἰκ. 203. Τὸ ἐφέτος συμπληρωθὲν λίθινον παράδειγμα λακωνικοῦ κεράμου.

καθορίζεται πλέον ἀκριβῶς εἰς 1.51 μ. τὸ ὀλικὸν μῆκος τῆς μήτρας καὶ ἀντιστοιχῶς τὸ ὀλικὸν μῆκος τοῦ κεράμου (εἰκ. 203).

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐκσκαφῶν εὐρέθησαν καὶ τὰ κάτωθι νομίσματα καταταχθέντα καὶ χρονολογηθέντα ὑπὸ τῆς προϊσταμένης τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς κ. Μ. Οἰκονομίδου-Καραμεσίνη ὡς ἑξῆς:

α) ἐκ τοῦ ἀποχετευτικοῦ ρεύματος:

1. Μεσσήνης, μετὰ τὸ 280 π.Χ. περίπου (πρβ. SNG COP. ἀριθ. 508 - 521).

2. Κυπαρισσίας, ἐποχῆς Ἰουλίας Δόμνας, (πρβ. δι' ὀπισθίαν πλευράν ἑ.ἀ. ἀριθ. 535 - 536).

3. Ἐφθαρμένον καὶ ἀποκεκομμένον ἑλληνικῆς πόλεως αὐτοκρατορικῶν χρόνων, πιθανῶς Πελοποννήσου.

4. 5. Δύο ἐφθαρμένοι φόλλεις ἐποχῆς Κωνσταντίνων.

β) ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου:

1. Κορίνθου, ἐποχῆς Μάρκου Αὐρηλίου (πρβ. SNG COP. ἀριθ. 333).

2. Ἄργους (;), ἐποχῆς Καρακάλλα (πρβ. BMC πίν. XXVIII, ἀριθ. 25(;;)).

3. Μεσσήνης, ἐποχῆς Γέτα (πρβ. δι' ὀπισθίαν πλευράν N.C.P. πίν. P ἀριθ. VII, σ. 68).

4. Κυπαρισσίας, ἐποχῆς Γέτα (πρβ. δι' ὀπισθίαν πλευράν BMC σ. 115, ἀριθ. 2, πίν. XXIII, ἀριθ. 9).

Η ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΨΕΩΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΕΞ ΑΥΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περιόδον ἐμελετήθησαν ἐπισταμένως τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα τοῦ ναοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν εὐτυχῶς ἄρκετὰ ἐπιτρέποντα τὴν μετ' ἀκριβείας ἀναπαράστασιν τῆς κατόψεως καὶ μεγάλου μέρους τῆς ὀρθώσεως, ἅτινα καὶ παρέχομεν ἐνταῦθα (παρένθ. πίν. Δ' καὶ Ε').

Σώζεται ἐν πρώτοις τελείως ἢ κατωτάτῃ βαθμίδι τῆς κρηπίδος, ἔχουσα διαστάσεις 13.67×27.97 μ., μετὰ τοὺς λίαν κανονικῶς τοποθετημένους καὶ ἀρίστης ἐκτελέσεως λίθους αὐτῆς, κατανεμομένους ὡς ἑξῆς: Κατὰ μὲν τὰς τέσσαρας γωνίας ὑπάρχει ἀνὰ εἷς μέγας τετράγωνος λίθος (παρένθ. πίν. Γ', Α, Α, Α) (1.68×1.68 μ.),

ἀμέσως δὲ μετ' αὐτούς ἦτοι ἐν ἐπαφῇ ἐκατέρωθεν τῶν γωνιαίων καὶ εἰς δύο σειράς, τὴν μίαν ὀπισθεν τῆς ἄλλης, ἀνά εἷς στενὸς λίθος (β, β_1, β_2), πλάτους 0.95–0.97 $\mu.$, ἐξ ὧν οἱ ὀπίσθιοι συναντῶνται πρὸς τοὺς ὀπισθίους τῆς γειτονικῆς πλευρᾶς κατὰ γωνίαν 45°. Παρεμβάλλεται μετὰ τούτους διπλῆ σειρά κανονικῶν λιθοπλίνθων (γ, γ, γ) ἑπτὰ μὲν κατὰ τὰς στενάς πλευράς, δέκα ἐννέα δὲ κατὰ τὰς μακράς, ἐξ ὧν οἱ μὲν τῶν στενῶν πλευρῶν ἔχουσι πλάτος 1.20 $\mu.$ οἱ δὲ τῶν μακρῶν 1.194 $\mu.$ κατὰ μέσον ὄρον. Ὅλοι οἱ λίθοι τῆς πρώτης βαθμίδος συνδέονται πρὸς τοὺς γειτονικοὺς καὶ τοὺς ὀπισθίους των διὰ διπλῶν πειμόρφων συνδέσμων, μήκους 0.20 $\mu.$, παρουσιάζουν δὲ ἀκριβῶς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μήκους των τὸρμους κατακορύφων γόμφων διὰ τοὺς λίθους τῆς ὑπεράνω στρώσεως, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι οἱ ἄρμοι τῶν ὑπεράνω λίθων ἐδιχοτόμουν τὸ μῆκος τῶν ὑποκάτω, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἄλλωστε ἐπικυροῦται καὶ ἐκ τῶν σωζομένων κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν ὀλίγων λίθων τῆς δευτέρας βαθμίδος (δ, δ, δ). Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς δευτέρας βαθμίδος οἱ σωζόμενοι λίθοι φέρουσιν ὁμοίως ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους των τὸρμους γόμφων, ἔπεται ὅτι καὶ τοῦ μὴ σωζομένου στυλοβάτου οἱ κατακόρυφοι ἄρμοι τῶν λίθων ἐδιχοτόμουν τὸ μῆκος τῶν ὑποκάτω λίθων τῆς δευτέρας βαθμίδος. Ἐχομεν λοιπὸν καὶ εἰς τὸν ἡμέτερον ναόν, ὡς καὶ εἰς τόσους ἄλλους (Ἀφαιαν, «Θησεῖον», ναὸν Ποσειδῶνος Σουνίου, ναὸν Διὸς Στράτου, ναὸν Ἀλέας Ἀθηνᾶς Τεγέας κλπ.), πλήρη ἀντιστοιχίαν τῶν κατακορύφων ἰσχυρῶν τῆς μὲν πρώτης βαθμίδος πρὸς τὸν στυλοβάτην, τῆς δὲ δευτέρας διχοτομοῦντας ἀκριβῶς τὸ μῆκος τῆς ὑπεράνω καὶ τῆς ὑποκάτω βαθμίδος (παρένθ. πίν. Δ' καὶ Ε').

Ἐφ' ὅλων τῶν λίθων τῆς πρώτης βαθμίδος τῆς ἀνατολικῆς, τῆς νοτίας, τῆς δυτικῆς καὶ μέρους τῆς βορείου πλευρᾶς διασώζεται σαφῶς ἡ γραμμὴ τῆς τοποθετήσεως τῆς ὑπεράνω βαθμίδος τῆς κρηπίδος, εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἔξω ἀκμῆς τῆς βαθμίδος ποικίλλουσαν ἀπὸ 0.245 $\mu.$ (ΒΔ. γωνία) μέχρι 0.27 $\mu.$ (ΝΑ. γωνία). Ἐχομεν οὕτω ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῆς δευτέρας βαθμίδος, ἦτοι τὸ πλάτος τοῦ πρώτου ἀναβαθμοῦ. Τοῦ δευτέρου ἀναβαθμοῦ τὸ πλάτος (0.245 $\mu.$), ἦτοι ἡ θέσις τοῦ στυλοβάτου πλέον, προκύπτει ἐπίσης ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν σωζομένου τμήματος τῆς δευτέρας βαθμίδος ἰχνῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὕψος τῶν ἀναβαθμῶν,

τοῦτο τῶν μὲν δύο πρώτων μετρεῖται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῶν σωζομένων βαθμίδων τῆς ΒΔ. γωνίας καὶ εἶναι ἀντιστοιχῶς 0.28 μ. καὶ 0.25 μ., τοῦ δὲ τρίτου (στυλοβάτου) προκύπτει ἐκ τῆς διαφορᾶς ὑψομέτρου τῶν ὀπισθεν τοῦ στυλοβάτου κατὰ τε τὴν νοτίαν καὶ τὴν βόρειον πλευρὰν σωζομένων πλακῶν τῆς στρώσεως τοῦ πτεροῦ (παρένθ. πίν. Γ', λ, λ, λ), ἥτις εἶναι 0.24 μ. (βλ. σχετικὴν τομὴν τῆς κρηπίδος εἰς Ἔργον 1969, εἰκ. 127). Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰρημένων στοιχείων ἀποκατεστήσαμεν (παρένθ. πίν. Ε') καὶ τὴν ὄψιν τῆς κρηπίδος, λαβόντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ὑφισταμένας εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς α' καὶ τῆς β' βαθμίδος ὑποτομάς, μίαν διὰ τὴν πρώτην καὶ δύο διὰ τὴν δευτέραν καὶ κατ' ἀναλογίαν καὶ διὰ τὴν ἄνω (τρίτην), ἀπ' ἐτέρου δὲ τὴν καλῶς σωζομένην παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν πινάκωσιν τῶν λίθων συνισταμένην εἰς ἐλαφρῶς εἰσέχουσαν (πλάτους 0.03 μ.) περιτένειαν ἐκάστου λίθου (παρένθ. πίν. Ε').

Ἐκ τῆς στρώσεως τοῦ πτεροῦ διεσώθησαν ἐπίσης κατὰ τὴν Α. πλευρὰν λίθοι τινὲς $B_1, B_2, B_3, \dots B_{18}$ ἢ Γ, τῶν ὁποίων οἱ ἄρμοι συνεχίζουσι τοὺς ἄρμους τῶν λίθων τοῦ στυλοβάτου, ἔχουσι δηλαδὴ οἱ μὲν ἀμέσως μετὰ τὰς γωνίας πλάτος μικρότερον, ὡς εἶναι οἱ δεῦτεροι ἀπὸ τῆς γωνίας λίθοι τοῦ στυλοβάτου (β, β, β), 0.97 μ.¹, οἱ δὲ ὑπόλοιποι 1.20 μ. Τὸ πλάτος τοῦ πτεροῦ εἶναι μεγαλύτερον κατὰ τε τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ μικρότερον κατὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν νοτίαν (ὡς τοῦτο συνήθως γίνεται εἰς κλασσικούς — «Θησεῖον» — καὶ ἑλληνιστικούς — Στράτος — ναούς), καὶ τοῦτο διότι ὁ σηκὸς δὲν ἦτο ἀκριβῶς ὁμολόγως πρὸς τὴν περίστασιν τοποθετημένος· διότι ὁ πρόναος καὶ ὁ ὀπισθόδομος ἀπεῖχον αὐτῆς περισσότερον ἢ οἱ μακροὶ τοῖχοι. Καὶ τοῦ μὲν προνάου ἢ πρόστασις ἔβαινε ἐπὶ τῆς μετὰ τὸρμων, γόμφων καὶ μοχλοβοθρίων ἐφωδιασμένης στρώσεως B_4 , τοῦ δὲ ὀπισθονάου ἐπὶ στρώσεως ἀντιστοιχοῦσης πρὸς τὴν θέσιν τῶν δυτικῶν παραστάδων (περὶ ὧν βλέπε κατωτέρω).

Ἐντελῶς καθωρισμένη εἶναι ἡ θέσις τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ

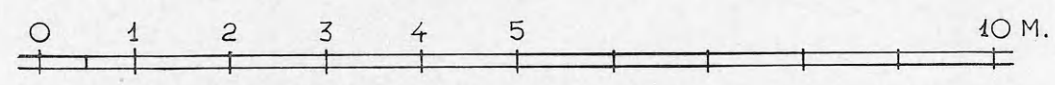
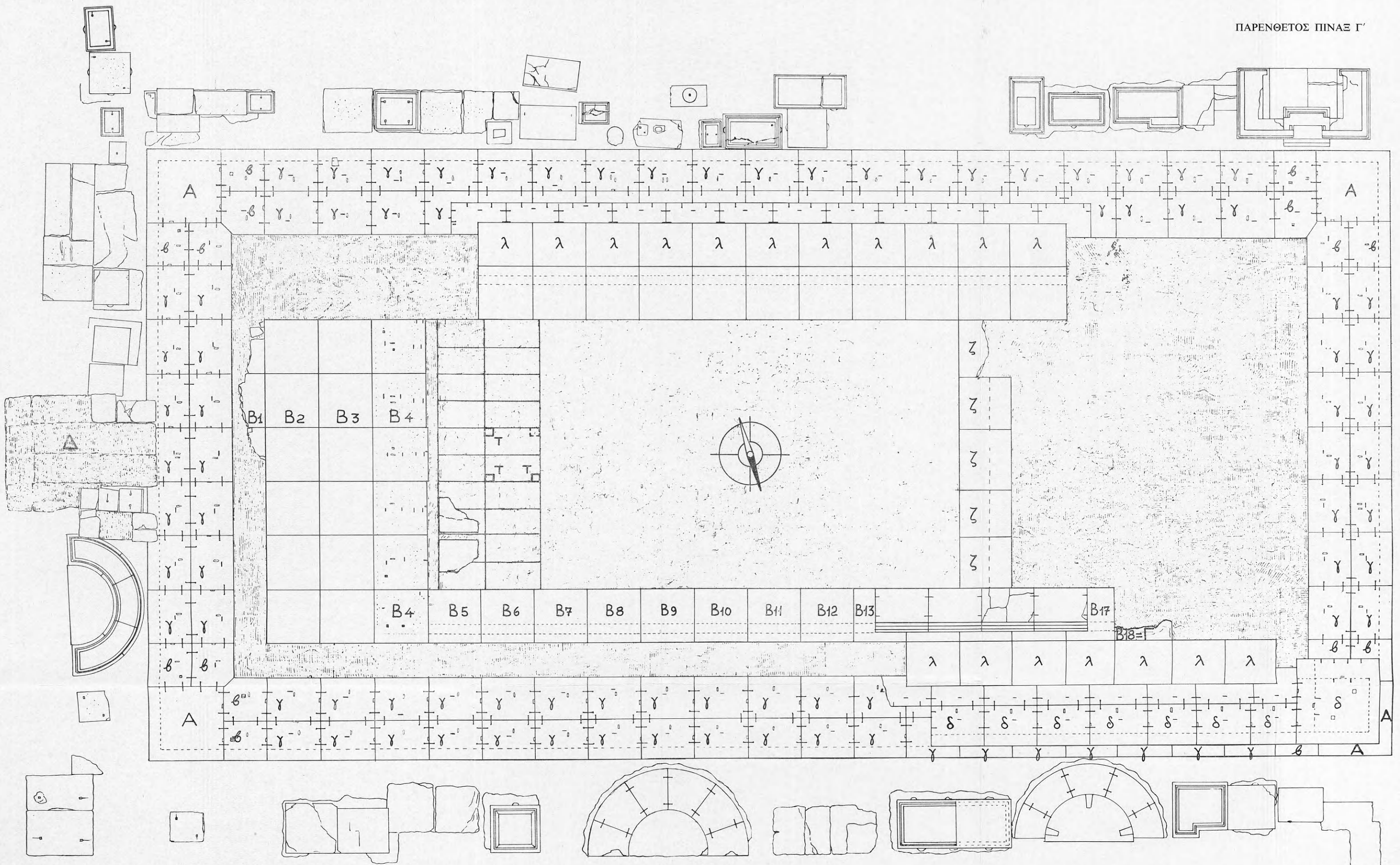
1. Ὁφείλω ἐνταῦθα νὰ σημειώσω ὅτι κατὰ τὴν περυσινὴν δημοσίευσιν (Ἔργον 1970, σ. 104) τὸν τεθραυσμένον λίθον B_1 τοῦ ἀνατολικοῦ πτεροῦ ἐθεώρησα ἐσφαλμένως ὡς ἰσοπλατῆ πρὸς τοὺς B_2 καὶ B_3 , ἥτοι μὲ πλάτος 1.20 μ., ἐνῶ οὗτος πρέπει νὰ ἡκολούθει τὸ πλάτος 0.97 μ. τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς γωνίας λίθου τοῦ στυλοβάτου.

σηκοῦ, διότι τούτου σώζονται κατὰ χώραν πλείονα τεμάχια τοῦ κυματιοφόρου τοιχοβάτου του, ἐξ ὧν προκύπτει, ὅτι τὸ πλάτος τοῦ σηκοῦ μέχρι τοῦ ἔξω ἄκρου τοῦ τοιχοβάτου ἦτο 7.85 μ., ὀρίζεται δ' ἐπίσης καὶ τὸ μῆκος αὐτοῦ, ἐπειδὴ διεσώθησαν ἴχνη (νεροφαγώματα) τῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Δυσμὰς ἄκρων τοῦ κυματιοφόρου τοιχοβάτου ὀρίζοντα ἀκριβῶς τὴν θέσιν, καθ' ἣν ὁ βόρειος ἐξ αὐτῶν ἐκάμπτετο κατὰ τε τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἄκρον. Ὁ κυματιοφόρος τοιχοβάτης καμπτόμενος ἐπὶ τῆς στρώσεως B₄ ἀπετέλει τὴν βαθμίδα (στυλοβάτην) τοῦ προνάου, ὕψους 0.24 μ. Ἀγνοοῦμεν ὅμως τὸ βάθος τοῦ προνάου καὶ ἐπομένως τὸ πάχος καὶ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ σηκοπροδομίου τοίχου, δι' ὃ καὶ ἀναπαρεστήσαμεν ταῦτα δι' ἐστιγμένων γραμμῶν (παρένθ. πίν. Δ'). Ἀντιθέτως γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὴν θέσιν τοῦ σηκοπισθοδομίου τοίχου ἐκ σωζομένης γραμμῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν λίθων ζ, ζ, ζ τῆς κατόψεως (παρένθ. πίν. Γ').

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τοὺς κίονας. Τούτων γνωρίζομεν μόνον ἐκ διασωθέντων κιονοκράνων τὴν κατὰ τὸ ὑποτραχήλιον διατηρουμένην ἄνω διάμετρον, ἣτις ἀπὸ ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν ραβδώσεως μετρεῖ 0.695 μ., ὅθεν ἀντιστοιχεῖ ἢ κάτω διάμετρος ἴση πρὸς τὰ 6/5 τῆς ἄνω, ἦτοι ± 0.85 μ. διὰ τοὺς συνήθεις κίονας καὶ κατὰ τι παχυτέρα (± 0.90 μ.) διὰ τοὺς γωνιαίους. Ὡς ἔχει ἤδη προκύψει ἢ κάτοψις τοῦ στυλοβάτου, τὸ μῆκος αὐτοῦ εὐρίσκεται κατὰ μὲν τὰς στενὰς πλευρὰς ἀφαιρουμένου ἀπὸ τοῦ μήκους τῆς κάτω βαθμίδος (13.67 μ.) τοῦ διπλασίου συνολικοῦ πλάτους τῆς ἐξοχῆς τῆς κρηπίδος, ἦτοι $13.67 - 2 \times 0.49 = 12.69$ μ., κατὰ δὲ τὰς μακρὰς πλευρὰς $27.97 - 2 \times 0.49 = 26.99$ μ.

Εἰς ἐκάστην τῶν γωνιῶν ὑπῆρχε βεβαίως κίων. Ὁ δεύτερος ἀπὸ τῆς γωνίας κίων θὰ ἔβαινε ἐπὶ τοῦ τρίτου ἀπὸ τῆς γωνίας λίθου τοῦ στυλοβάτου, ὁ δὲ τρίτος ἐπὶ τοῦ πέμπτου κ.ο.κ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ γωνιαῖοι κίονες συμπλησιάζουν, ὡς γνωστόν, διὰ τοῦτο οἱ δεύτεροι ἀπὸ τῆς γωνίας λίθοι τοῦ στυλοβάτου ἐκάστης πλευρᾶς κατεσκευάσθησαν κατὰ 0.23 - 0.25 μ. στενότεροι τῶν ἄλλων. Εἰς ποίαν ὅμως ἀκριβῶς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκμῆς τοῦ στυλοβάτου ἐτίθετο ὁ ἄξων τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς γωνίας κίονος μᾶς διδάσκει τὸ διασωθὲν μέγα γωνιαῖον ἐπιστύλιον μήκους 2.58 μ. (Ἔργον 1970, εἰκ. 112). Διὰ τὰ εὔρωμεν τὴν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου θέσιν τοῦ

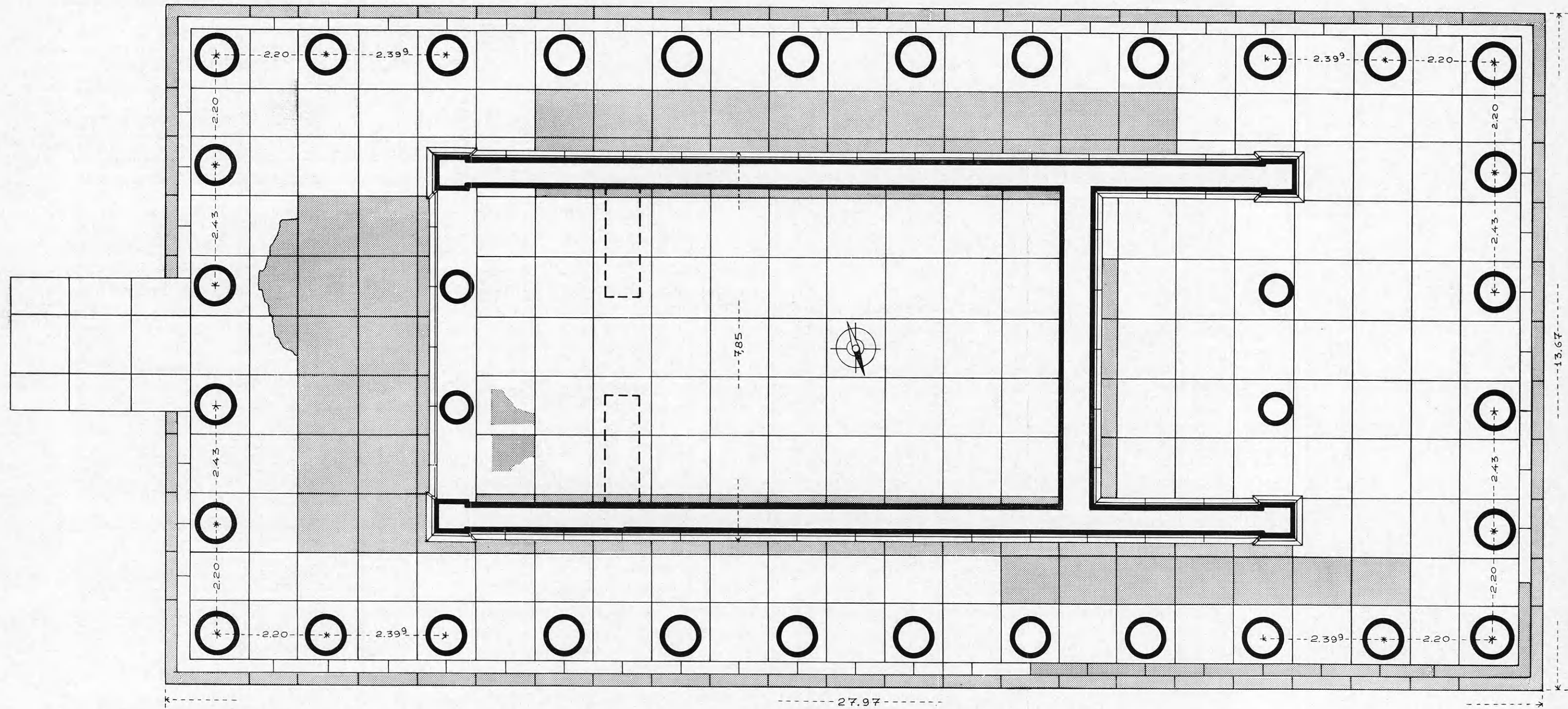

Μεσσήνη. Ναός Ἀσκληπιοῦ καὶ Ἑγείας. Κάτοψις τοῦ μνημείου ὡς ἔχει σήμερον.

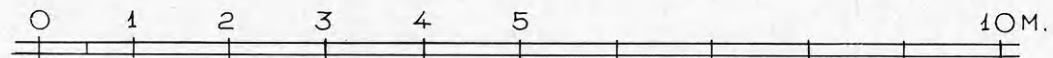

ΜΕΣΣΗΝΗ

ΝΑΟΣ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΑΣ ΚΑΤΟΨΙΣ

ΣΘΖΟΜΕΝΟΙ
 ΕΠΙ ΤΟΠΟΥ ΛΙΘΟΙ

A.K.O

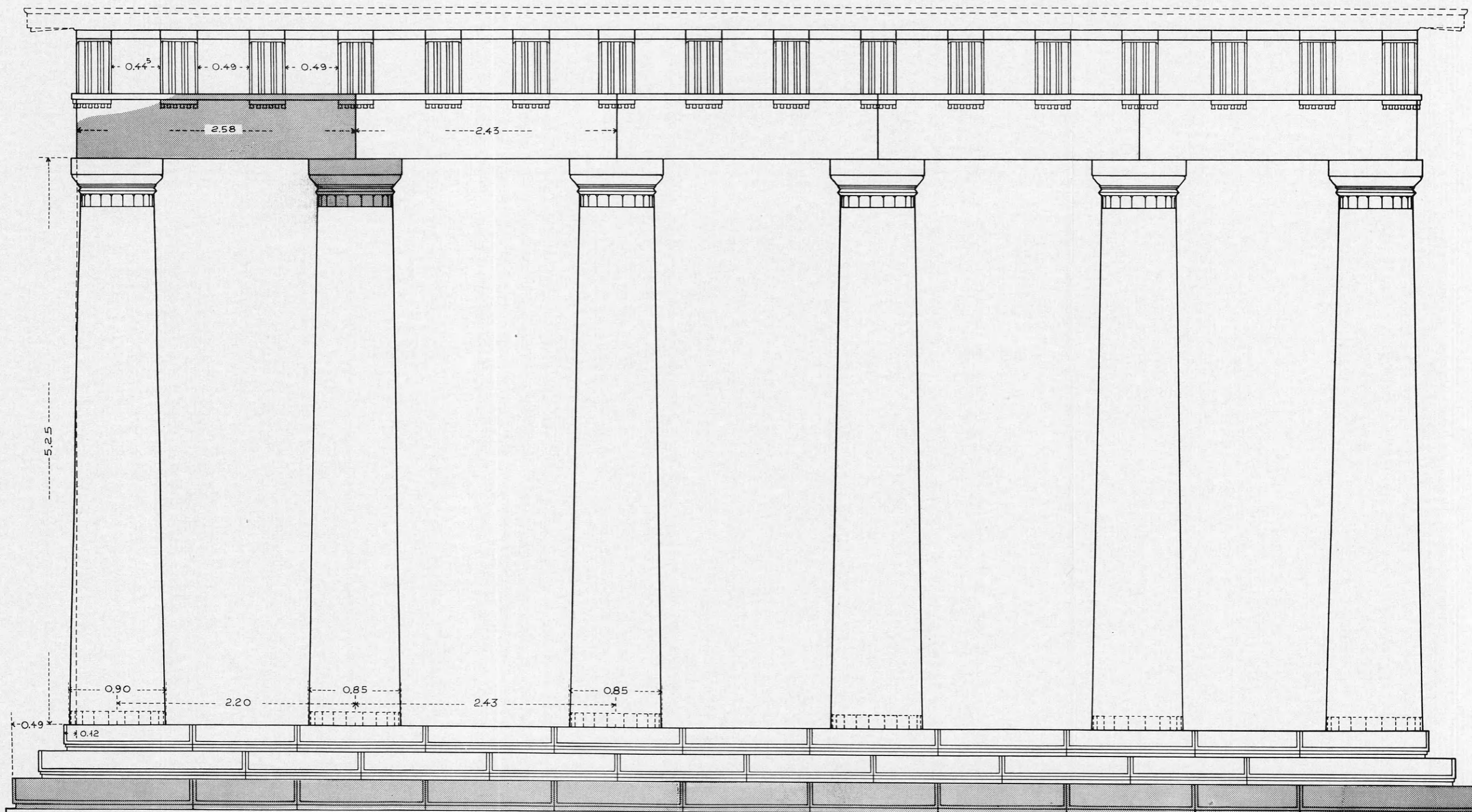

ΜΕΣΣΗΝΗ

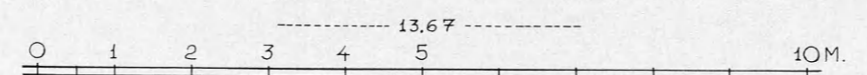
1971

ΝΑΟΣ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΑΣ

ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΠΡΟΣΟΨΕΩΣ

ΤΟ ΓΕΙΣΟΝ ΣΥΝΕΠΛΗΡΩΘΗ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΣΩΖΟΜΕΝΩΝ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΩΝ ΠΟΡΙΩΝ.

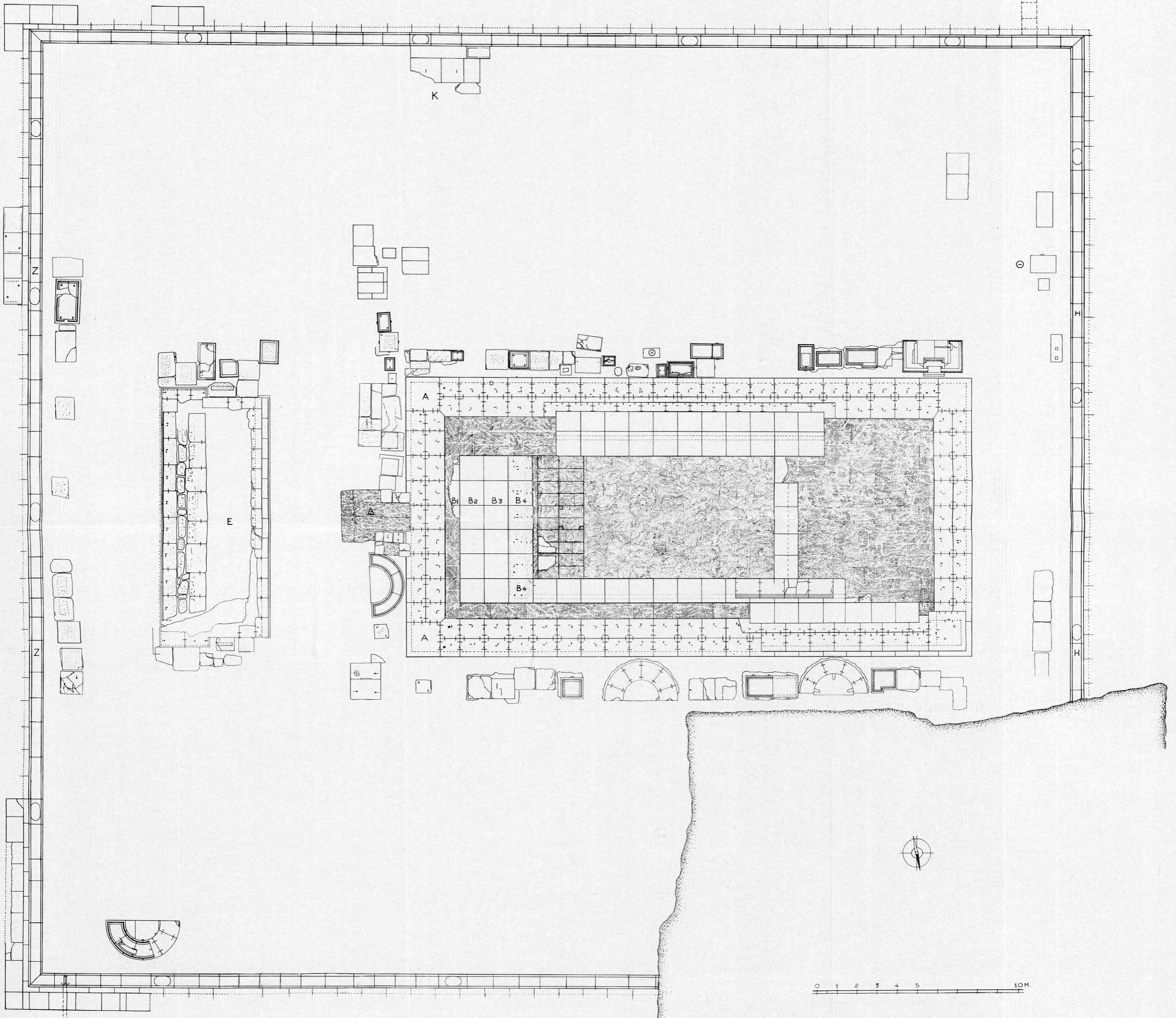

Μεσσήνη. Ναός Ἀσκληπιῦ καὶ Ὑγιείας. Ἀναπαράστασις τῆς προσόψεως.

Handwritten signature

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Γ'
(Συμπληρωματικός του Γ')

ἄξονος τοῦ δευτέρου κίονος πρέπει νὰ προσθέσωμεν εἰς τὸ μῆκος τοῦ διασωθέντος ἐπιστυλίου (2.58 μ.): τὴν ἀπὸ τῆς ἀκμῆς τοῦ στυλοβάτου μέχρι τῆς ἕξω διαμέτρου τοῦ γωνιαίου κίονος ἀπόστασιν 0.05 μ. ἀκόμη δὲ καὶ 0.07 μ., ὅσον δηλ. πίπτει ἐσώτερον τῆς διαμέτρου τοῦ γωνιαίου κίονος ἢ ἐκ τῆς ἕξω πλευρᾶς τοῦ ἐπιστυλίου ἀγομένη κατακόρυφος (παρένθ. πίν. Ε'). Ἐπομένως τὸ ζητούμενον μῆκος προκύπτει $2.58 + 0.05 + 0.07 = 2.70$ μ. Ὁρισθείσης οὕτω τῆς θέσεως τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς γωνίας κίονος, ἂν ἀφαιρέσωμεν τὸ διπλάσιον τῆς ὑπολογισθείσης ἀποστάσεως 2.70 μ. ἀπὸ τοῦ μήκους τοῦ στυλοβάτου (12.69 μ.) καὶ διαιρέσωμεν τὸ ὑπόλοιπον (7.29 μ.) διὰ τοῦ 3, λαμβάνομεν τὸ μεταξόνιον (2.43 μ.) τῶν ὑπολοίπων ἐκ τῶν ἕξ κίωνων, τοὺς ὁποίους ἀσφαλῶς ἔφερον ἢ πρόσοψις.

Τοσαῦτα ὡς πρὸς τὴν πρόσοψιν, διὰ τὴν ὀρθωσιν τῆς ὁποίας (παρένθ. πίν. Ε') ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν ὡς ὕψος κίωνων $6.20 \times \Delta$, ἦτοι $6.20 \times 0.85 = 5.27$ μ. συμφώνως πρὸς τὴν ὑστέραν ἐλληνιστικὴν ἐποχὴν, εἰς ἣν ἀνήκει ὁ ναός.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς μακρὰς πλευράς, ἐφαρμόζοντες τοὺς αὐτοὺς συλλογισμοὺς, εὐρίσκομεν, ὅτι ὁ ἄξων τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς γωνίας κίονος θὰ ἀπεῖχε τοῦ ἄξονος τοῦ γωνιαίου κατὰ 2.20 μ. ἀπὸ δὲ τῆς ἀκμῆς τοῦ στυλοβάτου 2.70 μ. Τῶν δὲ ὑπολοίπων 8 κίωνων τῶν μακρῶν πλευρῶν τὰ μεταξόνια προκύπτουν ἀφαιρουμένου ἀπὸ τοῦ μήκους τῶν πλαγίων πλευρῶν τοῦ στυλοβάτου 26.99 μ. τοῦ διπλασίου τῆς ἀποστάσεως τοῦ ἄξονος τῶν δευτέρων κίωνων ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἀκμῆς τοῦ στυλοβάτου ($2 \times 2.70 = 5.40$ μ.) ἦτοι $26.99 - 2 \times 2.70 = 21.59$ μ., ὅπερ διαιρούμενον διὰ τοῦ 9 μᾶς δίδει 2.399 μ. δηλ. κατὰ τι μικρότερον τῶν 2.43 μ. τῆς προσόψεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους ἀρχαίους ναοὺς.

15. ΑΝΑΡΟΣ - ΖΑΓΟΡΑ

Τὴν περὶ τῆς ἐφετινῆς ἐν Ζαγορᾷ ἀνασκαφῆς τοῦ καθηγ. κ. Ἀλεξ. Καμπίτογλου ἔκθεσιν δὲν κατέστη δυνατόν νὰ λάβωμεν ἐγκαιρῶς, λόγῳ σοβαρᾶς καρδιακῆς παθήσεως τοῦ ἀνασκαφέως, ἥτις ἐκράτησεν αὐτὸν ἐπὶ 6 ἐβδομάδας εἰς τὸ νοσοκομεῖον. Θὰ δημοσιευθῇ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

16. ΝΑΞΟΣ

Εἰς τὴν Νάξον συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ὑπὸ τοῦ καθηγ. κ. Ν. Μ. Κοντολέοντος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν καὶ τὸ νεκροταφεῖον αὐτῆς.

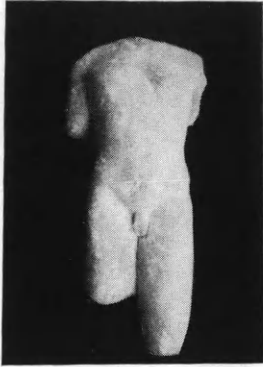
Τὸ σημαντικώτερον εὔρημα ἐκ τῆς ἀναμείκτου ἐπιχώσεως τῆς

Εἰκ. 204. Τεμάχια ἀγαλμάτων.

καλυπτούσης τὸ ἀνασκαφέν τμήμα τῆς πόλεως ἦσαν τεμάχια ἀγαλμάτων: πλίνθος μετ' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, τρεῖς κνήμαι καὶ τεμάχιον δεξιοῦ ποδὸς ἀνήκοντα πάντα εἰς κούρους μεγέθους σαφῶς μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ (εἰκ. 204). Ἐπίσης εἰς μικροὺς κούρους ἀνήκον ὅμοια τεμάχια ἀνευρεθέντα εἰς τὴν αὐτὴν περιο-

χὴν κατὰ τὰς παλαιότερας ἀνασκαφικὰς περιόδους. Τὰ εὐρεθέντα τεμάχια προέρχονται ἐκ τεσσάρων τοῦλάχιστον μικρῶν κούρων.

Εἰκ. 205. Κοῦρος μικροῦ μεγέθους ἐξ οἰκοδομῆς περὶ τὴν Γρότταν.

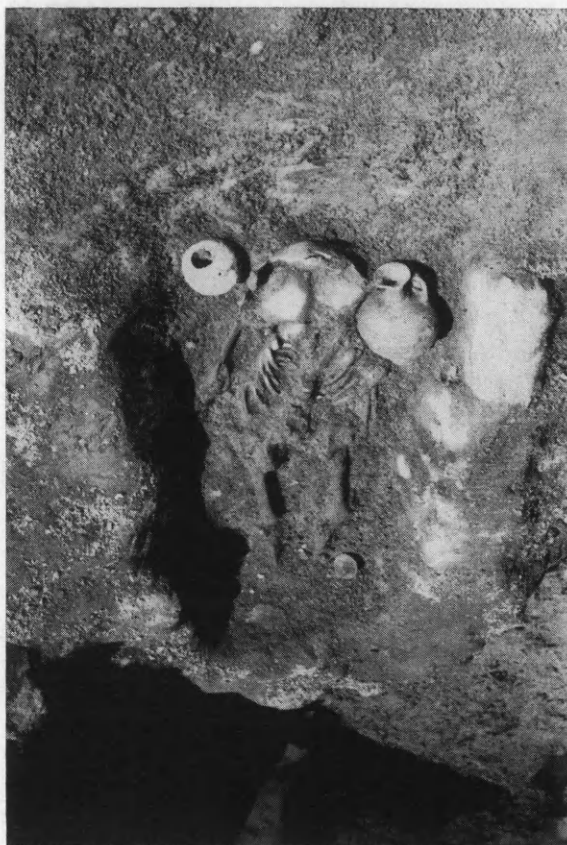
Ἰδέαν τῶν κούρων τούτων παρέχει εἰς ὅμοιος (εἰκ. 205) ἐξαχθεὶς πρό τινων ἐτῶν εἰς πλησίον κειμένην παλαιὰν οἰκοδομήν. Τὸ εὕρημα τοῦτο, χαρακτηριστικὸν τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ποικιλίας τῆς Ναξιακῆς ἀρχαϊκῆς πλαστικῆς — ἐκ τῆς Νάξου προέρχονται κατ' ἐξοχὴν καὶ τὰ κολοσσιαίου μεγέθους ἀρχαϊκὰ ἀγάλματα — εἶναι καὶ ἐξ ἄλλων ἐπόψεων σημαντικόν.

Σχετικῶς ἀδιατάρακτον ἦτο τὸ ἀκολουθοῦν γεωμετρικὸν καὶ πρωτογεωμετρικὸν στρώμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξήχθη ἄφθονος κεραμεικῆ. Ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἐν αὐτῷ ἀνεύρεσις ἐνὸς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς τάφου (εἰκ. 206), ὀλίγον μόνον ταραχθέντος ὑπὸ τῆς ὑπερκειμένης ἐπιχώσεως. Ἐν ἄρτιον ληκύθιον, μία χειροποίητος σφαιρικὴ πυξὶς καὶ τεθραυσμένα ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχιον μεγάλου κρατῆρος (εἰκ. 207) ἦσαν τὰ ἐξ αὐτοῦ εὐρήματα. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ἐνὸς μόνου τάφου τούτου δὲν ἀποτελεῖ ἀκόμη ἀπόδειξιν συστηματικῆς χρησιμοποίησεως τῆς περιοχῆς τῆς μυκηναϊκῆς πόλεως ὡς νεκροπόλεως κατὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν περίοδον.

Ἡ γνωστὴ ἤδη εἰκὼν τῆς μυκηναϊκῆς πόλεως τῆς Νάξου δὲν ἤλλαξε μὲ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφήν. Ἐν τῷ σχεδιογραφῆματι (εἰκ. 208) φαίνονται σαφῶς αἱ δύο κύριαί περίοδοι τῆς πόλεως. Ὑπὸ τὰ κτίσματα τοῦ ὑψηλοτέρου στρώματος ἀγνοοῦνται ἐντελῶς τὰ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, ἀπὸ τῶν ὁποίων χωρίζονται εὐκρινῶς δι' ἐνὸς δαπέδου καταστροφῆς.

Εἰς τὸ ὑψηλότερον στρώμα διακρίνεται ἐν ὀρθογώνιον δωμάτιον μὲ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν νοτιάν πλευράν, ὅχι εἰς τὸ μέσον, ἀλλὰ, ὡς πάντοτε, πλησίον τῆς γωνίας.

Ἡ συνάρτησις τῶν τοίχων τῆς παλαιότερας περιόδου, ἔνεκα τοῦ ἀναγκαστικῶς βραδυτάτου ρυθμοῦ τῆς ἀνασκαφῆς, διεξαγομένης ἐντὸς τοῦ ὕδατος, δὲν εἶναι ἀκόμη σαφής. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀνεύρεσις μιᾶς ἀψιδωτῆς κατασκευῆς ἐντὸς ἐνὸς δωματίου (εἰκ. 209), ἣτις ἴσως ἀπετέλει ἱπνόν, ἐνῶ τὸ πρὸς Α.

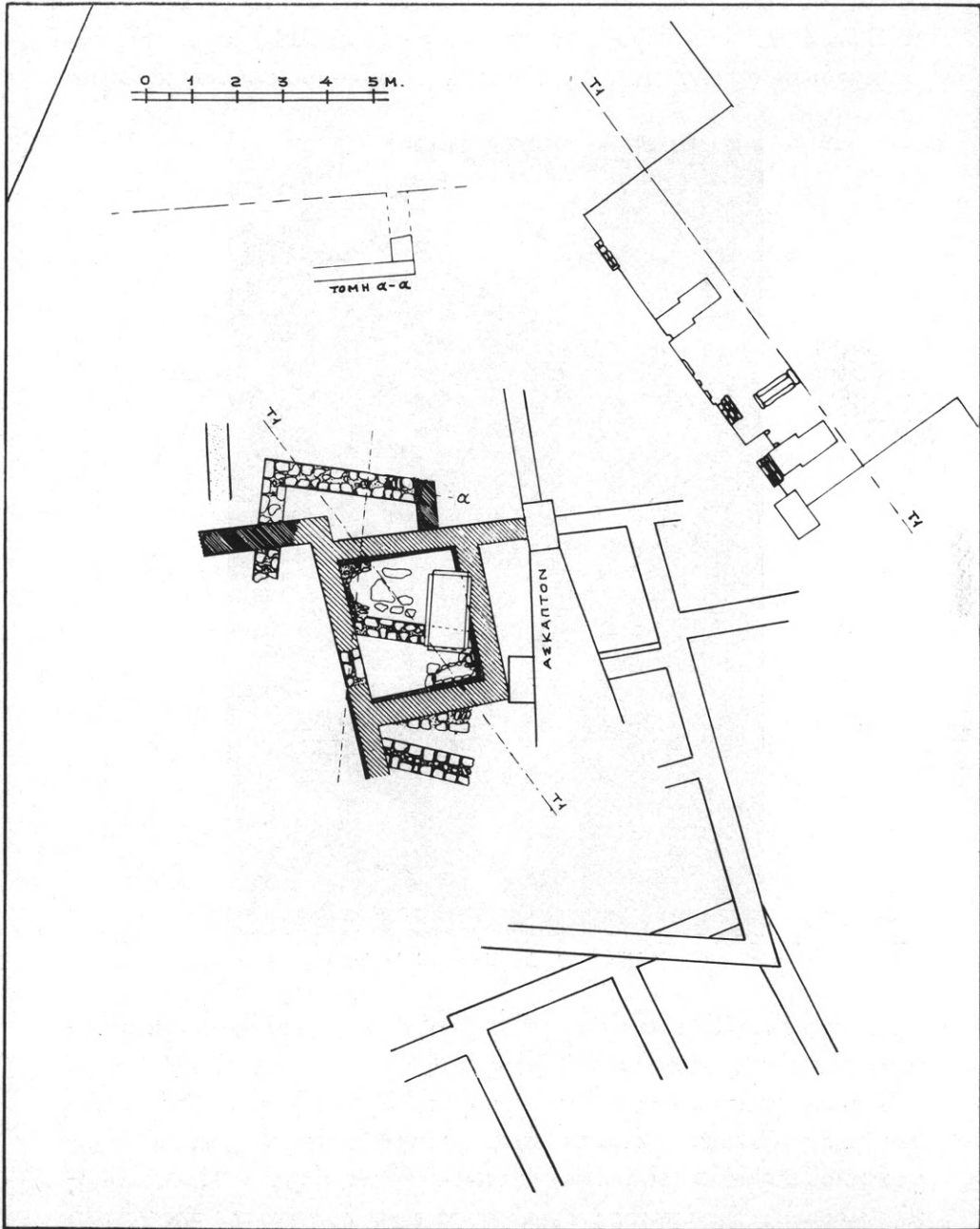

Εικ. 206. Πρωτογεωμετρικός τάφος.

Εικ. 207. Εθρήματα ἐκ τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου.

Ειχ. 208.

παρακείμενον δωμάτιον (εἰκ. 210) διετῆρει μίαν κτιστὴν ἐστίαν κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν του, ἐκ τῆς ὁποίας περισυνελέγησαν ἐκτὸς πολλῶν ἀγγείων καὶ δύο κέρατα ἐλάφου (εἰκ. 211) μὲ σαφεῖς τὰς διακλαδώσεις των. Ἡ ἐνταῦθα ὑπαρξίς τῶν δύο τούτων κεράτων

Εἰκ. 209. Δωμάτιον μὲ ἱπνόν.

ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς θρησκευτικούς λόγους, καθιστῶσα πιθανὴν ἐπίσης τὴν ὑπαρξίν τοῦ ζώου τούτου εἰς τὴν ὄρεινὴν Νάξον.

Ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς καὶ τῆς γεωμετρικῆς κεραμεικῆς τῆς εὐρεθείσης ἐνταῦθα δεικνύεται τεμάχιον μυκηναϊκοῦ κρατῆρος τοῦ «ζωγραφικοῦ ρυθμοῦ» (εἰκ. 212) διασφῶζον τὸ κατώτερον μέρος ἀνδρική μορφῆς, τῆς ὁποίας ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ λεπτότης τῆς χειρός, ὡς καὶ τεμάχιον γεωμετρικοῦ ἀγγείου (εἰκ. 213) μὲ ἵππον καὶ πτηνὸν ἀνῆκον εἰς ἰδιαιτέραν κατηγορίαν Ναξιακῶν ἀγγείων τῆς ἐποχῆς.

Είκ. 210. Δωμάτιον με έστίαν.

Είκ. 211. Κέρατα έλάφου.

Ἡ κατά τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνεύρεσις κυκλαδικῶν τάφων ὑπὸ τὰ μεταγενεστέρων χρόνων κτίσματα τὰ ὁποῖα κατέλαβον τὸν λόφον

τῶν Ἀπλωμάτων καθίστα ἀναγκαίαν τὴν συστηματικὴν ἔρευναν τῆς ὅλης περιοχῆς. Ἐπὶ τοῦ σχεδιογράφου (εἰκ. 214) σημειοῦνται διὰ Ρωμαϊκῶν ἀριθμῶν οἱ ἐφέτος ἀνευρεθέντες κυκλαδικοὶ

Εἰκ. 212. Τεμάχιον μυκηναϊκοῦ κρατῆρος.

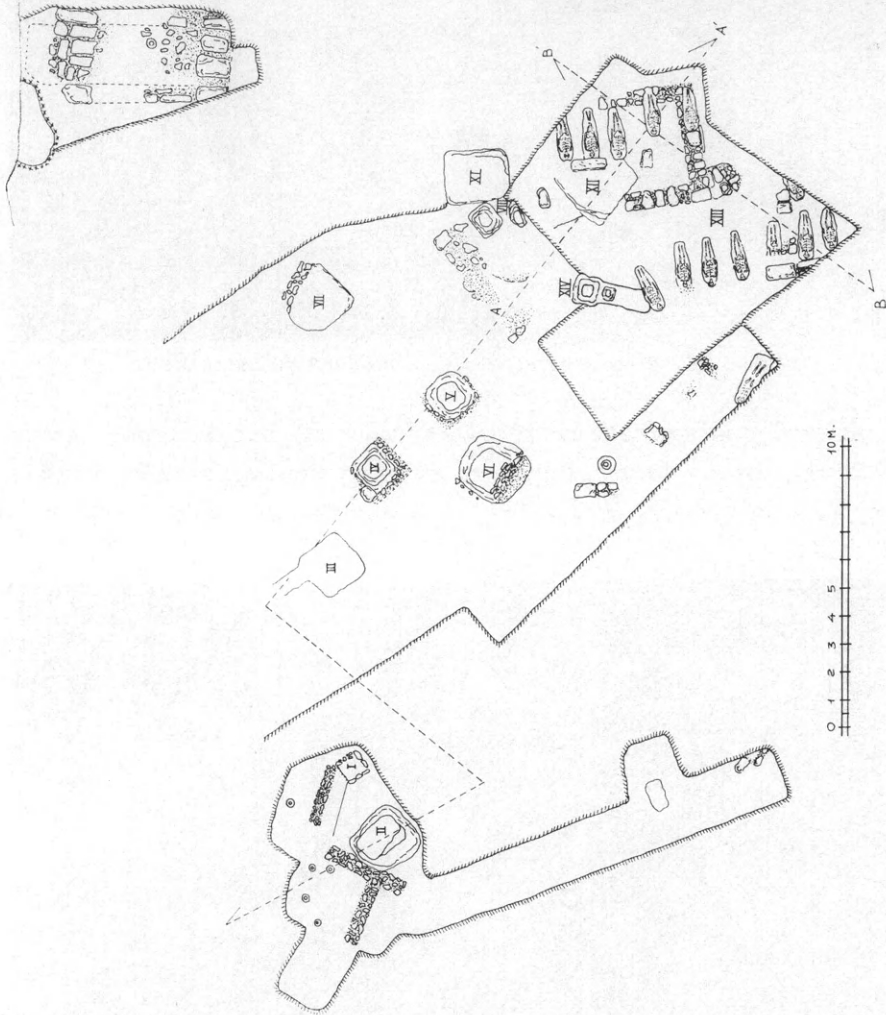
τάφοι, οἵτινες ὅμως κατὰ μέγα μέρος εἶχον καταστραφῆ κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν μεταγενεστέρων κτισμάτων καὶ τῶν μεταγενεστέρων τάφων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι σημειοῦνται ἐν τῷ σχεδιογρά-

Εἰκ. 213. Τεμάχιον γεωμετρικοῦ ἀγγείου.

φήματι διὰ τῶν σκελετῶν καὶ τοῦ περιγράμματος τοῦ λατίφου, ὅπερ παρακολουθεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σώματος. Οἱ τάφοι οὗτοι ἀποτελοῦντες πλείονας κανονικοὺς στοίχους (εἰκ. 215) οὐδὲν ἀπολύτως κτέρισμα περιεῖχον.

Εικ. 214. Οι κυκλαδικοί τάφοι.

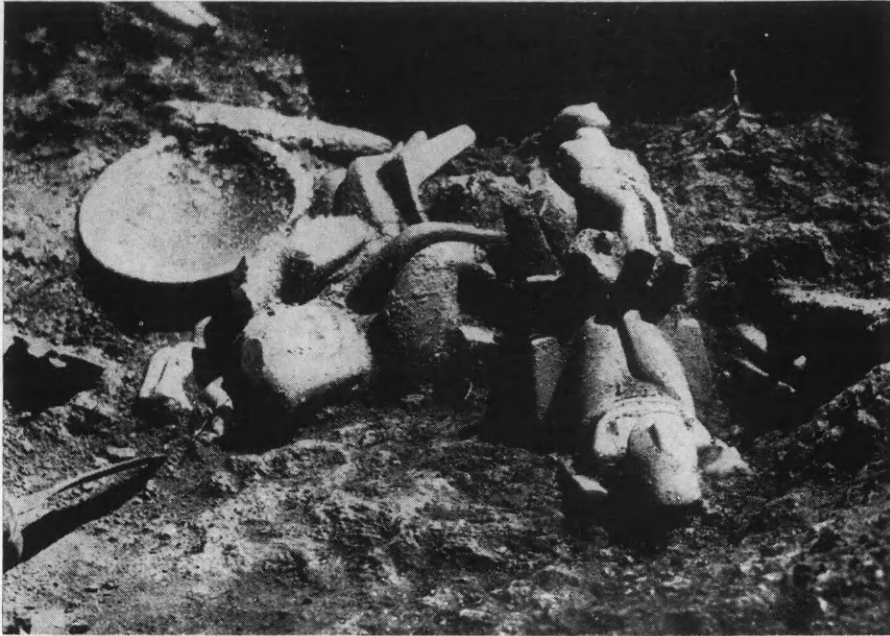
Εικ. 215. Κτήρια μεταγενέστερα και κυκλαδικός τάφος XIII.

Εἰς τοὺς καταστραφέντας κυκλαδικούς τάφους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐλάχιστα μόνον διατηρήθησαν τὰ ἐν μέρει τοῦλάχιστον κτιστά των τοιχώματα, εἶχον ὑπολειφθῆ ὀλίγα ἀντικείμενα, περισυνελέγησαν

Εικ. 216. Κυκλαδικός τάφος XIII.

δὲ καὶ ἄλλα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως. Ἐκπληξιν ὅμως ἀπετέλεσεν ὁ ὑπ' ἀρ. XIII τάφος ἀμέσως δεξιὰ τῆς γωνίας τοῦ ἐν τῇ εἰκόνι φαινομένου κτίσματος. Εἰς τὴν γωνίαν τοῦ τάφου (εἰκ. 216) ἀνευρέθησαν συσσωρευμένα περὶ τὰ 13 κυκλαδικὰ εἰδώλια, μία μαρμαρίνη λεκανίς, μικρὰ μαρμαρίνη ἐπίσης κύλιξ κ.ἄ. (εἰκ. 217), ὀλίγον

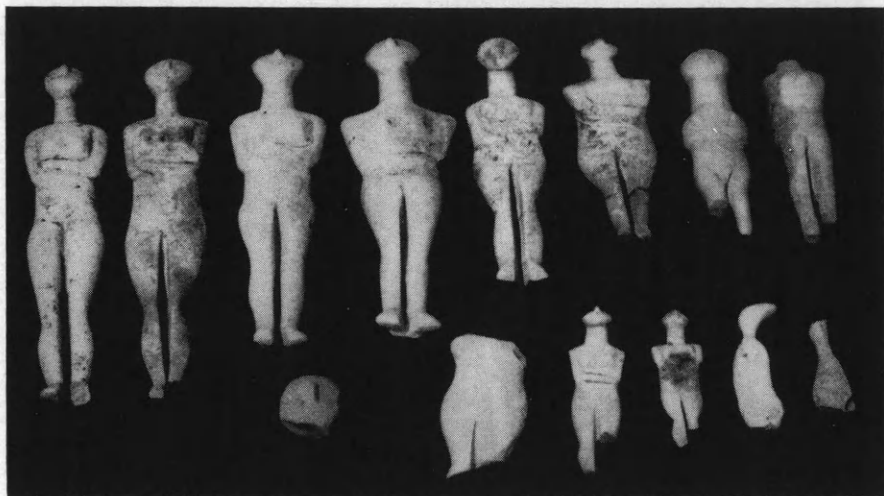

Εἰκ. 217. Τὰ κυκλαδικὰ εἰδώλια ὡς εὔρέθησαν.

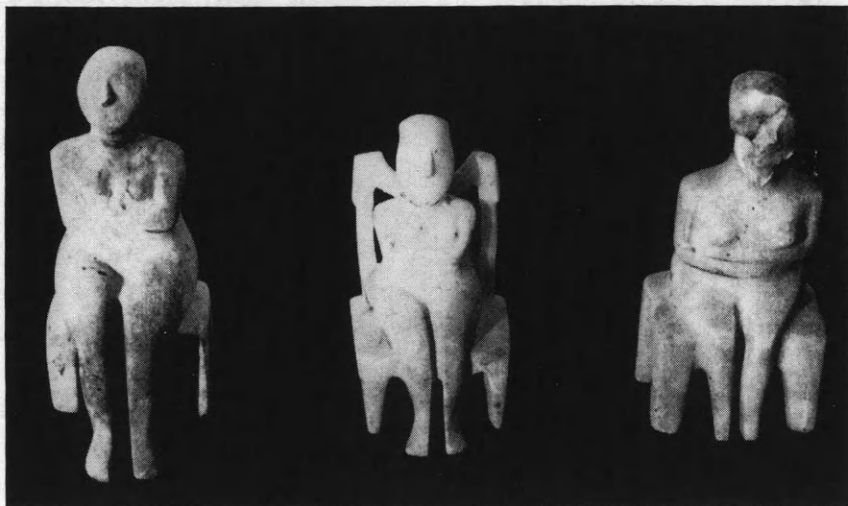
δὲ περαιτέρω κυλινδρική πυξίς καὶ ἄλλα. Βεβαίως εἶναι δυνατὸν ἢ συσώρευσις νὰ ἔγινε κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀναταραχὴν τῶν κυκλαδικῶν τάφων — κυκλαδικὰ τινὰ εἰδώλια περισυνελέγησαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀκόμη τοῦ ἐδάφους — ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ εὔρισκωνται εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν. Ὅμοια εὑρήματα δὲν εἶναι γνωστὰ μέχρι τοῦδε.

Εἰς τὴν δεικνυομένην εἰκόνα (εἰκ. 218) — περιέχουσαν καὶ τινὰ εἰδώλια ἐξ ἄλλων σημείων τῆς ἀνασκαφῆς — τὰ δύο ἀκραῖα δεξιὰ ἀποδίδοντα ἀδρομερῶς μόνον τὸν τύπον εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ τῆς ἀπολήξεως θαλασσίων κογχῶν, ἐνῶ περισσότερον ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ τρία καθήμενα γυναικεῖα εἰδώλια (εἰκ. 219). Τὰ δύο ἀκραῖα κάθονται ἐπὶ ἀπλοῦ σκίμποδος, ἐνῶ τὸ μεσαῖον (εἰκ. 220)

ἐπὶ θρόνου μὲ ὥσει τορνευτὸν ἐρεινίνωτον. Εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τοῦ θρόνου διακρίνεται πλαστικῶς καὶ ἡ ἔδρα τοῦ θρόνου. Τὰ κατακόρυφα στηρίγματα εἶναι κυλινδρικά, ἐνούμενα εἰς τὴν βιά-

Εἰκ. 218. Εἰδώλια ἐκ τῶν κυκλαδικῶν ταφῶν.

Εἰκ. 219. Τὰ καθήμενα εἰδώλια τοῦ τάφου XIII.

σιν των καὶ εἰς τὸ ἄνω ἄκρον αὐτῶν διὰ καμπύλων ἀκτινωτῶν πῆχεων. Ὁ ἀνώτερος πῆχης παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι περιέχεται μεταξύ δύο κατακορύφων ἀπολήξεων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰς-

χωροῦν τὰ ἄκρα τῶν κατακορύφων στηριγμάτων. Τὸ εἰδῶλιον τοῦτο εἶναι τὸ μόνον γνωστὸν μὲ θρόνον ἔχοντα ἐρεισίνωτον, μετὰ τὸν γνωστὸν μουσικὸν τῆς Κέρου, ὅπου ὅμως ὁ σχηματισμὸς εἶναι διάφορος.

Τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως τῶν εἰδωλίων ἀ-

Εἰκ. 220. Εἰδῶλιον καθήμενον ἐπὶ θρόνου μετ' ἐρεισινώτου.
Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψεις.

σφαλῶς θὰ ἀρχίσῃ νὰ διαλευκαίνεται μὲ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἐφ' ὅσον εἶναι πλέον σαφές ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Νάξου ἢ προϊστορικὴ πόλις καὶ τὸ νεκροταφεῖον εἶναι πλέον ἀμφότερα γνωστά. Ὅπως δὲ εἶναι προφανές ἤδη ὅτι διὰ τὰ εἰδῶλια πρέπει νὰ δεχθῶμεν χρονολογίας χαμηλοτέρας ἢ ὅσον πιστεύεται.

17. ΘΗΡΑ. Ἀκρωτήρι.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1971 διὰ τοῦ καθηγ. κ. Σπ. Μαρινάτου ἀνηλώθησαν καὶ πάλιν κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν κατασκευὴν ὑποστέγων ὑπὲρ τὸν ἀνασκαφησόμενον χῶρον. Δὲν διεψεύσθησαν δὲ αἱ ἐλπίδες, ὅτι ὁ χῶρος οὗτος περιέκλειεν ἀξιόλογα ἀρχαῖα.

Τὸ σχέδιον (παρένθ. πίν. Ζ') δεικνύει τὸν τομέα Δ (εἰς τὸ μέσον), ὅστις ἠνώθη διὰ τῶν ὑποστέγων πρὸς τὸν τομέα Α (ἄνω). Μεταξὺ τούτων ἀνεσκάφη μόνον τὸ ἄνω πάτωμα τοῦ σημειουμένου ὡς «Δωματίου τῶν Γυναικῶν» λόγῳ τοῦ ὅτι ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἐκτεταμένης τοιχογραφίας, ἣτις παρίστανε καὶ ἄλλα θέματα καὶ γυναῖκας εἰς φυσικὸν μέγεθος.

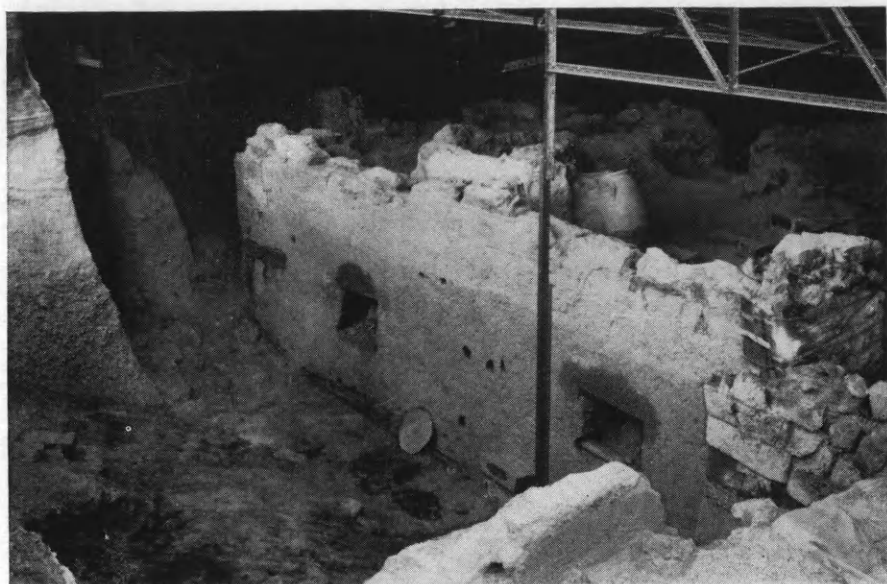
Ἡ μικρὰ σχετικῶς ἀνασκαφή περιωρίσθη εἰς τὸν τομέα Δ, ἀνασκαφέντων δύο κυρίως δωματίων, τοῦ Δ9, συναπτομένου πρὸς Ν. πρὸς τὸ Δωμάτιον τῶν Κρίνων (Δ2), καὶ τοῦ Δ16, εἰς τὴν ἀπέναντι πλευρὰν τοῦ τομέως. Εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην, κειμένην κατὰ μῆκος ὁδοῦ, τὸ δωμάτιον Δ16 εἶναι μεγάλων διαστάσεων. Φέρει κίονα εἰς τὸ μέσον καὶ ὑπολείπεται μόνον τοῦ ὀλίγον βορειότερον κειμένου Πολυθύρου (Δ1). Εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα περιωρίσθη ἡ κυρία ἀνασκαφή, ἣτις παρουσιάζει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον.

Πράγματι, ἡ ρηθεῖσα ὁδὸς εὐρύνεται πρὸ τοῦ Πολυθύρου εἰς τριγωνικὴν πλατεῖαν. Αὕτη πρὸς τὰ ΒΔ. κλείεται ὑπὸ οἰκοδομῆς ἐπιβλητικῆς τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν διατήρησιν. Σημειοῦται ἐπὶ τοῦ σχεδίου ὡς «Δυτικὸν κτίσμα». Τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεγάλου τούτου οἰκοδομήματος δίδει ἡ τομὴ (εἰκ. 221). Πρόκειται περὶ οἰκίας, ἣς διατηρεῖται ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος ὄροφος, πλήρεις θυρῶν καὶ παραθύρων, ἐνῶ τὸ ἰσόγειον εἶναι εἰσέτι τεθαμμένον ὑπὸ τὴν κίσηριν. Τὸ τελευταῖον πρὸς ἀριστερὰ παράθυρον, οὗ μόνον τὸ ἄνω μέρος εἶναι ὁρατόν, ἀνήκει εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦτο.

Ἐνταῦθα μόνον βραχυτάτη περιγραφὴ δύναται νὰ δοθῇ καὶ ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ Πολυθύρου (Δ1) καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ μικρᾶς πλατείας.

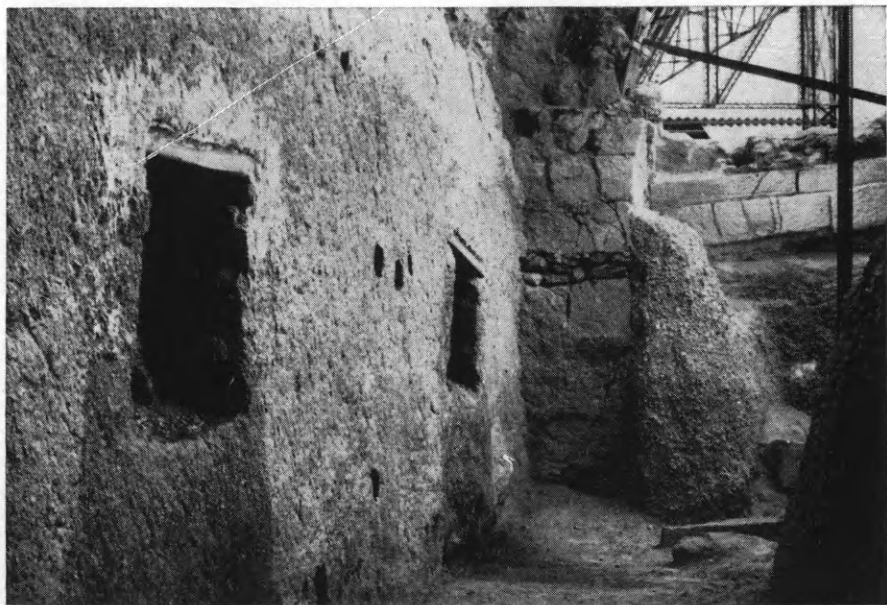
Ἡ εἰκὼν 222 παρουσιάζει τὴν πρὸς τὴν πλατεῖαν ταύτην πρόσοψιν τοῦ Πολυθύρου. Ἄνω δεξιὰ διακρίνονται αἱ λίθιναι βάσεις παραστάδων τῶν θυρῶν. Εἶναι δὲ ὁρατὰ δύο παράθυρα τοῦ ἀσκάφου εἰσέτι ἰσογείου (ἐκ Νότου).

Εικ. 222. Ἡ Δ. πλευρὰ τοῦ Πολυθόρου (Δ1) ἐκ Νότου.

Ἡ εἰκὼν 223 παρουσιάζει τὸν αὐτὸν χώρον ἐκ Βορρᾶ. Εἰς τὸ βάθος οἱ τοῖχοι (ἐν μέρει ἐκ ξεστῆς λιθοδομῆς), πέραν τῶν ὁποίων ἀνοίγεται τὸ ρηθὲν μέγα δωμάτιον Δ16.

Εικ. 223. Ὁ Δ. τοῖχος τοῦ Πολυθόρου ἐκ Β. καὶ οἱ χώροι τοῦ Δ16.

Τὸ δωμάτιον τοῦτο ἔφευρον εὐρύχωρον παράθυρον πρὸς τὴν ὁδόν. Ἡ εἰκὼν 224 δεικνύει λιθίνην τριποδικὴν τριβαίαν καὶ δύο ἀνθοδοχεῖα ἐπὶ τῆς φλιᾶς τοῦ παραθύρου, ὡς εὐρέθησαν. Εἶναι φαινόμενον σύνθηες, αἱ φλιαὶ τῶν παραθύρων νὰ εἶναι πλήρεις ἀγγείων. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου ἦτο σωστὸν μουσεῖον: Ἐκατον-

Εἰκ. 224. Τὸ παράθυρον τοῦ Δ16 μετὰ τριβαίας καὶ ἀνθοδοχείων.

τάδες πηλίνων καὶ λιθίνων ἀγγείων εὐρέθησαν φύρδην-μείγδην. Ὡσαύτως λίθινα ἀγγεῖα, ὄστρακα τριτώνων καὶ ἄλλων μαλακίων, ἀντικείμενα ἀγνώστου εἰσέτι χρήσεως, δύο ᾧὰ στρουθοκαμήλου κατεργασθέντα εἰς ρητὰ καὶ πλῆθος ὀργανικῶν οὐσιῶν.

Ἡ εἰκὼν 225 δεικνύει σμῆνος λιθίνων ἀγγείων, ἡ δὲ εἰκὼν 226 παρουσιάζει τὸν πυθμένα πίθου πλήρους μικρῶν ἀσκῶν, πάντων εἰσηγμένων ἐκ Κρήτης. Ἐπομένως πρόκειται περὶ ἐμπορεύματος.

Παρομοίαν εικόνα παρουσίασε και τὸ δωμάτιον Δ9. Εἶναι μικρότερον καὶ περιεῖχε μόνον ἀγγεῖα. Ἦσαν ὅμως καλυτέρας

Εἰκ. 225. Δ16, ὄμας λιθίνων ἀγγείων.

Εἰκ. 226. Δ16, πῖθος περιέχων εἰκοσάδα μινωικῶν εἰσηγμένων ἀσκῶν.

ποιότητος καὶ διατηρήσεως, ἴσως διότι ἀνήκον εἰς τὸν πέριξ Ἱερὸν χῶρον τοῦ Δωματίου τῶν Κρίνων. Ἡ εἰκὼν 227 δει-

Εικ. 227. Δ9, ἀγγεῖα ἐπὶ τῆς φλιᾶς τοῦ παραθύρου.

κνύει τὴν φλιᾶν τοῦ παραθύρου, ἐφ' ἧς ἔκειντο δύο τριποδικαὶ χύτραι, ἀνθοδοχεῖα, ρυτὰ καὶ ἄλλα ἀγγεῖα. Ἡ εἰκὼν 228 παρέχει

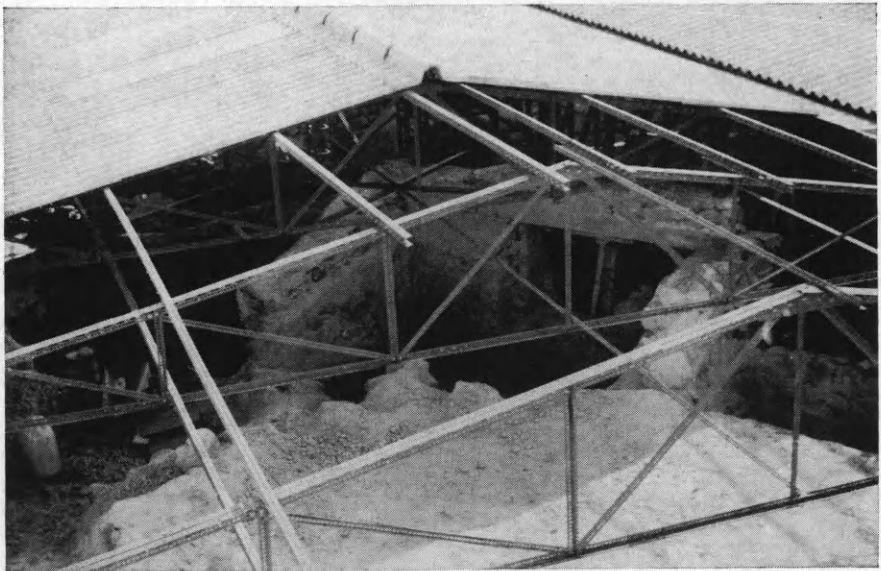

Εικ. 228. Δ9, μία ἀποψὶς τοῦ δαπέδου, ἐφ' οὗ ἔκειντο δεκάδες ἀγγείων.

Εικ. 229. Δ9, ή ΒΔ. γωνία τοῦ δαπέδου. Τὰ δύο ρυτὰ εἶναι μινωικά, εἰσαχθέντα ἐκ Κρήτης.

ιδέαν τῶν ἐν σωρῶ ἀποθηκευθέντων ἀγγείων, ὁμοίως καὶ ἡ εἰκὼν 229, ἔνθα φαίνονται δύο μινωικά ρυτὰ καὶ ἐντοπία πρόχους βεβυ-

Εικ. 230. Ἡ «Δυτικὴ οἰκία» ἐκ Δυσμῶν.

σμένη εισέτι διὰ χάλικος. Παντοῦ ἦτο φανερά ἡ βία, μεθ' ἧς τὰ ἀγγεῖα ἀπετέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

Ἡ «Δυτικὴ οἰκία» εἶναι ἀκόμη εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς σκαφῆς. Ὅ,τι

Εἰκ. 231. «Δυτικὴ οἰκία». Τοιχογραφία ἐνὸς περίπου τ. μέτρου
παριστώσα «λάβαρων».

γνωρίζομεν περὶ αὐτῆς, ὀφείλεται εἰς τὴν ὕρξιν τοῦ φρέατος 23 πρὸς στερέωσιν τοῦ ἀντιστοίχου πεσσοῦ τοῦ στεγάστρου. Ἦτο σπουδαῖον κτίσμα, πλήρες τοιχογραφιῶν καὶ ἱερῶν ἀντικειμένων. Αἱ τοιχογραφίαι παρουσιάζουν περίεργον φαινόμενον: Ἔχουν ἀποκολληθῆ καὶ ἀπομακρυνθῆ τῶν τοίχων. Διατηροῦνται ἐν τούτοις ἀκέραιαι, ὡς εἰ ἐκδορεὺς εἶχεν ἀπομακρύνει τὸ δέρμα ἐκ τοῦ κορμοῦ τοῦ ζώου.

Ἡ εἰκὼν 230 δεικνύει τμῆμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς οἰκίας εἰς τὸ

Είχ. 232. «Δυτική οίκτα». Το άνω μέρος της (όλοκλήρου διατηρουμένης) νεαράς ίσρείας προσφερούσας έδρασμα μετά κρύου.

σημείον τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ φρέατος. Ἡ εἰκὼν 231 δεικνύει ἐν ἑκ τῶν «λαβάρων», ἀσυνήθων δηλ. ἀντικειμένων, ἀλλ' ἀσφαλῶς θρησκευτικῆς σημασίας.

Τέλος ἡ εἰκὼν 232 δεικνύει νεαρὰν ἰέρειαν (διατηρηθεῖσαν ὀλό-

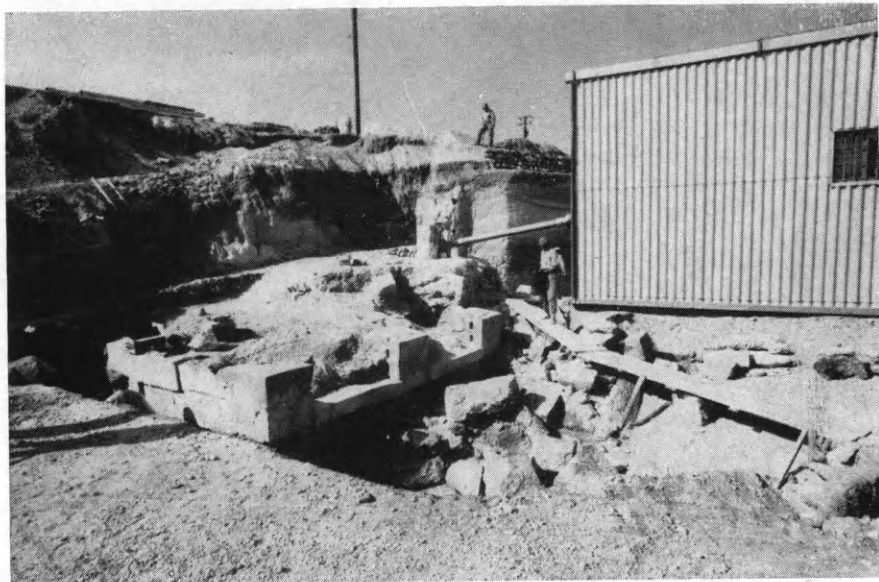

Εἰκ. 233. «Μυλὼν Γ», συναπτόμενος πρὸς τὸ Δ16 πρὸς Νότον.

κληρον), ἥτις κρατεῖ χρυσάργυρον ἀγγεῖον πλήρες ἐρυθρωποῦ ἐδέσματος, ἐφ' οὗ καταπάσσει κρόκον.

Συνεχόμενον νοτίως πρὸς τὸ Δ16 ὑπάρχει διαμέρισμα μετὰ λιθίνης κλίμακος καὶ παραθύρου πρὸς τὴν αὐλὴν Β-Γ-Δ, οὗ ἡ φλιά ἔφερον ἀγγεῖα. Τὸ δωμάτιον ἦτο μυλῶν. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος 233 φαίνεται μυλόλιθος (κάτω), τὸ λίθινον θρανίον (δεξιὰ), ἐφ' οὗ ἐκάθηντο αἱ γυναῖκες ἀλετρίδες (Ὁδ. υ 105) καὶ λίθινον βᾶθρον (ἄνω). Ἐπ' αὐτοῦ ἴσταται κάδος πῆλινος, σήμερον πλήρης ἄσπας, ἄλλοτε

δ' ἀλφίτων. Δύο μικρὰ κοτυλοειδῆ ἀγγεῖα εἶναι ὀρατά, δι' ὧν ἐμετρεῖτο τὸ σιτίον, ἡμερήσιον ἢ πολυήμερον, τοῦ πολυπληθοῦς προσωπικοῦ. Ἐξωθι τοῦ μυλῶνος εἶναι ἡ αὐλή, ἔνθα ἠδύναντο οἱ σιτιζόμενοι νὰ συγκεντροῦνται. Οὕτω, τὰ περιστατικά τῆς ἀνασκαφῆς βεβαιώνουν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀναγνώσεως τῶν Μυκηναϊκῶν πινακίδων. Ἡ λέξις SI-TO-KO-WO, σιτοχόρος (ἀνύπαρκτος

Εἰκ. 234. Ἡ «Ἐσπῆ Ε», σπουδαῖον οἰκοδόμημα ἐκ πελεκητῶν λίθων μετὰ δύο μεγάλων ἀνοιγμάτων. Τὸ ὀρατὸν μέρος εἶναι τὸ ἀνώγειον.

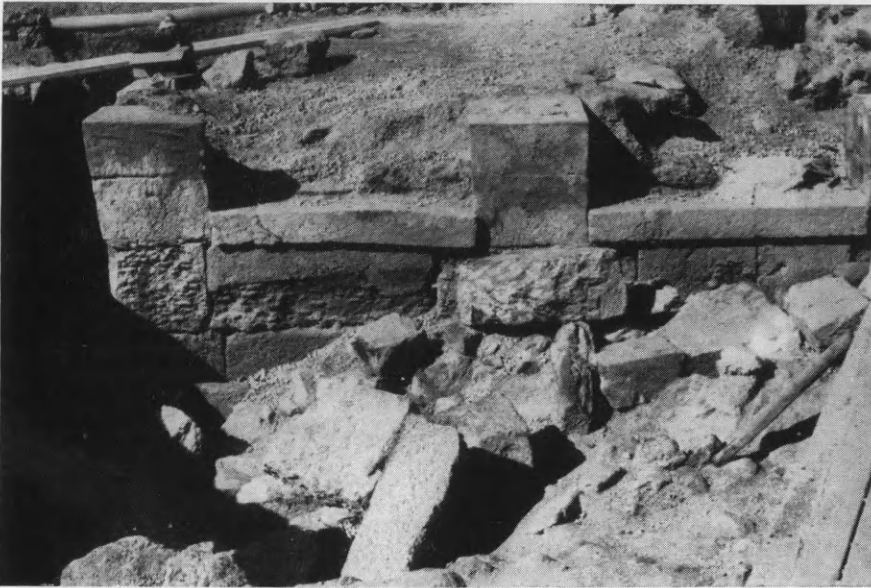
ἐν τῇ κλασσικῇ γλώσσῃ), ἐρμηνεύεται ἄριστα, ἐφόσον τὰ σιτηρὰ ἢ τὰ ἄλφιστα ἐχύνοντο διὰ τοῦ ἀγγείου-μετρητοῦ. Ὁ ἀνασκάπτων, ἤδη πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Μυκηναϊκῆς γραφῆς, εἶχε συμπεράνει τὴν τοιαύτην διανομὴν τῶν σιτίων ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ (Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, 36 κ.ἄ.).

Εἰς τὸ νοτιώτατον σημεῖον τῆς ἀνασκαφῆς (μὴ περιληφθὲν εἰς τὸν παρένθ. πίν. Ζ') ἀπεκαλύφθη τὸ μέχρι τοῦδε μνημειωδέστερον κτίσμα. Σύγκειται ἐκ ξεστῆς λιθοδομῆς καὶ ἔχει εἰς τὴν πρόσοψιν δύο πελώρια παράθυρα. Ἡ εἰκὼν 234 δεικνύει τοῦτο, ἡ δὲ εἰκὼν 235, ληφθεῖσα ἐκ τοῦ πλησίον, δεικνύει τὴν σεισμικὴν καταστροφὴν. Τὸ φαινόμενον τμήμα εἶναι τὸ ἀνώγειον. Ἡ ἀνα-

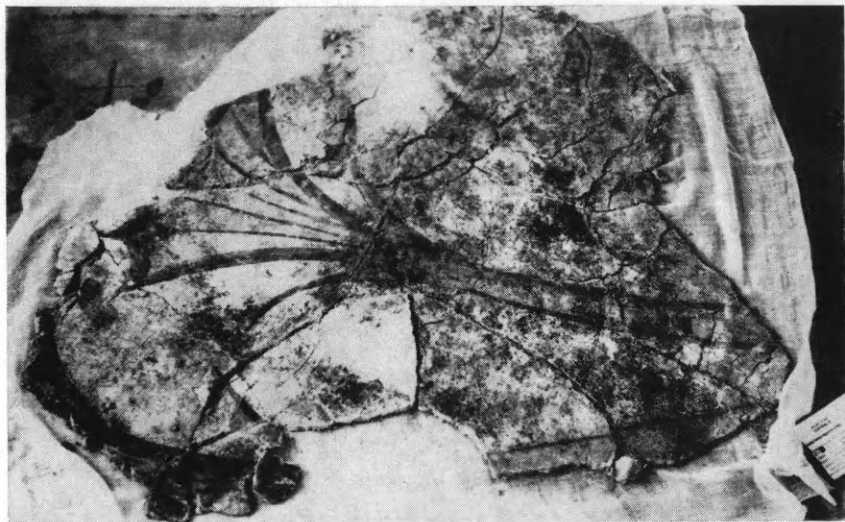
σκαφή είναι ακόμη εις την αρχήν της. Φαίνεται, ὅτι τὸ κτίσμα περικλείει καὶ τοιχογραφίας.

Παραλειπομένων μικροτέρων ἀνασκαφῶν δέον εἰσέτι νὰ μνημονευθῇ τὸ μεμονωμένον δωμάτιον τῆς βορείας περιοχῆς, τὸ φέρον τὸν προσωρινὸν χαρακτηρισμὸν «Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν». Ἦτο θρησκευτικοῦ προορισμοῦ, διότι εἰς τὸ βάθος φέρει τέσσαρα

Εἰκ. 235. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σεισμοῦ ἐπὶ τῆς Ξεστῆς Ε.

θησαυροφυλάκια ἐπὶ τοῦ δαπέδου (εἰκ. 236), ἅτινα περιεῖχον τινὰ τῶν ὠραιότερων ἀγγείων τῆς ἀνασκαφῆς. Οἱ τοῖχοι ἦσαν κεκοσμημένοι τρὶς διὰ τριπλοῦ ὑπερφυσικῶν διαστάσεων ἄνθους, ὅπερ σχεδὸν ἀσφαλῶς εἶναι τὸ θαλάσσιον κρίνον, τὸ λεγόμενον Παγκράτιον (*Pancratium maritimum*). Ἡ εἰκὼν 237 δεικνύει ἐν τῶν ἀνθέων ἅμα τῇ εὐρέσει του. Ὑπῆρχον εἰσέτι ὠραῖα διακοσμητικὰ θέματα καὶ ὀμάς τριῶν γυναικῶν, εἰς φυσικὸν μέγεθος αἱ δύο, κορασὶς ἢ τρίτη. Ἡ εἰκὼν 238, ληφθεῖσα ἅμα τῇ εὐρέσει, δεικνύει μέρος τῆς κεφαλῆς (οὐς μετ' ἐνωτίου), τὸν αὐχένα καλυπτόμενον ὑπὸ πλουσίας κόμης καὶ μέρος τοῦ ὤμου κυπτούσης γυναικός. Τὰ εὐτραφῆ στήθη της εἶναι γυμνά. Δυστυχῶς ἡ ὄλη σύνθεσις δὲν εἶναι ἀκόμη νοητή.

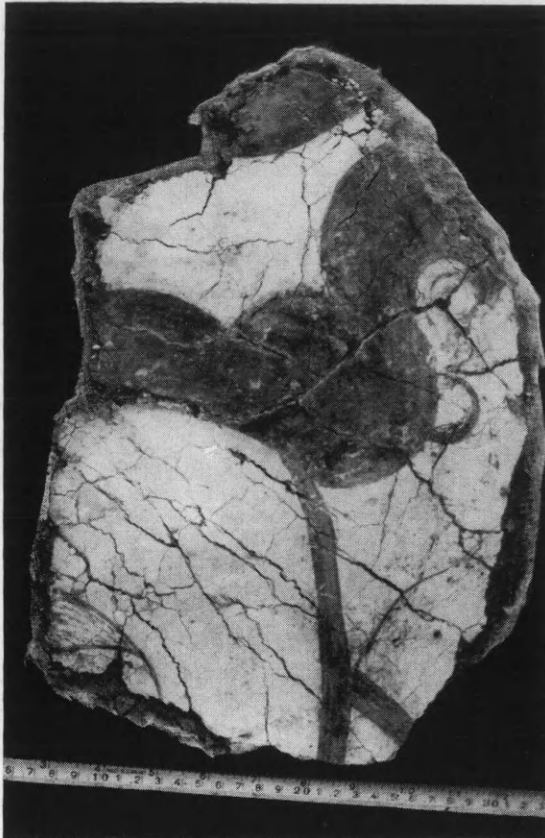

Εικ. 237. «Δομάτιον τῶν Γυναικῶν», τοιχογραφία.
Παγκράτιον λείρον ὑπερφυσικοῦ μεγέθους.

Εικ. 236. «Δομάτιον τῶν Γυναικῶν». Τὰ τέσσαρα
ἱερὰ θησαυροφυλάκια.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἑκατοντάδων παντοίων κινητῶν εὐρημάτων τὰ μακροῦ πλεῖστα εἶναι κεραμεικά. Ἡ εἰκὼν 239 δεικνύει ἐν ἐξαιρετικὸν ἀγγεῖον ζωγραφισμένον διὰ καστανοῦ, λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ. Παριστᾶ ἰπτάμενα πτηνὰ τοῦ τύπου γεράνων ἢ πελαργῶν κατὰ

Εἰκ. 238. «Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν». Τμῆμα τῆς κεφαλῆς, τοῦ λαίμοῦ καὶ τοῦ ὤμου γυναικὸς κυπτούσης, εἰς φυσικὸν μέγεθος.

τὴν τολμηρὰν στιγμὴν τῆς προσγειώσεως. Ἡ εἰκὼν 240 δεικνύει ὁμοίαν ὀφθαλμοπρόχουν μετὰ μύρτων καὶ σφάκου (ἢ ψυχανθοῦς). Ποικιλίαν βλαστήσεως καὶ γραπτὰς πρόχους (περίεργον θέμα συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον, ἴσως οὐχὶ ἄμοιρον σημασίας) παρουσιάζει τὸ πιθάριον εἰκ. 241.

Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν ἄγνωστον πόθεν εἰσηγμένων ἀγγείων,

μετὰ κίρρου καθαροῦ πηλοῦ καὶ καστανομέλανος διακόσμου παρέχει ἡ εἰκὼν 242. Δεικνύει δύο ἐκ τῶν τεσσάρων εὐρεθέντων πανομοίων κυπέλλων. Τὸ τῆς εἰκόνος 242 δεξιὰ παρέχει συστάδας κρό-

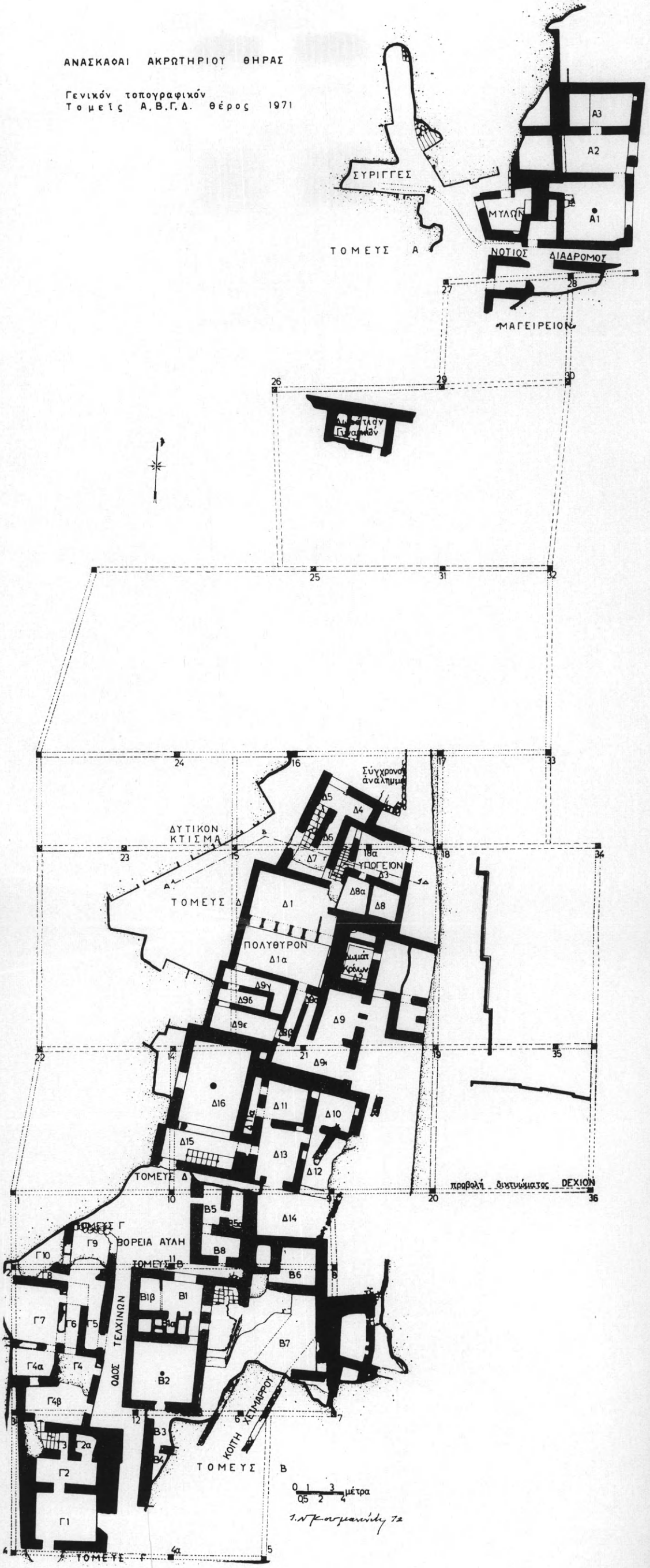
Εἰκ. 239. «Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν», θησαυροφυλάκιον 2. Ὑπέροχος ὀφθαλμοπρόχους γραπτὴ διὰ καστανοῦ, λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ.

κων ἐν περιγράμματι μόνον, τοῦ κεντρικοῦ θέματος ὄντος κρίνου, ὡς δεικνύει ἡ σύγκρισις πρὸς ἀνάλογον θέμα ἐκ τῶν βασιλικῶν λάκκων τῶν Μυκηναίων. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἔχουσι καὶ τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι ἡ ὀπισθία ἐπιφάνειά των εἶναι ἄγραφος.

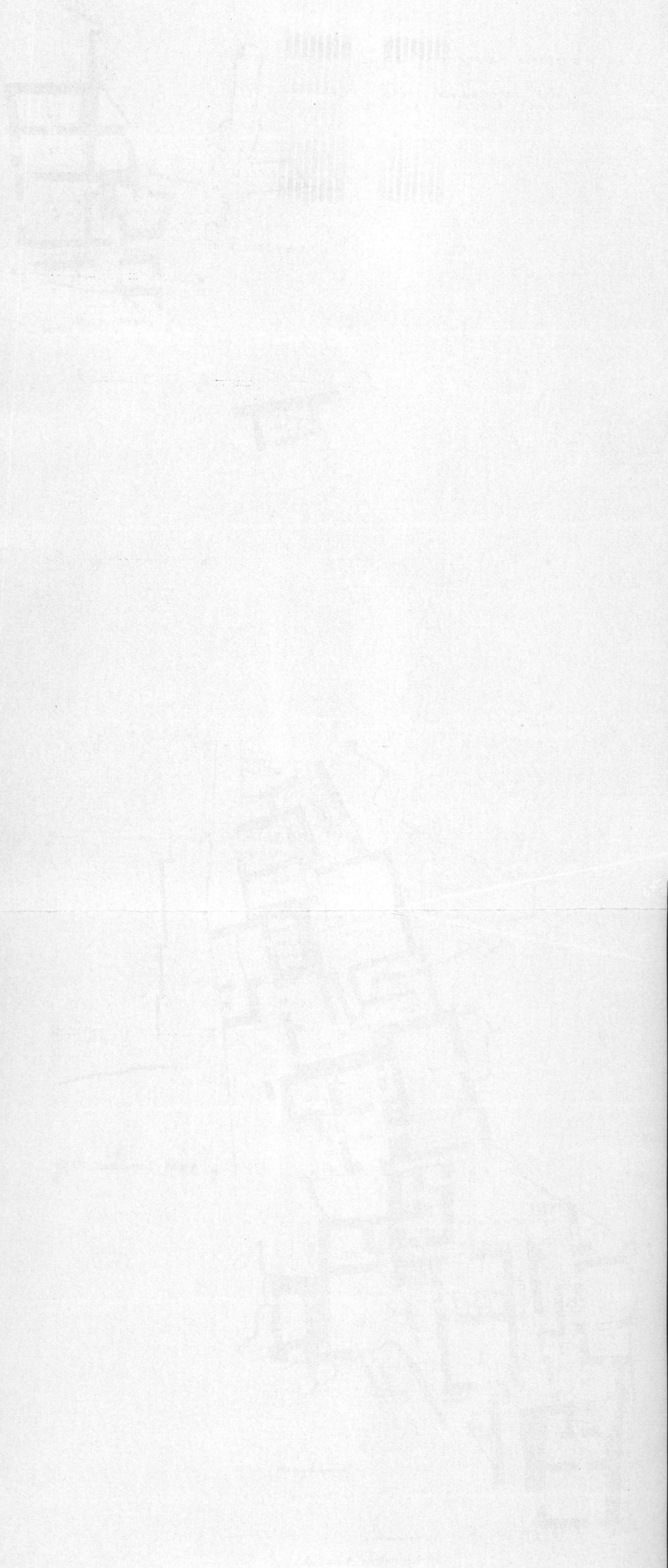

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΘΗΡΑΣ

Γενικόν τοπογραφικόν
Τομείς Α, Β, Γ, Δ. Θέρος 1971

Κάτοψις τομέων Α και Δ.

Τὸ ρυτὸν τῆς εἰκόνας 243 εἶναι τὸ δεύτερον τῆς Θήρας, τὸ ὁποῖον εἰκονίζει λέοντος κεφαλὴν. Ἐνταῦθα ὁ πηλὸς εἶναι κίτρινος, ἐπι-

Εἰκ. 240. Ὀφθαλμοπρόχους, ἐκ τοῦ αὐτοῦ θησαυροφυλακίου, γραπτὴ διὰ μύρτων καὶ ψυχανθῶν.

Εἰκ. 241. Πιθᾶριον μετὰ φυτικοῦ διακόσμου καὶ γραπτῶν πρόχων.

μελέστατα λεῖος καὶ στίλβων, εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι μιμεῖται χρυσοῦν πρωτότυπον. Λεπτομέρειαι δηλοῦνται διὰ μέλανος καὶ λευκοῦ.

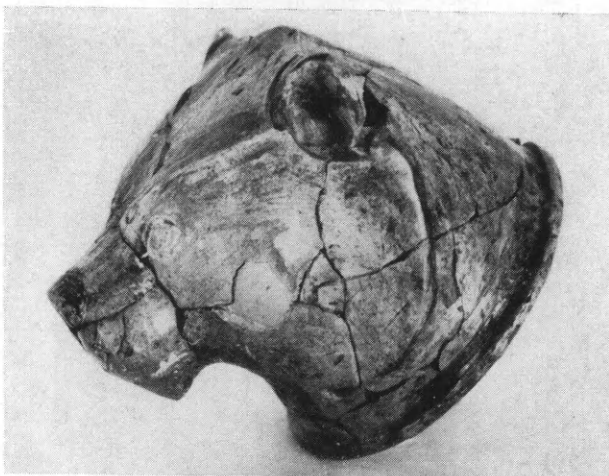

Ἐκ τῶν εἰσηγμένων μινωικῶν ἀγγείων παρέχονται ὡς παραδείγματα τὸ ρυτὸν εἰκ. 244 μετὰ ροδάκων, τὸ τῆς εἰκόνης 245

Εἰκ. 242. Δύο κύπελλα εἰσηγμένα ἐξ ἀγνώστου τόπου.

μετὰ κρόκων, τὸ ὁποῖον μιμεῖται μετἀλλινον ὑπόδειγμα, καὶ ὁ κύαθος τῆς εἰκόνης 246 θαυμασίας διατηρήσεως.

Εἰκ. 243. Ρυτὸν ἐκ κιτρίνου πηλοῦ ἐν σχήματι κεφαλῆς λέοντος.

Ἄρκετὰ ὑπῆρξαν τὰ λίθινα ἀγγεῖα. Τινά, ὡς καὶ τὰ πώματά των, φέρουσι καὶ γλυπτὴν διακόσμησιν (ἴρα τὴν εἰκόνα 225 ἀνωτέρω).

Εἰκ. 244. Μινωικὸν εἰσηγμένον ρυτὸν.

Εἰκ. 245. Μινωικὸν εἰσηγμένον ρυτὸν μιμούμενον μετάλλινον πρότυπον.

Εἰκ. 246. Κύαθος μινωικὸς ὑπερόχου διατηρήσεως.

Ἡ πυξίς τῆς εἰκόνος 247 εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμαροειδοῦς λίθου, ἐξ ὁμοίου ὕλικου «ποτήριον Εὐχαριστίας» ἦτο σύνθετον ἐκ δύο τεμαχίων, τοῦ ποδὸς καὶ τοῦ δοχείου (εἰκ. 248).

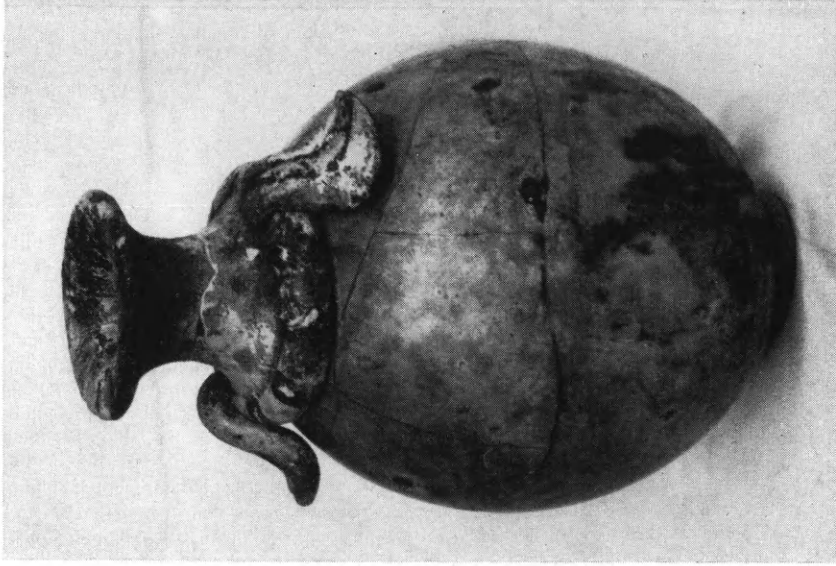
Τὰ εὐρεθέντα δύο ῥα στρουθοκαμήλου εἶχον μεταβληθῆ εἰς ρυτὰ τῇ προσθήκῃ βάσεων καὶ λαιμῶν ἐκ φαγεντιανῆς. Οἱ λαιμοὶ ἐστερεοῦντο διὰ δύο ὀδόντων ἐπὶ δύο ἀντιστοίχων ὀπῶν τοῦ κελύφους κατὰ τὸ «σύστημα ξιφολόγῃης» (à la bayonette).

Εἰκ. 247. Λίθινον ἀγγεῖον ἐκ μαρμαροειδοῦς ἀσβεστολίθου.

Ἡ εἰκὼν 249 δεικνύει τὸ πολυτελέστερον τῶν ρυτῶν, φέρον καὶ λαβὰς.

Κατὰ τὸ κοσκίνισμα τῶν χρωμάτων εὐρέθη καὶ ἡ πρώτη σφραγὶς μετὰ γλυφῆς. Εἶναι φακοειδῆς, ἐξ ἐρυθρομέλανος ἰάσπιδος. Ἡ εἰκὼν 250 εἶναι φωτογραφία τοῦ πρωτοτύπου (ἀρνητικοῦ). Παριστᾷ περιέργον πτερωτὸν ὄν, μεταξὺ σφιγγὸς καὶ γρυπός, διότι ἄγνωστον τί θέλει νὰ παραστήσῃ ἢ κεφαλή, φέρουσα ἀσύνηθες λοφίον καὶ εἶδος ράμφους ὡσεὶ χηνός. Πρόκειται περὶ θήλεος ὄντος, ὑπὸ δὲ τὰς τίτθας τῶν μαστῶν εἰκονίζεται ἀνάστροφος δελφίς, ὡς εἰ ἤθελε νὰ θηλάσῃ.

Εἰκ. 249. Ὡδὸν στρουθοκαμήλου μεταβλήθην εἰς ρυτὸν
διὰ βίαςεως καὶ λαμποῦ ἐκ φαγεντιανῆς.

Εἰκ. 248. «Ποτήριον Εὐχαριστίας» ἐκ μαρμαροειδοῦς λίθου.

Εικ. 250. Φακοειδής σφραγίς ἐξ ἰάσπιδος φέρουσα
θῆλυ τέρας καὶ δελφίνα.

18. ΘΗΡΑ. Σελλάδα.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς, ἣτις συνεχίζεται εἰς τὸ ἀρχαῖκόν νεκροταφεῖον τῆς Θήρας ἐπὶ τῆς ΒΑ. Σελλάδας, ἤρχισε νὰ ἀνασκάπτεται διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Νικ. Ζαφειροπούλου ὁ τελευταῖος ὑπολειπόμενος τομεὺς κατὰ μῆκος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, καθὼς κατέρχεται πρὸς τοὺς βράχους τῆς πρώτης στροφῆς. Εἰς ζώνην πλάτους 6 μ. (τὴν ἐπέκτασιν ἐμποδίζει μέγας ἀποκυλισθεὶς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος βράχος) τὸ πρηνὲς τῆς κλιτύος ἦτο διαμορφωμένον εἰς μικρὰ ἀνδхра διὰ τοιχαρίων ἐξ ἀργῶν ἢ καὶ λαξευτῶν λίθων (εἰκ. 251). Ἐκαθαρίσθησαν ὀκτὼ ταφικαὶ πυραὶ. Ἐπὶ τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν, ἔκειτο κατὰ χώραν χαμηλὸς κυβόλιθος φέρων τὴν ἐπιγραφὴν ΘΕΟΚΥΔΕΟΣ. Τὰ κτερίσματα ἦσαν κατὰ κύριον λόγον ἀττικαὶ κύλικες, ἀπλαῖ μελαμβαφεῖς, δύο τῆς «ἀφύλλου» ομάδος, τρεῖς ταινιωταὶ μικρῶν καλλιτεχνῶν (εἰκ. 252 - 253) καὶ μία ὀφθαλμοτῆ, εἰς τὴν ὁποίαν παρίστανται ζεύγη ἐραστῶν καὶ πυγμαίων (εἰκ. 254). Εἰς ἄλλην μελανόμορφον κύλικα ἐντὸς μικρᾶς ἐφ' ἐκάστης ὄψεως μετόπης

εἰκονίζονται κατὰ τὴν μικρογραφικὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ζωγράφου τῶν Κενταύρων λέων καταδιώκων δορκάδα καὶ Ἑρακλῆς ἐπὶ ἄρ-

Εἰκ. 251. Ἀρχαῖα ταφαί.

Εἰκ. 252. Ταινιωτὴ κύλιξ.

ματος καταδιώκων Κένταυρον, τὸν ὁποῖον πλήττει διὰ τοῦ ξίφους εἰς τὰ νῶτα. Εὐρέθησαν ἐπίσης μία κορινθιακὴ κοτύλη, δύο λύχνοι

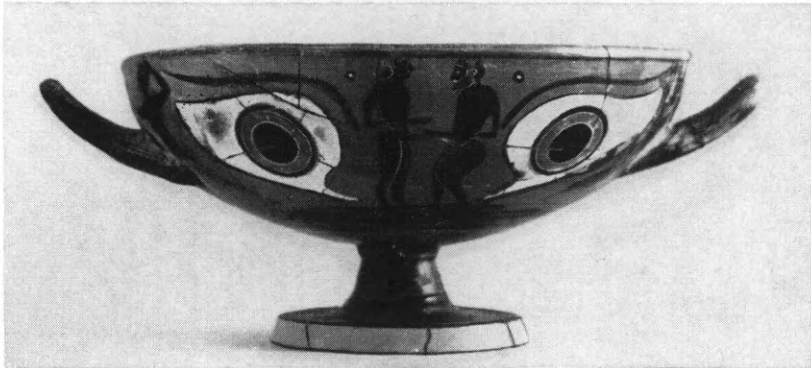
καὶ μία ὄλπη, ἀπὸ τὰ ὀλίγα παραδείγματα ἰωνικῆς κεραμεικῆς εἰς τὸ νεκροταφεῖον.

Εἰς τὴν ΝΔ. Σελλάδα συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου τοῦ

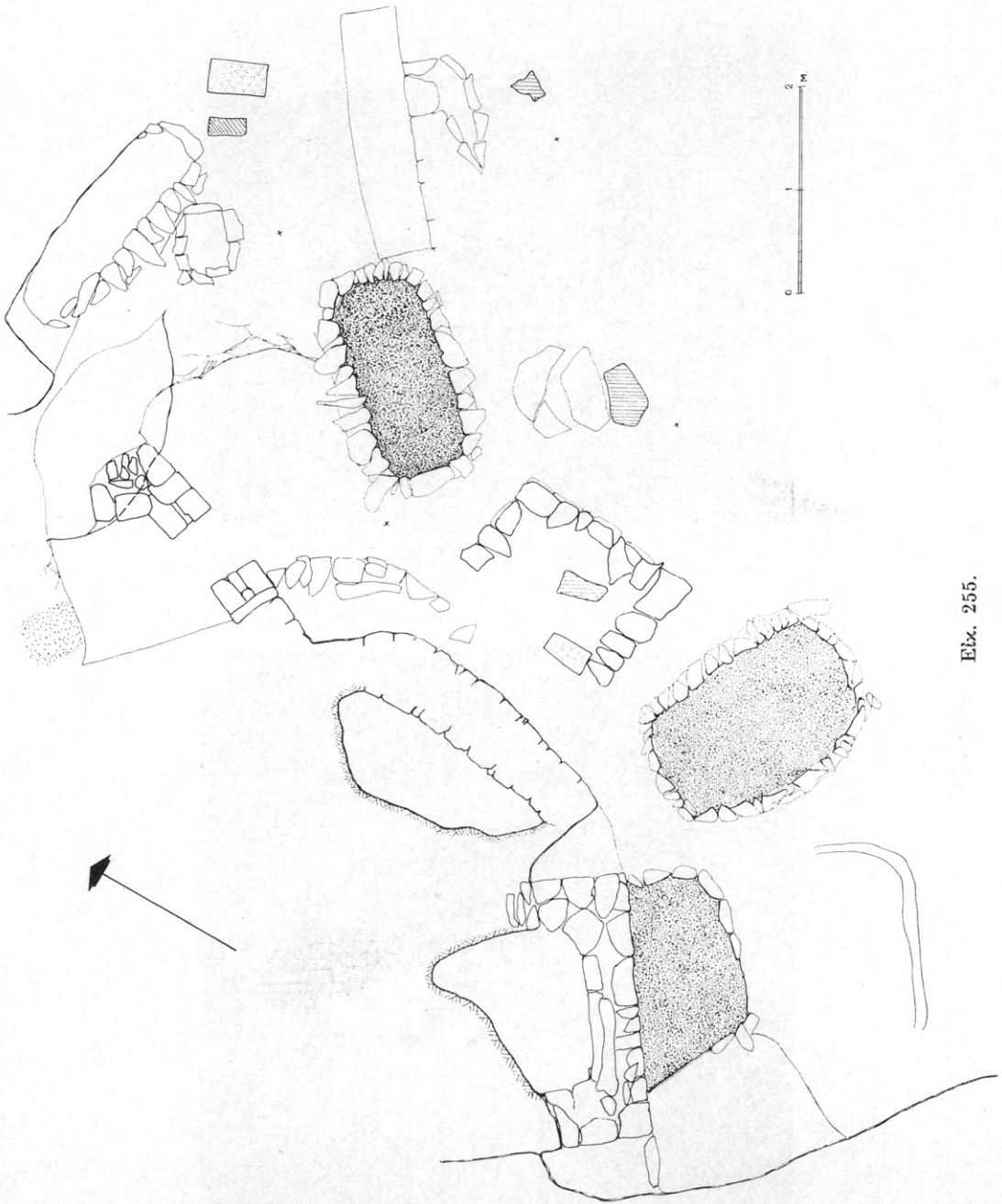
Εἰκ. 253. Ταινιωτὴ κύλιξ.

ταφικοῦ συγκροτήματος τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰῶνος. Ἀπεκαλύφθησαν κατὰ χώραν ἄλλα τρία σήματα καὶ παραπλεύρως τοῦ ἐνὸς

Εἰκ. 254. Ὀφθαλμωτὴ κύλιξ.

μία πάλιν τράπεζα προσφορῶν (εἰκ. 255 - 257). Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ὅστις ἔχει μῆκος 11 καὶ πλάτος 5.50 μ. περίπου, ὑπῆρχον τρεῖς ρωμαϊκοὶ τάφοι. Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο δὲν ἐπερατώθη καὶ εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν τὸ σῆμα μὲ τὴν τράπεζαν ἀνῆκον εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς τάφους ἢ

Pl. 255.

Είχ. 256. Τάφος εις ΝΔ. Σελλάδα.

Είχ. 257. Τάφος εις ΝΔ. Σελλάδα.

Εικ. 258. Παιδικά ταφά του 7ου αι.

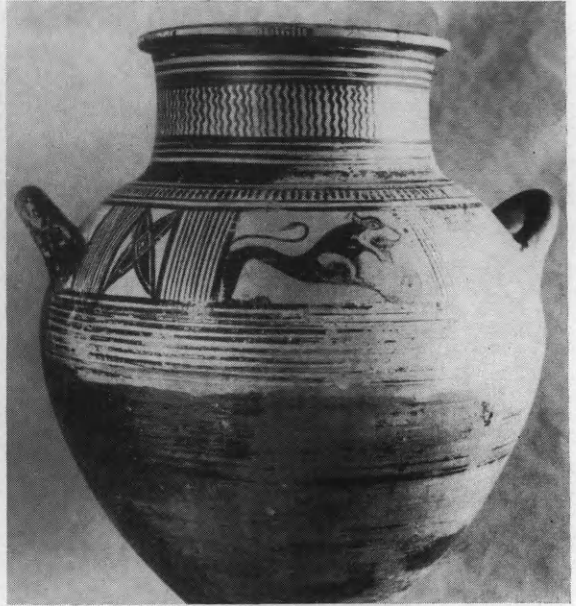
Εικ. 259. Θηραϊκός ἀμφορεύς.

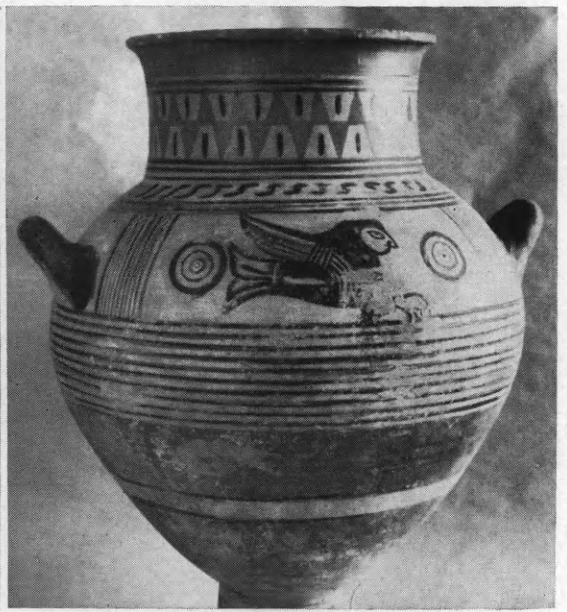
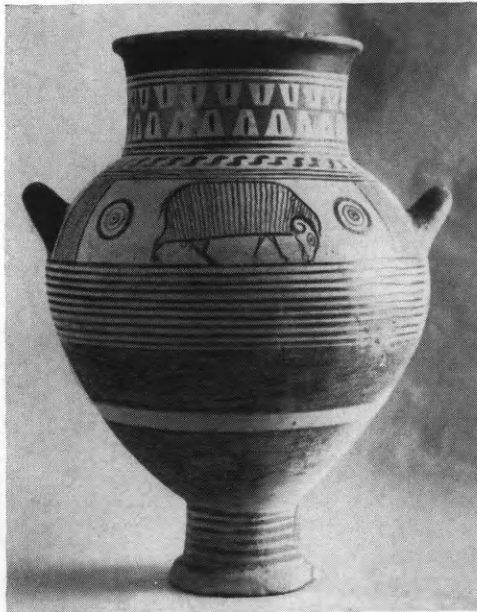
Εικ. 260. Θηραϊκός ἀμφορεύς.

Εἰκ. 261. Θηραϊκὸς ἀμφορεύς.

Εἰκ. 262. Ἀμφορεύς 7ου αἰ.

Εἰκ. 263 - 264. Ἀμφορεύς 7ου αἰ.

ἄλλους παλαιότερους. Κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου εἰς τὸ φυσικὸν πέτρωμα σχηματίζεται ἄνοιγμα, πρὸ τοῦ ὁποίου σώζεται χαμηλὸς τοῖχος μήκους 2.45 μ. με εἴσοδον πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Ἐξωθι τοῦ τοίχου εὐρέθησαν συγκεντρωμένα πέντε μεγάλα ἀγγεῖα περιέχοντα τὰ ὅστ᾽ παιδικῶν ταφῶν (εἰκ. 258). Τὰ

Εἰκ. 265. Ἀπότμημα ἀρχαῖου πινακίου.

ἀγγεῖα ἦσαν εἰς ἰδιόσχημος, πιθανῶς κρητικὸς, πιθοειδῆς ἀμφορεὺς, τρεῖς θηραῖκοι ἀμφορεῖς (εἰκ. 259 - 261) καὶ εἰς «εὐβοϊκὸς» φέρων εἰς μετόπην παράστασιν λέοντος (εἰκ. 262). Εἰς μικρὸν κώλυμα τοῦ βράχου μεταξύ τῶν ἀποκαλυφθέντων πέρυσι τάφων εὐρέθη δεύτερος «εὐβοϊκὸς» ἀμφορεὺς μετὰ παραστάσεων κριοῦ καὶ σειρῆνος (εἰκ. 263 - 264), ἐντὸς τοῦ ὁποίου μετὰ τῶν ὀστῶν παιδικῆς ταφῆς ὑπῆρχεν αἰγυπτιακὸν εἰδώλιον (Βήσα) ἐκ φαγεντιανῆς. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τέλος περισυνελέγη τεμάχιον ἀρχαῖου πινακίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζεται τὸ ἄνω μέρος γυναικείας μορφῆς (εἰκ. 265).

19. ΖΑΚΡΟΣ

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Ν. Πλάτωνος συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1971 ἢ ἀπὸ δεκαετίας ἀρξαμένη εἰς Κάτω Ζάκρον ἀνασκαφὴ πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ ΒΑ. λόφου παραρτημάτων αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης ταφικῶν συγκροτημάτων εὐρισκομένων εἰς τὴν ἄμεσον αὐτοῦ γειτονίαν. Ὡς

Εἰκ. 266. Γενικὴ ἄποψις τοῦ μεγάλου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ἀπὸ Α.

καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, τὴν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διεξαγομένην ἀνασκαφὴν ἐπεχορήγησε προφρόνως διὰ διαθέσεως ἐπαυξηθέντος ποσοῦ τὸ ἐκ Νέας Ὑόρκης ζευγὸς φιλοτέχνων Leon καὶ Harriet Pomerance. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον ἡ ἀρχαιολόγος Ἀναστασία Πλάτωνος καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες J. Shaw, Ἴ. Κνιθάκης καὶ Εὐδοξία Γεωργιάδου. Τὰ ἀποτελέσματα συνοπτικῶς συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὰ ἀκόλουθα (παρένθ. πίν. Η΄):

Εἰς τὸν χώρον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου ἠρηνύθη τὸ ἰσχυρὸν παλαιοανακτορικὸν κτήριο τὸ ἀποκαλυφθὲν ὑπὸ τὰ κατεστραμμένα δάπεδα τῶν δωματίων τῆς περιοχῆς ΝΑ. τῆς ἐσωτερικῆς ἀύλης (εἰκ. 266 - 268). Τούτου ἠρηνύθησαν πληρέ-

στερον τὰ ἤδη μερικῶς ἀνασκαφέντα διαμερίσματα Α - Ζ. Τὸ Α παρηκολουθήθη καὶ ἐντεῦθεν τοῦ ΝΑ. τοίχου τοῦ περιβόλου τῆς αὐλῆς καὶ ἀνεκαλύφθησαν ἐκεῖ πολλά χαρακτηριστικὰ παλαιοανακτορικά ἀγγεῖα, μάλιστα τοῦ τύπου τῶν tumblers. Τοῦ γειτονικοῦ πρὸς Δ. χώρου μὲ τὸ ἐκ χαλिकासβέστου εἰς ὑψηλὴν στάθμην δάπε-

Εἰκ. 267. Τὰ λείψανα τοῦ μεγάλου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ἀπὸ Α.

δον ἀνεζητήθησαν καὶ ἀνευρέθησαν ἐν μέρει κατεστραμμένοι οἱ περιβάλλοντες τοῖχοι. Τῶν διαμερισμάτων Β, Γ καὶ Δ ἐκαθαρίσθη ὁ Ν. ἰσχυρὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἐξωτερικὸς. Τοῦτον πλευρίζει, ἐν μέρει ἐπικαθήμενος, ἄλλος ἰσχυρὸς τοῖχος, βαίνων ὀλίγον λοξῶς, μὲ μεγάλους πωρίνους ὀρθοστάτας, οἱ ὁποῖοι ἐξέφυγον ὀλίγον τῆς ἀρχικῆς θέσεώς των. Κατὰ τὸν Β. τοῖχον τοῦ Β ἀνεφάνη κόγχη μετὰ θρανίου. Τοῦ δωματίου Ε ἀνεφάνη τὸ ἐκ πηλασβέστου δάπεδον καὶ ὑπὸ ἐπικείμενα τμήματα τοῦ δωματίου LXVII καὶ τοῦ ὀχετοῦ αὐτοῦ οἱ κλείοντες πρὸς Β. καὶ Α. τοῖχοι καὶ τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου. Ὁ Ν. τοῖχος ἐνισχύθη ἐσωτερικῶς δι' ἄλλου. Ἀξιόλογα τοιχογραφήματα μὲ διακοσμητικὰ θέματα — ταινίας καὶ σπείρας — καὶ ἐνδιαφέρουσα κεραμεικὴ ἀνευρέθησαν εἰς τὴν

ἐπίχωσιν καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Χαρακτηριστικὰ τμήματα σκευῶν τῆς μεταβατικῆς ΜΜ ΠΙΒ-ΥΜ ΙΑ περιόδου ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὰ δωμάτια Γ καὶ Δ, ὅπου ἤλθον εἰς φῶς 4 τεμάχια ὠραίας μαρμαρίνης πλακὸς φλεβωτοῦ μαρμάρου καὶ γωνιούμενα ἐπιχρίσματα διακόσμητα ὀρθογωνίων τραπεζῶν προσφορῶν. Μεγάλα τμήματα

Εἰκ. 268. Τὰ λείψανα τοῦ μεγάλου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ἀπὸ Β.

χαρακτηριστικῶν πίθων ἤλθον εἰς φῶς εἰς διάφορα σημεῖα τῶν διαμερισμάτων τούτων. Τῆς κλιμακίδος Ζ ἀνευρέθη τὸ ἄνω τέρμα, ἰσχυρῶς κατεστραμμένον λόγῳ τῶν ἐπικαθισάντων τοίχων τοῦ νεοανακτορικοῦ κτηρίου.

Ἐν συνεχείᾳ τῶν διαμερισμάτων Α - Δ ἀπεκαλύφθησαν δύο ἄλλα ἐκτεταμένα διαμερίσματα, τὰ Η καὶ Μ, τὸ πρῶτον ἐν μέρει περιοριζόμενον ὑπὸ τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ προέχοντος κλωβοῦ τῆς κλιμακίδος, τὸ δεύτερον ἐφωδιασμένον ἐσωτερικῶς με ἐγκαταστάσεις ἐργαστηριακοῦ ἴσως χαρακτῆρος, ἡμικυκλοτεροῦς περιφράγματος, ὀρθογωνίας κρηπίδος καὶ περιφερῶς τοποθετημένων σειρῶν πλακοειδῶν λίθων. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀμφοτέρων ἀνευρέθη κεραμεικὴ χαρακτηριστικὴ τῆς μεταβατικῆς φάσεως, πολλὰ τεμάχια λιθίνων

σκευῶν, τριπτῆρες, τμήματα λύχνων καὶ ἀγνῦθες ποικίλων σχημάτων, μάλιστα τοῦ παραλληλεπιπέδου καὶ τραπεζοειδοῦς τύπου. Εἰς τὸ δωμάτιον Μ ὅμως, παρὰ τὰς δυσκολίας τοῦ συνεχῶς ἀναβλύζοντος ὕδατος, ἀνεκαλύφθη καὶ ἀξιόλογος κεραμεικὴ δαπέδου, ὡς στιλπνῶν κυάθων μὲ ἐρπύζοντας βλαστούς, χύτραι, κάδοι, μεγάλοι γεφυρόστομοι σκύφοι μὲ σκοτεινὸν ἐπίχρισμα, προχοῖσκαὶ κλπ. Ἄνευρέθησαν καὶ τεμάχια σκευῶν τοῦ καμαραϊκοῦ πολυχρώμου ρυθμοῦ καὶ τμήμα πλαστικοῦ ρυτοῦ μορφῆς κεφαλῆς ταύρου.

Σειρὰ μικρῶν δωματίων, εἰς δύο διαδοχικὰ ἐπίπεδα, ἐκτείνεται πρὸς Β. τῶν μεγάλων τούτων διαμερισμάτων. Τὰ δωμάτια ταῦτα, πέραν τῆς συνήθους σκευῆς, ἔδωσαν ἀξιόλογά τινα ἀντικείμενα, ὡς τμήματα λιθίνων τραπεζῶν προσφορῶν, τμήμα ἀμφικωνικοῦ ποτηρίου, σκευὴ μὲ ἐσωτερικὴν αἰχμὴν ὡς κηροπήγια, λύχνους κ.ἄ. Τὸ δωμάτιον Λ ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο διὰ διαχωρίσματος. Ἐπὶ τοῦ δωματίου Ι ἐπεκάθισεν ἄλλο κτήριο, τὸ Ο, μὲ ἐστίαν ἐντὸς τοῦ τοίχου τῆς γωνίας μεταξὺ ὀρθίων πλακῶν. Τὸ παλαιοανακτορικὸν κτήριο συνεχίζετο πρὸς Β. μέχρι τῆς λοξῶς βαινούσης ὁδοῦ λιμένος, πρὸς ταύτην προσηνατολισμένον, ἀλλὰ τὰ βορειότερα διαμερίσματα ἦσαν εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, ἀμέσως ὑπὸ τὰς ἐργαστηριακὰς ἐγκαταστάσεις τὰς ἐρευνηθείσας παλαιότερον ΝΑ. τοῦ χώρου LXVIII παρὰ τὴν ΒΑ. πύλην. Στρῶμα λατύπης ἐκ θλαστῶν χαλίκων καὶ ὑπὸ τοῦτο πυκνὸν στρῶμα ὀστράκων τῆς μεταβατικῆς περιόδου ἐπλήρου τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὰ βαθύτερον κείμενα δωμάτια δὲν ἠρευνήθησαν εἰσέτι, πλὴν κατὰ τὸ πρὸς τὰ μνημονευθέντα διαμερίσματα τμήμα, ὅπου ἡ στάθμη τῶν δαπέδων εἶναι ἔτι ὑψηλότερα. Χονδροειδῆς κεφαλὴ ταύρου ἐκ ρυτοῦ ἀνευρέθη εἰς τὸ δωμάτιον Κ.

Τὸ κτήριο ἐπεκτείνεται πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἤδη ἀνεφάνησαν τμήματα μεγάλων δωματίων, ὡς τῶν Ε καὶ Ν. Κατὰ πόσον ὑπῆρχεν ἐπέκτασις τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου πρὸς Ν. δὲν εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τοῦδε νὰ βεβαιωθῇ, καίτοι ἀνεφάνησαν στιβαροὶ τοῖχοι πρὸς Ν. κατευθυνόμενοι, ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ δωματίου Μ. Δυτικῶς τούτων ἴσως ἔδημιουργεῖτο περίβολος ἢ αὐλή, ἀλλὰ μένει εἰσέτι ἀκατανόητος ὁ λοξὸς τοίχος μὲ τοὺς παρίνους ὀρθοστάτας. Πολλοὶ μεγάλοι πελεκητοὶ λίθοι εἶχον πέσει παρὰ τοὺς τοίχους τούτους καὶ εἰς τὸν ἐνδιάμεσον ἐλεύθερον χῶρον.

Ἡ μετὰ τὴν προηγούμενην ἀνασκαφικὴν περίοδον γενομένη ὑπό-

θεσις ὅτι τὸ ἀποκαλυπτόμενον ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα κτήριον μὲ διάφορον προσανατολισμὸν θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι τὸ παλαιότερον ἀνάκτορον τείνει νῦν νὰ ἐπιβεβαιωθῆ, ἀφοῦ τοῦτο καὶ λίαν στιβαρὸν καὶ μὲ πολλὰ καὶ εὐμεγέθη διαμερίσματα ἐμφανίζεται. Ἄν τὸ κτήριο τοῦτο ἐπεξετείνετο ἱκανῶς πρὸς Δυσμὰς τὰ λείψανά του θὰ ἔδει νὰ ἀποκαλυφθοῦν κατόπιν ἐρεύνης εἰς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν. Μὲ τὸν συλλογισμὸν τοῦτον ἐπραγματοποιήθη δοκιμαστικὴ ἔρευνα διὰ πλατείας καὶ μακρᾶς τάφρου διαγωνίως διανοιγείσης εἰς τὴν αὐλὴν ταύτην ἀπὸ τῆς εἰσόδου περίπου τῆς αἰθούσης τελετουργιῶν (XXVIII) μέχρι τῆς θύρας τοῦ διαμερίσματος τοῦ κτιστοῦ φρέατος (XLI). Ἡ πλάτους 1.30 μ. τάφος συνήνητησε εἰς βάθος 0.40 μ. συνεχὲς ἐπίχριστον συμπαγὲς δάπεδον, προφανῶς παλαιότερας κεντρικῆς αὐλῆς. Αὕτη ἀπεκόπη κατὰ τὴν θεμελιώσιν τῆς προσόψεως τῆς Δ. πτέρυγος πρὸς τὴν αὐλὴν, ἐνῶ τὸ ἐπίχριστον δάπεδον προχωρεῖ ὑπὸ τοὺς λίθους τῆς Α. προσόψεως. Τὰ ὄστρακα τῆς ἐπιχώσεως εἶναι παλαιοανακτορικὰ καὶ τῆς παλαιότερας νεοανακτορικῆς φάσεως MM III. Πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ φρέατος ἄλλη στρῶσις δαπέδου ἀνευρέθη μόλις 0.10 μ. ὑπὸ τὸ σημερινὸν δάπεδον τῆς αὐλῆς. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθῆ ἀπὸ τοῦδε τελικὸν συμπέρασμα. Ἄν τὸ παλαιοανακτορικὸν κτήριο συνεχίζεται ὑπὸ τὸ βαθύτερον ἐπίχριστον δάπεδον, τότε ἡ αὐλὴ κατὰ τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν φάσιν θὰ εὐρίσκετο βαθέως καὶ τὰ ἀποκαλυφθέντα νεοανακτορικὰ κτήρια θὰ ἀνήκουν μόνον εἰς τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην φάσιν. Ἄν ἀντιθέτως ἡ βαθυτέρα αὐλὴ ἀνήκει εἰς τὸ παλαιότερον ἀνάκτορον, τότε ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἡ κεντρικὴ αὐτοῦ αὐλὴ τοῦ αὐτοῦ προσανατολισμοῦ μὲ τὸ παλαιοανακτορικὸν κτήριο καὶ ἴσως πλατυτέρα τῆς τοῦ δευτέρου ἀνακτόρου. Τοῦτο θὰ ἐξακριβωθῆ διὰ περαιτέρω ἐρεύνης.

Πρὸς ἀνίχνευσιν τοῦ ἄκρου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ νέου ἀνακτόρου καὶ μὲ βάσιν πληροφορίας περὶ ἀνευρέσεως πελεκητῶν πωρολίθων εἰς τὴν θέσιν των κατὰ τὸ κράσπεδον τῆς σημερινῆς παρὰ τὸ ἀνάκτορον διερχομένης ὁδοῦ, ἐγένετο δοκιμὴ εἰς μῆκος 25 περίπου μέτρων. Ἦλθον εἰς φῶς πράγματι τμήματα τοίχων, ἄλλα ἐκ πελεκητῶν καὶ ἄλλα ἐκ κοινῶν λίθων, κατὰ μῆκος ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. κατευθυνόμενα, μὲ καθέτους διακλαδώσεις τόσον πρὸς τὸν χῶρον τὸν ἀνασκαπτόμενον ὅσον καὶ ὑπὸ τὴν σημερινὴν ὁδόν. Πολύ

πιθανόν φαίνεται, ὡς ἐκ τούτου, ὅτι τὸ ἀνάκτορον ἐπεκτείνεται καὶ πέραν τῆς γραμμῆς ταύτης καὶ ἐπομένως ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς πτέρυγος εἶναι μεγαλυτέρα τῆς ἀρχικῶς ὑπολογισθείσης. Ἡ κατάστασις ἀτυχῶς παραμένει συγκεχυμένη λόγω μεταγενεστέρων τινῶν τοίχων. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀνεκαλύφθη ἱκανὴ ποσότης κισήρεως, ἡφαιστειακῆς προελεύσεως.

Εἰκ. 269. Ὅψις πρὸς τὸ ΒΔ. τμῆμα τοῦ ΒΑ. λόφου κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὸ κύριον μέρος τῆς ἀνασκαφικῆς ἐξερευνήσεως ἐγένετο διὰ τὴν πληρεστέραν ἀποκάλυψιν τῶν ἐπὶ τοῦ ΒΑ. λόφου συγκροτημάτων, τῶν θεωρηθέντων παραρτημάτων ἢ ἐξαρτημάτων τοῦ ἀνακτόρου καὶ διὰ τὴν διασάφησιν τῆς μεταξὺ τούτων σχέσεως, τῶν προσπελάσεων καὶ ὁδῶν ἐπικοινωνίας. Ὀλόκληρος ὁ τομεὺς ἐμφανίζεται νῦν ἐνοποιημένος (εἰκ. 269).

Τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου ἡρευρήθη τὸ δυτικώτερον τμῆμα, περιλαμβάνον τὰ δωμάτια Α-Γ, Ο-Π καὶ Ψ-Ω. Τὸ Ο εἶχε, φαίνεται, εἴσοδον ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς πλακοστρώτου παρόδου· τὸ δάπεδόν του, ὡς τὸ τοῦ γειτονικοῦωματίου Π, ἐκαλύπτετο ὑπὸ παχέος στρώματος τέφρας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν πολλὰ μικρὰ

κοινοῦ τύπου ἀγγεῖα. Πλίνθινα διαχωρίσματα ὑπῆρχον μεταξύ τῶν ἀκραίων δωματίων. Ὁ χώρος P φαίνεται μᾶλλον πλακόστρωτος φωταγωγός με ἐπικλινῆ πρόσβασιν κατὰ τὸ Α. πλευρόν. Τὸ δωμάτιον Α ἦτο εἶδος μαγειρείου, με γωνιακὸν ἀποθήτην, ἐστίαν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν μέγας πήλινος ἀνεστραμμένος κάδος καὶ

Εἰκ. 270. Ὁ ἀποθήτης-ἐστία τοῦ δωματίου Α (μαγειρείου) τοῦ Ἴσχυροῦ κτηρίου.

χύτρα (εἰκ. 270)· ἄλλως καὶ ἄλλα μαγειρικὰ σκεύη, ὡς χύτραι, λεκανίδες, καδίσκος, ἡθμός, καὶ ἄφθονα κύπελλα ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ ἰσχυροῦ πυρκαύστου στρώματος τοῦ καλύπτοντος τὸ δάπεδον, τὸ ὁποῖον περιεῖχε καὶ ἄφθονα ὀστᾶ ζώων· περισυνελέγησαν καὶ τμήματα λιθίνων σκευῶν καὶ μέγα δισκοειδὲς κάλυμμα πίθου. Κυβικὸς λίθος ἐπὶ τοῦ δαπέδου πρὸ τοῦ περιφράγματος ἐχρησιμοποιήθη ὡς εἶδος βοηθητικῆς τραπέζης.

Τὰ ἀμέσως πρὸς τὰ ΝΔ. δωμάτια Β καὶ Γ, διαχωριζόμενα ὑπὸ πλινθίνων τοίχων καὶ διαμορφωθέντα διὰ πληρώσεως λατύπης καὶ ὀστράκων, εἰς διάφορα ἐπίπεδα, κατερχόμενα εἰς τὴν κλιτύν, ἀνευρέθησαν ἰσχυρῶς κατεστραμμένα καὶ ἀπέδωσαν ἐλάχιστα ἀν-

τικείμενα. Τὰ εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον ΝΔ. δωμάτια Ψ' καὶ Ω ἦσαν προσιτὰ δι' ὀλίγων, ἐν μέρει ξυλίνων, βαθμίδων καὶ τὸ δάπεδόν των ἦτο ἐκ πηλοχώματος ἐπὶ χαλικωτοῦ ὑποστρώματος. Διατέμνονται ἀπὸ ΒΔ. πρὸς τὰ ΝΑ. ὑπὸ τοίχου, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἀπετέλεσε τὸ ὄριον τοῦ κτηρίου κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν, συνεχίζονται ὁμως

Εἰκ. 271. Ἡ ἀνερχομένη μεταξὺ τοῦ κτηρίου τοῦ πυργίσκου καὶ τοῦ Ἴσχυροῦ κτηρίου ὁδός.

περαιτέρω πρὸς τὰ ΝΔ· οὕτω ἢ εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου Ψ' ἀνακαλυφθεῖσα βάσις κίονος θὰ εὐρίσκετο πράγματι κατὰ τὸ κέντρον τοῦ ὅλου δωματίου. Τὸ ἔξω τοῦ τοίχου τμῆμα ὅμως δὲν ἠρευνήθη εἰσέτι, οὐδὲ τὰ ἔτι νοτιοδυτικώτερον κείμενα εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔφθανον μέχρι τῆς προσόψεως τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ λιμένος. Ὁ ΒΔ. τοῖχος παρηκολουθήθη κατερχόμενος πράγματι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Μία ὑψηλὴ στάμνος εἶχε πέσει ὑπτία κατὰ τὴν Β. γωνίαν τοῦ δωματίου Ψ'.

Μεταξὺ τοῦ Ἴσχυροῦ κτηρίου καὶ τοῦ κτηρίου τοῦ πυργίσκου ἀπεκαλύφθη σχεδὸν εἰς ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος ἡ ἀνερχομένη πλακό-

στρωτος διακλάδωσις ὁδοῦ (εἰκ. 271), διασταυρουμένη, πέραν δύο βαθμίδων, μετὴν ἐκ ΒΔ. διακλάδωσιν, ἡ ὁποία κάμπτουςα περαιτέρω διέρχεται μεταξύ τοῦ κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς καὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τοῦ Ἴσχυροῦ κτηρίου. Κατὰ τὴν πρὸς τὰ ΝΔ. προέκτασιν ἡ ὁδός, τῆς ὁποίας τὸ πλακόστρωτον διεσώθη καλῶς, συνεχίζετο, μεσολαβουσῶν ἄλλων βαθμίδων, περισσότερον ἐπικλινῆς καὶ ἴσως ἔφθανεν εἰς τὴν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ λιμένος διὰ κλιμακωτῆς καθόδου. Ἰκανὰ ἀντικείμενα, λίθινα, χαλκᾶ, ὀστέινα καὶ πήλινα συνελέγησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν.

Τὸ σχετικῶς μικρὸν κτήριο τοῦ πυργίσκου ἠρευνήθη εἰς ὀλόκληρον αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν. Περιελάμβανε πέντε διαμερίσματα εἰς τὸ κύριον σῶμα (Α - Ε) καὶ δύο βαθέα θεμέλια διαμερίσματα, τὸ ἐν τραπεζοειδῆς (Ζ) καὶ τὸ ἄλλο σχεδὸν τριγωνικόν (Η), ἐντὸς τοῦ προέχοντος πυργίσκου. Τὰ τελευταῖα ταῦτα κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν εἶχον ἐπιχωσθῆ ἑσωτερικῶς καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐστηρίχθη, μετὴν προσθήκην ἐξωτερικοῦ κυκλωπέιου τοίχου, εἶδος ὑψηλοῦ ἀνδῆρου. Ἡ κυρία εἴσοδος ἦτο ἐκ τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ εἰς τὸ δωμάτιον Γ. Ἀτυχῶς πολλοὶ λίθοι ἀφηρεθήσαν ἐκ τῆς ΝΑ. καὶ τῆς ΒΑ. πλευρᾶς τοῦ οἰκήματος, εἰς ὠρισμένα δὲ σημεῖα σφύζονται μόνον τὰ θεμέλια. Κατὰ τὴν εἴσοδον περισυνελέγη νεολιθικὸς πέλεκυς μέλανος λίθου· νεολιθικοὶ πελέκεις ἀνευρέθησαν καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνασκαφικὴν περίοδον τουλάχιστον δέκα, κατεσπαρμένοι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς περιοχῆς τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν παραρτημάτων του. Εἰς τὸ δωμάτιον Ε ἀνευρέθη κρηπίς ἐστίας καλυπτομένη ὑπὸ τέφρας καὶ ἀποθέτης ἐξ ὀρθίων πηλίνων πλακῶν· ἄλλος ἀποθέτης μετὲν λιθίνας πλάκας ἀνεφάνη εἰς τὸ δωμάτιον Α. Πολὺ βαθέα εἶναι τὰ δωμάτια τοῦ πυργίσκου· τὸ Ζ ἦτο ἴσως ἐργαστηριακῆς χρήσεως καὶ περιεῖχε σειρὰν ἀποθετῶν ἐκ πλακῶν καὶ διατοιχισμάτων· εἰς τὸ Η ἀνευρέθη χαμηλὴ ὀρθογωνία κρηπίς ἐκ παχειάς πλακῆς βυσινόχρου σχιστολίθου. Λεῖψανα ἀνθρωπίνου κρανίου, τμήματα τῶν ὀστέων τῶν χειρῶν καὶ φάλαγγες δακτύλων ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν κατωτέραν ἐπίχωσιν· προφανῶς τὰ λεῖψανα ἀπερρίφθησαν μετὰ τῆς πληρωσάσης τὰ θεμέλια δωμάτια ἐπιχώσεως. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς καλυψάσης τὸ μεταξύ τῶν δωματίων διαχώρισμα προῆλθε σημαντικὸν τμήμα κωικοῦ ἢ ἐπιμήκουσ ὠσειδοῦς ρυτοῦ ἐκ χλωρίτου μετὰ ἀνάγλυφον πα-

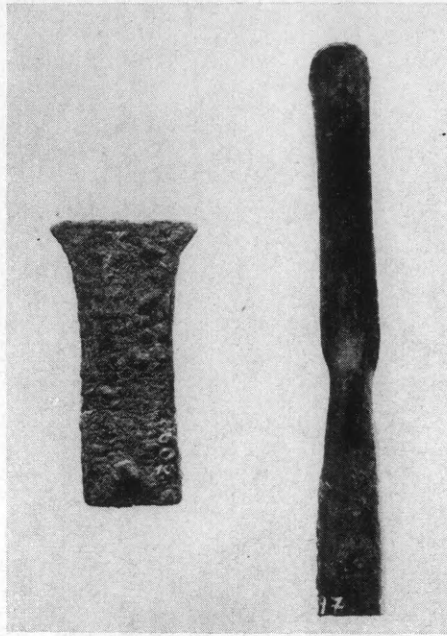
ράστασιν τριῶν νηχομένων δελφίνων, τῶν ὁποίων οἱ δύο διασταυροῦνται (εἰκ. 272)· ἑλισσόμενος πλόκαμος με ρυθμικῶς διατεταγμένας ἐκβλαστήσεις ἴσως εἶναι πλόκαμος ναυτίλου. Τὰ ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα τῆς ἐπιχώσεως εἶναι τὰ πλεῖστα MM IIIA.

Εἰκ. 272. Ἀνάγλυφον τεμάχιον ρυτοῦ ἐκ στεατίτου με παράστασιν δελφίνων. Ἐκ τοῦ κτηρίου τοῦ πυργίσκου.

Τοῦ κατέναντι πρὸς τὰ ΒΑ. κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς ἀπεκαλύφθησαν καὶ τὰ ὑπόλοιπα διαμερίσματα καὶ διεσαφήθη ἡ ὅλη ἐσωτερικὴ διάταξις. Τοῦ προθαλάμου Α ἐξήχθη ὁ παρά τὴν κλιμακίδα πρὸς τὸ δωμάτιον Β πίθος καὶ συνελέγησαν πολλὰ ὑπ' αὐτὸν κείμενα ἀγγεῖα. Τὰ μικρὰ στενόχωρα διαμερίσματα Γα - Γζ ἀναμφιβόλως ἀπετέλεσαν τὴν sottoscala τῆς με δύο σκέλη ἀνερ-

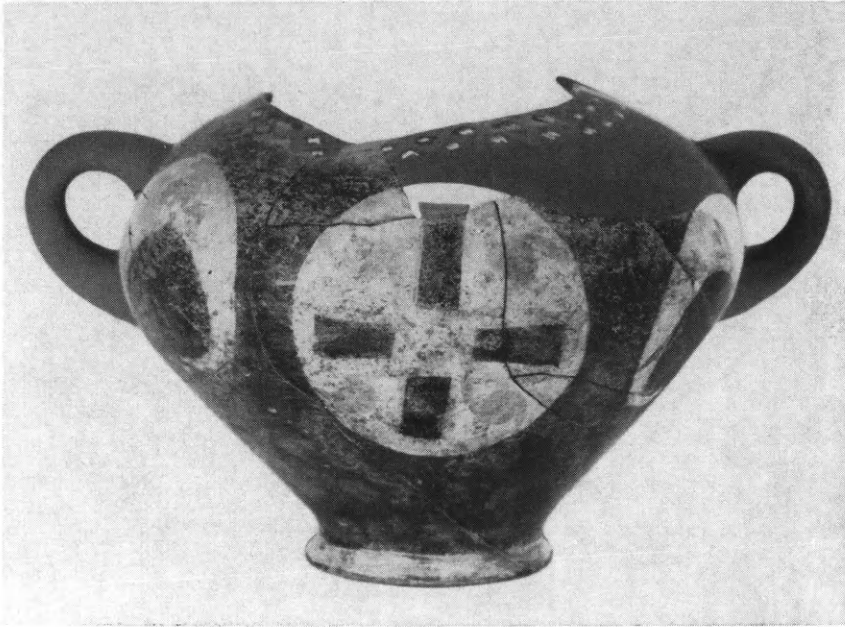
χομένης κλίμακος και ἐχρησιμοποιήθησαν, ὡς και ὁ συνεχόμενος διάδρομος Γ, ὑπὸ τὸν ἄνω διάδρομον, δι' ἀποθηκεύσεις και τοῦτο ἐρμηνεύει τὴν ἄφθονον κεραμεικὴν τὴν ἀνευρεθεῖσαν εἰς τὰ διαμερίσματα ταῦτα. Ἐκ τοῦ διαδρόμου Γ ἦτο προσιτὸν διὰ στενῆς καθόδου κεκλιμένων ἐπιπέδων τὸ εἰς χαμηλοτέραν στάθμην δωμά-

Εἰκ. 273. Χαλκῆ ἔργαλεῖα, μυστήριον και κοπεύς, ἐκ τοῦ κτηρίου ἀποθετῶν κεραμεικῆς.

τιον Ε. Τρία ἄλλα εἰς σειρὰν δωμάτια Ζ, Η, Θ θὰ εἶχον εἰσόδους ὑψηλότερον, νῦν καταστραφείσας· εἰς τὸ Η ἀνευρέθη ἄφθονος ἀποθηκευμένη κεραμεικὴ — μάλιστα ὑψηλαὶ στάμνοι — και εἰς τὸ Θ εἶδος ἀποθέτου. Διὰ τοῦ προθαλάμου Δ ἔφθανέ τις κλίμακα ἀνίσου πλάτους, διὰ τῆς ὁποίας ἐγίνετο ἡ ἐπικοινωνία πρὸς τὰ διαμερίσματα τοῦ κτηρίου Η. Αἱ βαθμίδες εἶχον ἄνισον βάθος και ἡ κλίμαξ ἐξεκίνει ἐκ δύο πλατέων ἀναβαθμῶν. Ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς κλίμακος κατήρχετο τις διὰ ξυλίνης, ὡς φαίνεται, κλιμακίδος (Μ) εἰς τὸ ἐργαστήριον Λ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν πολλὰ τριβεῖα και τριπτῆρες, πῆλινοι κρουνοὶ κυρτεπίπεδοι σωληνωτοὶ και ἄφθονος κοινὴ κεραμεικὴ. Ἡ ἀποχέτευσις τοῦ χρησιμοποιουμένου ὕδα-

τος ἐγένετο πρὸς τὰ ΝΔ., ὅπου ἀναγνωρίζει τις τὰς διακλαδώσεις του, ἐν φρεάτιον μὲ τὸ ὅποιον συνέχεται μικρὸς τετραγωνικὸς χῶρος χρησιμοποιοῦμενος ὡς πλυντήριο ἢ ἀποχωρητήριο. Ἄλλως καὶ ὀλόκληρος ὁ πρὸς τὰ ΒΔ. χῶρος, ὁ συνορεύων μὲ τὴν περιοχὴν τοῦ ἐλευθέρου βράχου ἐχρησιμοποιήθη διὰ προχείρους ἐργαστηριακὰς

Εἰκ. 274. Εὐρύστομον καμαραϊκὸν ἀγγεῖον μὲ σταυροειδῆ ἐντὸς λευκοῦ δίσκου διακόσμησιν ἐκ τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ χώρου Ξ.

ἐγκαταστάσεις, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν διαχωριζομένων διὰ λεπτῶν διαφραγμάτων μικρῶν χώρων. Πλῆθος κυπέλλων καὶ ἄλλων κοινῶν σκευῶν ἀνευρέθησαν εἰς τὸν χῶρον Ν. ὡς ἐπίσης ἐπίμηκες χαλκοῦν μυστήριον (εἰκ. 273). Εἰς ἐν τῶν διαχώρων περισυνελέγησαν ἄφθονα ποικίλης μορφῆς ὑφαντικὰ βάρη.

Εἰς τὴν βραχῶδη περιοχὴν τὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς κρηπίδος τοῦ κτηρίου Γ μέχρι τῆς διακλαδώσεως τῆς ὁδοῦ τῆς διερχομένης πέραν τοῦ λοξοῦ κτηρίου εἶχον ἐρευνηθῆ τρεῖς παλαιοανακτορικοὶ ἀποθέται, οἱ ὅποιοι ἀπέδωσαν πλῆθος τελετουργικῶν σκευῶν, μάλιστα τοῦ τύπου τῶν ποτηρίων tumblers. Τούτων ἀπεκαλύφθησαν οἱ κλείοντες τοῖχοι καὶ πολλὰ ἄλλα σκεύη κυρίως πήλινα, μεταξὺ

τῶν ὁποίων ἀξιόλογοι εἶναι καδίσκοι τοῦ τύπου τῶν καδίσκων τῶν κρίνων ἐκ Κνωσοῦ. Τὸ νοτιώτερον τμήμα τῶν ἀποθετῶν διαχωρίζεται εἰς τέσσαρα διαμερίσματα διὰ τοιχείων, ἐπεχώσθη δὲ ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς μνημονευθείσης ὁδοῦ. Ὅμοίως ἐπεχώσθησαν ἄλλοι ἀποθέται ἀποτελοῦντες μικρὰ δωμάτια ἀναφανέντα ὑπὸ τὰς

Εἰκ. 275. Κύαθος καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ ἀνευρεθεὶς εἰς τὸ παλαιοανακτορικὸν δωμάτιον ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ χώρου Ε.

διακλαδώσεις τῆς ὁδοῦ καὶ τῶν παρ' αὐτὴν ὀχετῶν ἢ ρεῖθρων ΝΔ. καὶ ΒΔ. τοῦ κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς. Καὶ εἰς ταῦτα ἀνευρέθη μεγάλη ποσότης πηλίνων σκευῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων, πολλῶν ἐκπροσωποῦντων τὸν πολύχρωμον ἀνατολικὸν καμαραϊκὸν ρυθμὸν· μεταξύ τῶν τύπων τῶν ἀγγείων πλεονάζουν αἱ λοπάδες, τὰ βαθέα κωνικὰ ποτήρια, τὰ τύπου tumblers, οἱ κύαθοι, αἱ ραμφόστομοι πρόχοι, αἱ χύτραι, οἱ καδίσκοι, οἱ γεφυρόστομοι σκύφοι, τὰ πύραυλα. Πολλὰ ὅστ' αὐτῶν συνελέγησαν εἰς πάντας τοὺς ἀποθέτας τούτους.

Διαμερίσματα παλαιοανακτορικῶν κτηρίων ἤλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν ἀκραίων δυτικῶν δωματίων τοῦ κτηρίου Η καὶ

περὶ τὴν ρίζαν τοῦ κτηρίου G, ὑπὸ τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι συνεχίζοντο. Ταῦτα ἦσαν μικρᾶς ἐκτάσεως δωμάτια ἢ διάδρομοι μὲ ἐπίχριστα δάπεδα, πλακόστρωτα μὲ κεκονιαμένους ἄρμους καὶ χαμηλὰς κρηπίδας. Εἰς ταῦτα ἀνευρέθη ἐπὶ τῶν δαπέδων ἐκλεκτὴ κεραμεικὴ, κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ πολυχρώμου καμαραϊκοῦ ἀνατολι-

Εἰκ. 276. Ἄγγειον μὲ κυματιστὰ χεῖλη τοῦ ἀνατολικοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ ἐκ τῆς κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ κτηρίου G περιοχῆς.

κοῦ ρυθμοῦ. Οὕτω ὑπὸ τὸ δωμάτιον E τοῦ κτηρίου H ἀνεφάνη μικρὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ ροδόχρουν ἐπίχριστον δάπεδον, κατασκευασθὲν ἐπὶ ἡρμολογημένου πλακοστρώτου, μὲ εἴσοδον πρὸς τὴν Δ. γωνίαν. Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων ἦσαν γεφυρόστομον, διώροφοι κύαθοι, κωνικὰ κύπελλα, εὐρύστομος πρόχους μὲ πολυχώμον σταυροειδῆ ἐντὸς κύκλου διακόσμησιν (εἰκ. 274), ὡς ἐπίσης τμήματα περιφεροῦς τραπέζης προσφορῶν. Δύο σφραγιδόλιθοι, εἷς παλαιοανακτορικὸς ἡμικυλινδρικός ἐξ ὀρείας κρυστάλλου καὶ εἷς νεοανακτορικὸς ἐκ στεατίτου μὲ παράστασιν λέοντος, ἀνευρέθησαν κατὰ τὸν Β. τοῖχον. Πρὸς τὴν ρίζαν τοῦ κτηρίου G ἄλλα παλαιοανακτορικὰ δωμάτια μὲ διαχώρισμα σῶζον τὴν θύραν

προχωροῦν ὑπὸ τὸν κυκλώπειον τοῖχον ἔχοντα ἐπίχριστα δάπεδα. Ἐντὸς συμπαγοῦς στρώματος ὑπὸ τέφραν ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ ἐνδιαφέροντα καμαραϊκὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 275), ἰδίως κύπελλα μὲ κυματιστὰ χεῖλη (εἰκ. 276) κοσμούμενα μὲ ταινίας ὀριζοντίας ἢ καθέτους καὶ μὲ ζώνας σιγμοειδῶν, ἄλλα τοῦ διωρόφου τύπου ἢ τοῦ

Εἰκ. 277. Τμῆμα ὑδραγωγοῦ σωλῆνος μὲ λαβὰς διὰ τὴν σύνδεσιν ἐκ τῆς καθόδου πρὸς τὰ θεμέλια δωμάτια Υ΄ καὶ Φ τοῦ κτηρίου Η.

τύπου ποτηρίων μὲ δισκοειδῆ βάσιν ἢ tumblers καὶ γεφυρόστομα. Πολὺ ἀνάλογος κεραμεικῇ, τῆς ὁποίας τὰ μᾶλλον ἀξιόλογα σκεύη εἶναι λεπτότατοι κύαθοι μὲ κυματιστὸν ὑψηλὸν χεῖλος, λαμπρῶς διακοσμηθέντες μὲ πολύχρωμα θέματα, ἀνευρέθησαν εἰς στενὸν διάδρομον ἀμέσως πρὸς τὰ ΝΔ. τῶν μνημονευθέντων δωματίων. Τὸ παλαιοανακτορικὸν στρώμα ἐξετείνετο ἔτι νοτιώτερον κατὰ τὴν

διάβασιν ἀμέσως μετὰ τὴν κλιμακίδα ἐπικοινωνίας τῶν κτηρίων Η καὶ τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς· ἐκεῖ ὅμως τὰ σκεύη, διατηρηθέντα μόνον ἐν μέρει, ἦσαν μεγαλύτερα καὶ ὄχι τόσον λαμπρῶς διακεκοσμημένα.

Κατὰ τὴν νεοανακτορικὴν περίοδον ὁ ΒΔ. τοῖχος καὶ μέρος τοῦ

Εἰκ. 278. Ἡ κλιμαξ Μ τοῦ κτηρίου Η κατὰ τὴν ἐργασίαν ἀποκαταστάσεως.

ΝΔ. κατεστράφησαν κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ λοξοῦ τοίχου τῆς μεταξὺ τῶν κτηρίων Γ καὶ Η ἀνόδου. Οὕτω ἐδημιουργήθη ἐλευθέρα προσπέλασις πρὸς τὰ διαμερίσματα τοῦ κτηρίου Η ἀμέσως ΒΔ. τοῦ μεγάλου δωματίου Ο. Ἐκεῖ κατέληγεν ἡ κλιμακίς τοῦ κτηρίου ἀποθετῶν κεραμεικῆς. Ὅχετός, πλευρίζων ἐξωτερικῶς τὸν ΒΔ. τοῖχον τοῦ δωματίου Ο, συνηντᾶτο μὲ τὰς διακλαδώσεις τοῦ δωματίου τούτου. Ἀμέσως ἔξω τῆς εἰσόδου τοῦ Ο ὑπῆρχε καθόδος πρὸς θεμέλια δωματίου ἐργαστηριακῆς χρήσεως, τὰ Υ καὶ Φ. Τμήματα ὑδραγωγῶν σωλῆνων (εἰκ. 277), συνδεόμενα πρὸς ἀλληλα, ἀνευρέθησαν ἐπὶ τῶν πλατειῶν βαθμίδων τῆς καθόδου. Εἰς τὸ βαθύτερον ὑπόγειον ἀνευρέθησαν ἰγδίον ἐκ λευκοῦ λίθου καὶ πλήθος τριβείων καὶ τριπτῆρων, ὡς καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀγγείων κοινῆς

χρήσεως, κυπέλλων, κυάθων, ἐνῶ ἄλλα παρόμοια πολὺ περισσότερα ἀνευρέθησαν εἰς τὸ ἀβαθέστερον δωμάτιον Υ', ὅπου περισυνελέγησαν ἐπίσης πολλαὶ πρόχοι, χύτραι, κύαθοι, τμήματα μεγάλου δισκοειδοῦς καλύμματος πίθου, ἡθμός καὶ ὄλμοιιδές σκεῦος ἀναρριπίσεως τοῦ πυρός.

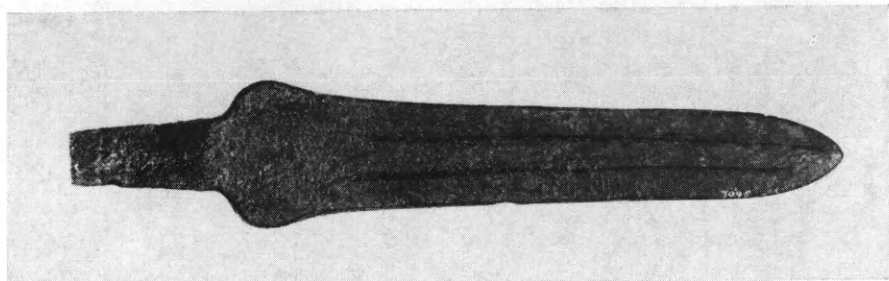
Εἰκ. 279. Γενικὴ ὄψις τῆς κλιτύος τοῦ ΒΑ. λόφου ἀπὸ Β.

Εἰς τὸ δωμάτιον Ο τοῦ κτηρίου Η ἀποκατεστάθη τὸ θρανίον μὲ τὸ ἐκ πλακῶν ἐρεισίνωτον, τοῦ δὲ κλιμακοστασίου Μ ἀποκατεστάθη πλήρως τὸ ἐξ 8 βαθμίδων πρῶτον σκέλος, τὸ κεφαλόσκαλον καὶ 3 βαθμίδες τοῦ δευτέρου σκέλους, μετὰ προηγουμένην ἔρευναν τοῦ χώρου τῆς sottoscala (εἰκ. 278).

Εἰς τὸ κτήριον ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 279) διελύθη μετὰ ἀποτύπωσιν ὁ ἐπικαθήμενος εἰς τὰ ΒΑ. διαμερίσματα ἀντερεισματικὸς τοῖχος καὶ ἀπεκαλύφθη οὕτω τὸ ὀπίσθεν τμήμα τῶν κατὰ σειρὰν δωματίων Β, Β, Α καὶ Α'. οὕτω κατέστη δυνατὴ ἡ ἔρευνα τῆς κατὰ τὴν Α. γωνίαν ἐστίας καὶ τοῦ κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ δωματίου Γ θρανίου. Κυρτὸς λίθος τριβείου ἀνεφάνη πρὸ τῆς ἐστίας. Ὁ ὀπίσθιος τοῖχος εἶναι κυρτὸς παρακάμπτων τὸν ὑπερκείμενον βρά-

χον. Παρά τὴν Β. γωνίαν τοῦ Β ἀνεφάνη κρηπίς, ἐπὶ τῆς ὁποίας περισυελέγη τετραγωνικὸς βωμίσκος ἢ τράπεζα προσφορῶν ἐκ λευκάζοντος λίθου. Εἰς τὸ στενεπίμηκες δωμάτιον Α ἐν τμήμα, ὅπου ἐπιπολάζει ὁ βράχος, διαχωρίζεται διὰ διατοιχίσματος, δημιουργουμένης κρηπίδος. Εἰς τὸ δωμάτιον Λ εἶναι ὄρατος ὁ βρά-

Εἰκ. 280. Μαχαίριον με στέλεχος διὰ τὴν λαβὴν ἐκ τοῦ γωνιακοῦ ἀποθέτου τῆς περιοχῆς τοῦ κτηρίου ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ.

χος ἀνερχόμενος. Κατὰ τὴν γωνίαν τοῦ ὑπερκειμένου εἰς τὸ ἀνώτερον ἰσόπεδον οἰκοδομήματος καὶ τοῦ ἀντερεισματικοῦ τῆς πρὸς τὰ ΒΔ. κατερχομένης διόδου ἀνεσκάφη πλήρως ὁ πρὸ ἐτῶν ἀνεκαλυφθεὶς παλαιοανακτορικὸς ἀποθέτης, ἀποτελεσθεὶς διὰ δύο τοιχίων ὡς μικρὸν τετραγωνικὸν διαμέρισμα με δάπεδον ἐκ πηλασβέστου καὶ εἴσοδον ἐκ Νότου. Ἐπὶ τῶν λίθων τοῦ ΝΑ. τοιχίου ἀνεκαλύφθη ἐνδιαφέρον χαλκοῦν ἐγχειρίδιον με προέχον στέλεχος λαβῆς καὶ ράχιν λεπίδος με ραβδώσεις (εἰκ. 280). Κύαθοι, κύπελλα, τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου καὶ τμήματα χύτρας περισυελέγησαν εἰς τὸν ἀποθέτην. Εἰς τὸν χῶρον τὸν διαμορφωθέντα εἰς ἰσόπεδον διὰ θλαστοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου εἰς τὴν πρὸ τῶν δύο κτιστῶν ἀποθετῶν τῶν πρὸς τὰ ΝΔ. κειμένων περιοχὴν ἀνεκαλύφθη στρῶμα με πολλὰ παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων. Ὅριον πρὸς Δ. τοῦ χώρου εἶναι τοῖχος εἰσχωρῶν βαθέως ὑπὸ τὸν ἀντερεισματικὸν τῆς ὑπερκειμένης παρόδου καὶ πλευρίζων τοὺς κτιστοὺς ἀποθέτας.

Εἰς τὸ ἀνώτερον ἰσόπεδον συνεπληρώθη ἡ ἐξερεύνησις τῶν βαθυτέρων δωματίων IV, V καὶ XII τοῦ κτηρίου G. Εἰς τὸ IV τὸ γωνιακὸν θρανίον, τὸ ὑπὸ τοῦ Hogarth περιγραφόμενον, ἀνευρέθη τελείως κατεστραμμένον, ἐνῶ ἀντιθέτως ἀνευρέθη εἰς καλὴν κατά-

στασιν ὁ μέγας ἐντὸς τοῦ δαπέδου συλλεκτῆρ πίθος (εἰκ. 281). Ἡ κάτω στρώσις τῶν ἄλλων δύο δωματίων ἀνευρέθη διατεταραγμένη. Προφανῶς ἐγένετο ἰσοπέδωσις πρὸς κάλυψιν τοῦ ἐπικλινῶς βαίνοντος βράχου.

Ἄμεσως ΒΔ. τοῦ κτηρίου G ἀπεκαλύφθη ἐπίσης ἐκτεταμένον

Εἰκ. 281. Τὸ θεμέλιον δωματίου IV τοῦ κτηρίου G (μετὰ τὸν συλλεκτῆρα καὶ τοὺς καταπεσόντας λίθους).

κτηρίον, ὀνομασθὲν κτήριον τῶν διθύρων (εἰκ. 282). Ἐκ τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ τῆς ἀποτελούσης συνέχειαν τῆς πρὸ τοῦ κτηρίου G διερχομένης, εἰσέρχεται τις εἰς σειρὰν δωματίων καταλαμβανόντων τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, τὰ Z, H καὶ Γ· ἡ ἐξερεύνησις τῶν δαπέδων τούτων δὲν ἐτελείωσεν, ἐνεφανίσθησαν ὅμως πλακόστρωτα, διαφράγματα, ἀποθέται κατὰ τὰς γωνίας. Ἄμεσως μετὰ τὴν μεταξὺ ἰσχυρῶν κυβολίθων εἴσοδον ὑπάρχει δεξιὰ ὁ κλωβὸς τοῦ κλιμακοστασίου Θ. Τὰ λοιπὰ διαμερίσματα εἶναι προσιτὰ διὰ θύρας τοῦ μεσαίου δωματίου Η· τὰ νοτιώτερα εἶναι τὰ δωμάτια τῶν διθύρων Β καὶ Α. Τὰ δίθυρα εὐρίσκονται εἰς τὸν μεταξὺ των διαχωριστικὸν τοῖχον καὶ εἰς τὰ διαχωρίσματα πρὸς τὸν διάδρομον Ε καὶ τὸ γωνιακὸν δωμάτιον Δ. Εἶδος μυχοῦ

δημιουργείται διὰ διαχωρίσματος καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀποθήκη ἢ ἀποχωρητήριον. Θρανίον ὑπῆρχε κατὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον τοῦ δωματίου Α. Εἰς τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ διαδρόμου Ε ὑπάρχει ὀρθογώνιος λακκοειδῆς ἀποθέτης, ὅπου ἀνευρέθησαν πολλὰ κύπελλα, κύαθοι, τεμάχια χυτρῶν κ.ἄ., συνανάμικτα μὲ ὄστᾶ καὶ κρανίον ζώου, πι-

Εἰκ. 282. Γενικὴ ἀποφῆς τοῦ κτηρίου τῶν διθύρων ἀπὸ Β.

θανῶς μεγάλου κυνός, ὡς καὶ θαλάσσια ὄστρεα καὶ τρίτωνα. Τὸ γωνιακὸν δωμάτιον Δ ἦτο ἀποθήκη καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ἐπίσης δι' ἀγροτικὴν βιοτεχνίαν, ὡς δεικνύουν βαθὺ ἰγδίον ἐκ λίθου καὶ κρουνοὶ καταλήγων εἰς δίσκον, ἴσως μέρος ἐγκαταστάσεως δι' ἐκθλιψίν ἐλαιῶν. Ποικίλα, ἀλλὰ κοινὰ ἦσαν τὰ λοιπὰ σκεύη τοῦ δωματίου, ἰδίᾳ ἀμφορεῖς, στάμνοι, χύτραι, πρόχοι καὶ κύπελλα. Συνεχόμενος ἦτο ὁ χώρος Ι, πιθανῶς ὑπαιθρος ἐντὸς περιβόλου, κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ οἰκήματος. Πολλὰ ἄλλα σκεύη πήλινα ἢ λίθινα, πίθοι, λύχνοι, ἀγνῦθες ποικίλων σχημάτων, ζώδιον καὶ κορμὸς ἀνδρικοῦ εἰδωλίου λατρευτοῦ, προφανῶς παλαιοανακτορικῶν χρόνων, περισυνελέγησαν εἰς τὰ ἄλλα δωμάτια τοῦ κτηρίου. Εἰς τὸ δωμάτιον Β ὑπῆρχεν ἄλλο μεγαλύτερον ἰγδίον ἐκ λευκάζοντος λίθου. Ὁ

ΝΔ. τοῖχος τῶν νοτιωτέρων δωματίων εἶναι ταυτοχρόνως ἀντερεισματικὸς τοῦ ἰσοπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τοῦτο ῥυκοδομήθη.

Ἄνεκαλύφθη τέλος εἰς ὀλόκληρον αὐτῆς τὸ μῆκος ἡ κατερχομένη τὴν κλιτὸν πλακόστρωτος ὁδός, ἡ διερχομένη ΒΔ. τοῦ κτηρίου τῶν διθύρων, τῆς περιοχῆς τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ λοξοῦ καὶ

Εἰκ. 283. Ἡ κλιμακωτὴ ὁδὸς παρὰ τὸ βορειοδυτικὸν κτήριον καὶ τὸ λοξὸν κτήριον, ἀπὸ ΝΔ.

τοῦ βορειοδυτικοῦ κτηρίου. Ταύτης εἶχεν ἀνασκαφῆ μόνον τὸ τελευταῖον μέρος, κατερχόμενον μὲ ἐπικλινῆ ἐπίπεδα καὶ πολὺβαθμον κλίμακα, ἀλλὰ μόνον τώρα ἀπεκαλύφθη ἡ πρόσοψις τοῦ κατέναντι οἰκήματος σχηματίζοντος στιβαρὰν γωνίαν (εἰκ. 283). Κατὰ τὴν συνάντησιν μὲ τὴν ΒΑ. τοῦ λοξοῦ κτηρίου διερχομένην διακλάδωσιν ὁδοῦ ἐδημιουργεῖτο εἶδος μικρᾶς πλατείας, ἐκεῖθεν δέ, μετὰ μεταβατικὸν τμήμα, ἤρχιζεν ἡ περικάμπουσα τὴν περιοχὴν τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ ἀνάβασις μὲ πλατέα ἐπικλινῆ ἐπίπεδα (εἰκ. 284, 285): ταύτης ὁ πρὸς τὰ ἱερά ἀντερεισματικὸς τοῖχος δὲν διετηρήθη πανταχοῦ καλῶς· ἀντιθέτως ὁ τοῖχος τῆς ἄλλης πλευρᾶς διατηρεῖται εἰς ὕψος, σχηματίζων εἰς ἓν σημεῖον εἰσέχουσαν γωνίαν, ἐνῶ κατέ-

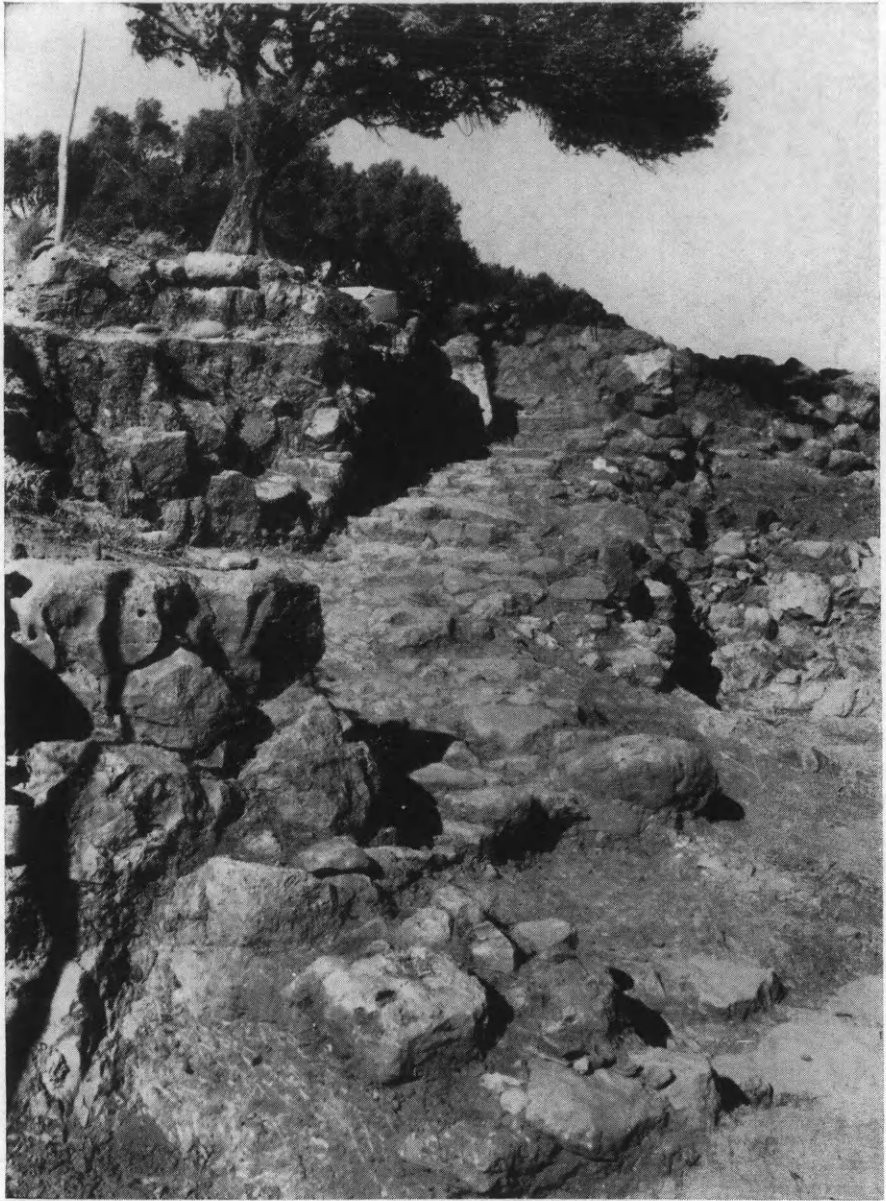
ναντι τῆς Δ. γωνίας τοῦ κτηρίου τῶν διθύρων καταρρεῦσαν τμῆμα ἀνευρέθη κεκαλυμμένον με πρόσθετον ἀντερεισματικὸν τοῖχον. Τὸ ἔξω τοῦ μνημονευθέντος κτηρίου διερχόμενον τμῆμα πλακοστρώτου ὁδοῦ, ἐπίσης με πλατέα βαθμιδωτὰ ἐπίπεδα, εἶναι τὸ καλύτερον διατηρούμενον, με ὑψηλὰ διασωζομένας τὰς ἑκατέρωθεν προσό-

Εἰκ. 284. Ἡ κατερχομένη ὁδὸς ΒΔ. τοῦ κτηρίου τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ, ἀπὸ ΒΔ.

ψεις, ἔχον πλάτος περὶ τὰ 3.50 μ. Εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως με τὴν βορειοανατολικῶς τοῦ κτηρίου τῶν διθύρων διερχομένην διακλάδωσιν, σχηματίζεται πρὸς ταύτην εἶδος πύλης με παραστάδας καὶ κατώφλιον. Κατέναντι ἀκριβῶς ἠνοίγοντο δύο θύραι τῶν πλευριζόντων τὴν ὁδὸν πρὸς τὰ ΒΔ. οἰκημάτων, με ἰσχυρὰ κατώφλια καὶ παραστάδας· ἡ θύρα τοῦ βορειοτέρου ἠνοίγετο εἰς τὸ περαιτέρω πρὸς τὰ ΒΑ. κατόπιν ἀναβαθμοῦ συνεχιζόμενον τμῆμα τῆς ὁδοῦ.

Μεταξὺ τῶν ὀγκωδῶν καταπεσόντων ἐκ τῶν προσόψεων λίθων, τῶν ὁποίων τινὲς ἦσαν ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων, εἰς δύο περιπτώσεις φερόντων χαρακτὸν τὸ σύμβολον τοῦ διπλοῦ πελέκεως, ἀνευρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν πλεῖστα ὅσα ἀντικείμενα, κυρίως κεραμεικὰ εἶδη, ἀγνῦθες, τριπτῆρες κ.ἄ.· μικρὸν πήλινον βούκρανον,

Εικ. 285. Ἡ κατεργομένη παρὰ τοὺς κτιστοὺς ἀποθέτας ΒΔ. ὁδός.

ἴσως ἐπίθημα λαβῆς, πήλινον ζώδιον, τμήματα λιθίνων ἀγγείων, νεολιθικός πέλεκυς ἐκ μέλανος λίθου ἦσαν μεταξύ τῶν εὐρημάτων.

Ἔργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεων ἐγένοντο εἰς ὀλόκληρον τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν παραρτημάτων του· ἰδιαιτέρως ἐλήφθη μέριμνα διὰ τὴν προστασίαν τῶν εὐαίσθητων τμημάτων ὡς κονιαμάτων τοίχων καὶ δαπέδου, πλινθίνων διαχωρισμάτων, ἐπιχρίστων κλιμακίδων καὶ θρανίων, παραστάδων, τῶν κογχῶν τοῦ ἀρχαιοφυλακείου καὶ τοῦ ἱεροῦ, διὰ τὴν στερέωσιν τῶν βαθμίδων τῶν κλιμακοστασίων, τὴν ὀλοκλήρωσιν βάσεων κιόνων, παραστάδων κλπ. Ὁ χῶρος ἐξησφαλίσθη δι' εὐρυτέρας προχείρου περιφράξεως.

Τέλος ἐγένοντο ὠρισμέναι δοκιμαστικαὶ ἔρευναι πρὸς ἀναζήτησιν τῶν κυρίων νεκροταφείων εἰς τὴν γειτονικὴν τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῆς περιβαλλούσης πόλεως περιοχὴν, ὡς εἰς θέσεις Ἀχερό-τρυπα, Ρίζες καὶ τὴν μεταξύ τούτων ζώνην. Τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν μᾶλλον πενιχρά. Ἐβεβαιώθη ὅμως ἡ χρησιμοποίησις σχισμῶν καὶ κοιλοτήτων τῶν βράχων διὰ ταφᾶς κατὰ τὴν προανακτορικὴν περίοδον καὶ ἡ ὕπαρξις μικρᾶς ἐκτάσεως περιφραγμάτων, ὡς κοιμητηρίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους χρησιμοποιηθέντων. Λόγω συλῆσεως καὶ διαταράξεων τὰ ἀνευρεθέντα περιορίζονται εἰς ὀλίγα ἀντικείμενα, πήλινα καὶ λίθινα κυρίως ἀγγεῖα.

Κατ' ἐξερευνητικὴν ἐκδρομὴν εἰς θέσεις Καβαλλάρους, Μαγγανάρου πλάϊ καὶ Χοιρόμαντρες ἀνιχνεύθησαν ἰσχυρὰ καὶ ἐκτεταμένα κτήρια, ἀνήκοντα εἰς τὴν παλαιοανακτορικὴν καὶ τὴν νεοανακτορικὴν μινωικὴν περίοδον.

20. ΑΡΧΑΝΕΣ

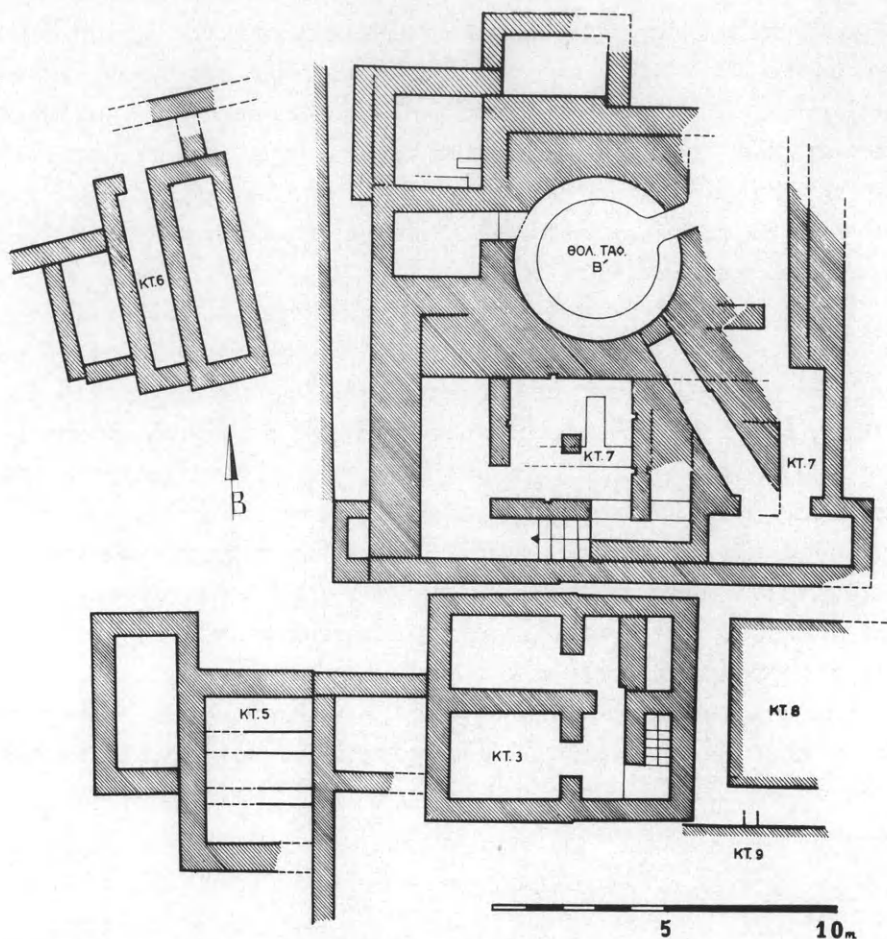
Ἐπανελήφθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἐταιρείας εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν, διακοπεῖσα ἀπὸ τοῦ 1967 λόγω τῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μεταβάσεως τοῦ ἀνασκαφέως κ. Ἰ. Ἀ. Σακελλαράκη.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐπερατώθη ἡ διερεύνησις τοῦ θολωτοῦ τάφου Α, συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, τοῦ ὑπὸ τοῦτον ταφικοῦ κτηρίου 7, καὶ τῶν περὶ τοῦτον ταφικῶν

κτηρίων 3 και 5, ἀπεκαλύφθησαν δ' ἐπίσης δύο νέα ταφικά κτήρια (εἰκ. 286).

Εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Α, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνασκαφῇ κατὰ τὰ

Εἰκ. 286. Κάτοψις τῶν ἀποκαλυφθέντων κτισμάτων κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν.

ἔτη 1965 καὶ 1966, ἀποδώσας ἐντὸς πλευρικοῦ δωματίου τὴν μόνην μέχρι τοῦδε ἀσύλητον βασιλικὴν ταφὴν εἰς Κρήτην, ἐγένοντο ἀπλαῖ ἐργασίαι καθαρισμοῦ τῆς στέγης ἐξωτερικῶς καὶ ἐπιχώσεως τῆς θόλου καὶ τοῦ πλευρικοῦ δωματίου, κυρίως ὅμως ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ διαρρύθμισις τοῦ δρόμου.

Ἐξωτερικῶς ἐκαθαρίσθη ἡ ἀνωτέρα σωζομένη ἐπιφάνεια τῆς

ὄροφῆς τοῦ μνημείου, περὶ τὸ ὁποῖον ἐσκάφη μικρὰ αὐλαξ, τόσον πρὸς ἕξαρσιν τῆς εἰς ἀρίστην κατάστασιν διατηρουμένης περιφερείας τοῦ κύκλου, ὅσον καὶ πρὸς ἀπαγωγὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων (εἰκ. 287).

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου καὶ τοῦ πλευρικοῦ δωματίου ἐπε-

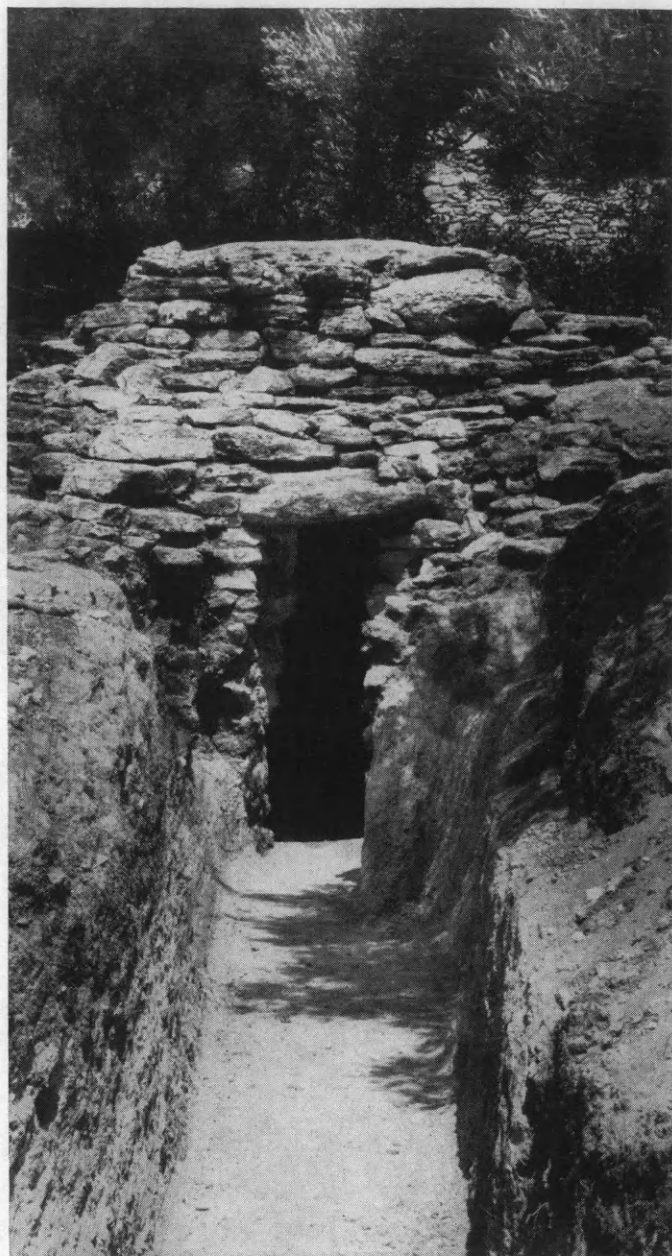

Εἰκ. 287. Ἡ στέγη τοῦ θολωτοῦ τάφου Α ἀπὸ Νότου.

χώσθη μετὰ τὴν πλήρη ἀποτύπωσιν καὶ φωτογράφησιν. Ἀνεσκάφη πλήρως ὁ δρόμος τοῦ τάφου (εἰκ. 288). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ δρόμου περισυνελέγησαν ὄστρακά τινα ἀγγείων καὶ σαρκοφάγων ΥΜ χρόνων.

Κύριον ἀντικείμενον τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ὁ θολωτὸς τάφος Β, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνασκαφῆ παλαιότερον κατὰ τὰ ἔτη 1965 - 67. Ἡ ἔρευνα τοῦ κτηριακοῦ τούτου συγκροτήματος ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διακρίβωσιν τῶν ὀρίων του πρὸς Ἀνατολάς, Βορρᾶν καὶ Δυσμάς.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἀπεκαλύφθησαν βορείως μὲν τοῖχοι κείμενοι

Είχ. 288. 'Ο δρόμος μετὰ τῆς προσόψεως τοῦ θολωτοῦ τάφου Α.

παρ' ἀλλήλους, ὀρίζοντες τοῦτον ἀπὸ Ἀνατολῶν (εἰκ. 289), νοτίως δὲ ἐν προσέτι δωμάτιον τοῦ ὑπὸ τὸν θολωτὸν τάφον προϋπάρξαντος προανακτορικοῦ ὀστεοφυλακείου, τοῦ καλουμένου κτήριον 7. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τούτου ἦτο ἐστρωμένον διὰ πλακῶν. Εἰς διάφορα σημεῖα, ἐπίσης δ' εἰς διάφορα ἐπίπεδα τοῦ δωματίου

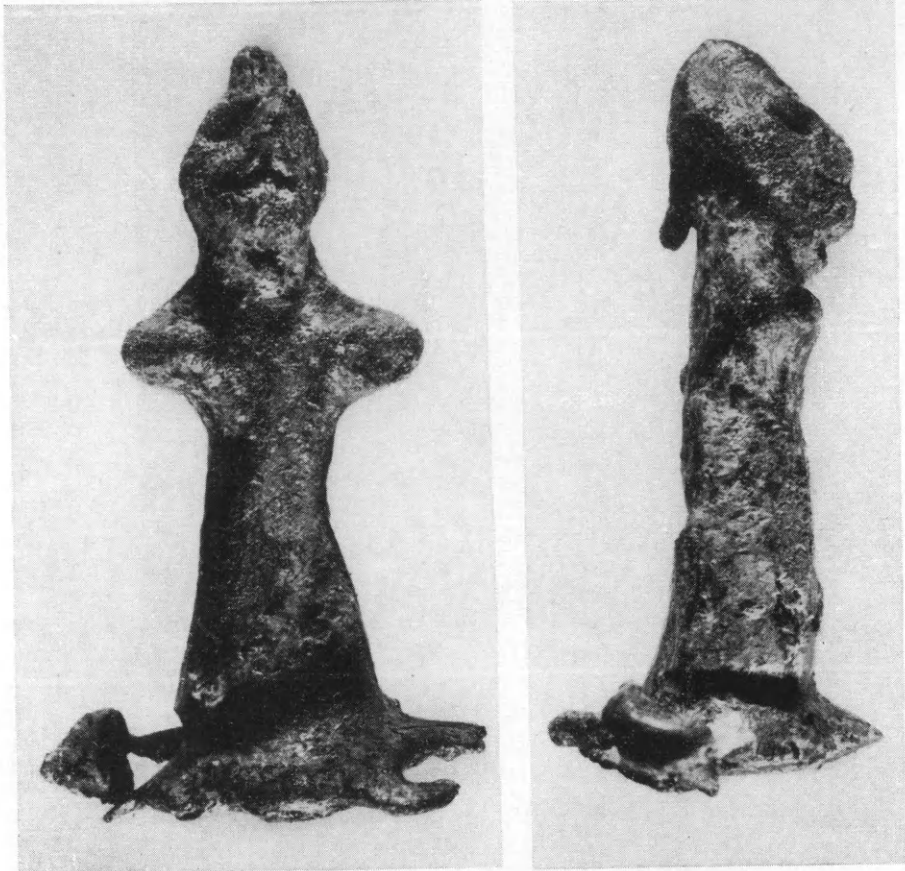

Εἰκ. 289. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἀπὸ Βορρᾶ.

τούτου ἀνευρέθησαν συνολικῶς ἕξ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα. Μία ἀπόθεσις νεκροῦ ἀπεκαλύφθη ἀκριβῶς παρὰ τὴν θύραν ἐπικοινωνίας τῶν δύο δωματίων. Ἐντὸς τοῦ νέου τούτου δωματίου, εἰς ἑλαφρῶς ὅμως ὑψηλότερον ἐπίπεδον τοῦ πλακοστρώτου, ἀπεκαλύφθη μία λίαν ἐνδιαφέρουσα ταφή. Εἷς νεκρὸς εἶχε τεθῆ εἰς ὀκλάζουσας στάσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἐκ τοῦ κρανίου διετηρεῖτο εἰς τὴν θέσιν τῆς μόνον ἢ κάτω σιαγῶν, κάτωθεν τῆς ὁποίας εἶχε τεθῆ ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Τὸ λοιπὸν κρανίον ἦτο ἀσφαλῶς ἀποκεχωρισμένον τοῦ σώματος, τοῦτο δ' εὑρέθη ΒΔ. καὶ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ, ἀνεστραμμένον, ἐπ' αὐτοῦ δ' εἶχε τεθῆ ἀνεστραμμένον ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Παρὰ τὸ κρανίον ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν του τὸ κατώτερον τμήμα μεγάλου ἀγγείου, φέρον

κονίαμα ἔσω καὶ ἔξω καὶ χαλκοῦν εἰδῶλιον, δεικνύον ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις (εἰκ. 290). Τὸ εἰδῶλιον ἀποδίδει ἀνθρωπίνην μορφήν μετὰ κυλινδρικοῦ κορμοῦ, ἀδιακριβώτου φύλου, φέρουσιν ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρεται πῖλος, κατὰ τὸ ὀπίσθιον κατώτερον τμήμα τοῦ ὀποίου

Εἰκ. 290. Χαλκοῦν εἰδῶλιον. Προσθία καὶ πλαγία ὄψεις.

ἀποδίδεται ἐπιμήκης ἀπόληξις ἢ πλόκαμος κόμης. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ κατώτερον τμήμα τοῦ εἰδωλίου, περατούμενον εἰς πεπλατυσμένον ἔλασμα μετ' ὀπῶν, χρησιμεῦον διὰ τὴν στήριξιν τούτου. Εἶναι ἀβέβαιον ὅμως ἐὰν τὸ ἔλασμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν βάσιν τοῦ εἰδωλίου ἢ ἀποτελεῖ τμήμα σκεύους τινός, ἔνθα τὸ εἰδῶλιον προσεκολλᾶτο. Τέλος, ὀλίγον βορειότερον τοῦ σημείου

άνευρέσεως τοῦ κρανίου καὶ τοῦ εἰδωλίου, παραλλήλως πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου άνευρέθησαν ἐν σειρᾷ τρία στρογγύλα μικρὰ χρυσᾶ ἐλάσματα, ἀναδιπλούμενα κάτω, προφανῶς ἐπενδύσεις ἀντικειμένων τινῶν.

Κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β διηρευνήθη ὁ

Εἰκ. 291. Ὁ θολωτὸς τάφος Β ἀπὸ Βορρᾶ.

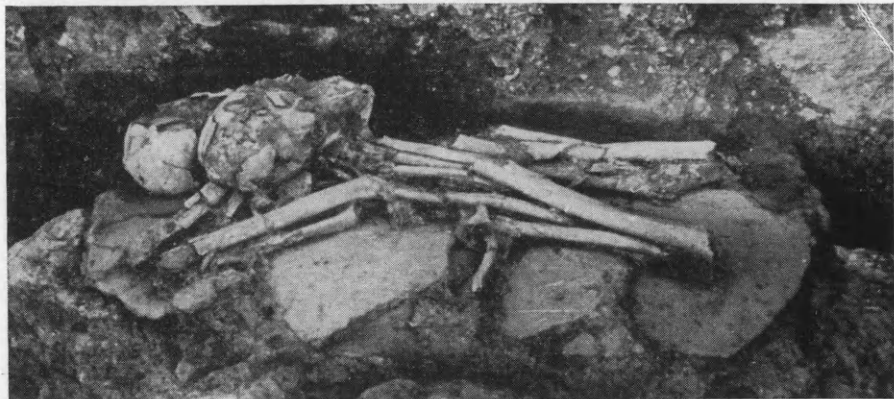
χῶρος, ἔνθα κατὰ τὰς παλαιότερας ἀνασκαφικὰς περιόδους εἶχεν ἀποκαλυφθῆ πλῆθος πεσμένων λίθων εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Οἱ λίθοι οὗτοι ἀπεμακρύνθησαν μετὰ μεγάλης προσοχῆς, μεταξύ τούτων δ' άνευρέθησαν πλῆθος τεμαχίων λιθίνων ἀγγείων, ἤτοι τεμάχια ἐκ τῆς βάσεως, τῶν πλευρῶν, τοῦ χείλους καὶ τοῦ πώματος μεγάλων ἀγγείων ἐκ τεφρολεύκου λίθου, ἐξ ὧν ἐν φέρει καὶ ἐγχάρακτον παράστασιν ἀδιακριβώτου θέματος καὶ τμήμα κλειστοῦ σφαιρικοῦ ἀγγείου μετὰ λαβῶν ἐκ διορίτου. Ὑπὸ τοὺς ἀφαιρεθέντας λίθους άνεφάνησαν οἱ τοῖχοι ἐνὸς ὀρθογωνίου δωματίου προσκεκολλημένου κατὰ τὸν βόρειον ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς θόλου (εἰκ. 291). Ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου ἀπεκαλύφθησαν ἀδιατάρακτοι ταφαὶ εἰς στρώματα (εἰκ. 292). Εἰς τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρῶμα άνευρέθη μία κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος τοποθετημένη κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοῖχου τοῦ δωματίου καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν,

περιέχουσα δύο σκελετούς (εἰκ. 293). Εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα ἀπεκαλύφθησαν ἀδιατάρακτοι ταφαὶ κατὰ τὴν νοτιοδυ-

Εἰκ. 292. Ταφαὶ εἰς στρώματα εἰς τὸ βόρειον δωμάτιον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β.

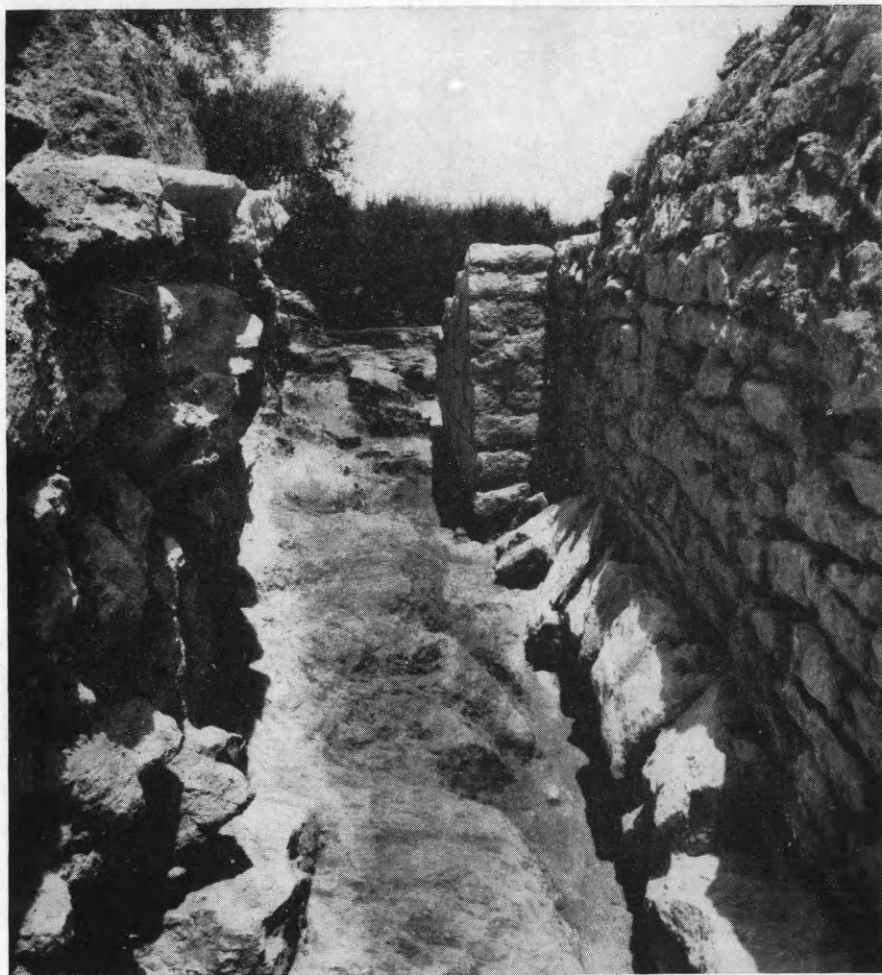
τικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου κάτωθεν τῆς σαρκοφάγου καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἐκτερισμέναι διὰ μιᾶς κακῆς δια-

Εἰκ. 293. Σκελετοὶ ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου τῆς ἀνευρεθείσης εἰς τὸ βόρειον δωμάτιον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν τεμαχίων τῶν τοιχωμάτων ταύτης.

τηρήσεως ἐλεφαντίνης σφραγίδος, πιθανῶς μετὰ ἱερογλυφικῶν, καὶ διὰ κυπέλλων MM Ια χρόνων.

Κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἀπεκαλύφθη εἰς ἀναλημματικὸς τοῖχος βαίνων κατὰ μῆκος τούτου, ἐκτισμένος πρὸς συγκράτησιν τῶν χωμάτων τοῦ δυτικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου κειμένου ταφικοῦ κτηρίου 6. Ὁ ἀναλημματικὸς οὗτος τοῖχος προσ-

Εἰκ. 294. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β μετὰ τοῦ δυτικοῦ ἀναλημματικοῦ τοῖχου ἀπὸ Νότου.

κολλᾶται κατὰ τὸ νότιον τμήμά του εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ὀρθογωνίου προσκτίσματος τοῦ θολωτοῦ τάφου καὶ κατὰ τὸ βόρειον βαίνει ὀλίγον βορειότερον τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ τάφου. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἀναλημ-

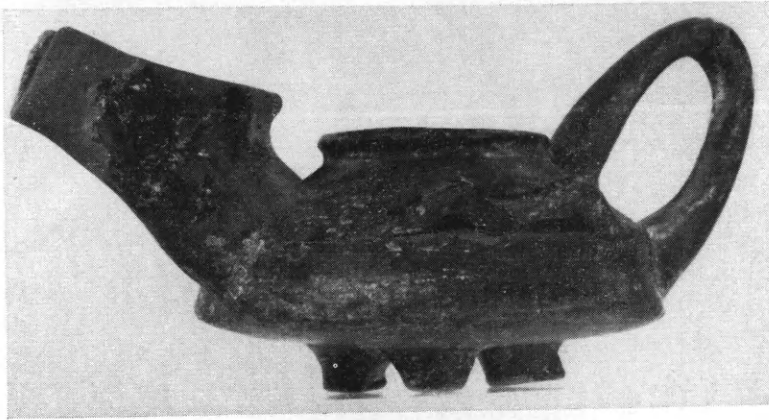
ματικού τοίχου κλίνει ισχυρῶς πρὸς Ἀνατολάς. Ὁμοίαν, ἐλαφροτέραν ὅμως καὶ πλέον συμμετρικὴν κλίσιν παρουσιάζει καὶ ἡ δυτικὴ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, ὁ ὁποῖος διετηρήθη λόγῳ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων τοίχων σχηματίζεται τοιουτοτρόπως ἐπιμήκης, στενὸς χῶρος (εἰκ. 294).

Εἰκ. 295. Πλαστικὸν ἀγγεῖον μετὰ κερατοειδῶν ἀποφύσεων.

Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου τούτου, κυρίως ὅμως κατὰ τὸ κέντρον του, ὅπισθεν καὶ δυτικῶς τοῦ δυτικοῦ πλευρικοῦ δωματίου τοῦ θολωτοῦ τάφου, ἀνευρέθη μέγας ἀποθέτης ἀγγείων MM I-II χρόνων. Εἰς τὸ ἀνώτερον στρώμα συνελέγη πλῆθος MM II καμαραϊκῶν ὀστράκων, κατωτέρω ὅμως καὶ εἰς μέγα βάθος ἔτι πολυπληθεστέρα MM I κεραμεικῆ. Πολλαὶ δεκάδες ἀγγείων ἐξήχθησαν ἀκέραια ἢ εἰς τεμάχια, ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων ὅμως θέλουσιν ἀσφαλῶς συγκολληθῆ πολλὰ προσέτι. Ἡ MM I κεραμεικῆ εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα, ὄχι μόνον λόγῳ τοῦ μοναδικοῦ πλούτου εἰς ποσότητα, ἀλλ' ἐπίσης λόγῳ τῆς ἐμφανίσεως πολλῶν νέων σχημάτων καὶ διακοσμητικῶν θεμάτων. Τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου εἶναι μικροῦ μεγέθους, πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα μετὰ ποδός, κοσμούμενα διὰ ταινιῶν, ἐν μετὰ χεῖλους διαμορφουμένου κυματοειδῶς, ἄωτα κυλινδρικὰ κύπελλα μετὰ ποδός, μόνωτα κυλινδρικὰ κύπελλα, μόνωτα σφαιρικὰ κύπελλα, λοπάδες καὶ

γραπταὶ ραμφόστομοι πρόχοι. Ἰδιαιτέρως μνημονευτέα ἡ ἀνεύρεσις ἑνὸς ταπεινοῦ ἀγγείου μετὰ ραμφοστόμου προχοῆς, κυλινδρικήσ λαβῆς συσπειρουμένης ἄνω ἐλικοειδῶσ καὶ δύο κερατοειδῶν ἀποφύσεων, κοσμουμένου διὰ συστάδων παραλλήλων γραμμῶν (εἰκ. 295), ἑνὸς ταπεινοῦ τριποδικοῦ μονώτου ἀγγείου μετὰ ραμφοστόμου προχύσεως, κοσμουμένου διὰ συστάδων παραλλήλων εὐθειῶν καὶ καμπύλων γραμμῶν (εἰκ. 296), ἑνὸς γραπτοῦ μονώτου σφαι-

Εἰκ. 296. Τριποδικὸν μόνωτον ἀγγεῖον.

ρικοῦ κυπέλλου μετὰ προχοῆς, ἑνὸς γραπτοῦ δισκοειδοῦς πώματος ἀγγείου μετὰ κομβίου, μιᾶς ραμφοστόμου πρόχου μετὰ πλαστικῶν καθέτων ταινιῶν καὶ ἑνὸς μοναδικοῦ κέρνου (εἰκ. 297). Ὁ κέρνος ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς καθέτου κυλινδρικοῦ τμήματος, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐπικάθηνται τρία σφαιρικὰ ἀγγεῖα ἐπικοινωνοῦντα μεταξύ των, καὶ μιᾶς ὑψηλῆς κυλινδρικήσ λαβῆς. Κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ κυλινδρικοῦ τμήματος ἔχουν δημιουργηθῆ ἀνοίγματα εἰς σχῆμα διπλῶν πελέκεων καὶ ἀμφικοίλων βωμῶν, τὸ ὅλον δὲ κοσμεῖται τόσον γραπτῶσ ὅσον καὶ πλαστικῶσ διὰ τῆς λεγομένησ τεχνικῆς *barbotine*.

Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι ὁ ἀποθέτης περιεῖχε κυρίως κεραμεικὴν. Πλὴν τῶν ἀγγείων ἀνευρέθησαν προσέτι ἐνταῦθα τμήμα εἰδωλίου ἀνδρός, τεμάχιον εἰδωλίου ζώου καὶ ἀκέραιον εἰδωλίου ζώου, προσκεκολλημένον πιθανῶσ ἐπὶ τοῦ χεῖλους ἀγγείου. Ἐλάχιστα ἀνθρώπινα ὀστᾶ καὶ ὀδόντες ἀνευρέθησαν εἰς ὀλόκληρον τὸν χῶρον. Πολλοὶ ὀδόντες ταύρου ἦλθον εἰς φῶσ κατὰ τὸ νότιον

τιμῆμα, τὸ κρανίον ἑνὸς ταύρου εἰς τὸ κατώτερον τιμῆμα τῶν ἀποθέσεων, βορείως δὲ τοῦ ἀποθέτου εἰς χαλκοῦς κοπεύς ἀρίστης διατηρήσεως. Εἶναι εὐλογος ἐπομένως ἡ ὑπόθεσις, λόγῳ τῆς παντελοῦς σχεδὸν ἀνυπαρξίας ὀστέων, ὅτι τὰ ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἀπορριφθέντα ἀγγεῖα προήρχοντο ἐκ τοῦ καθαρι-

Εἰκ. 297. Κέρνος.

σμοῦ ἑνὸς οὐχὶ ταφικοῦ κτηρίου, ἐπομένως ὅτι εἰς τὸ νεκροταφεῖον ὑπῆρχον καὶ ἄλλης, πλὴν τῆς ταφικῆς χρήσεως, κτήρια. Εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἀνευρέθησαν προσέτι πολλὰ τεμάχια πηλίνων ἀγωγῶν, καταπεσόντα προφανῶς ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἐπιφανείας τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

Κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἀνεσκάφη μικρὸν ὀρθογώνιον δωμάτιον, προσκεκολλημένον ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου. Ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου ἀνευρέθησαν ταφαὶ εἰς διάφορα στρώματα (εἰκ. 298), αἱ ἀνώτεραι τῶν ὁποίων ἦσαν ἐκτερισμένα πιθανῶς δι' ἐλεφαντίνης δισκοειδοῦς

Εἰκ. 298. Κρανίον εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν δωμάτιον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β.

σφραγιῖδος, φερούσης εἰς τὴν μίαν ὄψιν τὸ ἱερογλυφικὸν σημεῖον τοῦ σειστρου, εἰς τὴν ἑτέραν δὲ σιγμοειδῆ σπεῖραν μεταξύ ἑλλειψοειδῶν γραμμῶν καὶ ἑνὸς ἡμικυλινδρικοῦ περιάπτου ἐξ ἐλεφαντόδοντος.

Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ μελέτη καὶ διακρίβωσις τῶν διαφόρων οἰκοδομικῶν φάσεων τοῦ θολωτοῦ τάφου Β. Συνολικῶς ἐξηκριβώθησαν καὶ ἀπετυπώθησαν πέντε οἰκοδομικαὶ φάσεις προσθηκῶν καὶ μετασκευῶν τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος, μὴ ὑπολογιζομένης τῆς παλαιότερας χρήσεως τοῦ χώρου ὑπὸ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 7.

Εἰς τὸ ταφικὸν κτήριο 3, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνασκαφῆ κατὰ τὰ ἔτη 1966 καὶ 1967, ἀνεσκάφησαν ὀλοκληρωτικῶς τὰ παλαιότερα στρώματα τοῦ νοτιοδυτικοῦ, τοῦ βορειοδυτικοῦ καὶ τοῦ βορείου κεντρικοῦ δωματίου, ἐπερατώθη δ' οὕτω ἡ ἀνασκαφῆ τοῦ κτηρίου

(εικ. 299). Οὐδὲν ἄξιον λόγου εὐρέθη εἰς τὰ προαναφερθέντα δωμάτια, ἢ ἐπίχωσις τῶν ὁποίων ὠφείλετο προφανῶς εἰς ἀπλήν ἀνύψωσιν τοῦ ἐδάφους πρὸς τοποθέτησιν τῶν παλαιότερον ἀνευρεθεισῶν σαρκοφάγων. Εἰς τὸ βορειοανατολικὸν δωμάτιον τοῦ κτηρίου περισυνελέγησαν τεμάχια τινὰ λιθίνου φωλεοσχήμου ἀγγείου, τοῦ ὁποίου παλαιότερον ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα τεμάχια.

Εἰκ. 299. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ κτηρίου 3 ἀπὸ Ἀνατολῶν.

Εἰς τὸ ταφικὸν κτήριον 5, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνασκαφῆ κατὰ τὸ ἔτος 1967, ἀνεσκάφη ἐφέτος τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον τούτου, τὸ ὁποῖον περιεῖχε προανακτορικὰς ταφὰς εἰς στρώματα. Μία σαρκοφάγος ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν της κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου (εικ. 300), εἰς κατώτερον ταφικὸν στρῶμα δὲ ἀποθέσεις κάτωθεν τῆς σαρκοφάγου καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου. Αἱ ἀποθέσεις συνωδεύοντο ὑπὸ μιᾶς τετραπλεύρου ἐλεφαντίνης σφραγίδος καὶ ἐνὸς περιάπτου, ἔχοντος τὴν σχηματικὴν μορφήν πτηνοῦ μετὰ δύο κεφαλῶν. Ἡ σφραγὶς εἶναι μοναδικοῦ σχήματος, ἔχουσα τέσσαρας σφραγιστικὰς ἐπιφανείας, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς κοσμοῦνται διὰ σπειρῶν. Κατὰ τὴν τετάρ-

την σφραγιστικήν ἐπιφάνειαν παρίσταται ἀνδρική μορφή πρὸς τὰ ἀριστερά, φέρουσα περίζωμα μετὰ ἀναφόρου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξαρτῶνται πιθανῶς δύο κυλινδρικά ἀγγεῖα, ἐγγεγραμμένη ἐντὸς ἀρχιτεκτονικοῦ πλαισίου. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον τοῦ κτηρίου 5 ἐπεσημάνθη προγενεστέρα ἀρχιτεκτονικὴ φάσις, εἰς ἣν ἀνήκει

Εἰκ. 300. Σαρκοφάγος ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τοῦ κτηρίου 5.

τοῖχος βαίνων ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν (εἰκ. 301). Εἰς στρῶμα τῆς φάσεως ταύτης καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ χώρου ἀνευρέθησαν κωδωνόσχημά τινα εἰδώλια.

Ἐνεσκάφη τέλος ὁ χώρος νοτίως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ ἀνατολικῶς τοῦ κτηρίου 5 πρὸς διακρίβωσιν τῶν ὀρίων τοῦ θολωτοῦ τάφου Β. Ἀπεκαλύφθησαν ἐνταῦθα οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι δύο νέων κτηρίων, ὀνομασθέντων κτήρια 8 καὶ 9, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνεσκάφησαν. Τὸ κτήριο 8 κεῖται νοτίως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ ἀνατολικῶς τοῦ κτηρίου 3. Τὸ κτήριο 9 κεῖται νοτίως τοῦ κτηρίου 8 καὶ νοτιοανατολικῶς τοῦ κτηρίου 3. Μεταξὺ τῶν κτηρίων 3 καὶ 8 ἀνευρέθησαν εἰς διάφορα σημεῖα μικρὰ τινα ἀγγεῖα ἐκ τῶν λεγομένων γαλακτοδοχείων (milk-jugs) (εἰκ. 302), τριποδικὸν θυμιατήριον (εἰκ. 303) καὶ τεμάχια ἐνὸς λιθίνου κέρνου.

Εικ. 301. Διάφοροι αρχιτεκτονικαί φάσεις τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τοῦ κτηρίου 5 ἀπὸ Δυσμῶν.

Εικ. 302. Ἀγγεῖα κατὰ χώραν μεταξὺ τῶν κτηρίων 3 καὶ 8.

Σημαντικώτερα εὐρήματα ἐγένοντο ὅμως μεταξὺ τῶν δύο νέων κτηρίων 8 καὶ 9.

Ἐνταῦθα συνελέγη εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας λίθινον δισκοειδὲς πῶμα μετὰ κομβιοσχήμου λαβῆς, ἀποτελούσης τὸ κέντρον ἐγχαράκτου ἀστέρος, βαθύτερον δὲ ἀπεκαλύφθησαν ἕξ σαρκοφάγοι διαφόρων σχημάτων, πυκνῶς παρ' ἀλλήλας καὶ ἐπ' ἀλλήλων κείμεναι (εἰκ. 304). Τινῶν ἕξ αὐτῶν ἀνευρέθησαν ἅπαντα τὰ

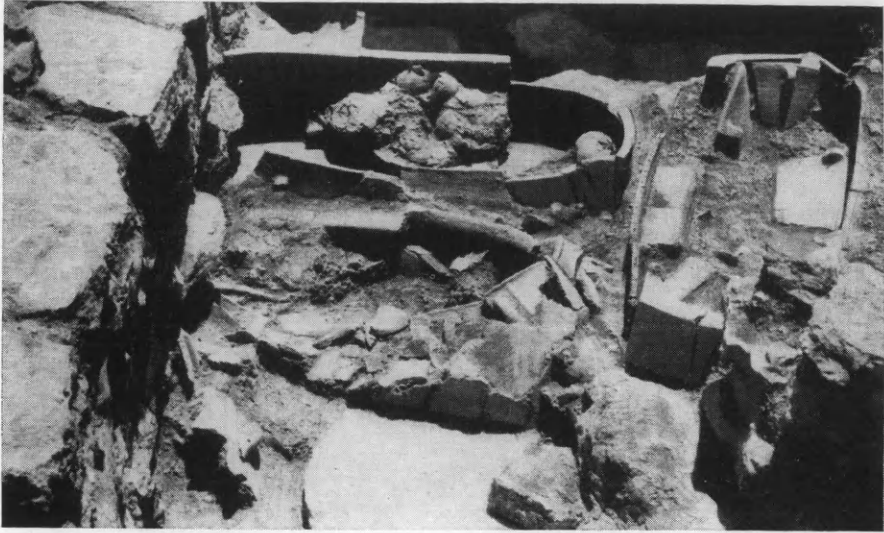
Εἰκ. 303. Θυματήριον.

τεμάχια. Ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων καὶ μεταξὺ τούτων ἀπεκαλύφθησαν πλῆθος ἀποθέσεων, κυρίως κρανίων, ἐπίσης ὅμως καὶ ἐτέρων ὀστέων. Συνολικῶς κατεμετρήθησαν τεσσαράκοντα τέσσαρα κρανία, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων, εἴκοσι τρία τὸν ἀριθμὸν, ἀνευρέθησαν ἔκτος τῶν σαρκοφάγων. Μία σαρκοφάγος ὅμως περιεῖχεν ὀκτὼ κρανία, δευτέρα ἕξ καὶ τρίτη πέντε. Τὰ πλεῖστα κρανία σώζονται εἰς καλὴν κατάστασιν, οὕτω δὲ ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον τῶν Ἀρχανῶν συλλεγέντων κρανίων πλουτίζεται σημαντικῶς, γεγονός ἀξιόλογον διὰ τὴν ἀνθρωπολογικὴν ἔρευναν τῶν πρώιμων μινωικῶν χρόνων.

Τὰς ἀποθέσεις συνώδευον ψῆφοί τινες ἐκ λίθου καὶ χαλκοῦ, ἐν ὀστέινον κτένιον, ἀσφαλῶς τὸ παλαιότατον γνωστὸν κτένιον τοῦ προϊστορικοῦ Αἰγαίου, δύο περίπτα ἐλλειψοειδοῦς σχήματος ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ἐν μοναδικὸν ὀλόγλυφον περίπτον ἐπίσης ἐξ ἐλεφαντόδοντος εἰς σχῆμα πτηνοῦ ἐν πτήσει καὶ ἕξ σφραγίδες. Αἱ πέντε τούτων ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων, τρεῖς ἐντὸς

τῆς αὐτῆς σαρκοφάγου. Ἐκ τῶν σφραγίδων ἢ ἀνευρεθεῖσα ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων εἶναι ἡμισφαιρική ἐξ ἑλεφαντόδοντος, φέρουσα κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν αἷγαγρον πρὸς τὰ δεξιὰ, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἀποδίδεται διάγραμμα τριγώνου, ἄνωθεν δὲ φύλλον. Ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς αὐτῆς σαρκοφάγου ἀνευρεθεισῶν σφραγίδων

Εἰκ. 304. Σαρκοφάγοι κείμεναι μεταξύ τῶν κτηρίων 8 καὶ 9 ἀπὸ Δυσμῶν.

μία ἐξ ἑλεφαντόδοντος κοσμεῖται ὁμοίως διὰ τετράποδος πρὸς τὰ δεξιὰ, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἀποδίδεται καὶ πάλιν διάγραμμα τριγώνου, ἄνωθεν δὲ σπεῖρα (εἰκ. 305), μία τρίπλευρος πιθανῶς ἐκ λευκοῦ στεατίτου κοσμεῖται κατὰ τὰς τρεῖς σφραγιστικὰς ἐπιφανείας δι' ὁμοκέντρων κύκλων μετὰ κεντρικοῦ βυθίσματος εἰς διάφορον διάταξιν, ἑτέρα δὲ ἐξ ἑλεφαντόδοντος διὰ δικτυωτοῦ. Ἐντὸς ἑτέρας σαρκοφάγου ἀνευρέθη μία τρίπλευρος σφραγίς ἐκ φαγεντιανῆς κοσμουμένη διὰ φυλλοειδῶν (εἰκ. 306), ἐντὸς τρίτης δὲ μία ἑλεφαντίνη κομβιόσχημος σφραγίς φέρουσα κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν τὴν παράστασιν ζώου καθημένου πρὸς τὰ ἄριστερά, περὶ τὸ ὁποῖον ἀποδίδονται τρία διάγραμμα τρίγωνα.

Κατὰ ταῦτα αἱ ἐφετιναὶ ἐργασίαι εἰς Ἀρχάνας ὑπῆρξαν καὶ πάλιν λίαν ἀποδοτικαί. Ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θολωτοῦ τάφου Α, κατέστη δ' οὕτω ἐπισκέψιμος ὁ καλύτερον διατηρούμενος

θολωτὸς τάφος ἐν Κρήτῃ. Ἐγένετο καταγραφή, φωτογράφησις καὶ σχεδιάσις τῶν πολλαπλῶν εὐρημάτων τούτου, προετοιμαζομένης τῆς σχετικῆς δημοσιεύσεως. Ἐληξεν ἡ ἔρευνα τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 3. Ἐλύθησαν βασικὰ προβλήματα σχετικὰ πρὸς τὸν θολωτὸν τάφον Β. Ἀπεκαλύφθησαν τὰ ὄρια τοῦ μοναδικοῦ τούτου

Εἰκ. 305. Ἐκμαγεῖον ἐλεφαντίνης σφραγίδος μετὰ παραστάσεως τετράποδος πρὸς τὰ δεξιὰ.

Εἰκ. 306. Ἐκμαγεῖον σφραγίδος ἐκ φαγεντιανῆς.

κτηριακοῦ συγκροτήματος καὶ διηκριβώθησαν αἱ διάφοροι οἰκοδομικαὶ του φάσεις. Τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντικόν, ὅχι μόνον διὰ τὸ μνημεῖον καθ' ἑαυτό, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἤτο ἤδη συγκεκοτημένον κατὰ τοὺς προανακτορικοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐν γένει μελέτην τῆς καταγωγῆς τῶν μυκηναϊκῶν θολωτῶν τάφων. Διὰ τῶν διαφόρων εὐρημάτων τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς, κυρίως τοῦ μοναδικοῦ χαλκοῦ εἰδωλίου, τῶν σφραγίδων καὶ τῆς κεραμικῆς προσετέθη νέον σημαντικὸν ὕλικὸν διὰ τὴν ἔρευναν. Κατεδείχθη τέλος περαιτέρω διὰ τῆς ἐπισημάνσεως νέων κτηρίων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ταφικῶν κτηρίων εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν ἀνέρχεται εἰς 9, ἡ μοναδικὴ σπουδαιότης τοῦ μινωικοῦ τούτου νεκροταφείου, χρησιμοποιοιθέντος, ὡς γνωστόν, ἐπὶ χίλια καὶ πλεον ἔτη διὰ τὴν ταφήν καὶ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν.

21. ΚΡΗΤΗ (Περυσυλλογή ἀρχαίων).

Κατὰ τὸ 1971 ἐξετελέσθησαν διὰ πιστώσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας αἱ κάτωθι ἐργασίαι μικρῶν ἀνασκαφῶν καὶ περυσυλλογῆς ἀρχαίων εἰς τὴν Κ' Περιφέρειαν (Ἡρακλείου), διὰ τῶν ὁποίων κατέστη δυνατὴ ἡ διάσωσις ἀξιολόγων ἀντικειμένων ὄλων τῶν περιόδων τῆς κρητικῆς ἀρχαιολογίας ἀπὸ τῶν μινωικῶν

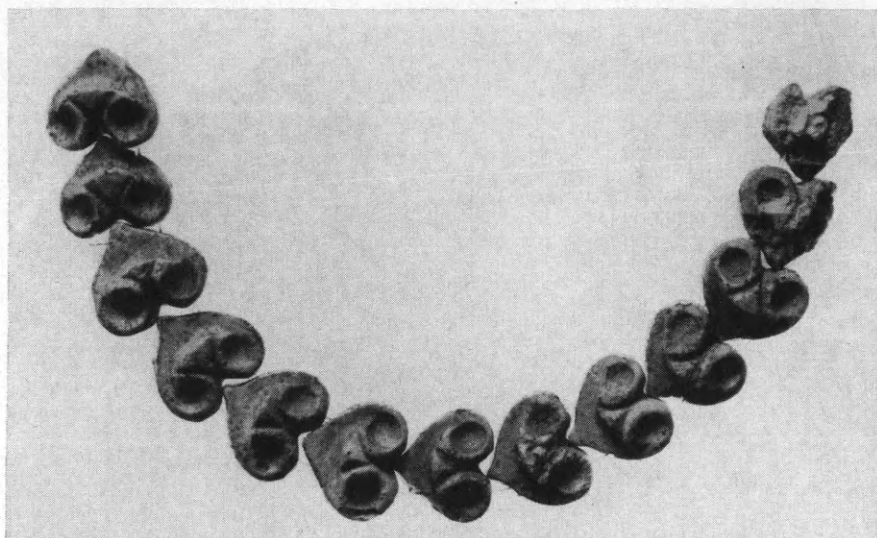

Εἰκ. 307. Μεσομινωικὸν I ἀγγεῖον ἐκ Κνωσοῦ.

μέχρι καὶ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων. Αἱ ἐργασίαι, γενόμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπ' εὐκαιρίᾳ τυχαίων εὐρημάτων, διενηργήθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐφόρου κ. Στυλ. Ἀλεξίου, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας δίδος Ἀ. Λεμπέση.

Εἰς Μ α κ ρ υ τ ο ῖ χ ο ν Κνωσοῦ, εἰς τὸν αὐτόθι μικρὸν συνοικισμόν, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ὑφίστανται λείψανα τῆς μινωικῆς πόλεως τῆς Κνωσοῦ, ἠρευνήθη λάκκος πλήρης ΜΜ I κεραμεικῆς, πιθανῶς ἀποθέτης. Εὐρέθησαν ἀγγεῖον ἀσυνήθους σχήματος, μετὰ προχύσεως καὶ τρητῶν λαβῶν (εἰκ. 307), κύπελλα μετὰ ποδός, προχοῖδια καὶ ἐν κωδωνόσχημον εἰδῶλιον τοῦ τύπου τῶν «Sheerbells».

Εἰς Ἀνεγύρους, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Μεσαράν, εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου ὁ Evans ἐνόμιζεν ὅτι ὑπῆρχε φυλακεῖον διὰ τὴν

Εἰκ. 308. Περιδέρακιον ἐκ τοῦ τάφου Α Κασάνων, ἐκ ψήφων ὑελομάζης.

ἐξασφάλισιν τῆς μινωικῆς ὁδοῦ (PM II 77 κ.έ. PENDLEBURY, *Archaeology*, σ. 124, 176), ἀλλ' εἰς ἕτερον σημεῖον, ἠρευνήθη ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἀ. Λεμπέση ὀρθογώνιον ὑπόγειον δωμάτιον τῶν MM III χρόνων. Ἐξωτερικῶς αὐτοῦ ὑπάρχει στρογγύλον ἀβαθές φρεάτιον μετ' ὀρθίων πλακῶν, πιθανῶς διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ὑδάτων ἐκ τῆς ὀροφῆς τοῦ ἰσογείου, καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἕτερος λάκκος πλήρης ὀστράκων. Ἡ ὑπαρξίς μικρᾶς καλλιεργησίμου ἐκτάσεως ἔναντι καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ ἀγροτικῆς (καὶ κτηνοτροφικῆς) οἰκίας. Ἀνεκαλύφθη ἐπίσης αὐτόθι τροχὸς κεραμεικός. Τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα περιελάμβανε κεραμεικὴν τῶν ΥΜ III χρόνων, τμήματα πίθων μὲ σχοινία καὶ χαρακτὴν ἰχθυάκανθαν, τμήματα μονώτων ποτηρίων καὶ ὄστρακα μὲ πλοκάμους ὀκταπόδων.

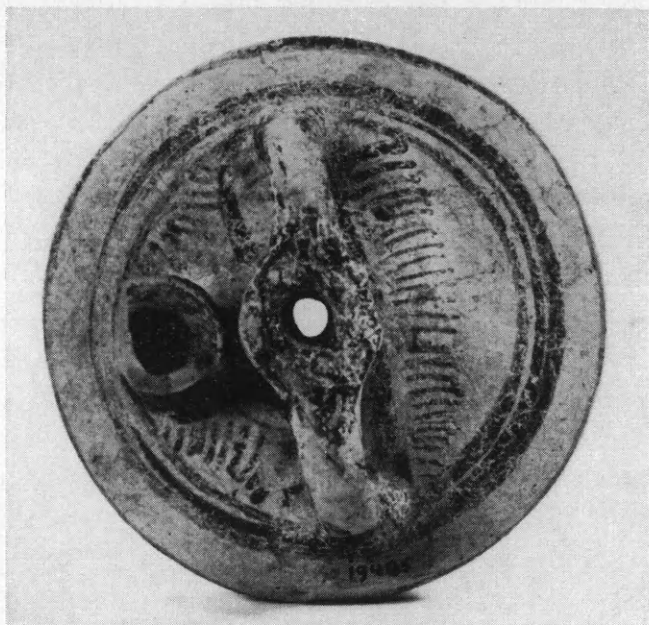
Εἰς Ἀύλην, τῆς περιοχῆς Παναγιᾶς Πεδιάδος, εἰς θέσιν Μπαλάσκα Μάντρα εἰς ἀπόστασιν 600 μ. ἀπὸ τοῦ χωρίου Αὐλῆς, παρατηρήθησαν τοῖχοι ἐξ ἀργῶν λίθων ἀγροικίας τῶν ΥΜ I χρόνων καὶ περισυνελέγη πίθος μὲ διακόσμησιν ἀναγλύφων σχοινίων.

Παρά τὸ χωρίον Κασάνοι τῆς αὐτῆς περιοχῆς εἰς θέσιν Μπουῆγες ἐκαθαρίσθη εἷς τάφος (Α), τοῦ ὁποίου ἐσώζετο κατὰ τὸ

Εἰκ. 309. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Α Κασάνων.

Εἰκ. 310. Ψευδόστομος ἀμφορεὺς μετ' ἐσωτερικοῦ αὐλοῦ ἐκ τοῦ τάφου Β Κασάνων.

πλεῖστον ὁ θάλαμος ἔχων διαστάσεις 2×2.40 μ. Περιεῖχε δύο λάρνακας κιβωτισοσγήμους εἰς τεμάχια μὴ συγκολληθέντα εἰσέτι.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου ἀνευρέθη ὠραῖον λίθινον ἀγγεῖον ἐκ διορίτου μετὰ λαβῆς καὶ γεφυρωτῆς προχύσεως, περιδέρειον ἐκ ψήφων μάζης εἰς σχῆμα φύλλον κισσοῦ (εἰκ. 308), δύο περόναι χαλκαῖ καὶ μία ἐκ μάζης, «θήλαστρον» μὲ παραστάσεις πτηνῶν καὶ πεπιεσμένος ψευδόστομος ἀμφορεὺς (εἰκ. 309) ὡς καὶ δύο κύπελλα. Ἡ κερα-

Εἰκ. 311. Τεφροδόχοι κάλπαι γεωμετρικῶν χρόνων ἐξ Ἄρτσᾶ Πεδιάδος.

μεικὴ αὕτη ἀνήκει εἰς τοὺς ΥΜ ΠΙΒ χρόνους, ἀλλὰ τὸ ἐκ διορίτου ἀγγεῖον φαίνεται παλαιότερον, ἀποτελοῦν πιθανώτατα κειμήλιον.

Βορείως τοῦ τάφου Α καὶ εἰς ἀπόστασιν 10 μ. ἀνεκαλύφθη ἕτερος (Β) εἰς σχῆμα στενοῦ καὶ ἐπιμήκους ὀρύγματος, ἐν μέρει κατεστραμμένος. Περιεῖχε μίαν λάρνακα εἰς τεμάχια, τρεῖς μικροὺς ψευδοστόμους ἀμφορεῖς καὶ τινὰς λιθίνας κωνικὰς ψήφους. Ὁ εἰς τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων παρουσιάζει τὴν ἰδιορρυθμίαν ὅτι σχηματίζει ἐσωτερικῶς σωλῆνα ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς στομίου μέχρι τοῦ πυθμένος, ἔχων οὕτω δύο ὀπάς, μίαν εἰς τὸ στόμιον καὶ ἑτέραν εἰς τὸν πυθμένα, μὴ συγκοινωνούσας ὅμως πρὸς τὴν γάστραν (εἰκ. 310). Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐννοήσωμεν διὰ τίνα λόγον τὸ ἀγγεῖον προσέλαβε τὴν περιέργον αὐτὴν μορφήν. Πρακτικὸς λόγος δὲν ὑπάρχει πάντως.

Περὶ τὰ 40 μ. ἀνατολικῶς τοῦ τάφου Α, ὅπου ἀσφαλῶς ὑπῆρχε τρίτος τάφος διαλυθεὶς κατὰ τὴν καλλιέργειαν, περισυνελέγησαν τμήματα λάρνακος, φωλεόσχημον ἐξ ὄφειτου λίθου, δακτυλιοειδὲς ἀγγεῖον, χαλκοῦς ξυρὸς καὶ μαχαίριον.

Αἱ περισυλλεγεῖσαι λάρνακες δὲν ἔχουν εἰσέτι καθαρισθῆ καὶ

Εἰκ. 312. Σωζόμενον τμήμα ρωμαϊκοῦ τάφου παρὰ τὴν Λεβῆνα.

συγκολληθῆ, δεδομένου ὅτι αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο κατὰ τὸν Νοέμβριον. Σημειοῦται ὡς πρὸς τὸ τοπωνύμιον Κ α σ ἄ ν ο ι (ὅπερ ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ προελληνικόν) ὅτι, ὡς διεπιστώθη, τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὴν ἐβραϊκὴν οἰκογένειαν τῶν Cassani τῆς μεσαιωνικῆς Κρήτης, ἣτις πιθανῶς εἶχε κτήματα αὐτόθι (NOIRET, Documents, σ. 26, 303, 536).

Ἐκ τῆς περιοχῆς Ἄ ρ τ σ ἄ, βορείως τῆς Ἐλιᾶς Πεδιάδος,

περισυνελέγησαν ἑπτὰ τεφροδόχοι κάλπαι τῶν γεωμετρικῶν χρόνων (εἰκ. 311) καὶ ὀμάς μικρῶν ἀγγείων, ἀρυβάλλων κλπ.

Εἰς τὴν Λεβῆνα ἐκαθαρίσθησαν ἑπτὰ θηκοειδεῖς τάφοι ρωμαϊκῶν χρόνων ἀνακαλυφθέντες κατὰ τὴν διάρκειαν ἔργων ὁδοποιίας ἀνατολικῶς τοῦ Λέντα, μεταξύ τῆς κορυφῆς Ξαμμυδομουῦρι

Εἰκ. 313. Δακτύλιος ἐκ Λεβῆνος μετὰ παράστασιν Διὸς - Σεράπιος.

καὶ τῆς θέσεως Πηγαῖδόπουλο. Οἱ τάφοι ἔχουν τοιχώματα ἀσβεστόκτιστα ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πλίνθων καὶ καλύμματα ἐκ πλακῶν (εἰκ. 312). Εἷς εἶχε τὰς μακρὰς πλευρὰς ἐκ πλίνθων καὶ εἰς τὰς στενὰς ἀνὰ ἓνα μέγαν κέραμον. Ἄλλος εἶχε τοιχώματα ἐκ πωρολίθων πελεκητῶν καὶ ἄνωθεν αὐτῶν μίαν σειρὰν ἀργῶν λίθων, ἄλλος ἦτο κεραμοσκεπής. Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος ἦτο εἷς διώροφος, σχηματίζων δηλαδὴ δεύτερον τάφον ἄνωθεν τοῦ καλύμματος τοῦ πρώτου, ὅστις ἦτο καὶ ὁ μόνος ἀσύλητος (κατὰ τὸ κατώτε-

ρον τμήμα αὐτοῦ). Περισυνελέγησαν ἐξ αὐτοῦ ληκύθια, λύχνοι, ὀστέϊνοι «στῦλοι» καὶ περόναι καὶ εἷς ὠραῖος χρυσοῦς δακτύλιος μετὰ σαρδίου λίθου ἔχοντος παράστασιν προτομῆς Διὸς-Σεράπιος φέροντος μόδιον, μεταξὺ ἡλιακοῦ καὶ σεληνιακοῦ συμβόλου, ἄνωθεν ἀετοῦ μετ' ἀνεωγμένης πτέρυγας (εἰκ. 313).

Ἄλλαι μικρότεραι ἐργασίαι εἶναι ἢ περισυλλογὴ προανακτορικῶν ὀστράκων ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐν μέρει διαλελυμένων καὶ σεσυλημένων χώρων θολωτοῦ τάφου παρὰ τοὺς Κ α λ ο ὺ ς Λ ι μ έ ν α ς, ἢ περισυλλογὴ καὶ Μ Μ Ι Ι Ι / Ὑ Μ Ι πίθου μετ' ἀναγλύφων σχοινίων καὶ καταλειβάδων, ταφικῆς χρήσεως, ἐκ θέσεως Κάμπος μεταξὺ τῶν χωρίων Β ο ρ ί τ σ ι καὶ Γάλιπε Πεδιάδος, ἢ εἰς θέσιν Μαραθοκεφάλαια Κ α β ρ ο χ ω ρ ί ο υ ἐπισημανσις λιθίνου πιεστηρίου καὶ τοίχων οἰκίας ἑλληνιστικῶν χρόνων (ἀλλὰ καὶ ὀστράκων Ὑ Μ Ι Ι Β), ἐπίσης δὲ ἢ περισυλλογὴ τμήματος μεγάλου πίθου ρωμαϊκῶν χρόνων ἔχοντος πυκνοὺς συνδέσμους ἐκ μολύβδου, ἀπὸ τὸ Λ α ρ ά ν ι Ἑρακλείου. Εἰς Τσοῦτσουρον (Ἴ ν α τ ο ν) ἐπεσημάνθη ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἀ. Λεμπέση, ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Μύντρης ρωμαϊκὴ οἰκία πιθανῶς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος μετὰ περιστυλίου, τοῦ ὁποίου σώζονται κατὰ χώραν ἀρράβδωτοι κίονες καὶ ἄλλοι μετὰ ραβδώσεων ἐλικοειδῶν. Εἰς τὴν περιοχὴν Πόμπιας, βορείως τοῦ χωρίου Ἀ λ η θ ι ν ῆ ς ἀνεκαλύφθη τέλος κατὰ τὴν διάνοξιν τάφρου πρὸς ἐγκατάστασιν ἀγωγῶν ὕδατος συστάς ἐξ παραλλήλων καὶ συνεχομένων θηκοειδῶν τάφων διαστάσεων 1.95×0.45 μ. καὶ ὕψους 0.45 μ. μετ' ἀργῶν μικρῶν λίθων καὶ ἀσβέστου καὶ καλύμματα ἐκ πλακῶν. Πρόκειται περὶ τάφων τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ σχήματος, τῆς ἀπουσίας κτερισμάτων καὶ τῆς θέσεως τῶν νεκρῶν. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν παρετηρήθησαν τοῖχοι ρωμαϊκῶν οἰκιῶν μετὰ πίθων κατὰ χώραν καὶ ὀστράκα μετ' ἀυλακώσεων.

21α. ΚΡΗΤΗ (Περὶ συλλογὴ ἀρχαίων Α. Κρήτης).

Διὰ πιστώσεως δέκα χιλιάδων δραχμῶν, διατεθείσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὰς σχετικὰς ἀνάγκας τῆς νεοπαγοῦς Ἐπιμελητείας Ἀρχαιοτήτων Ἀνατολικῆς Κρήτης, ἐγένετο διὰ

τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Κ. Δαβάρα περισυλλογὴ διαφόρων ἀρχαίων ἀνὰ τὴν περιοχὴν, τὰ ὅποια ἀπετέθησαν εἰς τὸ προσφάτως τεθὲν εἰς λειτουργίαν Μουσεῖον Ἁγίου Νικολάου, τὸ ὁποῖον ἀντικατέστησε τὴν ὑπάρχουσαν μικρὰν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν.

Εἰς Ἁγ. Νικόλαον, κατὰ τὴν πρὸς Ἀνατολὰς ἔξοδον τῆς πόλεως καὶ ἔναντι τῆς οἰκίας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λατοῦς 27, ἀνευρέθη τά-

Εἰκ. 314. Ἐπιτομβία στήλη ἐξ Ὀλοῦντος: Ξεινύλλα Ἡροδώρου.

φος κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦ ἱερέως Ἐμμ. Καροφυλάκη (Ο.Τ. 88). Ὁ τάφος οὗτος, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἦτο κεραμοσκεπὴς καὶ ἔκειτο εἰς βάθος δύο μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Περισυνελέγη ἀκέραιος κέραμος (0.61 × 0.48 μ., πάχους 0.045 μ., ὕψους περιχειλώματος 0.025 μ.) ὡς καὶ ἀμφορεὺς ἀκόσμητος (σωζομ. ὕψους 0.29 μ.). Ἡ περιοχὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος ἐκτεταμένου νεκροταφείου ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου οἱ τάφοι καταστρέφονται ἀπὸ ἐτῶν.

Ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Μιχαὴλ Ἀ. Χαρούλη, ἔναντι τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, περισυνελέγησαν διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ πώρου: τμῆμα ἀρραβδώτου κίονος (ὕψους 1.64 μ.

καὶ διαμέτρου 0.47 - 0.50 μ.), δωρικὸν κιονόκρανον (ὕψους 0.315 μ. καὶ διαμέτρου 0.51 μ.) μετὰ τετραγώνου τόρμου, τέλος δὲ μεγάλη πλάξ τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια (διαστάσεων $1.32 \times 0.63 \times 0.20$ μ.).

Παρὰ τὸν Ἅγ. Νικόλαον, ἐκ τῆς παραλίου θέσεως «Τραχήλι» νοτίως τῆς Ἐλούντας καὶ εἰς περιοχὴν ἀνήκουσαν εἰς τὸν ἀρχαῖον Ὀλοῦντα, περισυνελέγη ἐπιτυμβία στήλη (εἰκ. 314) ἀπὸ σιδερόπετραν, καλῆς διατηρήσεως (ὕψους 0.50 μ., πλάτους 0.42 μ. καὶ πάχους 0.357 μ.), ἐκ τοῦ κτήματος τῆς οἰκογενείας Μαυροφόρου. Ἡ περισυλλογὴ ἐγένετο κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ παλαιοῦ δημάρχου κ. Ρούσου Καπετανάκη. Ἡ στήλη φέρει δίστιχον ἐπιγραφὴν (ὕψος γραμμάτων 0.016 - 0.024 μ.):

Ξεινύλλα

Ἡροδώρου

Εἰς ἐτέραν ἐπιγραφὴν ἐξ Ὀλοῦντος, τὴν IC I, XXII 40, χρονολογουμένην κατὰ τὸν 2ον αἰ. π.Χ., ἀπαντᾷ πάλιν τὸ αὐτὸ σπανιώτατον διὰ τὴν Κρήτην ὄνομα: *Ξεινύλλα Ἀρχικώμου*. Τὰ γράμματα τῶν δύο ἐπιγραφῶν ὁμοιάζουν ἀρκετά.

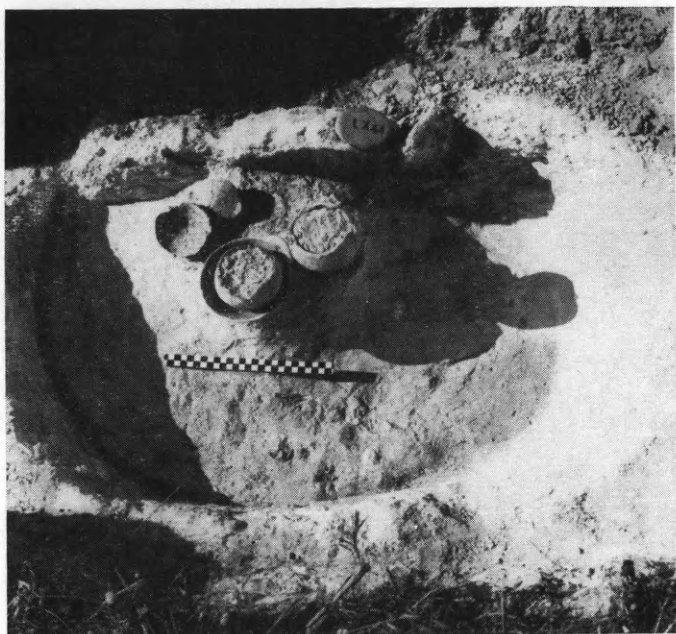
Ἐκ τῆς Μονῆς Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ) Σητείας παρελήφθη ἰωνικὸν κιονόκρανον, εὔρεθὲν εἰς ἀγρὸν τῆς Μονῆς κατὰ θέσιν «Σελλιά» τῆς ἀρχαίας Ἰτάνου. Τὸ κιονόκρανον, ἀπὸ σιδερόπετραν, ἔχει ὕψος 0.33 μ. καὶ διάμετρον 0.285 μ., ἡ δὲ διατήρησις του εἶναι σχετικῶς καλή.

Κατὰ τὰς ἐργασίας διευρύνσεως ἀγροτικῆς ὁδοῦ ὑπὸ τὸ μεσαιωνικὸν χωρίον Βόϊλα καὶ πρὸς τὴν Κοινότητα Χανδρᾶ, ὁ πρωθητῆρ κατέστρεψε ταφικὸν πίθον περιέχοντα τέφραν. Περισυνελέγησαν διάφορα ἀκόσμητα θραύσματα τούτου.

Πρὸ τῆς βορείας εἰσόδου τοῦ χωρίου Τουρτοῦλοι (Ἅγ. Γεώργιος) Σητείας ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἄροσιν καὶ κατεστράφη εἰς ΥΜ III θαλαμοειδῆς τάφος. Περισυνελέγησαν εὐάριθμα μεγάλα τεμάχια λάρνακος, τὰ ὅποια εἶχον ἐνσωματωθῆ εἰς παρακειμένην ξηρολιθίαν.

Ἐκτεταμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα καὶ περισυλλογὴ ἔλαβον χώραν εἰς τὸ ὄροπέδιον Ζήρου Σητείας καὶ τὴν πλησιόχωρον περιοχὴν. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑπερκειμένου τῆς ἀρχαίας Ἀμπέλου (σή-

μερον Ξηροκάμπου) λόφου ἐνετοπίσθη μεσομινωικὸν Ἱερὸν Κορυφῆς, ἄγνωστον μέχρι τοῦδε. Δυστυχῶς τὸ Ἱερὸν ἦτο γνωστὸν εἰς τοὺς λυμαιομένους τὴν Ἐπαρχίαν Σητείας ἀρχαιοκαπήλους καὶ ἡ σύλλησις ὑπῆρξεν ὀλοκληρωτικὴ σχεδόν. Ἡ γενομένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἀπέδωσε πάντως ἀριθμὸν θραυσμάτων εἰδωλίων καὶ ζωδίων ἐνδιαφέροντος τύπου.

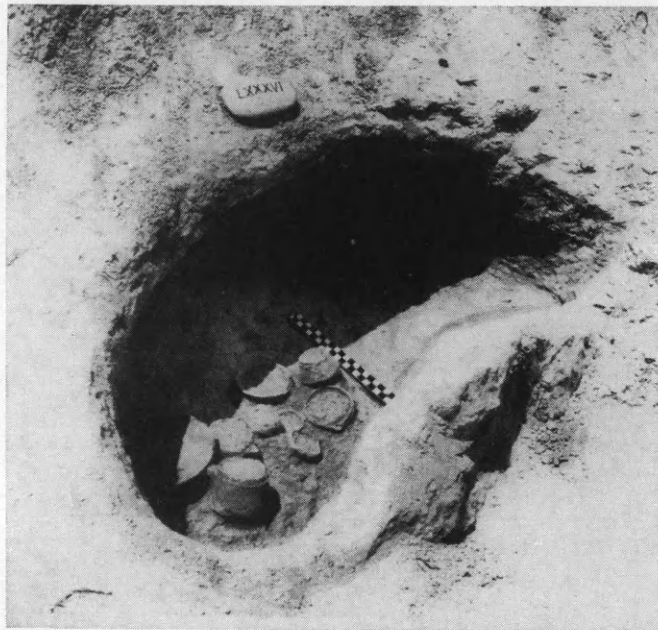

Εἰκ. 315. ΠΜ νεκροταφεῖον Ἀγίας Φωτιᾶς Σητείας: ὁ τάφος LXXX.

Ἄλλο Ἱερὸν Κορυφῆς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἠρευνήθη ἐπὶ τοῦ ὑψώματος «Ἐτιανὴ Κεφάλαια» παρὰ τὴν Ἐτιάν. Τὸ Ἱερὸν τοῦτο εἶχεν ἐπίσης συληθῆ ἔτι πρὸ ἐτῶν, κατέστη πάντως δυνατὴ ἡ περισυλλογὴ ἐνδιαφερόντων δειγμάτων παρομοίων ἀναθημάτων. Τὰ αὐτὰ δύνανται νὰ λεχθοῦν δι' ἐν εἰσέτι Ἱερὸν, τὸ ὁποῖον ἠρευνήθη ἐπὶ τοῦ ὑψώματος «Ξυκέφαλο», κειμένου μεταξὺ Κατελιώνα καὶ Χανδρᾶ. Ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τούτου φαίνεται ὅτι προέρχονται ὠρισμένα εἰδῶλια καὶ ζωδία καλῆς Τέχνης, τὰ ὁποῖα εἶχον παραδοθῆ πρὸ ἐτῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀγίου Νικολάου. Ἡ ἔρευνα τῶν προαναφερθέντων τριῶν Ἱερῶν Κορυφῆς διεξήχθη ἐπιμελῶς καὶ εἰς μεγάλην ἔκτασιν, κατὰ τρόπον μειοῦντα εἰς τὸ ἐλάχιστον τὴν πιθανότητα ὑπάρξεως

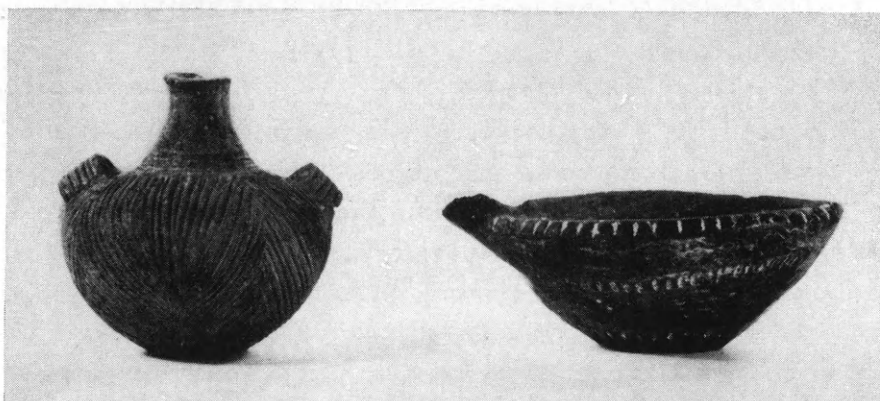
καὶ ἐτέρων ἀναθημάτων ἐντὸς τῶν ρωγμῶν τῶν βράχων. Σημειωθῆ-
τω τέλος ὅτι εἰς οὐδέν τῶν ἐρευνηθέντων Ἱερῶν κατέστη δυνατὸν
νὰ διαπιστωθῇ μετὰ βεβαιότητος ὅτι ὑπῆρχον κτίσματα ἀνήκοντα
εἰς τὰ Ἱερά. Τέλος, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἐπιστεύετο, δὲν ἐπεβε-
βαιώθη ἡ ὑπαρξίς ΜΜ Ἱεροῦ Κορυφῆς ἐπὶ τοῦ ὑψώματος μεταξὺ
Συκιᾶς καὶ Παπαγιαννάδων.

Εἰκ. 316. ΠΜ νεκροταφεῖον Ἁγίας Φωτιᾶς Σητείας: ὁ τάφος LXXXVI.

Κατὰ τὴν παράλιον θέσιν «Πάτημα» τοῦ χωρίου Ἁγία Φω-
τιὰ Σητείας ἐνετοπίσθησαν πρωτομινωικοὶ τάφοι, τινὲς τῶν ὁ-
ποίων εἶχον συληθῆ κατὰ τὸ παρελθόν. Οἱ τάφοι οὗτοι, ἀσυνήθους
σχήματος, τὸ ὅποιον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς πρωτόγονον θα-
λαμοειδές, ἀπετελοῦντο ἐκ θαλάμου ἑλλειψοειδοῦς ἢ σχεδὸν στρογ-
γύλου, τοῦ ὁποίου ἡ ὀροφή εἶχε συνήθως καταπέσει. Τὸ δάπεδον
ἦτο ἐστρωμένον διὰ μικρῶν θαλασσίων χαλίκων κατὰ κανόνα, τὸ δὲ
στόμιον, ἐστραμμένον πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐφράσσετο διὰ μεγάλης
ὀρθίας πλακός. Πρὸ τοῦ στόμιου ἐσχηματίζετο ἀντὶ δρόμου ἐπιμή-
κους μικρὸς προθάλαμος, τοῦ αὐτοῦ περιήτου σχήματος πρὸς τὸν
θάλαμον ἀλλὰ μικροτέρων διαστάσεων. Ὁ θάλαμος ἦτο συνήθως

έστρωμένος διὰ μεγάλων λίθων. Πλὴν τῶν τάφων τοῦ τύπου τοῦ-
του ὑπῆρχον καὶ μικροὶ λακκοειδεῖς, προοριζόμενοι προφανῶς διὰ
παιδικὰς ταφάς. Οἱ τάφοι χρονολογοῦνται κατὰ τὴν ΠΜ Ι/Π
ἐποχὴν. Ἡ ἀνασκαφικὴ περισυλλογὴ ἤρχισε διὰ τῆς πιστώσεως
τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, λόγῳ ὅμως τοῦ πλήθους τῶν ὀση-
μέραι ἀνευρισκομένων νέων τάφων καὶ τῶν ἀνακυπτόντων σοβα-

Εἰκ. 317. ΠΜ νεκροταφεῖον Ἀγίας Φωτιᾶς Σητείας: τὰ ἀγγεῖα
CLXVIII 8 (δεξιὰ) καὶ CLXIII 14.

ρῶν κινδύνων συλήσεως, ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα συνεχίσθη καὶ ἐπε-
ρατώθη διὰ σημαντικῆς πιστώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπη-
ρεσίας. Συνολικῶς ἤλθον εἰς φῶς 252 τάφοι (εἰκ. 315 - 316), τῶν
συληθέντων καὶ καταστραφέντων πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ὑπολογιζο-
μένων εἰς μίαν πεντηκοντάδα ἴσως. Τὸ σύνολον τῶν ἀνευρεθέντων
ἀγγείων ἔφθασε τὰ 1800 (εἰκ. 317). Τοιουτοτρόπως ἀπεκαλύφθη
μία πραγματικὴ νεκρόπολις, ἡ μεγίστη τῆς ἀρχαίας Κρήτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1971 δι' εἰδικῶν συνεργείων αἱ κάτωθι ἐργασίαι στερεώσεως καὶ συντηρήσεως:

1. Εἰς Φθιώτιδας Θήβας (Ν. Ἀγχίαλον) ἐγένοντο διὰ τοῦ Ἐφόρου Βυζ. Ἀρχαιοτήτων κ. Π. Λαζαρίδη ἐργασίαι ἀποκολλήσεως τῶν ψηφιδωτῶν πρὸς στερέωσίν των.

2. Εἰς Ἀμφίπολιν ἐξετελέσθη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Εὐστ. Στίκα ἡ περίφραξις τῆς ὀλοσχερῶς ἀνασκαφείσης βασιλικῆς Γ. Κατ' ἀρχὰς ἐγένετο ἡ διάταξις κατὰ κατηγορίας ὄλων τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν καὶ ὁ καθαρισμὸς ὀλοκλήρου τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς, κατόπιν ἐγένετο ἡ ἐξωτερικὴ διαμόρφωσις τοῦ χώρου ὥστε νὰ μὴ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς βασιλικῆς τὰ ὄμβρια ὕδατα καὶ τέλος ἐγένετο ἡ διὰ συρματοπλέγματος περίφραξις ἐπὶ σιδηρῶν πασσάλων, οἱ ὅποιοι ἐτοποθετήθησαν ἀνὰ 2 μέτρα ἕκαστος.

3. Εἰς Κασσώπην Ἠπείρου ἐγένετο καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Δάκαρη ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ἐκ τῆς πυκνῆς βλαστήσεως, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὰ ἐρείπια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΞΑΓΟΡΑ ΚΤΗΜΑΤΩΝ

Δι' ἐξαγορὰν κτημάτων ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ κάτωθι ποσά:

1. Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ κειμένου εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τῶν Φιλίππων δραχμὰς 30.000.

2. Δι' ἐξαγοράν ἀγρῶν περιεχόντων ψηφιδωτά δάπεδα καὶ συνεχομένων πρὸς τὴν βασιλικὴν Καστρίου Χερσονήσου Κρήτης δραχμὰς 185.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾶσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἐντατικῶς καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1971 ἐποπτεία τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου καὶ τοῦ Ἀντιπροέδρου καθηγητοῦ κ. Νικ. Κοντολέοντος διὰ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχιούχου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δ. Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου Γραφείου Δημοσιευμάτων. Ἴδου δὲ εἰς τὴ συνίσταται αὕτη:

- α) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν ΠΑΕ 1970.
- β) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1971, ἤρχισε δὲ ἡ στοιχειοθεσία τῆς Α.Ε. 1972.
- γ) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ διατριβὴ τῆς πτυχιούχου τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Ἐ. Σακελλαράκη, «Μινωϊκὸν ζῶμα».
- δ) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ διατριβὴ τῆς πτυχιούχου τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, «Πέλλα Ι».
- ε) Ἐξετυπώθη ἡ διατριβὴ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Θ. Σπυροπούλου, «Ὑστερομυκηναῖκοι ἐλλαδικοὶ θησαυροί».
- στ) Ἐξετυπώθη ἀγγλιστὶ καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ τέταρτον τεῦχος περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου, «Thera IV».

ζ) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνά χειῖρας τεῦχος τοῦ Ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ 1971.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τῶν 947.774 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1971 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 1214, ἐξ ὧν 616 ἐξ ἀγορᾶς, 323 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 275 ἐκ δωρεᾶς.

Ἐπροχώρησεν ἐκ παραλλήλου δι' εἰδικῶν ἐκτάκτων βοηθῶν ἡ σύνταξις τοῦ Εὐρετηρίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, τοῦ ὁποῦ ἡτοιμάσθη ὁ πρῶτος τόμος ὥστε νὰ κυκλοφορηθῇ ἐντὸς τοῦ 1972.

Ἐπελήφθη ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία δι' εἰδικοῦ συνεργείου τῆς ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως αὐτῆς συντάξεως Βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος.

Μετέσχεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1971 XIII Διεθνοῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν διὰ τοῦ Συμβούλου αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Παν. Ζέπου καὶ τοῦ ἐταίρου βυζαντινολόγου ἀρχιτέκτονος κ. Εὐστ. Στίκα. Μετέσχεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία, διὰ τοῦ ἀντιπροέδρου αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Νικ. Κοντολέοντος, συσκέψεως γενομένης ἐν Παρισίοις κατὰ Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1971 διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ» τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μυθολογίας.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἑταιρεία εἰς τοὺς ἐπιμελητὰς Ἀρχαιοτήτων κ. Ἡλίαν Τσιριβάκον, Πέτρον Θέμελην καὶ Αἰκ. Δημακοπούλου διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 4.000 δραχμῶν εἰς ἕκαστον διὰ τὴν ἐπίσκεψιν Μουσείων τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ εἰς τὴν ἐπιμελήτριαν Ὑβόννην Νικοπούλου διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ δραχμῶν 2.086 δι' ἔξοδα μεταβάσεώς της εἰς τὸ ἐξωτερικὸν χάριν εὐρυτέρων σπουδῶν.

Ἐνίσχυσεν ἡ Ἑταιρεία τὰς Βιβλιοθήκας τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς ἀλλὰ καὶ δι' ἀγορᾶς

εἰδικῶν συγγραμμάτων ὡς καὶ διὰ τῆς δαπάνης σταχώσεως αὐτῶν.

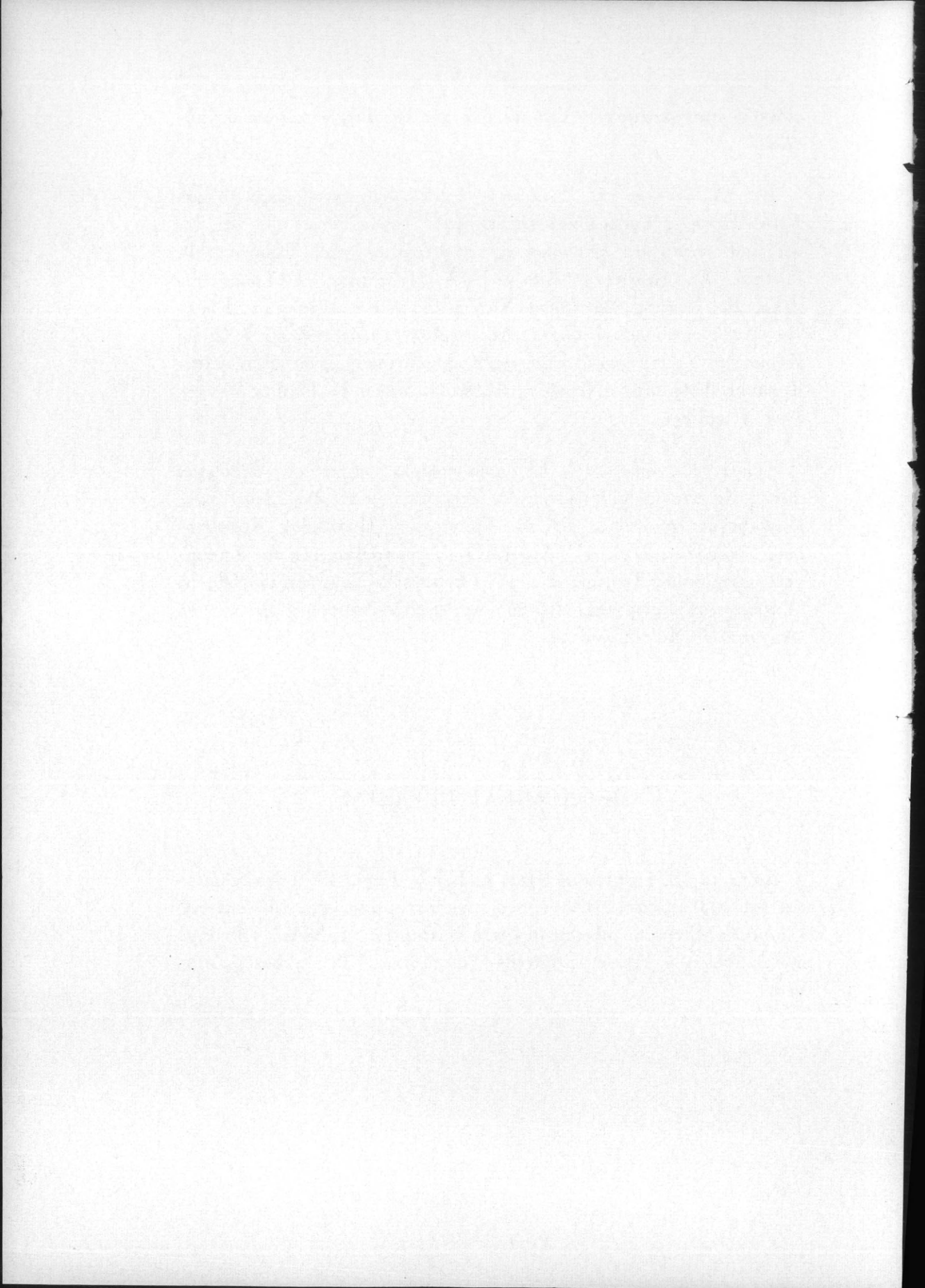
Εἰς τὸν ξενῶνα τῆς Ἑταιρείας ἐφιλοξενήθησαν δωρεὰν οἱ κάτωθι Ἕλληνες ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταὶ Ἀρχαιοτήτων ὡς καὶ ξένοι καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἕλληνες: Φ. Πέτσας, Γρ. Κωνσταντινόπουλος, Ἀ. Βαβρίτσας, Ἰ. Τουράτσογλου, Κ. Τσάκος, Δέσποινα Χατζῆ, Στυλιανὴ Παρλαμαῖ, Εὐγενία Λεβεντοπούλου-Γιούρη, Αἰκατερίνη Ρωμιοπούλου, Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εὐτυχία Κουρκουτίδου. Ξένοι: Ern. Conduracci, Vitaliano, Νίκοβιτς, Β. Rutkowski, D. Pipidi, Ἀγγελικὴ Πιερίδου.

Τέλος παρεχώρησεν ἡ Ἑταιρεία δωρεὰν τὴν μεγάλην αἴθουσαν αὐτῆς εἰς τὰς κάτωθι Κρατικὰς ὑπηρεσίας χάριν διαλέξεων πρὸς κοινωφελεῖς σκοπούς: εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως (τετράκις), εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον Ἀεροπορίας, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Δημοσίας Τάξεως, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Συντονισμοῦ, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας, εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον Ναυτικοῦ καὶ εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον Χωροφυλακῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

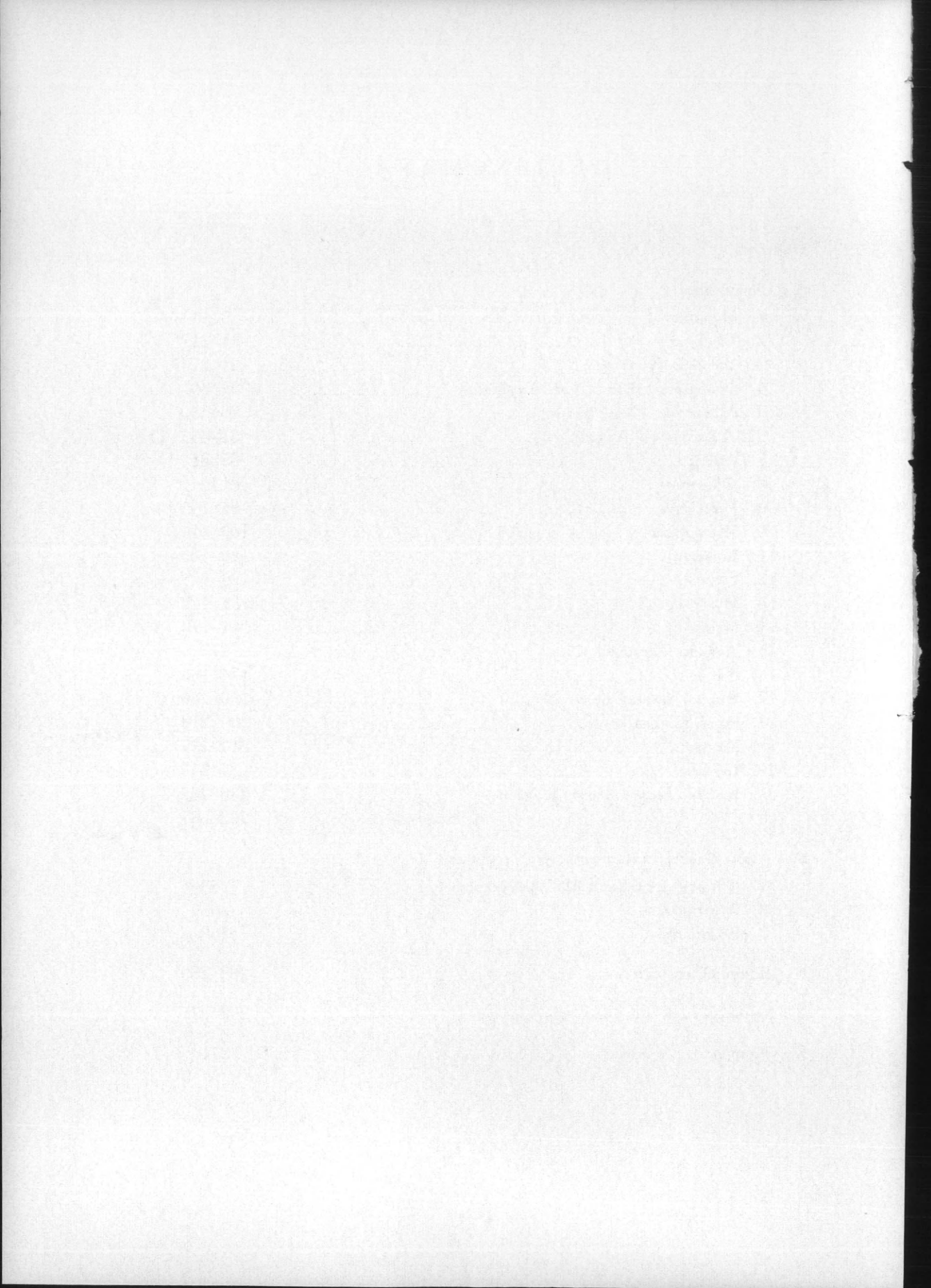
ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

Κατὰ τὸ 1971 ἐπερατώθησαν αἱ ἐν τῷ Ἔργῳ 1970 ἀναφερόμεναι (σ. 203) ἐργασίαι ἀνεγέρσεως καταστημάτων ἐπὶ τῶν ἐπὶ τῆς λεωφόρου Συγγροῦ οἰκοπέδων τῆς Ἑταιρείας, ἐμβαδοῦ 735 τ.μ. διὰ τὸ ἰσόγειον, 250 τ.μ. διὰ τὸν ἐξώστην καὶ 735 τ.μ. διὰ τὸ ὑπόγειον.

Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ & Κ. ΜΙΧΑΛΑΕ
Πανεπιστημίου 39 (Στοά Πεσμαζόγλου)
Τηλέφωνα 224 268, 230 595

